

**ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

НАДОЛЕНКО Геннадій Олексійович

УДК: 339.924:327.5(477+100)

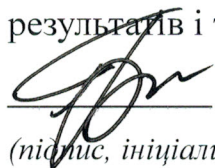
ДИСЕРТАЦІЯ

**МОДИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В УМОВАХ
РОЗБАЛАНСУВАННЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ**

за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини»
галуззю 29 «Міжнародні відносини»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Г. О. Надоленко

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник:

Татаренко Наталія Олексіївна,
кандидат економічних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Надоленко Г. О. Модифікація економічної дипломатії в умовах розбалансування світової економічної системи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» галузі 29 «Міжнародні відносини». – Державний університет «Київський авіаційний інститут», Київ, 2025.

Дисертаційна робота присвячена комплексному дослідженню концептуальних, теоретико-методологічних і прикладних засад модифікації економічної дипломатії України в умовах дестабілізації та розбалансування світової економічної системи. В основі дослідження лежить усвідомлення глибоких трансформацій глобального економічного ландшафту, який сьогодні формується під впливом множинних викликів: руйнування ліберальної моделі глобалізації, посилення політизації економіки, повернення до практик економічного націоналізму, фрагментації міжнародних ланцюгів доданої вартості, наростання конкуренції між регіональними економічними блоками, технологічного протекціонізму та деградації ефективності багатосторонніх інституцій, таких як СОТ, МВФ і Світовий банк.

Ці процеси істотно змінюють характер міжнародної економічної взаємодії та вимагають переосмислення ролі економічної дипломатії не лише як каналу просування експорту чи залучення інвестицій, а як інструменту стратегічного забезпечення економічної безпеки, посилення національного суверенітету, захисту критичних інтересів держави в глобальному середовищі, що стає все більш непередбачуваним і конфліктним. У роботі обґрунтовано, що економічна дипломатія в ХХІ столітті еволюціонує від технократичного підходу до системної функції державної економічної політики, яка охоплює не лише зовнішньоекономічну, а й безпекову, інноваційну, енергетичну та соціальну складові.

У рамках дисертації досліджено передумови, чинники, форми та наслідки модифікації економічної дипломатії в глобальному контексті, а також здійснено

глибокий аналіз української практики, яка зазнала суттєвих трансформацій після 2014 року. Особливу увагу приділено формуванню наступальної моделі економічної дипломатії України в умовах тривалої війни, структурної перебудови економіки, прагнення до інтеграції в європейський економічний простір та пошуку нових партнерів на глобальному Півдні. Робота має міждисциплінарний характер і поєднує методи аналізу міжнародних економічних відносин, інституційної економіки, стратегічного планування та зовнішньополітичного прогнозування.

У першому розділі дисертації досліджено системний характер глобальних економічних дисбалансів, їх витоки, еволюцію та вплив на архітектуру міжнародних економічних відносин. Визначено, що сучасне розбалансування світової економічної системи є наслідком дуалістичної природи глобалізації, яка одночасно стимулює економічне зростання та відтворює нерівність, структурну асиметрію і породжує залежність менш розвинених країн від економічних центрів сили.

Глобальні дисбаланси розглянуто як багатовимірне явище, що охоплює нерівність у потоках капіталу, інвестицій, споживання та заощаджень, зовнішньоторговельних позиціях, боргових зобов'язаннях, доступі до фінансування та технологій. Показано, що вони не є тимчасовим відхиленням, а вбудовані у саму логіку функціонування світової економіки і проявляється у протистоянні між виробництвом і споживанням, центрами накопичення й зонами перетоку ресурсів. Особлива увага приділена аналізу еволюції платіжних дисбалансів між США та Китаєм, ЄС, а також новими індустріальними країнами Азії, які стали глобальними кредиторами завдяки структурному надлишку заощаджень.

Розкрито концепцію «фінансової віртуалізації», яка описує домінування фіктивного капіталу над реальним сектором. Саме вона, поряд із політикою дерегуляції, монетарного пом'якшення та низьких ставок, призвела до формування великих спекулятивних бульбашок, циклічних криз і системної вразливості. Графічно в розділі представлено макродиспропорції, зокрема позитивні та негативні сальдо рахунків поточних операцій ключових країн,

підтверджуючи висновок про зміщення центрів глобального виробництва та споживання.

Вперше обґрунтовано, що глобальні дисбаланси проявляються не лише в макроекономічних показниках, а й у соціальній площині – через нерівність доходів (Gini coefficient), доступ до базових послуг, конкурентоспроможність, якість життя. Встановлено кореляцію між рівнем людського розвитку (HDI) та глобальною конкурентоспроможністю. Країни з вищими інвестиціями в науку, освіту, R&D демонструють стійкіші позиції у світовій економіці, тоді як країни з низьким рівнем добробуту формують залежні економіки, стають аутсорсинговими зонами чи сировинними придатками.

Зазначено, що в епоху нової нормальності (new normal) – після пандемії COVID-19, з початком війни в Україні та посилення геоекономічної конфронтації – глобальні дисбаланси не тільки збереглися, а й поглибилися. Їх наслідком стали: криза глобальних ланцюгів постачання, перебудова логістики, загострення продовольчих і енергетичних проблем, зростання державного боргу й зміна парадигми державного управління (від дерегуляції – до протекціонізму та мобілізації).

Проаналізовано вплив війни в Україні на глобальні дисбаланси – зокрема через розбалансування енергетичних ринків, блокаду логістичних коридорів, дестабілізацію аграрних ланцюгів (зернова криза), зміну маршруту експорту сировини та технологій. Визначено нову роль національних стратегій у побудові економічного суверенітету, з урахуванням концепції економічного націоналізму (особливо у США, Китаї, ОАЕ, Угорщині та Польщі).

Особливий акцент зроблено на ролі економічної дипломатії як відповідної реакції на глобальні дисбаланси. Вона розглядається не тільки як інструмент просування національних інтересів, а як важіль збалансування світової економічної системи, засіб впливу на глобальні економічні правила, участі в інституційному реформуванні, подоланні асиметрії та трансформації логіки міжнародної взаємодії від консенсусної до коаліційно-національної.

Розмежовано функції офіційної та неофіційної економічної дипломатії, підкреслено ризик втрати державного пріоритету в умовах надмірної

комерціалізації зовнішньоекономічної політики. Аргументовано необхідність зміцнення двосторонньої економічної дипломатії як провідника національної конкурентоспроможності у нових умовах – через формування нових інституцій, коаліцій, торгових маршрутів, технологічних альянсів.

Сформульовано висновок, що глобальні дисбаланси мають складну природу, зумовлену політичною, фінансовою, соціальною та технологічною структурою сучасної світової економіки. Їх подолання можливе лише через трансформацію глобальних правил гри, нову функціональність економічної дипломатії, що включає елементи національного егоїзму, регіоналізації, технологічного протекціонізму та стратегічного державного управління.

У другому розділі дисертаційного дослідження здійснено комплексний аналіз економічної дипломатії в контексті реалізації стратегій національного економічного розвитку. Розділ структурується навколо трьох ключових тематичних блоків: теоретико-методологічних засад формування національних економічних інтересів і стратегій розвитку; прикладних аспектів використання економічної дипломатії як інструменту реалізації стратегічних цілей у вибраних країнах; а також впливу глобальних детермінант на трансформацію як національного, так і наднаціонального рівнів економічної дипломатії.

Охарактеризовано взаємозв'язок між національними економічними інтересами та стратегіями розвитку, з урахуванням переходу до парадигми економічного націоналізму та суверенізації економічної політики. Доведено, що національний економічний інтерес є багатокомпонентним утворенням, що об'єднує соціальні, демографічні, ресурсні, безпекові та морально-етичні виміри, які мають бути враховані у стратегічному плануванні. Показано, що національні економічні стратегії в умовах глобальної турбулентності не можуть бути універсальними, а мусять адаптуватися до національних пріоритетів, що своєю чергою трансформує завдання та функції економічної дипломатії.

Проведено порівняльний аналіз національних моделей економічної дипломатії в Азербайджані, Єгипті, Грузії, Польщі та Китаї. На прикладі Азербайджану продемонстровано, як держава поєднує геоекономічну експансію в енергетиці із багатостороннім співробітництвом і транспортною логістикою.

Єгипет, своєю чергою, акцентує на залученні міжнародної допомоги, розбудові публічно-приватного партнерства та взаємодії з МВФ, Світовим банком, ЄС і країнами Затоки. Грузія орієнтована на інтеграцію в глобальну економіку, диверсифікацію зовнішньоекономічних зв'язків та розширення інституційної мережі підтримки бізнесу (GITA, Enterprise Georgia). У випадку Китаю докладно проаналізовано ініціативу «Один пояс – один шлях» як флагман економічної дипломатії, що поєднує фінансові, інфраструктурні, торговельні та геополітичні елементи. Польща представлена як приклад ефективної інтеграції економічної дипломатії в систему державного стратегічного управління в межах ЄС, з акцентом на підтримку експорту, залучення прямих іноземних інвестицій та використання європейських фінансових інструментів.

Систематизовано глобальні детермінанти, які зумовлюють потребу модифікації економічної дипломатії: деглобалізація, регіоналізація, геополітична нестабільність, технологічні зрушення, енергетичний перехід, зміни клімату, посилення ролі нових економік (зокрема КНР), кризи міжнародного управління (СОТ, МВФ), глобальні фінансові шоки та нові вимоги до екологічної та цифрової трансформації. Продemonстровано, що ці чинники формують нову архітектуру міжнародної економічної взаємодії, де зростає попит на адаптивну, інноваційну, багаторівневу економічну дипломатію.

Запропонована в розділі авторська модель модифікації економічної дипломатії відображає взаємодію між адаптаційними механізмами, глобальними детермінантами, національними інтересами та наднаціональними механізмами регулювання. Вона включає п'ять ключових блоків: ідентифікацію викликів, формування стратегічних відповідей, трансформацію інструментарію дипломатії, адаптацію до кризових явищ і зміцнення багатосторонньої співпраці. Визначено нові функції економічної дипломатії: не лише просування торгівлі чи інвестицій, але й конструювання інституційної довіри, управління ризиками та підтримка економічної резистентності.

Таким чином, другий розділ формує концептуальну та прикладну основу для розуміння економічної дипломатії як стрижневого інструменту реалізації стратегічного бачення глобального економічного розвитку, здатного не лише

відповідати глобальним викликам, а й формувати нові правила гри в трансформованому світовому економічному порядку.

Третій розділ дисертації присвячено трансформації економічної дипломатії України у відповідь на безпрецедентні внутрішні та зовнішні виклики, спричинені російською агресією, глобальними економічними кризами, деглобалізаційними трендами та структурною вразливістю національної економіки. У роботі розкрито, як внутрішня і зовнішня економічна політика країни визначає модернізацію інституту економічної дипломатії, яка переходить від інструмента просування експорту до інтегрального компонента стратегічної економічної безпеки.

Виявлено, що економічна дипломатія України з 2014 року зазнала еволюції від адаптивної до проактивної. В умовах війни вона виконувала функції стабілізації платіжного балансу, залучення фінансових ресурсів (реструктуризація боргу, співпраця з МВФ і ЄС), підтримки валютного курсу та забезпечення кредитних гарантій. Активізовано співпрацю з інституціями ЄС, зокрема в контексті імплементації Угоди про асоціацію та участі в ENTSO-E. За допомогою інструментів багатосторонньої дипломатії забезпечено рекордний рівень міжнародних резервів (43,8 млрд дол. США у 2023 році), що стало основою макроекономічної стійкості під час війни.

Розглянуто трансформацію торговельної дипломатії: через логістичну кризу, блокаду портів, руйнування інфраструктури Україна створила нові транспортні маршрути (шляхи солідарності, дунайські порти), налагодила «зернову ініціативу», активізувала експорт до країн Африки, Азії, Латинської Америки. Платформа «NAZOVNI» стала інструментом цифрової економічної дипломатії, об'єднавши понад 2700 українських компаній і реалізувавши сотні контрактів.

У розділі акцентується увагу на ролі енергетичної дипломатії: диверсифікація постачання, інтеграція в ENTSO-E, просування «зелених» проєктів, участь у MEA, Ініціативі трьох морів. Визначено, що енергетична дипломатія стала стратегічним ресурсом формування нової архітектури регіональної безпеки.

Особливу увагу приділено питанням гуманітарної дипломатії та реінтеграції ВПО, зокрема через співпрацю з ПРООН і УВКБ ООН. Показано, як соціальні інструменти (платформа «Україна – це дім») інтегруються в економічну дипломатію, забезпечуючи поєднання гуманітарних і ринкових цілей.

Проведено розгорнутий SWOT-аналіз Національної економічної стратегії-2030, виявлено її сильні сторони (інноваційність, цифровізація, партнерство з бізнесом), а також обмеження (недостатня регіональна адаптація, обмеженість ресурсів). Продemonстровано зв'язок між стратегічним розвитком і модернізацією інструментарію економічної дипломатії.

Автор вводить поняття наступальної економічної дипломатії – моделі, орієнтованої не лише на захист позицій, а на створення нових можливостей, розширення ринків, вплив на глобальні процеси. Доведено, що така модель неможлива без синергії офіційної (державної) та публічної (неофіційної) дипломатії. Наведено приклад «NAZOVNI» як втілення цієї синергії: поєднання цифрової інфраструктури, дипломатичної мережі та участі бізнесу у просуванні національного бренду.

Підсумовано, що в умовах повоєнного відновлення саме наступальна модель економічної дипломатії дозволить Україні перейти від ситуативної стабілізації до довгострокового стратегічного розвитку, забезпечити інституційну стійкість, сформувати власну економічну суб'єктність у глобальному порядку.

Автор також доводить, що економічна дипломатія в умовах війни виконує нову місію: від подолання наслідків збройної агресії до побудови альтернативної геоекономічної моделі, заснованої на принципах солідарності, стійкості та інновацій. Розглянуто взаємодію України з міжнародними фінансовими організаціями, державами Великої сімки, а також країнами Глобального Півдня. Обґрунтовано важливість партнерства з ПРООН, активізацію двосторонньої співпраці з країнами Азії, Африки та Латинської Америки, зокрема через проєкти у сфері продовольчої безпеки, торгівлі, діджиталізації.

У висновках дисертації запропоновано авторську модель адаптивної наступальної економічної дипломатії України, яка передбачає не лише захист, але

й активне просування національних інтересів в умовах нестабільності глобального економічного середовища. Визначено стратегічні напрями подальшого розвитку інституційної архітектури економічної дипломатії, серед яких: вдосконалення інструментів діджиталізації, підвищення ролі неофіційної (бізнесової) дипломатії, посилення координації між державними органами та міжнародними партнерами.

Результати дисертації можуть бути використані у практичній діяльності Міністерства закордонних справ України, Міністерства економіки, торговельних місій, дипломатичних представництв, а також у підготовці фахівців у сфері міжнародних економічних відносин та публічного управління.

Ключові слова: економічна дипломатія, наступальна дипломатія, стратегія економічного розвитку, економічна безпека, глобальні економічні дисбаланси, глобальна конкуренція, деглобалізація, конкурентоспроможність національної економіки, інституційна модернізація, експортна стратегія України, економічний націоналізм, енергетична дипломатія, міжнародна економічна політика, цифрова економіка, публічно-приватне партнерство, глобальна торгівля, економічна стійкість, інвестиційна привабливість України, глобальна економічна криза, поствоєнне відновлення України, міжнародні економічні інституції, економічна дипломатія в умовах війни.

ANNOTATION

Nadolenko H. O. Modification of Economic Diplomacy in the Context of the Global Economic System Imbalance. – Qualification Scientific Work as Manuscript.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Specialty 292 “International Economic Relations”, in the field of knowledge 29 “International Relations”. – State University “Kyiv Aviation Institute”, Kyiv, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the conceptual, theoretical-methodological, and applied foundations for the modification of Ukraine’s economic diplomacy under conditions of destabilization and imbalance in the global economic system. At the core of this research lies an understanding of the profound transformations in the global economic landscape, which is currently shaped by multiple challenges: the collapse of the liberal model of globalization, increased politicization of the economy, a return to practices of economic nationalism, fragmentation of global value chains, intensifying competition between regional economic blocs, technological protectionism, and the degradation of the effectiveness of multilateral institutions such as the WTO, IMF, and the World Bank.

These processes are fundamentally altering the nature of international economic interaction and demand a rethinking of the role of economic diplomacy – not merely as a channel for export promotion or investment attraction – but as a strategic tool for ensuring economic security, strengthening national sovereignty, and defending a state’s critical interests in an increasingly unpredictable and conflict-prone global environment. The study substantiates that, in the 21st century, economic diplomacy is evolving from a technocratic approach into a systemic function of state economic policy, encompassing not only external economic but also security, innovation, energy, and social dimensions.

The dissertation explores the preconditions, drivers, forms, and consequences of the modification of economic diplomacy in the global context, alongside a thorough analysis of Ukrainian practices, which have undergone significant transformations since 2014. Particular attention is paid to the development of an offensive model of Ukraine’s economic diplomacy amid prolonged war, structural economic restructuring,

aspirations for integration into the European economic space, and efforts to establish new partnerships in the Global South. The work is interdisciplinary in nature, combining methods of international economic relations analysis, institutional economics, strategic planning, and foreign policy forecasting.

The first chapter examines the systemic nature of global economic imbalances, their origins, evolution, and impact on the architecture of international economic relations. It identifies that the current imbalance in the world economy is the result of the dualistic nature of globalization, which simultaneously drives economic growth while reproducing inequality, structural asymmetries, and dependence of less developed countries on economic centers of power.

Global imbalances are treated as a multidimensional phenomenon encompassing disparities in capital flows, investment, consumption and savings, trade positions, debt obligations, and access to financing and technologies. The study demonstrates that these are not temporary anomalies but inherent in the very logic of the global economy, manifesting in the opposition between production and consumption, centers of accumulation and zones of resource outflow. Special attention is given to the evolution of payment imbalances between the USA and China, the EU, and new industrial countries in Asia, which have become global creditors due to structural surpluses in savings.

The concept of “financial virtualization” is introduced, describing the dominance of fictitious capital over the real sector. This, along with deregulation, monetary easing, and low interest rates, has led to the formation of speculative bubbles, cyclical crises, and systemic vulnerabilities. The chapter presents graphical data illustrating macro-disproportions, including the current account surpluses and deficits of key countries, confirming the shift in global centers of production and consumption.

It is substantiated for the first time that global imbalances manifest not only in macroeconomic indicators but also in the social domain – through income inequality (Gini coefficient), access to basic services, competitiveness, and quality of life. A correlation between the Human Development Index (HDI) and global competitiveness is established. Countries investing more in science, education, and R&D hold stronger

positions in the world economy, whereas countries with lower well-being levels form dependent economies and serve as outsourcing zones or raw material appendages.

The study notes that in the era of the “new normal” – post-COVID-19, amid the war in Ukraine and intensifying geo-economic confrontation – global imbalances have not only persisted but deepened. Consequences include crises in global supply chains, logistics restructuring, heightened food and energy challenges, rising public debt, and a paradigm shift in public governance (from deregulation to protectionism and mobilization).

The impact of the war in Ukraine on global imbalances is analyzed, particularly through disruptions in energy markets, blockades of logistics corridors, destabilization of agricultural supply chains (grain crisis), and changes in export routes for raw materials and technology. The study identifies the new role of national strategies in constructing economic sovereignty, incorporating the concept of economic nationalism (especially in the USA, China, UAE, Hungary, and Poland).

Particular emphasis is placed on the role of economic diplomacy as a response to global imbalances. It is viewed not only as a tool for advancing national interests but also as a lever for rebalancing the global economic system, influencing global economic rules, engaging in institutional reform, mitigating asymmetries, and transforming the logic of international interaction from consensus-based to coalition-national formats.

The functions of official and unofficial economic diplomacy are differentiated, with emphasis on the risk of losing state priority amidst excessive commercialization of external economic policy. The necessity of strengthening bilateral economic diplomacy is argued, positioning it as a driver of national competitiveness in new conditions – through the formation of new institutions, coalitions, trade routes, and technological alliances.

The chapter concludes that global imbalances are complex phenomena arising from the political, financial, social, and technological structure of the modern global economy. Their mitigation requires the transformation of global rules, a new functional approach to economic diplomacy that incorporates elements of national self-interest, regionalization, technological protectionism, and strategic state governance.

The second chapter presents a comprehensive analysis of economic diplomacy in the context of national economic development strategies. The chapter is structured around three key thematic blocks: theoretical and methodological foundations for defining national economic interests and development strategies; applied aspects of using economic diplomacy as an instrument for achieving strategic goals in selected countries; and the influence of global determinants on the transformation of economic diplomacy at national and supranational levels.

The interrelation between national economic interests and development strategies is characterized, considering the shift toward the paradigm of economic nationalism and the sovereignization of economic policy. It is demonstrated that national economic interest is a multi-component construct combining social, demographic, resource-based, security-related, and moral-ethical dimensions that must be reflected in strategic planning. The study shows that national economic strategies, in times of global turbulence, cannot be universal and must adapt to national priorities – thereby reshaping the objectives and functions of economic diplomacy.

A comparative analysis is conducted of national models of economic diplomacy in Azerbaijan, Egypt, Georgia, Poland, and China. Azerbaijan exemplifies a model that combines geo-economic expansion in energy with multilateral cooperation and transport logistics. Egypt emphasizes attracting international assistance, building public-private partnerships, and cooperation with the IMF, World Bank, EU, and Gulf countries. Georgia is focused on integration into the global economy, diversification of foreign trade relations, and expansion of the institutional support network for business (GITA, Enterprise Georgia). China's "Belt and Road Initiative" is analyzed as a flagship of economic diplomacy combining financial, infrastructure, trade, and geopolitical elements. Poland is presented as a case of effective integration of economic diplomacy into national strategic governance within the EU, with emphasis on export support, foreign direct investment attraction, and use of European financial instruments.

Global determinants necessitating the modification of economic diplomacy are systematized: de-globalization, regionalization, geopolitical instability, technological shifts, energy transition, climate change, the rising role of emerging economies

(particularly PRC), crises in international governance (WTO, IMF), global financial shocks, and new requirements for ecological and digital transformation. These factors are shown to shape a new architecture of international economic interaction, increasing the demand for adaptive, innovative, and multi-level economic diplomacy.

The author's model of economic diplomacy modification, proposed in the chapter, reflects the interaction between adaptive mechanisms, global determinants, national interests, and supranational regulatory frameworks. It comprises five key blocks: identifying challenges, formulating strategic responses, transforming the diplomatic toolkit, adapting to crisis phenomena, and strengthening multilateral cooperation. New functions of economic diplomacy are defined: beyond trade and investment promotion, it includes institutional trust-building, risk management, and support for economic resilience.

Thus, the second chapter forms the conceptual and applied basis for understanding economic diplomacy as a central instrument for implementing strategic visions of global economic development, capable not only of responding to global challenges but also of shaping new rules in a transformed world economic order.

The third chapter is dedicated to the transformation of Ukraine's economic diplomacy in response to unprecedented internal and external challenges arising from Russian aggression, global economic crises, de-globalization trends, and structural vulnerabilities of the national economy. The study reveals how the country's internal and external economic policies have determined the modernization of the institution of economic diplomacy – from an export-promotion tool to an integral component of strategic economic security.

It is established that since 2014, Ukraine's economic diplomacy has evolved from adaptive to proactive. Amid war, it has performed functions of stabilizing the balance of payments, attracting financial resources (debt restructuring, cooperation with the IMF and EU), supporting the exchange rate, and securing credit guarantees. Cooperation with EU institutions has intensified, particularly in implementing the Association Agreement and participating in ENTSO-E. Through multilateral diplomacy instruments, Ukraine reached record international reserves (USD 43.8 billion in 2023), forming the foundation of macroeconomic stability during wartime.

The transformation of trade diplomacy is addressed: facing a logistics crisis, port blockades, and infrastructure destruction, Ukraine developed new transport routes (solidarity lanes, Danube ports), launched the “Grain Initiative,” and boosted exports to Africa, Asia, and Latin America. The “NAZOVNI” platform emerged as a tool of digital economic diplomacy, uniting over 2,700 Ukrainian companies and facilitating hundreds of contracts.

The chapter emphasizes the role of energy diplomacy: diversification of supply, integration into ENTSO-E, promotion of green projects, and participation in the IEA and Three Seas Initiative. Energy diplomacy is identified as a strategic asset for shaping the new regional security architecture.

Special attention is given to humanitarian diplomacy and the reintegration of IDPs, particularly through cooperation with UNDP and UNHCR. The “Ukraine Is Home” platform exemplifies how social tools are integrated into economic diplomacy to align humanitarian and market objectives.

A comprehensive SWOT analysis of the National Economic Strategy-2030 is conducted, identifying its strengths (innovation, digitalization, business partnerships) and limitations (insufficient regional adaptation, limited resources). The link between strategic development and modernization of the economic diplomacy toolkit is illustrated.

The author introduces the concept of offensive economic diplomacy – a model focused not only on defending positions but also on creating new opportunities, expanding markets, and influencing global processes. It is argued that such a model is unfeasible without synergy between official (state) and public (non-state) diplomacy. The “NAZOVNI” platform is presented as a successful embodiment of this synergy, combining digital infrastructure, diplomatic networks, and business engagement in promoting the national brand.

The conclusion asserts that in the context of postwar recovery, the offensive model of economic diplomacy will enable Ukraine to move from situational stabilization to long-term strategic development, ensure institutional resilience, and establish its own economic entity within the global order.

The author also argues that in wartime conditions, economic diplomacy assumes a new mission: from mitigating the consequences of armed aggression to constructing an alternative geo-economic model based on principles of solidarity, resilience, and innovation. Ukraine's cooperation with international financial institutions, the G7, and Global South countries is explored. The importance of partnerships with UNDP and enhanced bilateral cooperation with Asian, African, and Latin American states – especially in food security, trade, and digitalization projects – is substantiated.

The dissertation concludes by proposing the author's model of adaptive offensive economic diplomacy for Ukraine, which entails not only protecting but actively promoting national interests in an unstable global economic environment. Strategic directions for further development of the institutional architecture of economic diplomacy are outlined, including improvement of digital tools, strengthening the role of non-state (business) diplomacy, and enhancing coordination among government bodies and international partners.

The results of the dissertation can be used in the practical activities of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, the Ministry of Economy, trade missions, diplomatic representations, and in the training of specialists in international economic relations and public administration.

Keywords: economic diplomacy, offensive diplomacy, economic development strategy, economic security, global economic imbalances, global competition, de-globalization, national economic competitiveness, institutional modernization, Ukraine's export strategy, economic nationalism, energy diplomacy, international economic policy, digital economy, public-private partnership, global trade, economic resilience, Ukraine's investment attractiveness, global economic crisis, postwar recovery of Ukraine, international economic institutions, wartime economic diplomacy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Надоленко Г. О. Пріоритети економізації української дипломатії. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2022. Вип. 10. С. 35–46. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.10.2022.269477>
2. Nadolenko H. Diplomatic Mechanisms for Ensuring Food Security (in the Context of Military Conflict). *Вчені записки*. 2023. Вип. 33 (4). С. 323–335. DOI: https://doi.org/10.33111/vz_kneu.33.23.04.27.187.193
3. Надоленко Г.О. Трансформація економічної дипломатії України в умовам повномасштабної війни. *Ефективна економіка*. 2024. Вип. 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.5.1>
4. Татаренко Н., Надоленко Г. Завдання економічної дипломатії України в контексті відновлення національної економіки. *Вчені записки*. 2025. № 38 (1). С. 216–237. DOI: https://doi.org/10.33111/vz_kneu.38.25.01.18.124.130

Статті, опубліковані у закордонних виданнях

5. Nadolenko H. Economic Diplomacy in the Context of Global Economic Imbalance. *Contemporary International Relations: Topical Highlights of Theory and Practice – 2023: the Monograph/ Edited by Yu. Voloshyn, N. Vasylyshyna*. Warsaw: RS Global Sp. z O.O., 2023. P. 417–426. DOI: <https://doi.org/10.31435/rsglobal/054>
6. Nadolenko H. Modification of National Economic Diplomacy as a Key Factor in Ensuring the State's National Security. *Researching Advanced Horizons of Global Progress: Challenges and Innovative Concepts*: The collection of abstracts of the IV International scientific and practical conference, Seville, Spain, December 13-15, 2023. International Scientific Unity, 2023. P. 220–222.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

7. Надоленко Г. О. Пріоритети України в контексті світових дисбалансів. *Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах:*

Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 5 листопада 2021 р. Тернопіль, 2021. С. 36–38.

8. Надоленко Г.О. Війна і нові завдання українській економічній дипломатії. *Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі*: Матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 травня 2022 р. Київ, 2022. С. 142–143.

9. Надоленко Г. О. Фактор економічної дипломатії в інноваційному розвитку авіаційної галузі України. *Авіація в XXI столітті – Безпека в авіації та космічні технології*: Матеріали X Всесвіт. конгресу, м. Київ, 28-30 вересня 2022 р. Київ, 2022. С. 6.1.1–6.1.4.

10. Надоленко Г. О. Санкції як ключовий інструмент економічної дипломатії України у війні проти РФ. *Дипломатія в міжнародних відносинах: ретроспекція і сучасність*: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Київ, 24 лютого 2023 р. Київ, 2023. С. 95–99.

11. Nadolenko H. International Financial Organizations as an Institutional Form of Multilateral Economic Diplomacy. *Fundamental shifts in geo-economic systems of the world: international collection of scientific works*. Kyiv, 2023. P. 48–51.

12. Nadolenko H. HR-Strategies of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine in the Context of Innovative Renewal of the Economic Diplomacy System. *Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі*: Матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 11 травня 2023 р. Київ, 2023. С. 30–33.

13. Надоленко Г.О. Модифікація економічної дипломатії України в умовах війни. *Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі*: Матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 25 квітня 2024 р. Київ, 2024. С. 16–19.

14. Надоленко Г., Залізнюк В., Вовк О. Економічна безпека при відновленні конкурентоспроможності України: Монографія. Надоленко Геннадій, Залізнюк Вікторія, Вовк Ольга. – К.: 7БЦ, 2024. – 300с.

15. Надоленко Г. О. Багатостороння економічна дипломатія ІКАО і проблеми розвитку авіаційної галузі України. *Авіація в XXI столітті – Безпека в авіації та космічні технології*: Матеріали XI Всесвіт. конгресу, м. Київ, 25-27

вересня 2024 р. Київ, 2024. С. 5.1.22–5.1.25. Режим доступу:
<https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/congress/article/view/19535>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ГЛОБАЛЬНІ ДИСБАЛАНСИ В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ І ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ.....	25
1.1. Розбалансування світової економічної системи як наслідок дуалістичної природи глобальної економічної інтеграції.....	25
1.2. Міжнародна економічна конкуренція і економічна дипломатія.....	40
1.3. Наднаціональна корекція глобальних економічних дисбалансів інститутами багатосторонньої економічної дипломатії.....	87
Висновки до розділу 1.....	102
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	105
2.1. Національні економічні інтереси і національні стратегії економічного розвитку.....	105
2.2. Економічна дипломатія країн як інструмент реалізації національних стратегій економічного розвитку.....	117
2.3. Глобальні детермінанти модифікації наднаціональної і національної економічної дипломатії в розбалансованому світовому економічному середовищі.....	156
Висновки до розділу 2.....	179
РОЗДІЛ 3. МОДИФІКАЦІЯ НАСТУПАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗБАЛАНСУВАННЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ.....	182
3.1. Внутрішня і зовнішня економічна політика України – чинники модернізації інституту економічної дипломатії.....	182
3.2. Економічна дипломатія України в умовах глобальної і локальної економічної і політичної конфронтації.....	204
3.3. Синергія офіційної і публічної економічної дипломатії як шлях до формування її наступальної моделі.....	227
Висновки до розділу 3.....	248
ВИСНОВКИ.....	252
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	267
ДОДАТКИ.....	279

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АР	—	Азербайджанська Республіка
АРЄ	—	Арабська Республіка Єгипет
БТД	—	нафтопровід Баку-Тбілісі-Джейхан – трубопровід для транспортування каспійської нафти до турецького порту Джейхан, розташованому на березі Середземного моря.
ВВП	—	валовий внутрішній продукт
ВПК	—	військово-промисловий комплекс
ВПО	—	внутрішньо переміщена особа
ГАТТ	—	Генеральна угода з тарифів і торгівлі. У 1995 перейменовано на СОТ.
ГЕД	—	глобальні економічні дисбаланси
ГУАМ	—	Організація за демократію та економічний розвиток – регіональне об'єднання чотирьох держав: Грузії, України, Азербайджану та Молдови.
ЄІБ	—	Європейський інвестиційний банк
ЄС (EU)	—	Європейський Союз (англ. European Union)
ЗМІ	—	засоби масової інформації
ІТ	—	інформаційні технології
КНР	—	Китайська Народна Республіка
МВФ (IMF)	—	Міжнародний валютний фонд (англ. International Monetary Fund)
МЕО	—	міжнародні економічні організації
МЕРКОСУР	—	економічний союз держав у Південній Америці. До нього входять Аргентина, Болівія, Бразилія, Парагвай, Уругвай та як асоційовані члени – Гаяна, Еквадор, Колумбія, Перу, Суринам, Чилі.
МЗС	—	Міністерство закордонних справ
МСП	—	малі та середні підприємства
НАТО	—	Організація Північноатлантичного договору, також Північноатлантичний альянс
НАФТА	—	Північноамериканська угода про вільну торгівлю (англ. North American Free Trade Agreement, NAFTA) між Канадою, Мексикою та США.
НБУ	—	Національний банк України
ОАЕ	—	Об'єднані Арабські Емірати
ОЕСР (OECD)	—	Організація економічного співробітництва та розвитку (англ. Organisation for Economic Cooperation and Development)
ООН	—	Організація Об'єднаних Націй
ОЧЕС	—	Організація Чорноморського економічного співробітництва
ПП	—	прямі іноземні інвестиції
ПКС	—	паритет купівельної спроможності
ПРООН (UNDP)	—	Програма розвитку ООН (англ. United Nations Development Programme) – агентство в структурі ООН. Ціллю Програми є надання допомоги країнам, що розвиваються, у справі їхнього національного розвитку.
РП	—	Республіка Польща
СОТ (WTO)	—	Світова організація торгівлі (англ. World Trade Organization)
США	—	Сполучені Штати Америки
ТНК	—	транснаціональна корпорація
ТПП	—	Торгово-промислова палата
УВКБ ООН (UNHCR)	—	Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (англ. Office of the United Nations High Commissioner for Refugees) – агентство в структурі ООН. Займається захистом та підтримкою біженців, сприяє їх

	місцевій інтеграції, добровільному поверненню на батьківщину чи переселенню до третьої країни.
ЦОВВ	— центральні органи виконавчої влади
ІІІ	— штучний інтелект
АІІВ	— Asian Infrastructure Investment Bank (з англ. Азійський банк інфраструктурних інвестицій)
ASEAN	— Association of SouthEast Asian Nations (з англ. Асоціація держав Південно-Східної Азії)
B2B	— Business-to-Business (з англ. «бізнес для бізнесу») – модель комерційних відносин, де компанії продають товари або послуги іншим компаніям, а не кінцевим споживачам.
BRI	— Belt and Road Initiative (з англ. «Один пояс, один шлях») – ініціатива КНР, глобальна стратегія розвитку інфраструктури.
BRICS	— (від англ. Brazil, Russia, India, China, South Africa – «Бразилія, Росія, Індія, КНР, Південно-Африканська Республіка») – міжнародна організація найбільших за площею та населенням країн, що розвиваються.
CEPR	— Centre for Economic Policy Research (з англ. Центр досліджень економічної політики) – недержавний незалежний науково-дослідний інститут, що займається питаннями економічної політики та економічних досліджень, м. Лондон.
CEPS	— Centre for European Policy Studies (з англ. Центр європейських політичних досліджень) – провідний аналітичний центр, м. Брюссель.
CES	— Centre for Economic Strategy (з англ. Центр економічної стратегії) – неурядовий дослідницький центр з питань економічної політики, м. Київ.
CLDP	— Commercial Law Development Program (з англ. Програма розвитку комерційного права), діє в рамках Офісу Генерального Юрисконсульта Міністерства торгівлі США.
COVID-19	— коронавірусна хвороба 2019
CBE	— Central Bank of Egypt (з англ. Центральний банк Єгипту)
ENTSO-E	— Європейська мережа системних операторів передачі електроенергії
FAO	— Food and Agriculture Organization (з англ. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН) – спеціалізована установа ООН, яка займається боротьбою з голодом у світі.
G20	— (від англ. Group of Twenty – «Група двадцяти») – група міністрів фінансів та керівників центральних банків 20 економік: 19 з найбільших економік світу, Європейського Союзу та Африканського Союзу.
G7	— (від англ. Group of Seven – «Група семи») – міжнародний клуб урядів семи високорозвинених країн світу (США, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія, Канада)
GCI	— Global Competitiveness Index (з англ. Індекс глобальної конкурентоспроможності)
GITA	— Georgia's Innovation and Technology Agency (з англ. Агентство з інновацій та технологій Грузії) – займається підтримкою інновацій та технологій, допомагає стартапам та розвиває інноваційне підприємництво.
GIZ	— (від нім. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit – «Німецьке товариство міжнародного співробітництва») – агентство з розвитку.
GNTA	— Georgian National Tourism Administration (з англ. Національна адміністрація туризму Грузії)
HDI	— Human Development Index (з англ. Індекс людського розвитку)

ICC Ukraine	—	Український національний комітет Міжнародної Торгової Палати
IfW Kiel	—	Kiel Institute for the World Economy
IGAD	—	Intergovernmental Authority on Development (з англ. Міжурядовий орган з питань розвитку) – регіональна організація Східної Африки, яка об'єднує країни регіону (Ефіопію, Кенію, Джибуті, Судан, Сомалі, Південний Судан, Уганду та Еритрею) для сприяння регіональному співробітництву, економічному розвитку, стабільності та миру, вирішенню спільних екологічних та гуманітарних проблем.
IMD	—	International Institute for Management Development (з англ. Міжнародний інститут розвитку менеджменту)
IRENA	—	International Renewable Energy Agency (з англ. Міжнародне агентство з відновлюваних джерел енергії)
KUKE	—	Korporacja Ubezpieczeń Kredytów Eksportowych (з пол. Корпорація експортного кредитного страхування) – польська страхова компанія, що працює як акціонерне товариство.
MFN	—	most-favored nation (з англ. принцип найбільшого сприяння)
NAZOVNI	—	цифровий сервіс, створений за інституційної та інформаційної підтримки МЗС України, який допомагає українському бізнесу вийти на нові ринки.
ODA	—	Official development assistance (з англ. Офіційна допомога з метою розвитку) – державна допомога, призначена для сприяння економічному розвитку та добробуту країн, що розвиваються.
PAIH	—	Polska Agencja Inwestycji i Handlu (з пол. Польське агентство інвестицій і торгівлі)
R&D	—	Research and Development (з англ. науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи)
SADC	—	Southern African Development Community (з англ. Співтовариство розвитку Півдня Африки)
SDG	—	Sustainable Development goals (з англ. Цілі сталого розвитку, відомі також як Глобальні цілі)
SWIFT	—	(від англ. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications) – міжнародна міжбанківська система передавання інформації та здійснення платежів.
UNIDO	—	United Nations Industrial Development Organization (з англ. Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку) – спеціальна установа ООН, мета якої полягає у сприянні промислового розвитку та прискореній індустріалізації країн, що розвиваються шляхом мобілізації національних і міжнародних ресурсів.
UNCTAD	—	United Nations Conference on Trade and Development (з англ. Конференція ООН з торгівлі та розвитку) – орган Генеральної асамблеї ООН, ціллю якого є сприяння розвитку міжнародної торгівлі, рівноправної взаємовигідної співпраці між державами, напрацювання рекомендацій по функціонуванню міжнародних економічних відносин.
URC	—	Ukraine Recovery Conference – щорічна високорівнева подія, присвячена відновленню та довгостроковій реконструкції України після повномасштабної російської агресії.
USAID	—	United States Agency for International Development (з англ. Агентство США з міжнародного розвитку)
USMCA	—	нова угода про вільну торгівлю між США, Мексикою та Канадою (англ. Agreement between the United States of America, the United Mexican States, and Canada), підписана 30 листопада 2018 року.
WEO	—	World Economic Outlook (з англ. «Перспективи світової економіки») – дослідження, яке проводить і публікує Міжнародний валютний фонд.

Публікується двічі на рік і частково оновлюється двічі на рік. Надає дані про світову економіку в короткостроковому, середньостроковому прогнозі та в довгостроковому прогнозі на період до чотирьох років вперед. Прогнози включають ключові макроекономічні показники, такі як ВВП, інфляція, рахунок поточних операцій і сальдо державного бюджету більш ніж у 180 країнах світу. У ньому також розглядаються основні питання економічної політики.

ZBH

- Zagraniczne Biura Handlowe (з пол. Офіс зовнішньої торгівлі) – підрозділи Польського агентства інвестицій та торгівлі, що діють за кордоном. Їхнє головне завдання – підтримка польського експорту та залучення іноземних інвестицій до Польщі.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах глибокої трансформації міжнародної економіки, прискореної деглобалізації та багаторівневої геоекономічної конкуренції, проблема модифікації економічної дипломатії України набуває особливої актуальності. Світова економічна система, яка тривалий час базувалася на ліберальних принципах вільної торгівлі, глобального ринку та багатостороннього регулювання, перебуває у стані системного розбалансування. Поглиблення структурної нерівності, політизація економічних відносин, дестабілізація глобальних ланцюгів постачання, посилення протекціонізму, регіоналізація торгівлі та технологічна фрагментація викликають потребу перегляду форм і функцій економічної дипломатії як у глобальному, так і в національному вимірах.

Особливо гостро ці виклики постають перед Україною, яка, перебуваючи в умовах повномасштабної війни, змушена не лише боротися за політичний і територіальний суверенітет, але й шукати нові підходи до захисту та просування національних економічних інтересів у зовнішньому середовищі. Міжнародна економічна взаємодія набуває для України екзистенційного виміру: забезпечення критичних імпортів, розширення експорту, залучення міжнародної допомоги, участь у багатосторонніх ініціативах, реалізація стратегій економічної стійкості та відновлення – все це напряду пов'язане з ефективністю економічної дипломатії.

Економічна дипломатія більше не є виключно інструментом торговельної підтримки. У нових умовах вона трансформується у багатоцільовий механізм: від координації зовнішньоекономічної політики до участі у формуванні нових глобальних правил, створення коаліцій навколо безпекових й енергетичних питань, залучення інвестицій у відновлення та модернізацію країни. Саме тому зростає потреба в науковому переосмисленні її функцій, завдань, інституційної структури, інструментарію та стратегічного фокусу.

Окремої уваги заслуговує формування наступальної моделі економічної дипломатії України, яка має не лише реагувати на зовнішні загрози, а й активно просувати власні інтереси на нових ринках, використовувати цифрові платформи, мобілізувати ресурси української діаспори, реалізовувати проєкти у сфері енергетичної та інноваційної дипломатії. Водночас, незважаючи на активізацію практичних зусиль, Україна поки що не має цілісної аналітичної рамки, що дозволила б оцінити ефективність і стратегічну спроможність своєї економічної дипломатії в умовах глобальної дестабілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз основних аспектів економічної дипломатії є важливою темою досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких: О.І. Горбачук, Н.М. Грущинська, О.В. Іващук, Н.О. Татаренко, К.А. Фліссак, О.М. Шаров, О.М. Яценко, Ф. Ліст, Дж. Най, А. Сірохей, Л. Сковгаард-Поульсен, Ф. Сумар, Ч. Четтерджі, С. Шарп, та інші. Їхні дослідження зосереджуються на визначенні сутності економічної дипломатії, еволюції її інституційних форм, механізмах реалізації зовнішньоекономічної політики та ролі дипломатичних інструментів у формуванні національної конкурентоспроможності. Значну увагу приділено вивченню співвідношення між економічною дипломатією та іншими формами дипломатичної активності – торговельною, публічною, культурною, гуманітарною.

Дослідження глобальних трансформацій економічної дипломатії активно проводяться такими авторами, як: А. Сірохей, Л. Сковгаард-Поульсен, Ф. Сумар, Ч. Четтерджі, С. Шарп. Вони розглядають сучасну економічну дипломатію як інструмент політичного впливу та інституційного балансування в умовах геоекономічної конкуренції, наголошуючи на зміні її парадигми – від допоміжного механізму сприяння торгівлі до системного чинника забезпечення економічної безпеки, регіонального лідерства і стратегічної автономії.

Інституційно-функціональні аспекти економічної дипломатії в Україні досліджуються такими авторами, як: О.І. Горбачук, О.В. Іващук, Н.О. Татаренко, К.А. Фліссак, О.М. Шаров. Їхні праці присвячені розкриттю етапів формування

національної системи економічної дипломатії, проблемам координації між зовнішньополітичними та економічними інституціями, ролі дипломатичних представництв у просуванні експорту, залученні інвестицій, розвитку галузевих стратегій. Особливий акцент зроблено на трансформації функцій МЗС, інноваційних моделях дипломатичної підтримки бізнесу, а також на необхідності підвищення аналітичної та комунікаційної спроможності дипломатичних структур.

Цифрові та брендингові виміри економічної дипломатії висвітлюються у роботах Н.М. Грущинської та О.М. Яценко. Зокрема дослідження О.М. Яценко спрямовані на аналіз впровадження цифрових платформ, публічно-приватних механізмів взаємодії, інструментів позиціювання України у міжнародному економічному середовищі, а також формування репутаційного капіталу через економічні канали публічної дипломатії. У фокусі – цифровізація дипломатичної практики (наприклад, через платформу «NAZOVNI»), екологічна дипломатія, брендинг країни та залучення громадського сектору до економічної комунікації. Н.М. Грущинська у своїх роботах досліджує економічну дипломатію як багатовекторний інструмент зовнішньоекономічної політики держави у контексті геоекономічної турбулентності та формування нового світового порядку. Окрему увагу вона приділяє ролі торговельної дипломатії у забезпеченні експорту української продукції на ринки ЄС, зовнішньоекономічним пріоритетам України в умовах глобальних криз та значенню інституційної модернізації в контексті запозичення міжнародного досвіду.

Однак, попри значний науковий інтерес до окремих аспектів економічної дипломатії, залишається низка невирішених питань, які потребують поглибленого дослідження. Зокрема, недостатньо теоретично опрацьованими є такі напрями, як побудова наступальної економічної дипломатії в умовах війни; використання економічної дипломатії як інструменту повоєнного економічного відновлення; взаємодія економічної дипломатії з національними економічними стратегіями; цифрові та інституційні механізми модернізації. Недостатня практична реалізація сучасних моделей економічної дипломатії, складність

координації між державними органами, обмеженість ресурсного забезпечення, а також слабка аналітична підтримка дипломатичної діяльності створюють бар'єри для реалізації повноцінного дипломатичного супроводу національного економічного інтересу. Це зумовлює необхідність формування оновленої, стратегічно зорієнтованої моделі економічної дипломатії України в умовах глобального розбалансування, як це здійснено у межах даного дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах реалізації наукової тематики кафедри міжнародних економічних відносин, бізнесу та туризму Державного університету «Київський авіаційний інститут», зокрема:

– держбюджетної науково-дослідної роботи «Міжнародний рух капіталу в умовах зовнішньої збройної агресії проти України та повоєнної відбудови» (номер державної реєстрації №12-2024/15.01.01), у межах якої досліджувалися трансформаційні процеси у сфері міжнародного руху капіталу, інституційна перебудова глобальних економічних механізмів, а також вплив війни та реконструкційного періоду на характер зовнішньоекономічної взаємодії. У межах теми здобувачем проаналізовано місце економічної дипломатії у формуванні інструментів міждержавного співробітництва, мобілізації ресурсів для відновлення та забезпечення національних економічних інтересів України;

– науково-дослідної теми кафедри «Теоретичні та практичні аспекти модифікації системи міжнародних економічних відносин в умовах багатополлярності розвитку світового господарства» (номер державної реєстрації №118-2022/15.01.01), у рамках якої здобувачем були розкриті методологічні засади трансформації глобальної економічної системи, систематизовані виклики економічного націоналізму та політизації економічних відносин, а також розроблені науково-обґрунтовані підходи до модифікації інституційної моделі економічної дипломатії України у нових геоекономічних умовах.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад і розробка прикладних

рекомендацій щодо модифікації економічної дипломатії України в умовах розбалансування світової економічної системи, з урахуванням глобальних диспропорцій, стратегій національного економічного розвитку та сучасних викликів війни, повоєнного відновлення та трансформації міжнародного економічного порядку.

Для досягнення поставленої мети в дисертаційній роботі визначено такі основні наукові *завдання*:

- проаналізувати природу та прояви розбалансування світової економічної системи як наслідку суперечностей глобальної економічної інтеграції;
- дослідити особливості сучасної міжнародної економічної конкуренції та її взаємозв'язок з трансформацією економічної дипломатії;
- виявити роль багатосторонніх економічних інституцій у наднаціональній корекції глобальних економічних дисбалансів;
- охарактеризувати сутність і структуру національних економічних інтересів та стратегій економічного розвитку в контексті зовнішньоекономічної політики держав;
- провести порівняльний аналіз економічної дипломатії як інструменту реалізації національних стратегій економічного розвитку в різних країнах світу;
- визначити глобальні детермінанти, які зумовлюють необхідність модифікації національної та наднаціональної економічної дипломатії в умовах дестабілізованого світового економічного середовища;
- обґрунтувати вплив внутрішньої та зовнішньої економічної політики України на модернізацію інституту економічної дипломатії;
- дослідити трансформацію економічної дипломатії України в умовах глобальної і локальної економічної та політичної конфронтації;
- розкрити можливості синергії офіційної та публічної економічної дипломатії як чинника формування проактивної наступальної моделі економічної дипломатії України.

Об'єктом дослідження є процеси формування, реалізації та трансформації економічної дипломатії в умовах глобальної економічної нестабільності, зокрема в контексті сучасних викликів для національної економічної політики України.

Предметом дослідження виступають теоретичні засади, інституційні механізми, інструменти та практичні форми модифікації економічної дипломатії України в умовах розбалансування світової економічної системи та зміни глобального економічного порядку.

Методи дослідження. Для реалізації визначених мети та завдань дисертаційного дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: *порівняльний метод* – дозволив виявити подібності та відмінності у трактуванні природи глобальних економічних дисбалансів і моделей економічної дипломатії у різних країнах (підрозділи 1.1; 1.2), проаналізувати різні національні стратегії економічного розвитку й інструменти їх дипломатичного забезпечення (підрозділи 2.2; 2.3), а також порівняти практики економічної дипломатії України з підходами інших держав у контексті конфронтаційного середовища (підрозділи 3.2; 3.3); *системний підхід* – забезпечив можливість комплексно проаналізувати економічну дипломатію як сукупність інституцій, функцій, механізмів впливу та взаємозв'язків на глобальному, регіональному й національному рівнях (підрозділи 1.3; 2.3), дав змогу розглянути взаємодію внутрішньої та зовнішньої економічної політики як цілісного фактора впливу на модифікацію економічної дипломатії України (підрозділ 3.1), а також обґрунтувати синергію між офіційною та публічною дипломатією як інтегральну модель стратегічної комунікації (підрозділ 3.3); *метод аналізу нормативно-правової бази* – використано для вивчення міжнародних та національних документів, що регулюють функціонування інститутів багатосторонньої економічної дипломатії, співробітництва в рамках СОТ, ЄС, МВФ, Світового банку тощо (підрозділи 1.2; 1.3), а також нормативних основ економічної дипломатії України (підрозділи 3.1; 3.2); *контент-аналіз* – дав змогу здійснити глибинне вивчення стратегічних документів, міжнародних угод, комюніке, інституційних заяв, що відображають підходи до економічної

дипломатії з боку ключових глобальних гравців (США, КНР, ЄС) (підрозділи 2.2; 2.3), а також офіційних публікацій українських міністерств, агентств та платформ (наприклад, «NAZOVNI») (підрозділ 3.2); *метод аналізу статистичних даних* – застосовано для оцінки макроекономічних індикаторів, динаміки зовнішньої торгівлі, показників платіжного балансу, інвестиційних потоків, а також участі України в глобальних економічних процесах у розрізі до- та післявоєнного періоду (підрозділи 1.1; 3.1; 3.2); *метод кейс-стаді* (аналіз конкретних випадків) – використано для поглибленого аналізу досвіду окремих країн (Азербайджану, Грузії, Єгипту, Китаю, Польщі), які ефективно адаптували економічну дипломатію під національні цілі розвитку (підрозділ 2.2), а також для розгляду прикладів дій України в умовах повномасштабної війни (зернова ініціатива, цифрова дипломатія, енергетична дипломатія) (підрозділи 3.2; 3.3); *метод експертної оцінки* – використано для зіставлення оцінок ефективності інституційної структури української економічної дипломатії, зібраних з аналітичних звітів та профільних дослідницьких центрів (підрозділ 3.1); *метод моделювання* – дозволив побудувати авторську концептуальну модель наступальної економічної дипломатії України, яка інтегрує офіційні, публічні, цифрові та галузеві компоненти з урахуванням поточних викликів і стратегічних пріоритетів держави (підрозділ 3.3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному теоретичному та прикладному обґрунтуванні модифікації економічної дипломатії України в умовах дестабілізації світової економічної системи. У дослідженні розкрито особливості нової парадигми економічної дипломатії в контексті глобальних викликів, геоекономічної конфронтації, війни та поствоєнного відновлення. Робота поєднує міждисциплінарні підходи до дослідження інституційної трансформації дипломатії, національних економічних стратегій і глобального економічного середовища. У межах проведеного дослідження:

вперше:

- систематизовано впливи глобальних дисбалансів на трансформацію економічної дипломатії через призму таких параметрів, як порушення ланцюгів постачання, зміна ролі долара в міжнародній торгівлі, ревізія промислових стратегій провідних країн світу, що створює нову нормативну реальність для економічної дипломатії України;

- розроблено інституційно-функціональну модель реалізації економічної дипломатії в умовах дестабілізації глобальної економіки, яка включає офіційну, публічну, цифрову та безпекову складові, з урахуванням адаптивності до кризових сценаріїв, зростаючої ролі неурядових акторів, а також необхідності гнучких механізмів реагування на міжнародні виклики;

- сформульовано концепцію модифікації економічної дипломатії України в умовах системного розбалансування світової економіки, що розглядає економічну дипломатію не як вторинний інструмент зовнішньоекономічної політики, а як цілісну стратегічну функцію державного управління, здатну забезпечити економічну стійкість, міжнародну суб'єктність і структурне відновлення національної економіки в умовах багатовекторних глобальних і локальних викликів;

- обґрунтовано теоретичну модель наступальної економічної дипломатії України, яка базується на проактивності, багатоформатності, цифровій інтеграції, публічній взаємодії та орієнтації на формування економічних альянсів нового типу. Вперше економічна дипломатія розглядається як механізм мобілізації міжнародних ресурсів, трансформації експортної географії, участі у перепозиціонуванні держави у новій економічній архітектурі;

- здійснено первинне впровадження поняття «економічна дипломатія відновлення» як форми дипломатичної діяльності, що забезпечує реалізацію державної політики післявоєнної реконструкції, з акцентом на залучення фінансових ресурсів, технологічних партнерств, підтримку промислових кластерів та стимулювання участі українських виробників у глобальних ланцюгах доданої вартості;

– у межах академічного аналізу описано функціональні конфігурації економічної дипломатії в умовах воєнної економіки, зокрема її роль у забезпеченні життєво необхідного імпорту, взаємодії з донорами, побудові системи торговельних маршрутів в обхід заблокованих територій, координації з гуманітарними структурами та використанні дипломатичних каналів для розв’язання логістичних проблем;

удосконалено:

– понятійно-категоріальний апарат економічної дипломатії, зокрема уточнено зміст таких ключових термінів, як «економічна дипломатія в умовах глобального дисбалансу», «цифрова економічна дипломатія», «публічна економічна дипломатія», «наступальна дипломатія». Розширено дефініцію економічної дипломатії як цілісного механізму впливу держави на зовнішньоекономічне середовище, що включає не лише офіційні, а й неурядові, цифрові та комунікаційні канали взаємодії. Здійснено семантичне розмежування між офіційною, публічною та галузевою дипломатією в економічній сфері;

– методологічний підхід до дослідження економічної дипломатії – обґрунтовано необхідність використання інтегрованої багаторівневої методології, яка поєднує інструментальний, інституціональний, стратегічний і комунікаційний компоненти. Удосконалення полягає у переході від лінійного до адаптивного моделювання економічної дипломатії, з урахуванням нестабільності зовнішнього середовища, непередбачуваності конфліктів і ризиків фрагментації світових ринків;

– типологізацію стратегічних моделей економічної дипломатії країн світу, яка враховує не лише рівень розвитку держави, а й її позицію в глобальній економіці, доступ до технологій, геополітичну вагу та структуру зовнішньоекономічних інтересів. Зокрема, запропоновано новий поділ моделей на: ресурсно-залежні, інноваційно-орієнтовані, інфраструктурно-експансійні, регіонально-центричні та гібридні;

– оцінку ролі внутрішньої економічної політики у формуванні зовнішньої дипломатії: доведено, що модернізація інституційної структури економічної

дипломатії України напряду залежить від синергії між індустріальною, інноваційною, соціальною та енергетичною політикою;

- підхід до аналізу міжнародного досвіду, що полягає в узагальненні практик Азербайджану, Грузії, Єгипту, Китаю, Польщі, США, Кореї – не як універсальних моделей, а як кейсів адаптивної дипломатичної реакції на специфічні виклики. Це дозволяє застосовувати міжнародні напрацювання з урахуванням національної специфіки України;

- аналіз взаємодії економічної дипломатії з іншими формами дипломатії, зокрема торговельною, культурною, екологічною та гуманітарною. Запропоновано оновлений формат інтеграції дипломатичних зусиль шляхом спільних економічно-гуманітарних ініціатив (наприклад, «Зерно з України», експорт уразливим регіонам, енергетичні мости) та антикризових альянсів, що виходять за межі класичних зон впливу України;

- цифрових інструментів у забезпеченні дипломатичної присутності України на міжнародних ринках – деталізовано функціональні можливості платформ типу «NAZOVNI», зокрема в розрізі аналітики, індивідуалізації підтримки, оперативного реагування на запити бізнесу, репутаційного моніторингу та супроводу угод. Здійснено наукове обґрунтування її функцій у системі дипломатичного супроводу експорту та побудови цифрового іміджу країни, що підтверджує значення діджиталізації як компонента наступальної моделі;

- функціональне трактування публічної економічної дипломатії – вперше розглянуто її не як фоновий або допоміжний інструмент, а як рівноправний канал реалізації державної зовнішньоекономічної політики через бізнес-асоціації, аналітичні центри, академічну дипломатію, громадянське суспільство та українську діаспору. Акцент зроблено на комунікаційній функції публічної дипломатії у формуванні міжнародної довіри до економічного курсу України;

набули подальшого розвитку:

- систематизація глобальних викликів економічної дипломатії, зокрема через аналіз дії геоекономічного протекціонізму, санкційних режимів,

фрагментації торгівлі, зміни політики СОТ, регіоналізації ланцюгів постачання та обмеження технологічного доступу;

– концептуальні засади функціонування економічної дипломатії в системі багатопольного світоустрою, з урахуванням посилення конкуренції між наддержавами, відходу від універсальних глобальних правил і формування регіональних економічних блоків. Якщо попередні дослідження зосереджувалися переважно на ліберальній моделі глобальної торгівлі, то в нашому дослідженні уточнено роль економічної дипломатії в умовах глобального стратегічного протистояння, трансформації норм СОТ, еволюції системи санкцій та заміщення традиційних інститутів новими форматами економічного партнерства;

– роль багатосторонніх економічних інституцій (МВФ, СОТ, ОЕСР, ЄС) у системі глобальної економічної дипломатії, де поглиблено аналіз їх здатності реагувати на новітні виклики – зокрема війни, енергетичні кризи, пандемії, фінансову фрагментацію. У порівнянні з попередніми дослідженнями, акцент зроблено на зниженні універсалізму цих структур та необхідності формування нових каналів впливу через економічну дипломатію малих і середніх країн, включаючи Україну;

– характеристика функціональної трансформації економічної дипломатії України у період з 2014 по 2024 роки – від переважно торговельної до безпеково-орієнтованої та мобілізаційної моделі з фокусом на міжнародну допомогу, партнерство з діаспорою, стратегічні логістичні маршрути та критичну інфраструктуру;

– підходи до взаємодії між економічною дипломатією та економічною безпекою, де враховано сучасні виклики – енергетичну вразливість, технологічну залежність, логістичні обмеження, продовольчу нестачу. На відміну від класичних досліджень, де економічна дипломатія розглядалась як інструмент сприяння торгівлі, у нашій роботі розширено трактування її функцій як механізму забезпечення макрофінансової стабільності, стратегічної витривалості та адаптації економіки до нових ризиків;

- підходи до аналізу публічної дипломатії у сфері економіки, включаючи брендинг, комунікаційні платформи, просування ідей через медіа, форуми, публічні виступи, що дозволяє оцінювати вплив держави на економічне середовище через недержавні канали;

- аргументація необхідності створення єдиного міжвідомчого координаційного органу економічної дипломатії, що забезпечить стратегічне планування, оцінку ефективності, регіоналізацію пріоритетів і синергію зовнішньоекономічних зусиль різних міністерств;

- механізми мобілізації міжнародної підтримки та стратегічної допомоги Україні через канали економічної дипломатії, які розглядаються не як одноразові дії, а як системна дипломатична кампанія зі стратегічним плануванням, відстеженням ефектів, інституційною відповідальністю та інтеграцією в національні економічні стратегії. Це дозволило перейти від епізодичних дій до цілісної системи економічного представництва на міжнародній арені;

- питання динаміки зміни географії зовнішньоекономічних пріоритетів України, що раніше розглядалося у контексті євроінтеграції, а в нашому дослідженні подано як системне зміщення в бік диверсифікованої багатовекторної дипломатії з фокусом на країни Глобального Півдня. Розкрито особливості побудови взаємин із країнами Азії, Африки, Латинської Америки, а також перспективи участі у неформальних економічних форматах та регіональних партнерствах поза межами ЄС;

- комунікаційна складова економічної дипломатії, яка розглянута не лише як супровід дій держави, а як самостійний інструмент зовнішньоекономічного впливу – через формування економічного наративу, антикризову комунікацію, репутаційні кампанії, просування наративу стійкості та співпраці з глобальними гравцями;

- системне представлення економічної дипломатії як частини дипломатії розвитку, що дозволяє поєднати класичні підходи (торгівля, інвестиції) з сучасними (цілі сталого розвитку, інноваційна економіка, трансфер технологій),

формуючи більш гнучку й актуальну модель участі у глобальних економічних ініціативах.

Практичне значення одержаних результатів. У дисертаційній роботі сформульовані теоретичні положення та обґрунтовані практичні рекомендації, спрямовані на удосконалення моделі економічної дипломатії України в умовах глобальної економічної нестабільності, трансформації зовнішньоекономічної політики, поглиблення геоекономічної конкуренції та потреби в післявоєнному відновленні.

Результати аналізу, що викладені у дослідженні, були застосовані:

- *Міністерством закордонних справ України* у процесі розробки та адаптації інструментарію цифрової економічної дипломатії, зокрема в рамках оновлення функціоналу платформи «NAZOVNI». Здобувачем було надано аналітичні пропозиції щодо інтеграції нових форматів міжнародної комунікації, картування економічних пріоритетів у регіонах Глобального Півдня, а також рекомендації щодо розширення участі дипломатичних представництв у підтримці експортерів (Довідка про впровадження від 05.05.2025 року № 52/1-25);

- *Дипломатичною академією України*, де результати дослідження були використані при підготовці навчальних модулів для підвищення кваліфікації економічних дипломатів. Зокрема, використано аналітичні матеріали щодо стратегій наступальної економічної дипломатії, цифрових інструментів взаємодії з бізнесом та моделей економічної дипломатії в умовах конфлікту (Довідка про впровадження від 17.04.2025 року № 150);

- *Торгово-промисловою палатою України (ТПП)*, яка використала результати дисертаційного дослідження під час формування рекомендацій щодо посилення економічної складової діяльності регіональних торгово-промислових палат у взаємодії з системою дипломатичних представництв. На основі напрацювань автора були оновлені підходи до участі ТПП у торговельних місіях, підготовці бізнес-форумів із залученням дипломатів, а також запропоновано розмежування інструментів підтримки МСП у межах співпраці з платформою

«NAZOVNI» та системою «єдиних експортних вікон» (Довідка про впровадження від 24.04.2025 року № 118);

– Українським національним комітетом Міжнародної Торгової Палати (ICC Ukraine), який використав результати дисертаційного дослідження при підготовці експертно-аналітичних матеріалів та стратегічних пропозицій щодо розвитку економічної дипломатії України. Зокрема, аналітичні напрацювання автора були враховані при формуванні позицій ICC Ukraine з активізації зовнішньоекономічної присутності України, зокрема в регіонах Глобального Півдня, а також при підготовці практичних рекомендацій щодо зміцнення публічної економічної дипломатії та підтримки МСП. Матеріали дисертації були використані у брифінгах та консультаціях ICC Ukraine із зацікавленими стейкхолдерами (Довідка про впровадження від 12.05.2025 року № 0812)

– Державним університетом «Київський авіаційний інститут», де результати дисертаційного дослідження були використані в межах навчального процесу кафедри міжнародних економічних відносин, бізнесу та туризму для оновлення змісту дисциплін «Світова економіка», «Міжнародні відносини та світова економічна політика» та впровадження спеціального тематичного блоку з економічної дипломатії в умовах війни та глобальної конфронтації. Матеріали дисертації також стали підґрунтям для підготовки методичних рекомендацій щодо вивчення цифрових інструментів дипломатії та формування практичних навичок взаємодії з міжнародним економічним середовищем (Довідка про впровадження від 19.06.2025 року № 1597/01);

– Радою зовнішньої політики «Українська призма», яка використала результати дисертаційного дослідження під час підготовки експертно-аналітичних матеріалів у сфері економічної дипломатії для урядових і міжнародних партнерів. Зокрема, на основі напрацювань автора були розроблені пропозиції щодо зміцнення економічного компоненту публічної дипломатії, активізації торговельної присутності України в регіонах Глобального Півдня, а також інтеграції економічної дипломатії до стратегій міжнародного позиціонування держави. Рекомендації використовувалися в межах Українсько-

Шведського експертного форуму та тематичних брифінгів для представників дипломатичного корпусу (Довідка про впровадження від 14.05.2025 року № 73).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становить сукупність офіційних статистичних матеріалів, аналітичних звітів, міжнародних досліджень, нормативно-правових актів, урядових програм, публікацій міжнародних економічних організацій, академічних монографій і практичних кейсів функціонування економічної дипломатії в окремих країнах.

У межах дослідження використано:

- офіційні статистичні джерела України, зокрема дані Державної служби статистики України, Національного банку України, Державної митної служби України, Кабінету Міністрів України, Міністерства економіки, Міністерства закордонних справ, що стосуються зовнішньоекономічної політики, платіжного балансу, динаміки експорту, структури зовнішньої торгівлі, притоку ПІІ та інструментів дипломатичної підтримки бізнесу;
- національні стратегічні документи, зокрема: Національна економічна стратегія України-2030, Експортна стратегія України, Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», Угода про асоціацію з ЄС, постанови уряду, профільні укази Президента України, документи платформ «NAZOVNI», Diia.Business, URC, Ukraine Facility та інших;
- міжнародні аналітичні звіти, підготовлені Світовим банком (Global Economic Prospects), МВФ (WEO, External Sector Report, Annual Report on Exchange Restrictions), UNCTAD (World Investment Report), OECD, WTO, IMF, Energy Community, IRENA, EU Commission, а також міжнародними рейтинговими агентствами (Moody's, IMD World Competitiveness Rankings, Human Development Report);
- офіційні сайти та звітність центральних банків, інвестиційних агенцій та міністерств економіки країн кейсового аналізу – Азербайджану, Єгипту, Польщі, Китаю, Грузії – зокрема через ресурси BP Azerbaijan, CBE, Trade Portal Польщі, PAIH, Geostat, Masdar, UNIDO, Silk Road Fund, China Development Bank, Saudi-Ukraine trade platform;

- матеріали та звіти міжнародних організацій і форумів, зокрема: UNDP, UNHCR, Atlantic Council, World Economic Forum, Wilson Center, Brookings Institution, Ukrainian Recovery Conference, Ukraine Support Tracker (IfW Kiel), EU Investment Facility, TradeSanctions blog, Three Seas Initiative, Black Sea Grain Initiative, а також відкриті аналітичні платформи (OurWorldInData, CEPR, CEPS, CES);

- емпіричні джерела, що стосуються наслідків війни в Україні, включаючи аналіз змін на аграрному, енергетичному, морському, технологічному ринках, які зібрані з аналітичних звітів VoxUkraine, Forbes, Reuters, FAO, IMF, а також статистики альтернативних логістичних коридорів та впливу санкцій на світову торгівлю;

- наукові публікації українських та іноземних авторів, що охоплюють питання дипломатії розвитку, політичної економії глобалізації, стратегій економічної безпеки, впливу санкцій та нових моделей зовнішньоекономічного позиціонування.

Особистий внесок здобувача. Усі теоретичні положення, методологічні підходи, аналітичні узагальнення, прикладні рекомендації та висновки, викладені в дисертаційній роботі, отримані здобувачем самостійно на основі особисто проведеного аналізу. Матеріали, представлені у спільних публікаціях, є результатом колективної роботи.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, наукові висновки та пропозиції дисертаційного дослідження пройшли апробацію науковою спільнотою шляхом оприлюднення на фахових наукових конференціях, у публікаціях у фахових та міжнародних виданнях, а також через участь у тематичних науково-практичних заходах.

Матеріали дослідження були апробовані на:

- VII Міжнародній науково-практичній конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» (м. Тернопіль, 2021);

- XIII, XIV та XV Міжнародних науково-практичних конференціях «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі» (м. Київ, 2022, 2023, 2024);
- X та XI Всесвітніх конгресах «Авіація в XXI столітті – Безпека в авіації та космічні технології» (м. Київ, 2022 та 2024);
- Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Дипломатія в міжнародних відносинах: ретроспекція і сучасність» (м. Київ, 2023);
- IV Міжнародній науково-практичній конференції «Researching Advanced Horizons of Global Progress: Challenges and Innovative Concepts» (Севілья, Іспанія, 2023);
- Міжнародній науковій конференції «Fundamental Shifts in Geo-Economic Systems of the World» (м. Київ, 2023).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено в 15 наукових працях, з них: 4 статті опубліковано у фахових наукових виданнях України, включених до переліку наукових фахових видань категорії «Б»; 1 стаття – у зарубіжному науковому виданні; 8 тез доповідей опубліковано в матеріалах міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій різного рівня. Окремі результати дослідження відображено у 2 колективних наукових монографіях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 266 сторінок основного тексту, у тому числі містить таблиць – 10, рисунків – 46, додатків – 5.

У дисертації використано 166 найменувань джерел, з них 41 – українською, 125 – іноземними мовами.

Структура роботи відповідає логіці наукового дослідження, де в першому розділі розкривається теоретико-концептуальна база теми, в другому – аналізуються національні моделі та глобальні детермінанти, а в третьому –

представлено авторське бачення трансформації економічної дипломатії України з урахуванням сучасних викликів і стратегічних завдань держави.

РОЗДІЛ 1. ГЛОБАЛЬНІ ДИСБАЛАНСИ В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ І ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ

1.1. Розбалансування світової економічної системи як наслідок дуалістичної природи глобальної економічної інтеграції

Світова економіка як цілісна система знаходиться у стані турбулентності – посилюються економічні глобальні та регіональні дисбаланси, загострюються проблеми, пов’язані з диспропорціями в економічному і соціальному розвитку, які продовжують виникати й посилюватися.

Глобальні економічні дисбаланси (ГЕД) не нове явище в економічній історії і є породженням самої концепції економічної глобалізації, орієнтованої на економічну ефективність, що досягається завдяки вільній конкуренції, вільному переміщенню товарів, капіталів і робочої сили.

Можна стверджувати, що важливою передумовою зародження майбутніх глобальних дисбалансів стало формування національних (1970-ті роки у зв’язку з формуванням постійного дефіциту платіжного балансу США).

Глобальні економічні дисбаланси – одна з найскладніших світових макроекономічних проблем, з якою стикаються економісти. Вона відображає безліч факторів, серед яких патерни заощаджень та інвестицій, вибору портфеля рішень у багатьох країнах, що є природним відображенням відмінностей у рівнях розвитку країн, демографічних показників та інших економічних проявах.

Категорія «дисбаланс» у науковій економічній літературі є проблемною для трактування, оскільки охоплює різні аспекти розуміння нерівності, диспропорцій, відсутності рівноваги в системі. Економічний дисбаланс у загальному значенні це – невідноваженість економічної системи, що виникає в результаті асиметричності окремих економічних показників: для національної економіки – платіжного балансу, рівню заощаджень, експорту, імпорту, дефіциту чи профіциту бюджету, попиту й пропозиції тощо; у контексті світової економічної системи – економічна нерівність країн, глобальні фінансові

дисбаланси, глобальні дисбаланси поточних операцій, дисбаланси світової торгівлі, тощо. Проте багатовимірність процесів, які є ознакою глобальних дисбалансів і породжують ланцюгову реакцію макроекономічного розбалансування національних і світової економічних систем, потребують врахування більш тонких аспектів цієї категорії. Зокрема, якщо *Imbalance* означає відсутність рівноваги, несталість, нестійкість, невідповідність, то *disbalance* – порушення рівноваги, дисбаланс [1, с. 209, 363]. З погляду статистики це близькі стани, але *imbalance* (нестійкість) сприймається як крайній стан *disbalance* (дисбалансу). Дисбаланс можна розглядати не лише як стан об'єкта, а й з позицій його функціонування та розвитку, як процес розбалансування, тобто одночасно трактувати з позицій динаміки.

Дисбаланс як «нерівноваженість» трактує Т. Щетілова, зазначаючи, що «дисбаланс – це нерівноважний стан об'єкта або порушення рівноваги та певних співвідношень параметрів, які характеризують об'єкт як цілісність, і процеси змін у функціонуванні та розвитку об'єкта» [42, с. 107]. П. Проноза пропонує власне визначення терміну «дисбаланс», що є досить звуженим і суто економічним, зокрема зазначаючи, що дисбаланс – це наявність великих дефіцитів (профіцитів) у рахунках торгових чи інвестиційних операцій [22]. Своєю чергою науковці Е. Терещенко та Д. Семенова пропонують розглядати «дисбаланс» не лише як стан об'єкта, але й із позиції його функціонування, процесів змін. «Дисбаланс – цей нерівноважний стан об'єкта або порушення рівноваги і певних параметрів, які характеризують об'єкт як цілісність і процеси змін у функціонуванні й розвитку об'єкта» [33]. Науковці на чолі з М. Скрипниченко визначають дисбаланс (порушення рівноваги) як внутрішньо притаманну властивість ринкової економіки, що є невід'ємною частиною її «природи», а рівновага своєю чергою виступає лише її тимчасовим станом [17, с. 397].

У Регулятивному акті Європейського Парламенту №1176/2011 «Про попередження та корекцію макроекономічних дисбалансів» термін «дисбаланс» означає будь-яку тенденцію, що породжує макроекономічні зміни, які негативно

впливають або можуть негативно вплинути на належне функціонування економіки держави-члена, економічного та валютного союзу чи Союзу загалом [120].

Н. Кравчук досліджуючи «дисбаланси» концептуально виділяє два основних емпіричних підходи до їх розуміння: «1) міжнародні асиметрії в попиті та пропозиції на товари, зокрема глобальні дисбаланси розглядаються, передусім, як платіжні дисбаланси та як джерело порушення стійкості й рівноваги в глобально-центричній економіці; 2) міжнародні асиметрії в попиті та пропозиції на активи, зокрема, акцентується увага на диспропорціях у рахунках операцій з капіталом» [12]. У роботі Я. Столярчук, яка присвячена проблематиці асиметрій у глобальній економіці, запропоновано «визначати першорядність суті асиметрії як перманентного порушення структури матерії в процесі її розвитку у просторі і часі. Економічний зміст цього поняття полягає в усталеній відсутності структурної рівноваги глобальної економічної системи і проявляється у непропорційності розвитку підсистем і елементів світового господарства в силу об'єктивно існуючих суперечностей між ними. На відміну від нерівномірності, асиметрія відрізняється системним характером щодо відображення форм глобального економічного розвитку та є рушійною силою суспільного прогресу, будучи інструментом одночасного і виявлення, і розв'язання його суперечностей через кризи» [27]. Автор ототожнює асиметрію та дисбаланс через обґрунтування відсутності рівноваги.

Опираючись на вище викладене, можна визначити наступні основні вихідні терміни, а саме «баланс – симетрія – рівновага», задля подальшого власного визначення терміну «дисбаланс». З точки зору економічних зв'язків, які можуть бути відображені між термінами «баланс – симетрія – рівновага», ці поняття є тісно взаємопов'язаними, оскільки власне поняття балансу в економіці означає, що всі його частини в загальному підсумку є симетричними й мають бути сумарно врівноваженими. Водночас, задля симетричного підсумку балансу не завжди потрібно мати внутрішню симетрію та врівноваженість. Зокрема, внутрішні асиметрії до певного моменту можуть створювати порушення вихідної

рівноваги, але при цьому певний час не порушуючи балансу. Проте надалі все залежатиме від динаміки структурних змін у однієї чи іншої частини балансу. Якщо такі асиметрії носитимуть короткостроковий характер і виникатимуть дискретно з ознаками разового прояву, то в цілому рівновага буде залишатись і в підсумку баланс не буде порушуватися. Якщо ж у структурі будуть відбуватись зміни, й окремі елементи єдиного цілого демонструватимуть перехід від кількісних до якісних показників, то в результаті буде виникати дисбаланс і відсутність повної рівноваги. У нашому дослідженні ми будемо використовувати робочу дефініцію: *дисбаланс* – це неврівноважений стан об’єкта або порушення рівноваги та певних співвідношень параметрів, які характеризують об’єкт як цілісність, та процеси змін у функціонуванні та розвитку об’єкта.

Глобальні дисбаланси, за визначенням є проблемою глобальної економіки. За визначенням МВФ, глобальні дисбаланси – це феномен, при якому низка провідних держав мають великий та постійний дефіцит рахунку поточних операцій платіжного балансу, що відображається у великому профіциті в інших країнах. Тим самим, звужуючи проблему до макроекономічного рівню, при характеристиці дисбалансів використовується низка об’єктивних економічних показників, пов’язаних з міжнародною торгівлею. У цьому розумінні до причин виникнення глобальних економічних дисбалансів відносять «несправедливий» розподіл ресурсів між різними країнами або односторонні переваги у міжнародній торгівлі. Конкретизуються глобальні наслідки економічних дисбалансів, наприклад, у показниках, що висвітлюють:

- дисбаланс платежів – незбалансованість торгівлі між різними економіками (наприклад, дефіцит торгівлі США з Китаєм);
- рівень безробіття (наприклад, високий рівень безробіття в південній Європі проти низького рівня безробіття в США, Великій Британії) і міграцію людського капіталу;
- дисбаланс у споживанні ресурсів і виробництві викидів CO₂;
- високий рівень заощаджень на Сході проти високого рівня споживання на Заході;

– боргові зобов'язання країн, що розвиваються, які мають великі борги перед розвиненими країнами і світовими банками тощо.

Набагато менше в економічній літературі приділяється уваги іншим аспектам глобальних дисбалансів – практично не аналізується, як на формування означених і інших проблем, що виникають у світовій і національних економіках, впливає міжнародна конкуренція між країнами і національними економічними суб'єктами, що діють у глобальному економічному просторі; як наростає і стає некерованим дисбаланс, що проявляється у нерівномірності економічного і соціального розвитку країн; і як цей дисбаланс провокує негативні тенденції розвитку національних економік, у тім числі зумовлює розшарування суспільства на страти, підриваючи тим самим основи конкурентоспроможності національних економік. Проте, відповіді на ці питання знаходимо в роботах Н. О. Татаренко, яка вказує, що насправді, наростаючі дисбаланси в глобальній економіці є системним явищем (*рис. 1.1.*), пов'язаним перш за все з концепцією глобалізації, яка торкається усіх економічних і позаекономічних аспектів розвитку світової і національних економік. В основі політики економічного глобалізму лежить принцип самоврівноваження і саморозвитку, а основним мотивом є досягнення економічного, позбавленого усяких соціальних нашарувань, ефекту. Шлях до досягнення цієї мети пролягає через конкуренцію, яка і є основним рушієм процесу формування дисбалансів [30; 142].

У системі дисбалансів першість належить саме конкуренції, часто недобросовісній (позаекономічні фактори – політика національних держав і похідна від політики домінуючих країн – геополітика). Усі елементи цієї системи тісно пов'язані між собою і справляють вплив один на одного (*рис. 1.1.*). водночас, позаекономічні фактори – політика і економічна політика провідних в економічному сенсі держав відіграє вирішальну роль. Так, сучасне поглиблення дисбалансів у світовій економіці спричинене не лише негативними наслідками кризи в США, а й низкою глибоких відтворювальних та світогосподарських процесів. Але серед усіх політик найпродуктивнішою виявилась політика

енергетичного переходу, яка посилила дисбаланси, що виникають унаслідок послаблення конкурентоспроможності країн.

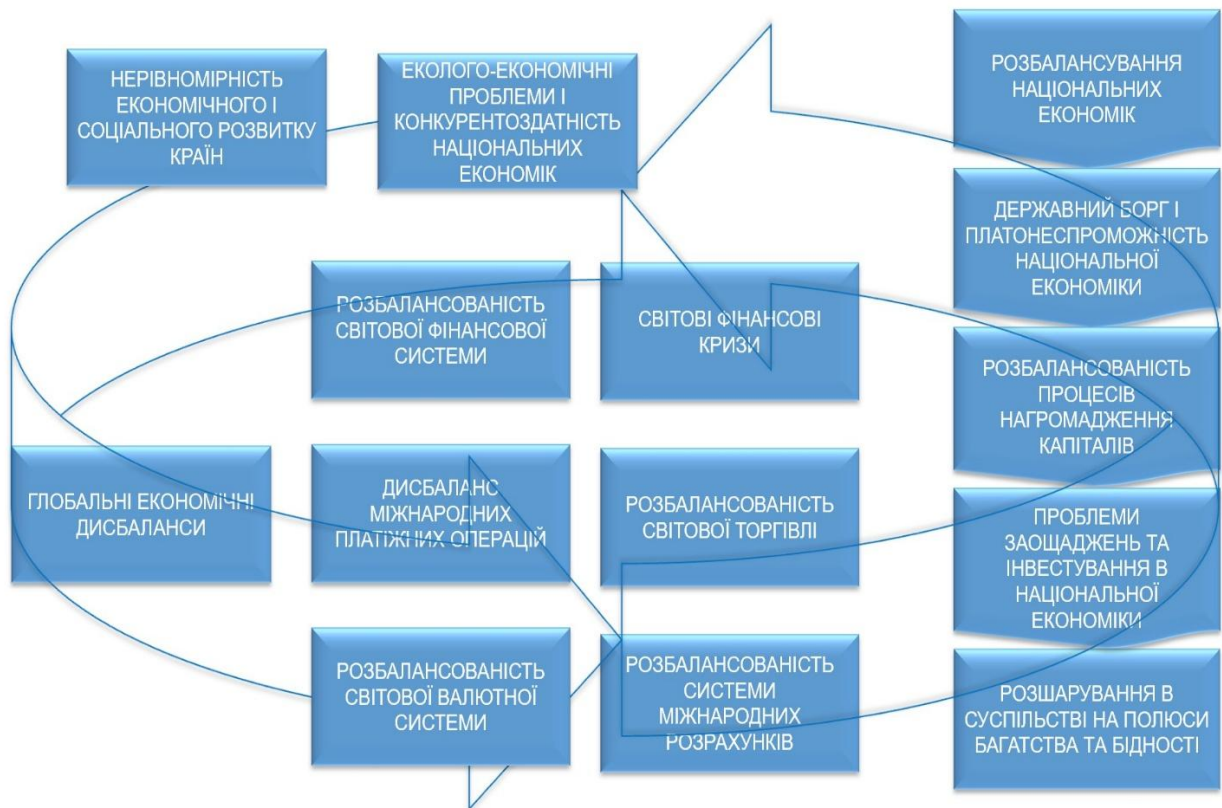

Рис. 1.1. Система взаємопов'язаних глобальних дисбалансів

Джерело: побудовано автором

У цілому, глобальні дисбаланси провокуються низкою факторів економічного розвитку.

По-перше, це істотне розширення ареалу ринкових відносин в економіці, що глобалізується – джерела формування дисбалансів криються в породжених конкуренцією нерівномірності економічного розвитку країн і розшаруванні всередині країн. Ці відносини охоплюють сьогодні переважну частину світового господарства і всі країни залучені до них.

Посилення нерівномірності економічного розвитку має хвилеподібний характер. Важлива особливість нинішнього десятиліття – значне зміцнення позицій великих країн, що швидко розвиваються, насамперед Китаю та Індії, а також держав, які здійснюють перехід до ринкової економіки. Переміщення центру тяжіння світових фінансів з «глобального Заходу» на «глобальний Схід» очевидне. Змінювана структура та напрями потоків товарів, послуг і капіталів на

світовому ринку відображають зміни в характері участі різних груп країн у міжнародному поділі праці. Різкі зрушення у співвідношенні сил на світовій арені сприяють розбалансуванню світової економіки.

По-друге, зростання незбалансованості між основними параметрами економічних систем різних країн. Багато в чому глобальні дисбаланси викликаються порушенням пропорційності у сфері відтворення – насамперед між виробництвом товарів і послуг та споживанням (особистим, корпоративним, державним) у різних країнах і групах держав. Співвідношення між сукупним попитом та сукупною пропозицією визначає величину заощаджень, які є резервуаром для накопичення капіталу (інвестицій). Будь-який дисбаланс між заощадженнями та інвестиціями всередині країни відбивається на стані поточного платіжного балансу з зарубіжними державами. Якщо фінансові системи країн внаслідок своєї нерозвиненості не здатні трансформувати всі заощадження в інвестиції, сальдо їхнього платіжного балансу за поточними операціями позитивне. Якщо внутрішні інвестиції перевищують заощадження, сальдо поточного платіжного балансу негативне, виникає дефіцит.

Найважливіше джерело міжнародного фінансування дефіциту поточного платіжного балансу, отже, і покриття дисбалансів реального сектора економіки – приплив капіталу з-за кордону. На міжнародному фінансовому ринку держави, у яких заощадження перевищують інвестиції, а сальдо платіжного балансу за поточними операціями позитивне, виступають кредиторами; на противагу їм, країни, де внутрішні інвестиції перевищують заощадження, а сальдо поточного платіжного балансу негативне – боржники. Розміри дисбалансів між масою товарів і послуг та їх грошовою пропозицією, заощадженнями та інвестиціями, ринками праці та капіталів багато в чому визначають інтенсивність міжнародних фінансових зв'язків.

По-третє, викликаний впровадженням інновацій у виробництво злам сформованих пропорцій у галузевій структурі господарства в розвинених країнах. Йдеться, перш за все, про збільшення в них ролі сфери послуг у створенні ВВП. Йде процес збільшення фінансової глибини економік (їхньої

«фінансолізації»). Зростає відокремлення фінансових операцій від матеріального виробництва та торгівлі і зростає протиріччя між фіктивним та реальним капіталом. Відбувається розбухання та ускладнення валютно-кредитної надбудови.

Одночасно відбувається деіндустріалізація економік у більшості розвинених країн і продовжується індустріалізація в державах, що розвиваються. Перехід до нового технологічного устрою супроводжується випереджаючими темпами зростання наукомістких галузей матеріального виробництва та послуг, зближенням рівнів наукомісткості обох груп країн. Ці процеси ведуть до зміни ролі та місця окремих країн та їх груп у міжнародному розподілі праці та, тим самим, породжують нові чи посилюють старі дисбаланси у світовій економіці.

По-четверте, відбуваються зміни в характері циклічного розвитку. У періоди попередніх економічних циклів вирішальний вплив на масштаби порушення макроекономічної рівноваги здійснювали коливання економічної активності у сфері матеріального виробництва та надвиробництва товарів та основного капіталу, при цьому в основному в розвинених країнах. Нині ситуація суттєво змінилася. Зростаючий вплив на хід циклу здійснюють умови та динаміка відтворення в найбільших країнах з формуючими ринками, у галузях сфери послуг та надвиробництва фінансових інструментів. У міру відносного ослаблення позицій розвинених країн, у тому числі США, у світовому господарстві економічні цикли в державах, що розвиваються, виявляються менш жорстко пов'язаними з циклами в розвинених країнах.

Зрештою, порушенню розумного співвідношення параметрів розвитку національних та світової економік сприяли особливості економічної політики країн. У період, що передував кризі 2008 року, характерною рисою економічної політики в багатьох розвинених країнах, передусім у тих, що реалізують модернізаційну модель, стало дерегулювання господарства. Величезні ризики опинилися поза належним врахуванням. Регулятори не могли адекватно оцінювати сукупність ризиків у фінансових установах та корпораціях. Похитнулася стабільність фінансових інституцій, які забезпечують інвестування

накопичень. До цього слід додати здійснювану нині «м'яку» монетарну політику – низькі відсоткові ставки, політика кількісного пом'якшення тощо.

Зазначені вище процеси – протиріччя та диспропорції – викликали глобальні дисбаланси в економіці та призвели до серйозних потрясінь у сучасній системі світового господарства, основи якої були сформовані після Другої світової війни. У її центрі перебувають США, Євросоюз та Японія, які управляють світовою економікою. Можна сказати, що вся влада в системі належить «великій сімці»: вона контролює міжнародну фінансову систему, МВФ, Світовий Банк, Банк міжнародних розрахунків.

Ця модель ґрунтується на тому, що протягом кількох десятиліть США, окремі країни ЄС та Японія безроздільно домінували у світовому виробництві та були країнами-кредиторами. Однак стара система більше не відображає економічної реальності у світі. У 2021 р. частка країн, що розвиваються, у світовому ВВП (за ПКС) становить більше половини (57,9 %). Колишні кредитори переважно перетворилися на боржників. Іншими словами, у міжнародних фінансових інститутах панують найбільші у світі країни-боржники. Тим часом, кредиторами стали Китай, Саудівська Аравія, Корея, Тайвань, Індія.

Світова фінансова система починає змінюватися разом із світовою економікою. Локомотивами зростання світової економіки стали починаючи з 2000-2005 років великі країни, що розвиваються (насамперед Китай та Індія). Водночас відбувається трансформація економічного впливу країн у сфері міжнародних фінансів, яка протягом кількох століть контролювалася західними інститутами. Центр тяжіння світових фінансів поступово переміщається із «глобального Заходу» на «глобальний Схід».

Як результат склався режим протилежний колишній моделі глобалізації. Якщо в 1990-х рр. головний напрямок руху капіталу й технологій був із розвинених ринків у країни, що розвиваються, то в 2000-х рр. процес пішов і в зворотний бік. Починаючи з 2000 р., вивезення капіталу з країн, що розвиваються, дедалі більшою мірою стало перевищувати ввезення.

В основі формування глобальних економічних та фінансових дисбалансів лежало наростання дисбалансів у цих двох групах країн – між виробництвом та споживанням, заощадженнями та інвестиціями. У групі розвинених країн, за винятком (Німеччина, Японія), споживання перевищувало виробництво, інвестиції – заощадження. У цих країнах спостерігалася нестача заощаджень. У 2023 р. заощадження у них становили 21,9 % ВВП, а інвестиції – 22,6 %. Імпорт товарів був більшим за експорт. У 2023 р. дефіцит за поточними рахунками платіжних балансів розвинених країн становив 74,3 млрд дол. [161]. Економіка накопичення поступилася місцем економіці споживання, що фінансується за рахунок нарощування боргу та експлуатації багатства, втіленого в нерухомості.

Навпаки, економіка нових індустріальних країн та азіатських держав, що розвиваються, характеризувалася перевищенням виробництва над споживанням, заощаджень над інвестиціями, експорту над імпортом. Утворився величезний надлишок (профіцит) заощаджень над інвестиціями. У 2023 р. у нових індустріальних країнах заощадження досягали 28,1 %, а інвестиції – 26,1 %. В країнах азіатсько-тихоокеанського регіону (за винятком високорозвинених) – відповідно 41,5 % і 39,9 % [161]. Джерелами цих зайвих заощаджень стали нерозвиненість систем соціального захисту та пенсійного забезпечення, що змушувало населення країн, що розвиваються, активно заощаджувати, у тому числі через недовіру власним ощадним інститутам та інструментам, слабкому розвитку власних внутрішніх фінансових ринків. На зміну сумарному дефіциту платіжного балансу за поточними операціями в цих країнах прийшов профіцит. У 2023 р. у нових індустріальних країнах він становив 23,5 млрд дол. А разом з країнами Азії, що розвиваються – 256,3 млрд. дол. [46].

Проте, саме фінансовий глобалізм став ключовим каналом економічної глобалізації, заснований на інтернаціоналізації національних фінансових систем тісно пов'язаний з транснаціональним акумулюванням, використанням та привласненням фінансових ресурсів він перетворив світову економіку на віртуальну, яка превалює над реальною. Звичайно, це було обумовлено розширенням інвестиційно-кредитної діяльності транснаціональних корпорацій

і банків, що відіграло суттєву роль у формуванні єдиного світового фінансового ринку, дедалі глибшій інтеграції до нього національних фінансових систем країн світу, лібералізації валютних, інвестиційних та кредитних ринків, розширенні доступу різних держав до глобальних фінансових ресурсів, диверсифікації механізмів концентрації інвестиційних ресурсів та синхронізації фінансових криз. Проте, слід зважати на такий фактор, як вплив окремої країни на ці процеси.

Головний внесок у перекося структури світової економіки зробили США та країни «Великої сімки», що на початку XXI ст. були найбільшими світовими фінансовими центрами й зосереджували зусилля довкола розбудови інститутів глобального управління світовими фінансовими й інвестиційними ресурсами та відзначались великими обсягами залученого іноземного капіталу. Частка США у світовому ВВП у 1990 році становила близько 21 % всього світового виробництва, а G7 – 50 %, у 2024 році їхня частка впала до 15 % (і 30 % відповідно), проте частка споживання постійно зростала – приблизно з 35 % до 45 %. [44]. Це вказує на наявність диспропорції у виробництві й споживанні, що, звичайно, позначається на решті країн світу. Проте, важливим наслідком такої асиметрії стають перекося у світовій фінансовій системі, які призвели до її віртуалізації.

Зокрема, джерелом глобальних фінансових дисбалансів стала незбалансованість усередині домінуючих країн, насамперед у США. Так, протягом більшості років першого десятиліття нинішнього століття частка особистого споживання ВВП інтенсивно розширювалася, економіка значною мірою була побудована на консюмеризмі. Водночас у сукупному доході домогосподарств різко впали розміри заощаджень. Фактично американське населення стало найбільшим нетто-позичальником у світовій економіці. З іншого боку, домогосподарства та уряд Китаю мали високу норму заощаджень та стали найбільшими нетто-кредиторами. По суті, високий рівень заощаджень у Китаї забезпечував високий рівень споживання США.

Криза зменшила глобальні економічні дисбаланси. У зв'язку з падінням попиту населення імпорту скоротився більше, ніж експорт, інвестиції впали

менше, ніж заощадження. Значно зросла норма заощаджень сектору домогосподарств. Впав дефіцит платіжного балансу за поточними операціями. Рецесія через скорочення міжнародної торгівлі призвела до зниження позитивного сальдо платіжного балансу у Китаї, Німеччині та Японії.

У 2024 р. заощадження розвинутих країн становили 22,3 % ВВП, а інвестиції – 22,2 %, тоді як, за даними МВФ, у 2024-му середній рівень заощаджень у країнах світу з ринками, що формуються, становив 32,3 % ВВП, у тому числі в регіоні Європи – 25 % ВВП, імпорту товарів був нижчим за експорт. У 2024 р. платіжний баланс за поточними рахунками розвинених країн становив 226,5 млрд дол. [162].

Однак у міру відновлення економіки посилюються симптоми відновлення докризової структури глобальних дисбалансів. Розвиток економіки в країнах з великими дефіцитами за зовнішніми операціями все ще спирається на внутрішній попит. А зростання у країнах з великими профіцитами, як і раніше, забезпечується експортом.

Сам собою даний аспект проблеми формування глобальних дисбалансів не є новітнім явищем. Так, на початку XIX століття приблизна частка Китаю в загальному обсязі світового виробництва становила близько третини, фактично, країна мала величезне сальдо зовнішньої торгівлі з Великою Британією. У рамках усунення проблеми було прийнято рішення імпортувати до Китаю єдиний товар, який не виробляється всередині країни – опіум. Його доступність призвела до значного відтоку грошових капіталів до Великої Британії, що зрештою спричинило дві Опіумні війни, за підсумками яких Китай прийняв усі правила торгівлі західних держав, а його розвиток різко загальмувався. Історичний приклад наочно демонструє, що диспропорції у платіжних балансах великих економік можуть призвести до драматичних наслідків.

Сутність глобальних дисбалансів також проявляється в позитивному сальдо поточних операцій, що породжує дисбаланси в супутніх економіках. Так у Китаї та деяких інших країнах азіатсько-тихоокеанського регіону, де таке сальдо є позитивним, і в США та низці країн з розвиненою економікою й

негативним сальдо платіжного балансу (що покривається припливом капіталу з країн, які розвиваються, головним чином з КНР, де накопичені валютні резерви завдяки придбанню американських облігацій) формується протистояння, яке позначається на інших країнах світу. Світовий капітал, всупереч економічній логіці, перетікає з країн із дефіцитом капіталу до країн, у яких спостерігається його надлишок.

Важливим джерелом глобальних дисбалансів є інвестиційні стратегії країн, які, будучи власниками надлишкових грошових ресурсів, отриманих від продажу, наприклад, енергоносіїв і товарів широкого споживання, шукали безризикові способи вкладення активів. При цьому в національних економіках можливості для надійного інвестування були відсутні, що, зокрема, й привело азіатських інвесторів на фондовий ринок США. Іншими словами стратегію інвестування країн, що розвиваються, називають «парадоксом заощадження» за авторством Б. Бернанке [59].

Ще однією причиною, і, водночас, наслідком глобальних дисбалансів, є дефіцит та профіцит балансу поточних операцій, що стосується відносно великої величини (в абсолютному вираженні) сальдо балансу поточних операцій. Ця модель посилення дисбалансу відображена на *рис. 1.2* (див. дод. А).

Зокрема для економіки США, починаючи з 1998 р., після фінансової кризи в Східній Азії став характерним дефіцит поточних операцій (див. *рис. 1.2* у дод. А), і ця тенденція практично не слабшала до наступної світової кризи 2008 р. (за виключенням 2001 р., під час рецесії в США).

Протягом своєї історії країни Заходу були нетто-експортерами товарів та послуг, проте зараз ситуація змінилася на користь інших країн. Найбільш гостро ця проблема стоїть для США, які, починаючи з 1970-х років, існували в умовах перманентно наростаючого дефіциту платіжного балансу, зростання якого за останні двадцять років становить більш ніж у 18 разів. Прямим наслідком негативного сальдо є збільшення державного боргу США, що стимулюється валютною оплатою товарів, які імпортуються. Борг США, у свою чергу, був

однією із причин світової економічної кризи 2007-2008 років, яка позначилась на всіх країнах світу.

Водночас, слід зазначити, що явище глобальних дисбалансів становить небезпеку світовій економіці тією мірою, якою воно становить загрозу для економіки США як центру світових фінансів і світової торгівлі в епоху глобалізації. Дефіцит зовнішньої торгівлі США, що наростає останніми десятиліттями, враховуючи широке залучення США до світогосподарських операцій, а також статус долара як світової валюти практично гарантує великомасштабну світову кризу в разі економічної кризи всередині країни.

З огляду на зростаючу глобальну фінансову інтеграцію країн, вони не обов'язково повинні завжди мати збалансовані позиції щодо рахунку поточних операцій. Проте сам розмір і сталість цього виду глобальних дисбалансів, а також їх концентрація у невеликій групі країн викликають занепокоєння, оскільки це негативно відображається не лише на національних фінансових ринках – підвищує вразливість національних фінансових систем до екзогенних факторів глобального конкурентного середовища, а й трансформує параметри макроекономічної рівноваги в країнах світу, позначається на економічній ефективності та конкурентоспроможності країн, а також загрожує деформацією національної економічної структури й підриває основи стійкості національної економіки. А, головне, позбавляє держави можливостей проведення суверенної грошово-кредитної політики й регулювання національних фінансових ринків.

Загалом, сучасна модель світової економіки як цілісної багатоукладної виробничої й торгівельної системи, платіжного, валютного, кредитного та фінансового простору і, водночас, системи пов'язаних національних і транснаціональних суб'єктів, які спираються на власні, національні та корпоративні інтереси й внутрішні економічні стратегії приречена на загострення суперечностей і формування дисбалансів. Протиріччя між глобальною концепцією світової економіки, процесами її регіоналізації та транснаціоналізації, глобальним, регіональним, транскорпоративним, і

національним характером економічного управління, є причиною виникнення і наростання дисбалансів.

Домінуючі країни, усвідомлюючи розбалансовуючу силу законів ринкової економіки, фактично зосередили в одному центрі важелі глобального управління світовою й національними економіками, намагаючись досягти рівноважного стану й пом'якшити наслідки дисбалансів. З іншого боку, нерівноважний стан провідних економік світу провокує ланцюгову реакцію розбалансування в обслуговуючих, або залежних економіках, розгортає економічні кризи як в окремих країнах світу, так і у світовій економіці загалом, що в умовах зростаючої взаємозалежності ускладнює міжнародну взаємодію і створює додаткові джерела глобальних економічних потрясінь.

Глобальні дисбаланси набувають системного й довготривалого характеру, залишаються стабільним трендом до того часу, коли виникають обставини (не обов'язково економічного характеру), що можуть призвести до переформатування всієї світової економічної системи. Такими обставинами, тобто найбільшими екзогенними чинниками розбалансування наразі стали:

- економічні наслідки пандемії COVID-19;
- війна в Україні й критична трансформація усталених міжнародних економічних зв'язків і руйнування усталеної інфраструктури;
- глобальні екологічні й енергетичні проблеми та зумовлений ними «глобальний енергетичний перехід».

Вони стали каталізаторами глобальних зрушень і посилили процеси розбалансування національних і світової економік, докорінно переформатовуючи їх. У цих умовах, як захисна реакція, намічається тенденція посилення функції національного управління як у розвинутих, так і в країнах протилежного економічного полюсу – з залежними (обслуговуючими, підтримуючими) і периферійними економіками.

Таким чином, проблема пошуку глобальних важелів координації та управління світовою економікою з метою її збалансування виходить на перший план.

1.2. Міжнародна економічна конкуренція і економічна дипломатія

У епоху глобалізації важелі збалансування світової економіки зосереджуються на одному полюсі – економічно домінуючих країн. Це зумовлено, перш за все, їхньою конкурентоспроможністю, яка створила умови для нагромадження й зосередження капіталів, товарів і технологічних інновацій у цих країнах.

Сучасна глобальна політика глобального економічного управління, заснована на продукуванні колективних рішень шляхом безлічі різноманітних узгоджень та існуванні єдиної системи глобального менеджменту, який вимагає лібералізації та, водночас, координації процесу узгодження інтересів різних країн шляхом переговорів. На глобальному рівні це можуть бути багатосторонні і двосторонні, плюратеральні міждержавні інституції, які створюються для колективного керування економічною взаємозалежністю, а також політичні домовленості представників держав й участь недержавних акторів в обговоренні, лобіюванні й просуванні економічних інтересів. Такий менеджмент представлений різними формами, основними з яких стали консенсусна форма регулювання й регулювання через економічне (інколи, політичне) домінування – підпорядкування економічних політик країн, що знаходяться на стадії модернізації та країн периферії (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Форми управління глобальними економічними процесами

Джерело: побудовано автором

Тобто, глобальний менеджмент, який тісно пов'язаний з ліберальним світовим економічним порядком, фактично включає дві основні складові – управління світовою економікою країнами-лідерами економічного розвитку й управління за допомогою досягнутих домовленостей (економічної дипломатії).

При цьому слід звернути увагу на дві обставини: економічна дипломатія, у свою чергу, складається з двох частин – офіційної економічної дипломатії, покликаної відстоювати інтереси держави (або інтеграційного об'єднання держав) і неофіційної економічної дипломатії, покликаної відстоювати приватні інтереси (корпорацій, ТНК, підприємців та інших суб'єктів міжнародної економічної діяльності). Суперечність приватних і державних інтересів у ліберальній парадигмі, як правило, може призвести до утворення нових дисбалансів. Примирення цих інтересів – завдання не лише національної економічної політики, а й глобальної. Досягнення консенсусу інтересів вимагає специфічних форм взаємодії й контролю з боку економічно «переконливих» країн.

Саме тому провідні країни світу стали «авторами» моделей і інститутів управління глобальної економіки, намагаючись скорегувати прогалини в

міжкраїнному розподілі економічних ресурсів, вільному обміні ними та з метою не допустити формування дисбалансів у світовій економіці.

Фактично, створені, або ініційовані ними економічні інституції, такі як СОТ, МВФ, Світовий банк, ОЕСР та інші стали глобальною формою економічної дипломатії (багатостороння дипломатія), орієнтованою на посилення взаємодії держав у сфері управління глобальною економікою. Зрозуміло, що така форма дипломатії може ґрунтуватися лише на засадах єдності позиції щодо парадигми й кінцевої мети світового розвитку. Такою парадигмою для більшої частини світу стала, як вже зазначалось раніше, ліберальна концепція розвитку, в основі якої лежить конкуренція між країнами та між економічними акторами. На глобальному рівні це можуть бути багатосторонні міждержавні інститути, які створюються для колективного керування взаємозалежністю, а також переговори офіційних представників держав, інтеграційних угруповань і недержавних акторів (рис. 1.4).

Рис.1.4. Багатостороння економічна дипломатія, її актори і цілі

Джерело: побудовано автором

До нинішнього часу фактично беззаперечним було те, що однією з найвагоміших передумов подальшого соціально-економічного розвитку

національних держав була відкритість економіки (лібералізація). Важлива роль у цьому процесі лібералізації відводилася Світовій організації торгівлі (СОТ), оскільки ключові наративи економічного лібералізму втілювалися на практиці саме завдяки діяльності та регулюванню СОТ. Так, основне завдання, яке відіграла СОТ в умовах глобалізації: лібералізація та підтримка міжнародної торгівлі (ліквідація тарифних бар'єрів), забезпечення режиму недискримінації торгівлі, застосування принципу найбільшого сприяння (*most favored nation, MFN*), який вимагає, щоб будь-які митні пільги, надані одній країні, поширювалися і на інші країни, а умови торгівлі поширювались рівною мірою на приватних міжнародних акторів і національні держави. Держава могла лише захищати, або не втручатись у діяльність національного суб'єкта міжнародної економічної діяльності й формувати уніфіковане економічне середовище, яке відповідало б глобальним ліберальним правилам.

Отже, характерною рисою багатосторонньої дипломатії є її кінцева мета – збереження глобального економічного порядку, заснованого на ліберальних правилах. Проте її нинішні результати свідчать, що закладена в основу парадигма, де головну роль відіграє міжнародна конкуренція, може лише посилити дисбаланси.

Так, зокрема, вирішальний вплив на зміну тенденцій глобалізації та уніфікації економіки мали наступні фактори:

- міжнародна конкурентоспроможність розвинених країн на тлі економічного розвитку країн третього світу інтенсифікувала процес перетворення на абсолютних бенефіціарів розвинені країни, тому вони були зацікавлені у впровадженні й посиленні дії ліберальних правил у міжнародних економічних відносинах;

- технологічні зміни, які потребували великих інвестицій, ставали все дорожчими й перетворювались на конкурентну перевагу країн-лідерів у міжнародній конкурентній боротьбі;

- для країн, що відставали у розвитку значно важчим ставав вихід на нові ринки через вищі та жорсткіші стандарти конкуренції, а відтак вони втрачали

доходи й через брак коштів переставали бути споживачами високотехнологічної продукції;

– орієнтація на ефект масштабу також стала конкурентною перевагою країн лідерів, проте їхнє зростання зіткнулось із браком власних ресурсів (особливо енергетичних) для розвитку через їхню вичерпність.

Саме це й стало каталізатором перегляду ролі багатосторонньої дипломатії національними державами. Адже очевидно, що метою глобалізації є посилення взаємозалежності між національними економіками, а також посилення ролі багатосторонньої дипломатії як збалансовуючого, менеджерського важеля впливу на світову економіку, але в її контексті країни, які прагнуть бути пов'язаними в багатовимірну мережу економічних, соціальних і політичних зв'язків наспівують на суперечність: зберігається елемент економічного протистояння й у кінцевому рахунку ціль такої взаємопов'язаності – це вільний доступ до ресурсів і ринків збуту спроможних країн. Другим виміром глобальної нерівності (дисбалансу в менеджменті) став очевидний перекис у впливі на політику міжнародних інституцій глобального економічного управління на користь домінуючих країн, які визначають економічну політику.

Стало очевидним, що міжнародна конкуренція породжує розшарування як у глобальній, так і в національній економіці – сприяючи накопиченню ресурсів і капіталів на одному полюсі, тим самим, виокремлюючи «потрібні» з точки зору економічної ефективності напрямки економічного розвитку та втрачаючи підтримуючі. Внутрішня розбалансованість структури призводить до економічної та політичної залежності країн і посилення інших за їхній рахунок. Саме конкурентна боротьба між країнами є першопричиною формування глобальних дисбалансів, які відбиваються в різних формах макроекономічної нерівноваги – інвестиційної, кредитної, платіжної, валютної спроможностей держав. Причому все це відбувається на різних рівнях міжнародних економічних відносин (*рис. 1.5*).

Рис.1.5. Дисбаланс як наслідок міжнародної конкуренції та об'єктивна складова сучасного світового економічного порядку

Джерело: побудовано автором

Також очевидно, що міжнародна конкуренція, посилюючи взаємозалежність національних економік, водночас, за своєю природною здатністю, призводить до їхньої поляризації. Результатом міжнародної конкуренції в добу глобалізації стала низка трансформацій глобального економічного простору, основними з яких є:

- формування економічних полюсів розвитку;
- створення інтеграційних анклавів за ознакою рівню розвитку;
- поляризація країн на багаті і бідні – «Глобальної Півночі» і «Глобального Півдня»;
- розшарування економік на домінуючі, обслуговуючі й периферійні (рис. 1.6).

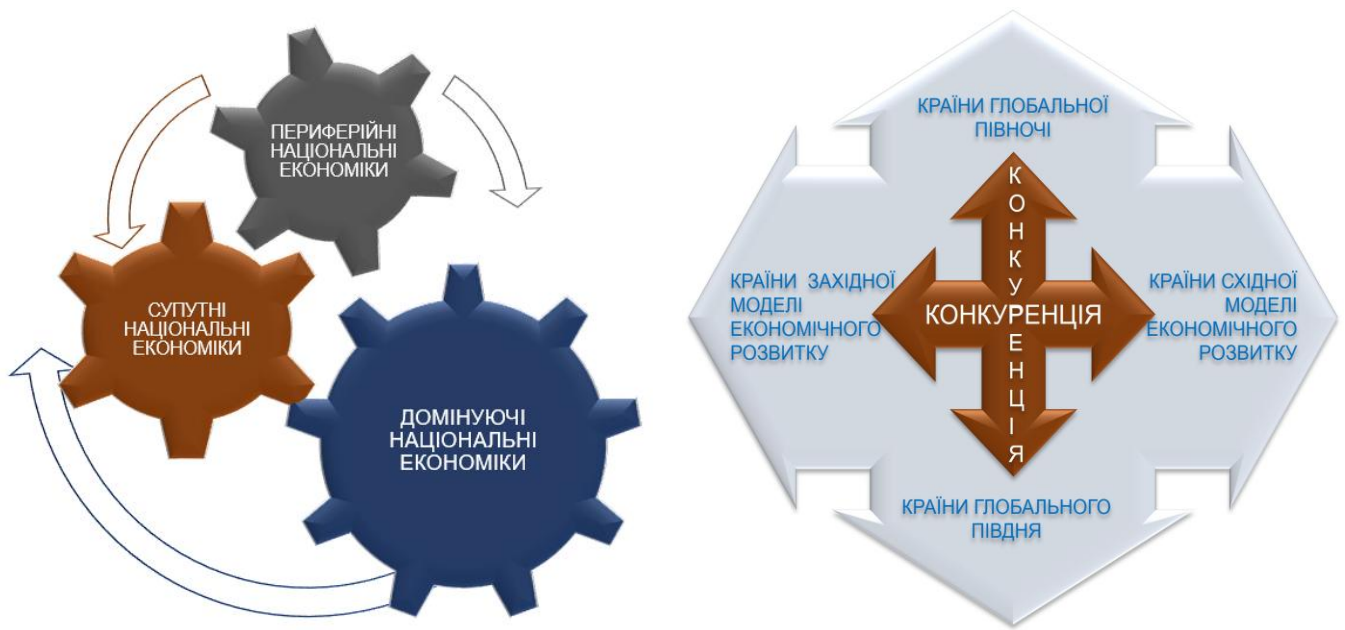

Рис. 1.6. Поляризація країн як наслідок глобальної конкуренції

Джерело: побудовано автором

Як наслідок, міжнародні економічні відносини починають зазнавати суттєвої корекції, що відображається у використанні різними країнами різних національних стратегій економічного розвитку – модернізаційних («прозахідних», ліберальних, космополітичних) і традиційних («просхідних», «національного егоїзму», ієрархічних, солідаристських, зі значною часткою державного втручання в економіку), де традиційні, національно-егоїстичні моделі економічного розвитку є своєрідною відповіддю на виклики міжнародної конкуренції.

Добросовісна економічна конкуренція перестає бути провідною тенденцією у світових економічних процесах і стрімко набуває форми недосконалої й недобросовісної, породжуючи нові різновиди економічних дисбалансів. Одним із них є відмова частини держав від намагань лідерського впливу економічно розвинених країн та від їхнього домінування.

Усе це, відповідно, ставить нові завдання перед економічною дипломатією, у першу чергу – двосторонньою.

Двостороння дипломатія, яка є провідником зовнішньоекономічної політики держави відрізняється від багатосторонньої не лише за сторонами, що

намагаються досягти консенсусу інтересів, але й за складом учасників, за цілями, та засобами їхньої реалізації (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Двостороння економічна дипломатія як провідник національних економічних інтересів

Джерело: побудовано автором

Докорінна відмінність двосторонньої економічної дипломатії від багатосторонньої полягає в тім, що вона покликана відстоювати національні економічні інтереси, причому в глобальному ринковому середовищі, яке засноване на принципах економічної ефективності, єдність і гегемонія цих інтересів забезпечується поставленими соціальними, солідаристськими цілями – кінцевим виміром економічної ефективності є конкурентоздатність країни в глобальному середовищі, а кінцевим виміром конкурентоздатності – соціальний добробут всередині країни.

Різні рівні розвитку країн вимірюються в кінцевому рахунку соціальними показниками добробуту, і навіть ринкова доктрина, де економічна ефективність (доходи підприємців) ставляться понад соціальні цілі не заперечує, що основний глобальний дисбаланс полягає у нерівномірності соціального добробуту.

Однак нерівномірність добробуту має не лише соціальні, а й економічні наслідки, оскільки вона безпосередньо впливає на рівень

конкурентоспроможності країн. Держави з високими соціальними стандартами, інвестиціями в освіту, охорону здоров'я та інфраструктуру, як правило, демонструють більш стійке економічне зростання та високу конкурентоспроможність. Водночас країни, що розвиваються, часто стикаються з проблемами у доступі до ресурсів, що обмежує їх можливості для розвитку інновацій, залучення інвестицій і формування ефективних ринкових інститутів.

Таким чином, рівень конкурентоспроможності країни багато в чому визначається її рівнем соціального розвитку. Наприклад, країни з високими витратами на науку й освіту, такі як Німеччина, Південна Корея чи США, займають провідні позиції у світових рейтингах конкурентоспроможності. Водночас держави з низьким рівнем доходів і нерозвиненою інфраструктурою часто залишаються у групі країн із низькою конкурентоспроможністю, що створює «пастку бідності» та ускладнює подальше економічне зростання.

Подальший аналіз на основі графіків дозволить простежити взаємозв'язок між рівнями економічного розвитку та конкурентоспроможності країн, використовуючи такі показники, як ВВП на душу населення, Індекс глобальної конкурентоспроможності, рівень соціальної нерівності (Gini coefficient) та інші макроекономічні індикатори.

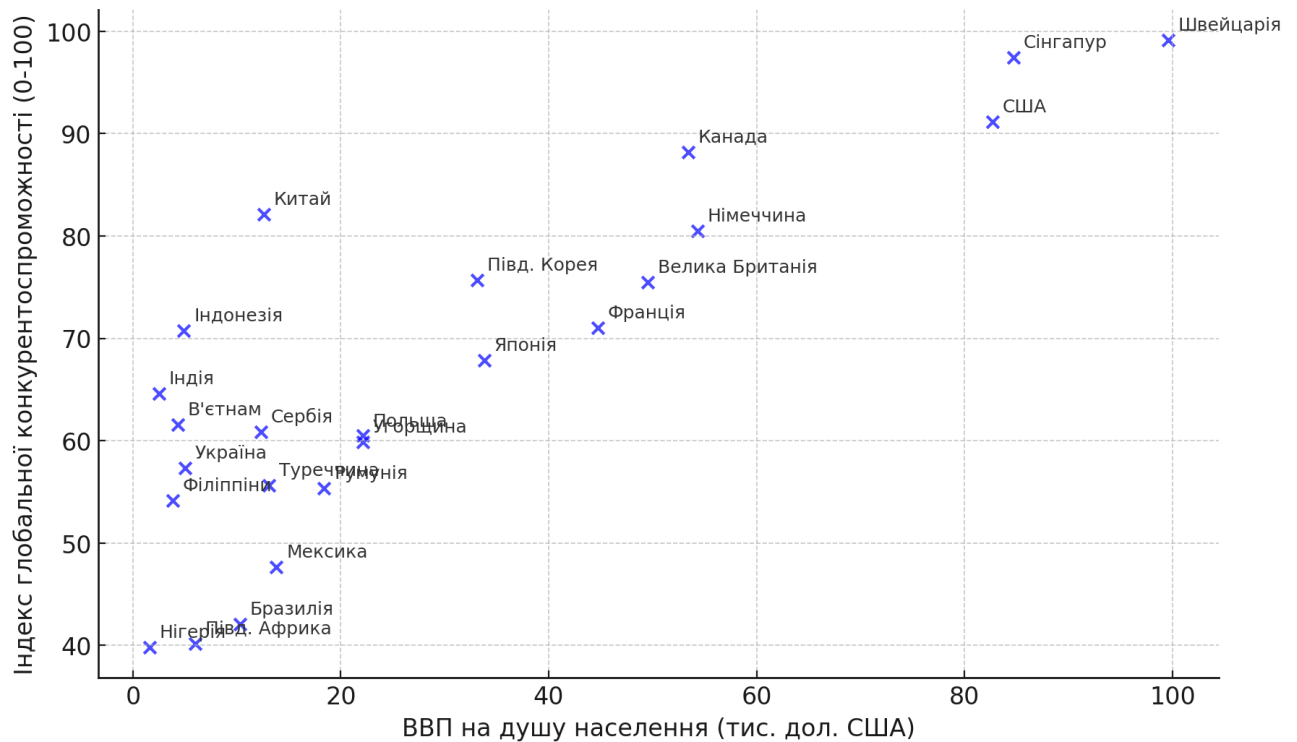

Рис. 1.8. Зв'язок між ВВП на душу населення та конкурентоспроможністю

Джерело: побудовано автором на основі [160; 161]

Даний графік (рис. 1.8) ілюструє взаємозв'язок між рівнем ВВП на душу населення та Індексом глобальної конкурентоспроможності, демонструючи загальні закономірності та певні винятки з них. Загальна тенденція вказує на те, що країни з вищим рівнем економічного розвитку, вимірюваного через ВВП на душу населення, мають також вищий рівень конкурентоспроможності. Це пояснюється тим, що розвинені економіки володіють розвиненою інфраструктурою, ефективними ринками, стабільними інституціями та високим рівнем інноваційної активності. Такі країни, як Швейцарія, США, Сінгапур та Канада, демонструють найвищі значення обох показників, що підтверджує взаємозалежність економічного розвитку та здатності країни ефективно конкурувати у глобальній економіці.

Водночас на графіку простежуються й певні винятки, серед яких особливо виокремлюється Китай. Попри відносно невисокий рівень ВВП на душу населення, країна має досить високий індекс конкурентоспроможності. Це можна пояснити активною державною підтримкою інновацій, значними інвестиціями у

виробництво, інфраструктуру та науково-дослідні розробки. Крім того, Китай завдяки своїм масштабним внутрішнім ринкам та відносно дешевій робочій силі може підтримувати високу конкурентоспроможність навіть за умови, що рівень доходів на душу населення залишається нижчим, ніж у провідних західних економіках.

Україна на цьому графіку займає проміжне положення: маючи низький рівень ВВП на душу населення, вона водночас демонструє конкурентоспроможність на середньому рівні. Це може бути наслідком певних сильних сторін, зокрема наявності значного людського капіталу, природних ресурсів і потенціалу для економічного зростання. Однак низка структурних проблем, таких як корупція, політична нестабільність та недостатній рівень інституційного розвитку, обмежують можливості України для підвищення конкурентоспроможності та прискореного економічного зростання.

Серед країн, що розвиваються, також спостерігається значна варіативність. Наприклад, Індія, Індонезія, В'єтнам та Філіппіни демонструють різні рівні конкурентоспроможності при порівняно низьких значеннях ВВП на душу населення. Це свідчить про те, що конкурентоспроможність залежить не лише від економічного добробуту, але й від якості державних інститутів, ефективності ринків, рівня освіти, розвитку технологічного сектору та рівня інновацій.

Щодо європейських країн, то тут спостерігається стабільний рівень як економічного розвитку, так і конкурентоспроможності. Німеччина, Франція, Велика Британія та Польща мають досить високу кореляцію між цими двома показниками, що свідчить про ефективність європейської економічної моделі. Вона базується на сильних економічних інститутах, розвиненій промисловості, інноваційних технологіях та соціальній політиці, яка сприяє підтримці стабільності та економічного зростання.

Загалом, хоча між рівнем ВВП на душу населення та конкурентоспроможністю існує очевидна кореляція, є певні винятки, які демонструють, що якість інституцій, ефективність ринкових механізмів та наявність інноваційної економіки можуть відігравати не менш важливу роль.

Розвинені країни стабільно демонструють високі показники обох факторів, тоді як країни, що розвиваються, можуть мати високий рівень конкурентоспроможності навіть за нижчого рівня доходів. Україна ж залишається у проміжному стані, маючи потенціал для зростання, який може бути реалізований за умови реформування інституційної системи, покращення інвестиційного клімату та розвитку інноваційного сектору.

Взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку та конкурентоспроможністю є очевидним, проте не менш важливим фактором, що впливає на конкурентні позиції країн, є рівень соціальної нерівності. Економічний добробут не завжди розподіляється рівномірно серед населення, і значна диференціація доходів може як стимулювати економічний розвиток, так і створювати соціальні та економічні ризики.

Одним із ключових показників, що вимірює рівень нерівності доходів у суспільстві, є Gini-коефіцієнт. Це числовий показник, який відображає ступінь розподілу доходів серед населення країни. Значення Gini-коефіцієнта варіюється від 0 до 1 (або від 0 до 100 у відсотковому вираженні), де 0 означає абсолютну рівність (коли всі громадяни мають однакові доходи), а 1 (або 100) – абсолютну нерівність (коли весь дохід зосереджений у руках однієї особи або дуже малої групи людей).

Розрахунок Gini-коефіцієнта базується на кривій Лоренца, яка відображає співвідношення між часткою населення та часткою загального доходу, який вони отримують. Чим більше крива Лоренца відхиляється від лінії абсолютної рівності, тим вищий рівень нерівності у країні.

Gini-коефіцієнт широко використовується для оцінки соціально-економічного розвитку, аналізу ефективності політики перерозподілу доходів та визначення рівня соціальної стабільності. Високий рівень нерівності може свідчити про концентрацію багатства у вузькому колі осіб, що може призводити до соціального напруження, політичної нестабільності та навіть гальмування економічного зростання. Натомість дуже низький рівень Gini-коефіцієнта може

означати надмірний перерозподіл доходів, що знижує стимули для підприємницької діяльності та інновацій.

Наступний графік демонструє динаміку Gini-коефіцієнта у порівнянні з рівнем глобальної конкурентоспроможності. Він дозволяє оцінити, чи існує пряма залежність між рівнем соціальної нерівності та здатністю країни бути конкурентоспроможною. Чи сприяє низький рівень нерівності стійкому економічному розвитку, чи, навпаки, надмірна рівність може обмежувати стимули для зростання? Чи можуть країни з високим рівнем нерівності залишатися ефективними гравцями на світовому ринку? Відповіді на ці питання допоможе знайти наступний аналіз (рис. 1.9).

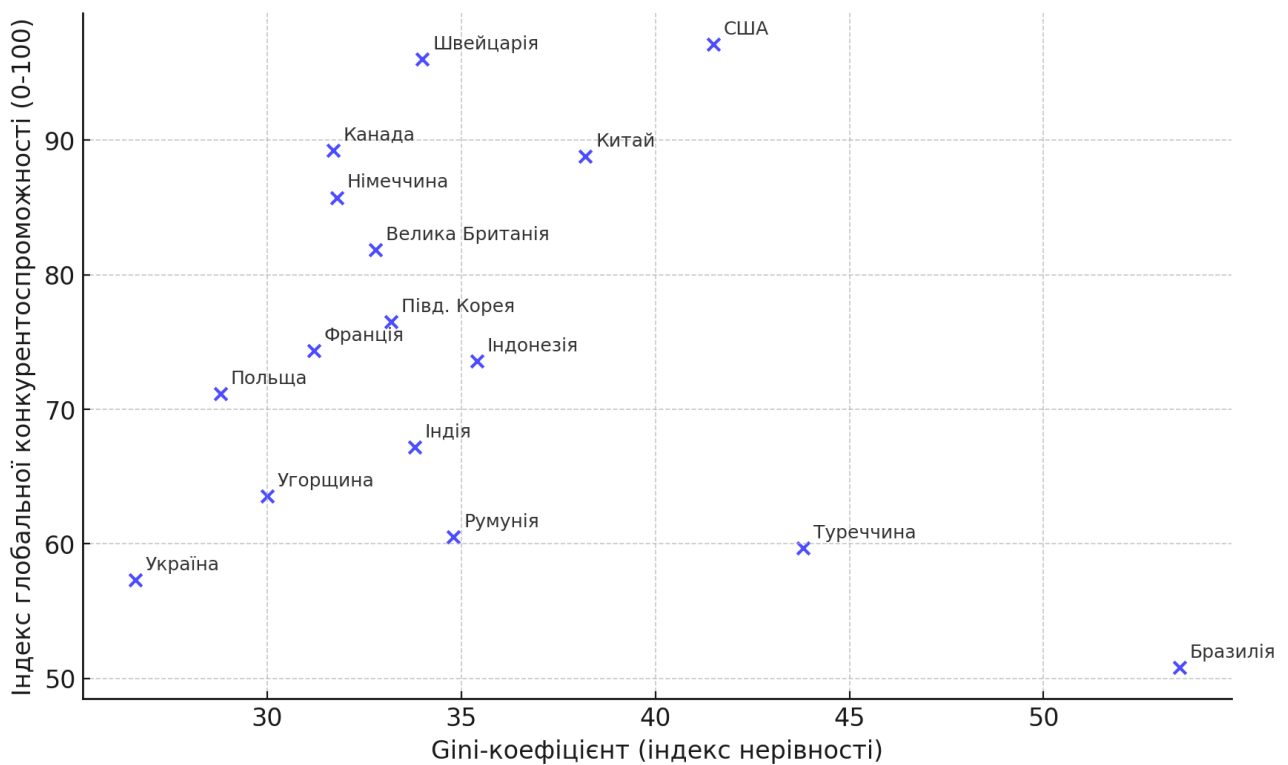

Рис. 1.9. Взаємозв'язок Gini-коефіцієнта та конкурентоспроможності

Джерело: побудовано автором на основі [98; 161]

Як помітно з графіку (рис. 1.9), що прямої та універсальної залежності між рівнем соціальної нерівності та конкурентоспроможністю країни не існує. Хоча загальна тенденція вказує на те, що країни з нижчим рівнем нерівності часто демонструють вищу конкурентоспроможність, винятки з цього правила показують, що соціальна нерівність не є єдиним визначальним чинником

економічної ефективності. Рівномірніший розподіл доходів зазвичай сприяє стабільному економічному розвитку, оскільки забезпечує ширший доступ населення до якісної освіти, охорони здоров'я та економічних можливостей. Це, у свою чергу, підвищує продуктивність праці, стимулює внутрішній попит і зменшує соціальну напругу. Водночас надмірна рівність, особливо якщо вона досягається через жорстке державне регулювання, може послаблювати економічні стимули та зменшувати мотивацію до інновацій і підприємницької активності.

Зокрема, країни з відносно низьким рівнем нерівності, такі як Швейцарія, Канада, Німеччина та Велика Британія, демонструють високі показники конкурентоспроможності. Їхня успішність пояснюється розвиненими державними інститутами, значними інвестиціями в освіту, технології та інноваційні сектори економіки, а також ефективною соціальною політикою, що забезпечує рівномірний доступ громадян до економічних можливостей. Водночас країни з високим рівнем соціальної нерівності, такі як Бразилія, Туреччина, Румунія та Україна, мають значно нижчі показники конкурентоспроможності. У цих країнах соціальна нерівність обмежує доступ до якісної освіти та медичних послуг, що негативно впливає на продуктивність праці та економічний розвиток загалом. Крім того, значний розрив між різними соціальними групами часто призводить до політичної нестабільності та низького рівня довіри до державних інституцій, що ускладнює залучення інвестицій і розвиток бізнесу.

Попри те, що помірний рівень нерівності може слугувати рушієм економічного зростання, країни з високою соціальною нерівністю також можуть залишатися ефективними гравцями на світовому ринку. США та Китай є яскравими прикладами того, як потужні інститути, технологічний розвиток і ефективна державна політика можуть компенсувати негативні наслідки високого рівня соціальної нерівності. Високі рівні продуктивності, інвестиції в стратегічні галузі та доступ до капіталу дозволяють цим країнам утримувати лідерські позиції у глобальній економіці. Однак у довгостроковій перспективі надмірна

нерівність може призводити до соціальних конфліктів, зниження внутрішнього попиту та посилення політичної нестабільності, що підриває економічну стабільність.

Таким чином, хоча низький рівень нерівності загалом сприяє сталому економічному розвитку, а високий рівень соціальної нерівності може мати як позитивні, так і негативні наслідки, ефективність економічної моделі залежить від багатьох інших факторів. Політики, які прагнуть підвищити конкурентоспроможність своїх країн, мають зосереджуватися на створенні умов для інклюзивного зростання, що поєднує економічні стимули з механізмами соціального захисту, забезпечуючи тим самим баланс між рівністю та ефективністю.

Рівень соціальної нерівності є важливим чинником, що впливає на конкурентоспроможність країн, проте не менш значущу роль у довгостроковому розвитку відіграють інвестиції у науку, освіту та інновації. Саме ці сфери формують фундамент для підвищення продуктивності, створення нових технологій і підтримки стійкого економічного зростання.

Витрати на дослідження та розробки (R&D) є одним із ключових показників, що відображають стратегічний підхід країни до інноваційного розвитку. Високий рівень інвестицій у науку та освіту сприяє створенню передових технологій, підготовці висококваліфікованих кадрів і зміцненню позицій країни на світовому ринку. Водночас недостатнє фінансування цих сфер може обмежувати можливості для модернізації економіки та знижувати її конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі.

Наступний графік ілюструє взаємозв'язок між рівнем витрат на R&D (у відсотках до ВВП) та позиціями країн у глобальному рейтингу конкурентоспроможності. Це дозволить оцінити, чи справді країни, що вкладають значні ресурси у науку та інновації, мають вищий рівень конкурентоспроможності, і наскільки ефективно вони використовують ці інвестиції для зміцнення своїх економічних позицій.

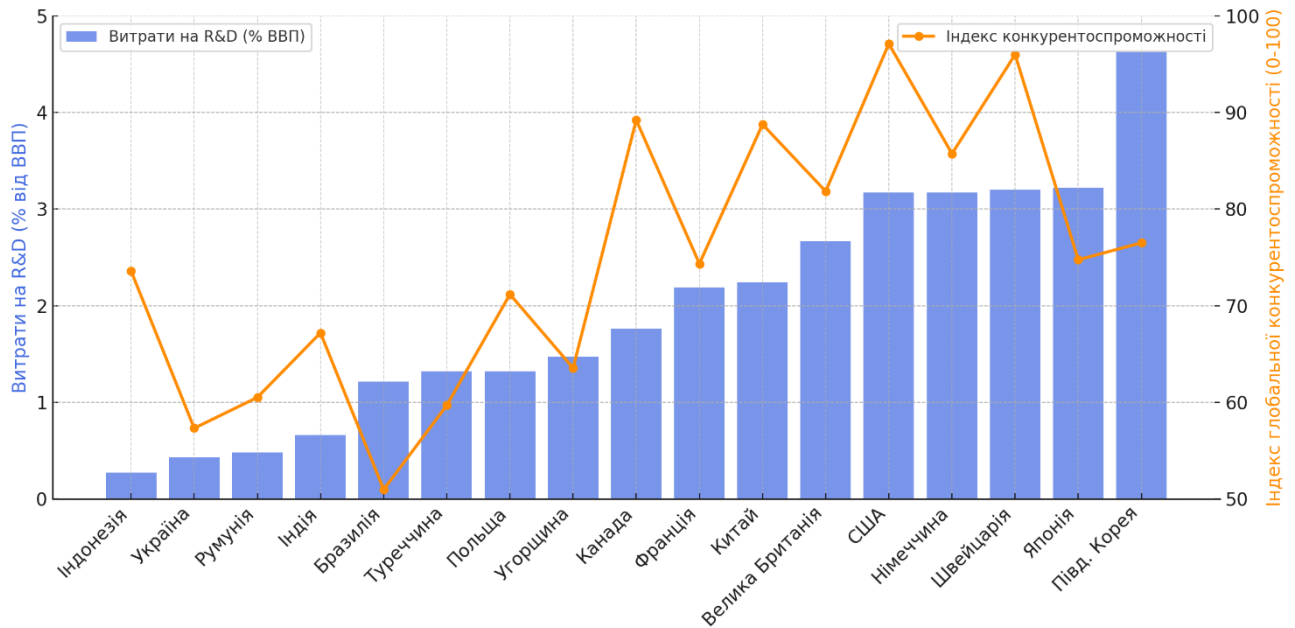

Рис. 1.10. Рівень інвестицій у науку, освіту та інновації vs конкурентоспроможність

Джерело: побудовано автором на основі [98; 161]

Аналіз взаємозв'язку між рівнем витрат на R&D та позиціями країн у глобальному рейтингу конкурентоспроможності свідчить про наявність певної кореляції між цими показниками (рис. 1.10). Графік, побудований на основі відповідних даних, демонструє, що країни з вищими витратами на науку, освіту та інновації загалом мають вищий рівень конкурентоспроможності. Це узгоджується з економічною теорією, згідно з якою інвестиції в R&D сприяють технологічному прогресу, підвищенню продуктивності праці та формуванню стійкої економічної моделі, здатної забезпечувати довгострокове зростання.

Одним із найпомітніших спостережень є те, що країни з найбільшими витратами на R&D, такі як Південна Корея (4,63% ВВП), Швейцарія (3,20%), США (3,17%) та Німеччина (3,17%), демонструють високі показники конкурентоспроможності, входячи до числа світових лідерів. Це свідчить про те, що стратегічні інвестиції в інноваційний розвиток є ключовим фактором забезпечення довготривалого економічного успіху. Швейцарія та США, які мають одні з найвищих показників R&D, відповідно займають перші місця в рейтингу конкурентоспроможності, що вказує на пряму залежність між рівнем

технологічного розвитку та здатністю країни бути економічно ефективною на міжнародній арені.

Проте не всі країни з високими витратами на R&D мають пропорційно високі місця у рейтингу конкурентоспроможності. Наприклад, Японія, яка інвестує 3,22% ВВП у науково-дослідницьку діяльність, займає відносно нижчу позицію (74,749 бали в рейтингу конкурентоспроможності). Це може пояснюватися іншими факторами, що впливають на конкурентоспроможність, зокрема демографічною ситуацією, рівнем регуляторного тиску, структурою ринку праці та ефективністю державного управління. Водночас Китай, який витрачає 2,24% ВВП на R&D, демонструє високий рівень конкурентоспроможності (88,775 бали), що підтверджує важливість не лише абсолютного рівня витрат, а й ефективності використання ресурсів та здатності країни впроваджувати інноваційні рішення в реальний сектор економіки.

З іншого боку, країни з низькими витратами на науку та дослідження, такі як Україна (0,43% ВВП), Румунія (0,48%) та Індія (0,66%), займають значно нижчі позиції у глобальному рейтингу конкурентоспроможності. Це свідчить про те, що недостатнє фінансування інноваційної сфери може стати стримувальним фактором для економічного розвитку та обмежити можливості країни в глобальній економіці. Особливо це стосується країн, що розвиваються, де низькі витрати на R&D у поєднанні з нестабільною економічною політикою та низькою продуктивністю праці можуть суттєво обмежувати їхню здатність конкурувати на світовому ринку.

Важливо зазначити, що хоча загальна тенденція вказує на позитивну кореляцію між витратами на R&D та конкурентоспроможністю, інші макроекономічні та інституційні фактори також відіграють важливу роль. Високий рівень інвестицій у науку та дослідження може бути ефективним лише за умови розвиненої інноваційної екосистеми, наявності кваліфікованої робочої сили та сприятливого бізнес-клімату. Успіх таких країн, як Швейцарія та США, пояснюється не лише високими витратами на науку, а й стабільними інституціями, спрямованими на підтримку підприємництва, а також потужними

університетами та дослідницькими центрами, які активно співпрацюють з промисловим сектором.

Таким чином, результати аналізу підтверджують, що інвестиції в наукові дослідження та інновації є одним із ключових факторів формування конкурентоспроможної економіки. Водночас для досягнення максимального ефекту від таких витрат необхідно створювати сприятливе середовище для розвитку інновацій, забезпечуючи ефективну взаємодію між урядом, науковими установами та приватним сектором. Лише комплексний підхід до економічної політики дозволить країнам не лише підвищити свою конкурентоспроможність у короткостроковій перспективі, а й забезпечити довготривалий стійкий розвиток.

Оскільки інвестиції в науку та інновації відіграють важливу роль у забезпеченні конкурентоспроможності, не менш значущим є й загальний економічний ландшафт країни. Саме структура економіки визначає її здатність адаптуватися до сучасних викликів, залучати інвестиції та стимулювати розвиток високотехнологічних секторів.

Щоб глибше проаналізувати цей аспект, розглянемо, як відрізняється економічна структура розвинених країн від країн, що розвиваються. Наступний графік ілюструє частку високотехнологічних галузей у ВВП різних країн, що дає змогу простежити взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку та конкурентоспроможністю.

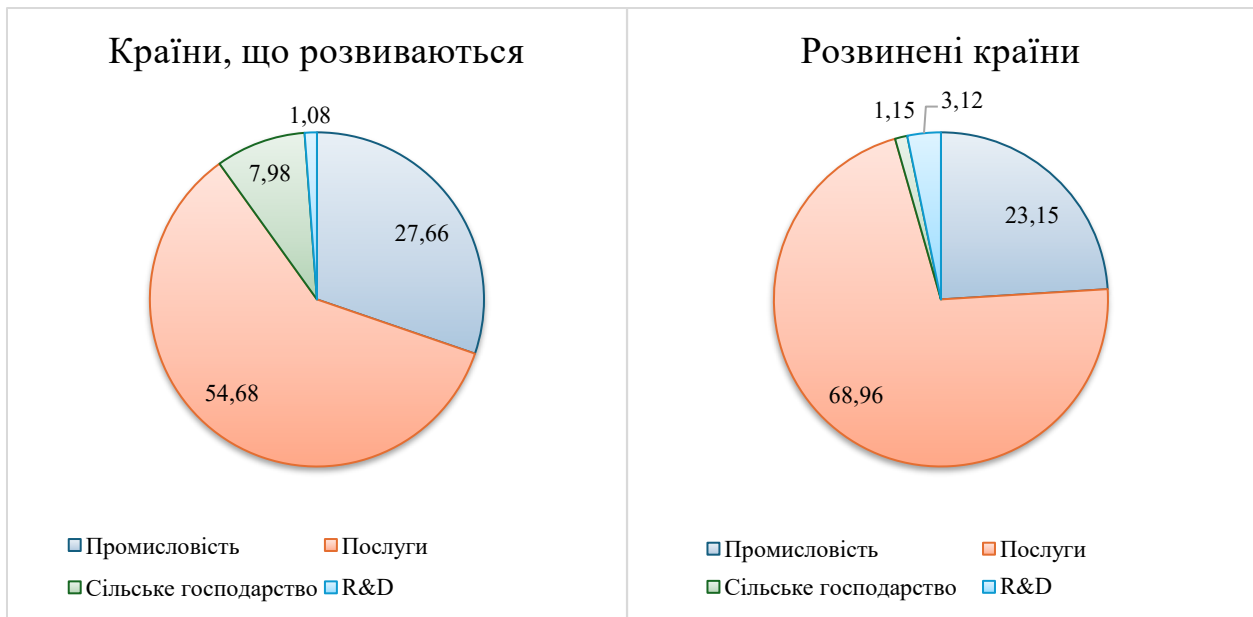

Рис. 1.11. Структура економік розвинених країн vs країн, що розвиваються

Джерело: побудовано автором на основі [161]

Аналіз структури економік розвинених країн і країн, що розвиваються, заснований на порівнянні чотирьох основних секторів: послуг, промисловості, сільського господарства та R&D (рис. 1.11). Діаграми наочно демонструють відмінності у співвідношенні цих секторів, що є важливим показником економічної розвиненості та структурних особливостей кожної групи країн. Розвинені країни мають домінуючу частку сектору послуг, який займає 68,96% від загальної економічної структури. Така висока частка свідчить про перехід економік цих країн до постіндустріальної моделі, де ключову роль відіграють фінансові послуги, інформаційні технології, освіта, медицина та інші високотехнологічні й інтелектуальні сфери. Промисловість у розвинених країнах займає 23,15%, що вказує на збереження потужного виробничого потенціалу, проте з акцентом на високотехнологічні галузі та автоматизацію процесів. Частка сільського господарства є мінімальною і становить лише 1,15%, що є типовою ознакою високорозвиненої економіки, де сільське господарство має високу продуктивність завдяки механізації, інноваціям і генетичним технологіям. Окремо варто відзначити сектор R&D, який становить 3,12%. Значні інвестиції в науку та розробки забезпечують довгостроковий технологічний розвиток, інновації та глобальну конкурентоспроможність.

Країни, що розвиваються, мають іншу структуру економіки, де частка послуг є меншою порівняно з розвиненими країнами і становить 54,68%. Це свідчить про те, що ці економіки перебувають на стадії переходу від індустріальної до постіндустріальної моделі, проте значна частина економічної активності все ще зосереджена у виробничих галузях. Промисловість у цих країнах займає 27,66%, що дещо вище, ніж у розвинених країнах. Це пояснюється тим, що багато країн, що розвиваються, використовують промисловість як ключовий рушій економічного зростання, зосереджуючи увагу на експортноорієнтованому виробництві та залученні іноземних інвестицій у виробничий сектор. Сільське господарство становить 7,98% від загальної економічної структури, що є суттєво вищим показником порівняно з розвиненими країнами. Велика частка аграрного сектору вказує на те, що значна частина населення цих країн все ще зайнята у сільському господарстві, що часто супроводжується низькою продуктивністю праці та недостатньою механізацією. Витрати на R&D у країнах, що розвиваються, є мінімальними і становлять лише 1,08%, що свідчить про обмежені можливості для технологічного розвитку та створення інноваційної економіки.

Розглядаючи взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку та конкурентоспроможністю через призму частки високотехнологічних галузей у ВВП різних країн, можна зробити висновок, що розвинені країни демонструють вищий рівень впровадження та розвитку наукоємних секторів. Ці галузі охоплюють передові технології, штучний інтелект, робототехніку, фармацевтику та високоточне машинобудування, що дозволяє підтримувати стійке економічне зростання та підвищувати рівень зайнятості у кваліфікованих секторах. Країни з розвиненою науково-технологічною базою мають більшу частку інноваційної продукції у структурі експорту, що, у свою чергу, підвищує їхню глобальну конкурентоспроможність. Водночас країни, що розвиваються, через недостатнє фінансування науки та обмежену інтеграцію до глобальних інноваційних ланцюгів цінності залишаються менш конкурентоспроможними, зосереджуючи

свою економіку на традиційних галузях, таких як аграрний сектор та базова промисловість.

Отже, порівняння цих двох груп країн показує суттєві відмінності у структурі економік. Розвинені країни мають високу частку сектору послуг та значні інвестиції в науку, що забезпечує їм технологічну перевагу та економічну стійкість. Водночас країни, що розвиваються, мають більшу залежність від промисловості та сільського господарства, що вказує на необхідність структурних реформ і модернізації економічної моделі. Важливим викликом для країн, що розвиваються, є необхідність збільшення інвестицій у науку та дослідження, що дозволить їм зміцнити свою конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі. Високотехнологічні галузі є ключовим чинником у досягненні економічної стійкості та забезпеченні глобального економічного лідерства, що ще раз підкреслює важливість інвестування у R&D як основу майбутнього зростання.

Економічна структура та технологічний розвиток відіграють ключову роль у формуванні конкурентоспроможності країн. Проте не менш важливим фактором є якість життя та рівень соціального розвитку, які визначають потенціал людського капіталу. Доступ до якісної освіти, медицини та соціальних гарантій створює передумови для більш ефективної участі громадян у економічній діяльності, сприяючи інноваціям та продуктивності праці.

Наступний графік аналізує взаємозв'язок між Індексом людського розвитку (HDI) та конкурентоспроможністю, демонструючи, наскільки рівень соціальної розвиненості впливає на здатність країни конкурувати у глобальній економіці.

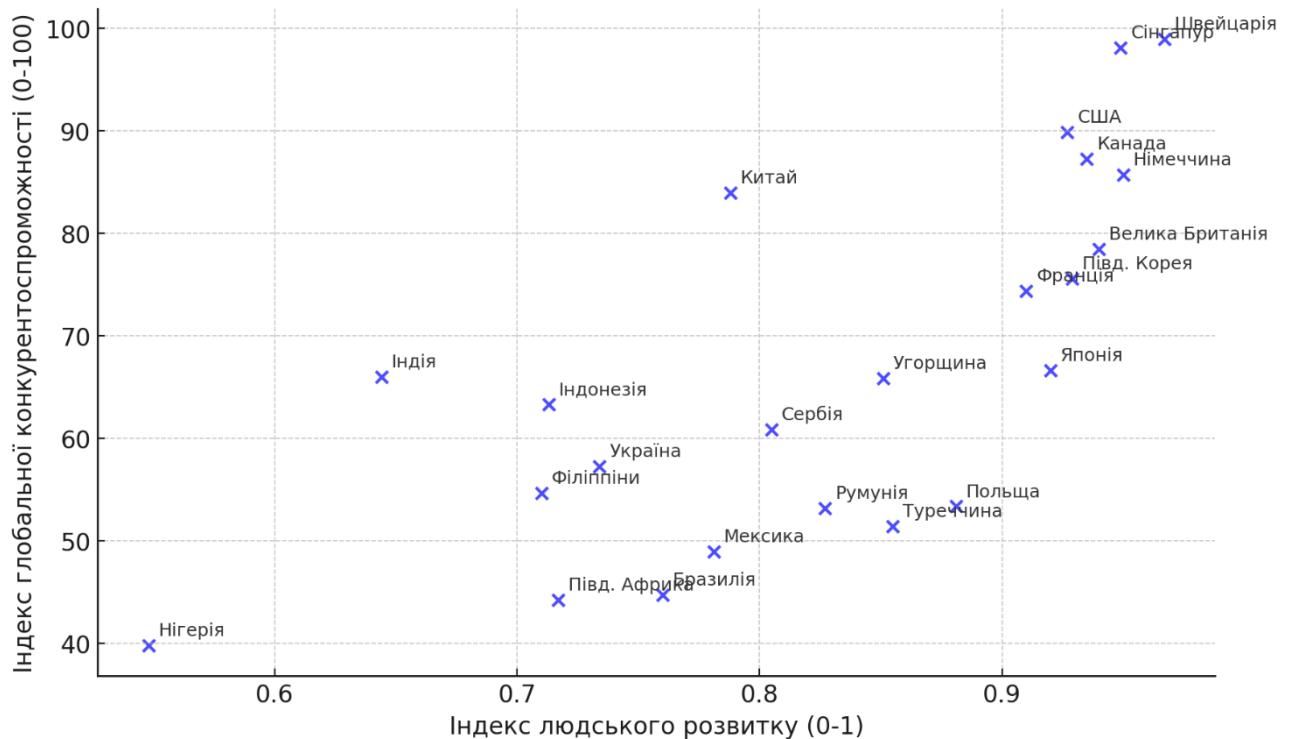

Рис. 1.12. Кореляція між індексом людського розвитку та конкурентоспроможністю

Джерело: побудовано автором на основі [95; 97]

Аналіз взаємозв'язку між Індексом людського розвитку (HDI) та Індексом глобальної конкурентоспроможності (GCI) свідчить про те, що між рівнем соціальної розвиненості країни та її здатністю ефективно конкурувати у глобальній економіці існує позитивна кореляція. Графік демонструє, що країни з високими показниками HDI зазвичай мають вищий рівень конкурентоспроможності, що можна пояснити впливом таких факторів, як якість освіти, тривалість життя, рівень доходів, доступність медицини та загальний рівень соціального розвитку. Високий HDI є свідченням того, що країна інвестує у розвиток людського капіталу, що, у свою чергу, створює сприятливе середовище для інноваційної економіки, ефективного ринку праці та залучення інвестицій.

На графіку можна чітко спостерігати, що країни з найвищими показниками HDI, такі як Швейцарія (0.967), Сінгапур (0.949), Німеччина (0.950), США (0.927) та Канада (0.935), демонструють одні з найвищих значень GCI, що свідчить про їхню провідну роль у світовій економіці. Високий рівень розвитку в цих країнах

забезпечує стабільне економічне середовище, де люди мають доступ до якісної освіти, сучасної медицини та ефективних соціальних інститутів, що сприяє високій продуктивності праці та науково-технологічному прогресу. Це підтверджує тезу, що стійке економічне зростання та глобальна конкурентоспроможність значною мірою залежать від соціального розвитку та державної політики, спрямованої на підтримку людського капіталу.

З іншого боку, країни з низьким індексом людського розвитку, такі як Нігерія (0.548), Південна Африка (0.717) та Індія (0.644), демонструють значно нижчий рівень конкурентоспроможності, що вказує на структурні проблеми у сфері соціального забезпечення, освіти та охорони здоров'я. Обмежений доступ до якісної освіти та низький рівень доходів у цих країнах призводять до зниження продуктивності праці, що негативно впливає на економічну ефективність та інвестиційну привабливість. Крім того, нерозвинена інфраструктура та високий рівень соціальної нерівності можуть створювати бар'єри для технологічного розвитку, що обмежує можливості цих країн у міжнародній конкуренції.

Водночас варто зазначити, що деякі країни мають високий рівень конкурентоспроможності, незважаючи на відносно нижчий рівень HDI. Наприклад, Китай (HDI 0.788, GCI 83.94) демонструє високий рівень конкурентоспроможності, що пояснюється масштабною державною підтримкою індустріального розвитку, активною участю у світових торгових ланцюгах та значними інвестиціями у технології. Проте довгострокова стійкість такої моделі залишається під питанням, оскільки недостатній рівень соціального розвитку може стати обмежувальним фактором у майбутньому.

Загальний аналіз підтверджує, що рівень соціальної розвиненості суттєво впливає на здатність країни конкурувати у глобальній економіці. Високий HDI корелює з ефективним ринком праці, високою продуктивністю та сприятливими умовами для розвитку інноваційних технологій. Країни, які інвестують у людський капітал через освіту, медицину та соціальний захист, мають значно кращі шанси утримувати лідерські позиції у міжнародній економіці. Таким чином, для держав, що прагнуть підвищити свою конкурентоспроможність,

ключовим завданням є не лише розвиток виробничих потужностей, а й створення міцної соціальної інфраструктури, що забезпечить довготривалий економічний розвиток.

Таким чином, конкурентоспроможність країн значною мірою визначається рівнем їхньої соціальної розвиненості, що проявляється через ефективність ринку праці, інноваційний потенціал та якість людського капіталу. Високий рівень інвестицій у соціальну інфраструктуру, освіту та охорону здоров'я сприяє не лише економічному зростанню, а й стійкості економіки в умовах глобальної нестабільності.

Однак, зростаюча конкуренція між країнами не лише стимулює розвиток, а й загострює економічні дисбаланси. У сучасній глобальній економіці конкурентоспроможність національних економік водночас є рушійною силою технологічного оновлення та джерелом суперечностей між державами. Це створює подвійний ефект: з одного боку, країни, що досягли високих показників конкурентоспроможності, мають більше можливостей для економічного прориву, а з іншого – така нерівномірність розвитку формує виклики для глобальної економічної рівноваги та посилює потребу в механізмах балансування світової економічної системи.

Отже, національна конкурентоспроможність стає однією з головних проблем сучасного глобального економічного розвитку й основним його антагонізмом: з одного боку, вона є рушієм і стимулом інноваційного оновлення національних і глобальної економік, а з іншого – фактором посилення економічних дисбалансів. Економічні дисбаланси у світовій економіці в цьому випадку витікають із конкуренції між країнами, на відміну від конкуренції між виробниками. Звичайно, з точки зору глобальної рівноваги, конкурентоспроможність національної економіки не є умовою врівноваження світової економіки – вона, навпаки, стає одночасно фактором формування дисбалансів, засобом прориву на світові ринки й формою захисту національного економічного простору, що особливо актуально в умовах розбалансування всієї світової економіки.

Конкурентна боротьба, унаслідок якої формуються глобальні економічні дисбаланси, точиться не лише на глобальному, а й на інших рівнях: в умовах ринкової економіки конкурентне протистояння між країнами витікає з внутрішньокраїнної бізнес-конкуренції, і має своїм наслідком концентрацію й централізацію капіталів, монополізацію, що створює основи для виходу на зовнішні ринки. Завойовуючи позиції на світових ринках сировини й збуту, національний бізнес сприяє посиленню конкурентоспроможності країни й створює умови, по-перше, для її економічного домінування; по-друге, для поляризації країн; по-третє, для формування засад національної економічної безпеки в умовах конфронтації країн. Все це працює на зростання добробуту всередині країни: очевидно, що існуючий рівень добробуту в країні визначає рівень її економічної безпеки і стійкості до зовнішніх шоків в умовах посилення глобальних дисбалансів, що у свою чергу після завершення криз, стає стартовою платформою для забезпечення економічного зростання.

Розуміння того, що національна конкурентоспроможність є запорукою поступального економічного розвитку й основою забезпечення її економічної безпеки, для більшості країн світу питання становлення конкурентоспроможності національної економіки в умовах цих викликів стає провідним. Проте, йдеться не лише про ті країни, економіки яких займатимуть вершини рейтингу конкурентоспроможності в майбутньому, а й ті, які знаходились у пошуку способів підвищення конкурентоспроможності для посилення і розвитку національної економіки, забезпечення економічної і, як наслідок, політичної безпеки.

Країни прагнуть розробити суверенні стратегії підвищення національної конкурентоспроможності, що спиратимуться на найбільш ефективні важелі її забезпечення. Перед ними стоїть завдання поєднання потенціалу екзогенних (макроекономічних і мікроекономічних балансів зовнішнього економічного середовища) і ендогенних чинників – з урахуванням свого природного й набутого потенціалу. У цілому, засади усіх стратегій зводяться до урахування класичних вимог, описаних М. Портером [119]. (*рис. 1.13*).

Рис. 1.13. Умови конкурентоспроможності національної економіки: національні ендogenous і екзогенні фактори

Джерело: побудовано автором на основі [119]

Конкурентоспроможність національної економіки формується під впливом взаємодії ендogenous і екзогенних факторів, що визначають здатність країни ефективно функціонувати в умовах глобального ринку. Відповідно до концепції Майкла Портера, викладеної в книзі «The Competitive Advantage of Nations», конкурентні переваги національної економіки залежать від чотирьох основних детермінант, які разом утворюють так звану «діамантову» модель конкурентоспроможності. До цих факторів належать: умови для факторів виробництва, стан внутрішнього попиту, наявність супутніх і підтримуючих галузей, а також структура економіки та рівень конкуренції. Крім того, важливу роль відіграють роль уряду та випадкові події, які можуть впливати на конкурентну позицію країни.

1. *Умови для факторів виробництва* є фундаментальним елементом конкурентоспроможності, оскільки вони визначають доступність і якість ресурсів, необхідних для виробництва товарів і послуг. Сюди входять природні ресурси, інфраструктура, рівень розвитку науки та освіти, людський капітал і фінансова система. Згідно з Портером, країни не повинні покладатися лише на природні ресурси, а мають активно інвестувати в розвиток спеціалізованих

факторів, таких як дослідницькі центри, високотехнологічні парки, інноваційні кластери та освітні програми для формування висококваліфікованої робочої сили. Чим вища якість і здатність до оновлення факторів виробництва, тим міцніша конкурентна позиція країни.

2. *Стан внутрішнього попиту* впливає на конкурентоспроможність шляхом створення стимулів для інновацій та підвищення якості товарів і послуг. Високі вимоги внутрішнього ринку змушують компанії вдосконалювати продукцію, впроваджувати технологічні рішення та підвищувати стандарти. Важливим фактором є також платоспроможність населення, оскільки країни з високим рівнем доходів можуть стимулювати виробництво складних і технологічних продуктів, що дає змогу розвивати галузі з високою доданою вартістю.

3. *Наявність супутніх і підтримуючих галузей* визначає можливість формування конкурентоспроможних промислових кластерів. Такі кластери сприяють взаємодії компаній, спільному використанню ресурсів, розвитку ланцюгів постачання та стимулюванню технологічного обміну. Наприклад, розвиток автомобільної промисловості значною мірою залежить від ефективності машинобудівного сектору, хімічної промисловості та виробництва електронних компонентів. Чим більше країна інтегрована в міжнародні виробничі ланцюги та має розвинену екосистему супутніх галузей, тим вищий її рівень конкурентоспроможності.

4. *Структура економіки, конкуренція та стратегія підприємств* визначають рівень інноваційності та ефективність компаній у міжнародному середовищі. За Портером, країни, які підтримують динамічну конкуренцію всередині країни, створюють сприятливі умови для розвитку ефективних бізнес-моделей, що забезпечують конкурентні переваги на глобальному ринку. Наприклад, США мають високо конкурентне середовище у сферах фінансових послуг, високих технологій та фармацевтики, що сприяє розвитку інновацій та глобального лідерства. Монополізація економіки та недостатній рівень конкуренції, навпаки, знижують стимули до інновацій та модернізації.

Окрім основних чотирьох детермінантів, Портер наголошує на значенні *ролі уряду та випадкових подій*, які можуть як стимулювати, так і стримувати розвиток конкурентоспроможності. Роль уряду полягає у створенні сприятливого бізнес-середовища, розробці податкової політики, підтримці наукових досліджень і розвитку інфраструктури. Ефективна державна політика здатна створити умови для розвитку національних компаній, залучення інвестицій та інтеграції у світові ринки. Водночас випадкові події, такі як фінансові кризи, природні катаклізми, технологічні прориви або зміни у світовій політичній системі, можуть впливати на позиції країн у глобальному конкурентному середовищі.

Таким чином, умови становлення національної конкурентоспроможності базуються на комплексному підході до розвитку економічної системи, який враховує як внутрішні, так і зовнішні фактори впливу. Відповідно до «діамантової» моделі конкурентоспроможності М. Портера, країна може досягти стійкої конкурентної переваги лише за умови цілеспрямованого розвитку факторів виробництва, створення потужного внутрішнього попиту, інтеграції в міжнародні виробничі ланцюги через розвиток супутніх та підтримуючих галузей, а також підтримки конкурентного середовища через державну політику та глобальну економічну взаємодію. Для ефективного функціонування економіки необхідні такі умови: висока якість людського капіталу, доступність інфраструктури, науково-дослідницький потенціал, ефективне регулювання ринку, сприятливий інвестиційний клімат та активна інтеграція у світові економічні процеси. Всі ці елементи створюють платформу для формування сильних національних компаній, здатних ефективно конкурувати на міжнародному рівні.

Економічна дипломатія відіграє ключову роль у забезпеченні реалізації цих умов та формуванні сприятливих міжнародних відносин для розвитку національної конкурентоспроможності. Вона забезпечує розширення доступу до світових ринків, залучення стратегічних інвестицій, сприяння експорту, підтримку національного бізнесу за кордоном та формування економічних

альянсів. Крім того, вона відіграє важливу роль у створенні сприятливого середовища для розвитку науково-дослідницьких ініціатив, розширення інфраструктурних можливостей та запровадження міжнародних стандартів у національній економічній політиці.

Перед економічною дипломатією ставляться конкретні завдання відповідно до кожної зі складових «діамантової» моделі Портера.

По-перше, у сфері *умов для факторів виробництва* завданням дипломатії є розширення міжнародного співробітництва у сферах освіти, науки та технологій. Це включає укладання угод про академічний обмін, стимулювання участі національних компаній у міжнародних наукових консорціумах, залучення інвестицій у високотехнологічні сектори та співпрацю з міжнародними фінансовими інститутами для розвитку стратегічної інфраструктури.

По-друге, для *розвитку внутрішнього попиту* економічна дипломатія має сприяти зміцненню торговельних позицій країни, забезпеченню експансії національних брендів на світових ринках, інтеграції у глобальні логістичні мережі та стандартизації національної продукції відповідно до міжнародних норм. Важливою складовою є захист інтересів національних виробників через торговельні переговори, дипломатичне врегулювання митних бар'єрів та участь у багатосторонніх торговельних угодах.

По-третє, у напрямку *супутніх і підтримуючих галузей* економічна дипломатія повинна сприяти розвитку промислових кластерів через створення умов для залучення стратегічних партнерів, трансферу технологій та інноваційного обміну. Це включає участь у міжнародних промислових форумах, залучення іноземних компаній до спільних дослідницьких проєктів, підтримку національних стартапів у виході на глобальні ринки та співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями для розвитку індустріальних парків та технологічних хабів.

По-четверте, у контексті *структури економіки та конкуренції* важливою функцією дипломатії є підтримка міжнародного правового захисту національного бізнесу, захист національних інвесторів за кордоном, просування

інвестиційних можливостей країни та забезпечення активної участі у міжнародних регуляторних організаціях. Дипломатія повинна працювати над створенням механізмів вирішення торговельних суперечок, усуненням дискримінаційних заходів та захистом національних економічних інтересів у міжнародних торговельних організаціях.

Додатково, економічна дипломатія відіграє вирішальну роль у формуванні сприятливого бізнес-клімату через залучення іноземного капіталу, розвиток міжнародної співпраці у сфері фінансових послуг та підтримку міжнародних стандартів корпоративного управління. Вона сприяє інтеграції країни у глобальні економічні структури, такі як СОТ, ОЕСР, МВФ, Світовий банк та регіональні економічні союзи.

Таким чином, економічна дипломатія є стратегічним інструментом розвитку національної конкурентоспроможності, що забезпечує реалізацію довгострокових економічних інтересів країни. Вона відіграє важливу роль у зміцненні факторів виробництва, розширенні доступу до міжнародних ринків, підтримці конкурентного середовища та інтеграції у світову економічну систему. Успішна реалізація дипломатичних ініціатив дозволить країні забезпечити стійкий економічний розвиток, підвищити ефективність національного бізнесу та зайняти сильніші позиції у глобальній конкуренції.

Очевидно, що завдання національної економічної дипломатії мають корелюватися з певними умовами:

- основоположні принципи, на які спирається економічна дипломатія визначаються національною стратегією економічного розвитку, яка є егоїстичною за своєю суттю (економічний націоналізм);
- пріоритетність (гегемонія) національних економічних інтересів щодо приватних – основа стратегії «економічного націоналізму»
- підпорядкування приватних інтересів національним має відбуватись на основі досягнення їхньої синергії;
- держава є учасником і організатором процесу посилення конкурентоспроможності національної економіки.

Основною умовою реалізації такої стратегії є наявність політичної волі й посилення впливу держави на всі процеси, що відображається у чітко сформульованій державній зовнішній і внутрішній економічній політиці, яку реалізує економічна дипломатія, беручи участь у досягненні цілей як зовнішньої, так і внутрішньої економічної політики.

У сучасному світі економічна дипломатія виступає одним із найбільш дієвих засобів реалізації національних економічних інтересів. Відтак, можна стверджувати, що економічна дипломатія, що передбачає дипломатичні зусилля, зосереджені на просуванні економічних інтересів країни на міжнародному рівні все більшою мірою трансформується в економічну дипломатію, яка знаходиться під тиском принципу економічної ефективності (економічної вигоди), перетворюючи на другорядні завдання забезпечення соціально-економічних цілей, у контексті яких досягнення країною, а не національним економічним агентом, високого рівню конкурентоспроможності.

Ще наприкінці XX століття на вимогу процесів глобалізації ідеологічні суперечності у відносинах між державами відійшли на другий план і в зовнішній політиці зросла роль економічної складової. Економізація дипломатичного процесу була зумовлена більш активною участю країн у міжнародному поділі праці та більш тісною інтеграцією національних економік у світове господарство.

Економічна дипломатія, яка є складовою органічною частиною зовнішньої політики держави та її міжнародної діяльності (а саме зовнішня політика визначає в кінцевому рахунку цілі та завдання економічної дипломатії – політичне і економічне позиціонування, суверенність і безпека держави), яка є інструментом її реалізації, починає поступово втрачати цю функцію.

Економічна дипломатія, затребувана практикою міжнародних відносин з останньої чверті XX століття, стає галуззю міжнародної діяльності, яка поступово виводить за рамки державу, як провідника національних інтересів. Водночас, маючи на увазі, що ефективність світової економіки та міжнародних економічних відносин, а також і міжнародного бізнесу (міжнародної підприємницької діяльності), по суті, безпосередньо залежать від прийнятих

дипломатичних рішень у всіх офіційних вимірах (політичних, економічних, правових, соціально-культурних тощо). Саме тому офіційна дипломатія починає використовуватись у приватних інтересах.

Слід акцентувати увагу на тому, що головною метою офіційної економічної дипломатії є відстоювання й сприяння реалізації національних інтересів та формування переваг у галузі зовнішньоекономічних зв'язків, зміцнення конкурентоспроможності та економічної безпеки країни [див. 142]. Така мета закладається в основу зовнішньоекономічної політики усіх держав.

У контексті поставлених стратегією національного економічного розвитку та відображених у задекларованій зовнішньоекономічній політиці завдань спільним для економічної дипломатії всіх країн є зосередження на:

- забезпеченні найкращих, найбільш вигідних умов для участі національної економіки у світовому господарстві, у тому числі з метою підвищення питомої ваги своєї безпеки у світовій економіці, особливо шляхом просування господарських секторів на базі новітніх технологій, і, відповідно, посилення можливостей забезпечити ефективний вплив своєї країни на міжнародні відносини;

- політичному та юридичному супроводі й сприянні вітчизняному бізнесу в його діяльності за кордоном з метою підвищення його конкурентних можливостей, прав доступу до існуючих та потенційних ресурсів та ринків;

- дотриманні вимоги пріоритетності національних інтересів з метою забезпечення національної безпеки, яке гарантувало б вирішення загальнонаціональних завдань, не дозволяло б суто ринковим інтересам та пріоритетам диктувати свою волю суспільству;

- створенні найкращих умов для розвитку людського потенціалу своєї країни, підйому інтелектуального компонента в національному багатстві, такого підвищення рівня та якості життя, забезпечення найбільш передових соціальних стандартів, які не можуть бути досягнуті виключно на основі стихійної дії ринкових сил;

– участі у вирішенні глобальних економічних проблем, оскільки ринок та ринкова економіка, у тому числі у своєму міжнародному вираженні, виявилися не тільки генератором економічного зростання на всіх рівнях, а й джерелом багатьох проблем (сировинних, продовольчих тощо). У зв'язку з цим необхідно забезпечити найкраще використання ресурсів, розвиток та вдосконалення національного потенціалу.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що економічна дипломатія не пов'язана з вирішенням лише приватних, конкретних завдань економічного характеру – вона спрямована на підвищення міжнародної конкурентоспроможності країни та забезпечення національної безпеки.

Сучасній економічній дипломатії, яка поєднує елементи економіки, включаючи вимогу забезпечення економічної ефективності та вимоги офіційної дипломатії, властиві, з одного боку, деякі риси комерційної практики, з іншого – риси, близькі традиційній дипломатії. По-перше, економічна дипломатія значною мірою базується (або має базуватися) на економічних розрахунках та аналітичних оцінках. Для формулювання завдань та можливостей їх вирішення, а також для ведення аргументованих переговорів з партнерами необхідне проведення об'єктивного аналізу, підкріпленого кількісними (вартісними та часовими) показниками.

По-друге, економічна дипломатія оперує категорією ефективної взаємності. Цей підхід зовні представляється як формування умов рівноправного економічного співробітництва.

По-третє, ефективність економічної дипломатії, як і дипломатії в загальному, багато в чому залежить від активної позиції на переговорах (за винятком тих випадків, коли інша позиція продиктована конкретними обставинами) та використання методів, що передують та супутні переговорам (обмін думками, консультації та обговорення, у тому числі в неофіційному порядку, візити, зустрічі тощо). Така позиція передбачає ініціативність у винесенні на обговорення актуальних для країни питань, лобіювання шляхом цілеспрямованого пошуку та об'єднання прихильників запропонованої

домовленості. При цьому, коли йдеться про багатосторонні переговори, ініціативи не обов'язково мають офіційно виходити від найбільш зацікавленої сторони, – міжнародна практика показує, що пропозиції, які надходять від малої країни (після отримання конфіденційної підказки від великої), швидше можуть знайти колективну підтримку.

По-четверте, результативність економічної дипломатії також залежить від гнучкості дій у зв'язку з переговорами. У ряді випадків іноді доцільно підтримати досягнення консенсусу. Гнучкість економічної дипломатії проявляється в адекватній оцінці можливостей і в пом'якшенні початкової позиції, якщо вона не знаходить підтримки. Проте, головне в переговорному процесі не втратити орієнтир на ціль.

Таким чином, використання механізмів економічної дипломатії передбачає боротьбу не лише за створення сприятливих умов співробітництва на світовому ринку, а й проти спроб інших країн поставити ці механізми на службу їхнім інтересам, не зважаючи на інтереси партнерів.

Самі механізми, що застосовуються в економічній дипломатії, можуть відрізнятися залежно від конкретних цілей і обставин, у яких перебуває країна, але до головних можна віднести наступні:

Сприяння торгівлі. Економічна дипломатія часто передбачає просування експорту країни та залучення іноземних інвестицій. Це можна зробити за допомогою торгових місій, торгових ярмарків, бізнес-конференцій, а також двосторонніх або багатосторонніх торгових угод. Основна увага приділяється розширенню доступу до ринків, зниженню торговельних бар'єрів та створенню сприятливих економічних умов для вітчизняного бізнесу.

Залучення інвестицій. Країни беруть участь в економічній дипломатії для залучення прямих іноземних інвестицій. Це передбачає створення привабливого інвестиційного клімату, надання стимулів інвесторам, укладання угод про захист інвестицій та активний маркетинг інвестиційних можливостей для іноземних компаній.

Переговори про доступ до ринку. Економічні дипломати беруть участь у переговорах з метою забезпечення сприятливого доступу до ринків для товарів і послуг своєї країни. Це включає зниження тарифів, квот і нетарифних бар'єрів, а також відстоювання справедливого й рівного ставлення на міжнародних ринках.

Економічна розвідка. Економічні дипломати збирають та аналізують економічну інформацію, щоб зрозуміти тенденції світового ринку, визначити можливості та передбачити виклики. Ці дані допомагають приймати політичні рішення, вести торговельні переговори та розробляти інвестиційні стратегії.

Фінансова дипломатія. Економічна дипломатія часто передбачає взаємодію з міжнародними фінансовими установами, такими як МВФ, Світовий банк та регіональні банки розвитку. Країни шукають фінансової допомоги, обговорюють умови кредитування та співпрацюють над проєктами економічного розвитку.

Дипломатична підтримка бізнесу. Економічні дипломати надають підтримку та захищають інтереси підприємств своєї країни, що працюють за кордоном. Це може включати вирішення торговельних суперечок, захист прав інтелектуальної власності, полегшення виходу на ринок та забезпечення справедливого бізнес-середовища для вітчизняних компаній.

Економічне співробітництво та сприяння розвитку. Економічна дипломатія включає в себе сприяння економічному співробітництву та партнерству з іншими країнами. Це може включати надання технічної допомоги, розбудову потенціалу та програми допомоги для підтримки сталого економічного зростання в країнах, що розвиваються.

Врегулювання кризових ситуацій. Економічні дипломати відіграють важливу роль в управлінні економічними кризами та пом'якшенні їхнього впливу на економіку своєї країни. Це може включати координацію з міжнародними партнерами, переговори про списання або реструктуризацію боргів та впровадження стабілізаційних заходів.

Науково-технічна дипломатія. Економічна дипломатія все частіше передбачає використання науково-технічного потенціалу для просування

економічних інтересів. Це включає співпрацю в галузі досліджень і розробок, інноваційні обміни, угоди про передачу технологій і сприяння підприємництву.

Стратегії для конкретних секторів. Економічна дипломатія може також включати галузеві стратегії, адаптовані до конкретних галузей або секторів економіки. Наприклад, просування туризму, підтримка експорту сільськогосподарської продукції або заохочення зростання високотехнологічних галузей.

Слід, також зазначити, що сучасну економічну дипломатію, яка поступово адаптувалась до вимог глобалізації, від дипломатії некосмополітичних суверенних держав минулого відрізняють характерні риси:

- по-перше, вона орієнтована на пристосування до уніфікованих умов глобального ринку, а відтак уникнення конфронтації в економічних відносинах;
- по-друге, це те, що на зміну абсолютному домінуванню офіційної дипломатії прийшов симбіоз офіційної та приватної дипломатії. Багатопланова спільна діяльність держави й бізнесу щодо реалізації національної зовнішньоекономічної політики з найбільшими для країни вигодами та мінімальними витратами в переважній кількості країн стала директивним завданням офіційної національної економічної дипломатії. Проте, такий хисткий статус офіційної дипломатії, яка знаходиться в полі дії фактору економічної політики й тих, хто є її авторами й бенефіціарами, робить її неспроможною відстоювати національні економічні інтереси в зовнішньому економічному середовищі. Доказами на користь цієї тези є те, що останніми роками пріоритети зовнішньої політики перетворюють офіційну економічну дипломатію на переконливий інструмент приватної (неофіційної) економічної дипломатії.

Офіційна економічна дипломатія в основному стосується діяльності урядів і їхніх повноважних представників. Проте сьогодні вона набуває каталітичного характеру – до кола її провідників залучається все ширше коло учасників, фактично розмиваючи її критеріальні основи.

По-перше, вона виходить за межі діяльності міністерств закордонних справ – всі урядові департаменти, міністерства та відомства, які мають економічні

повноваження та працюють на міжнародному рівні, беруть участь у реалізації завдань економічної дипломатії. Не лише міністри та глави урядів, але й парламенти, незалежні агентства та субнаціональні органи здійснюють вплив на цю сферу.

Широке коло недержавних суб'єктів бере участь в економічній дипломатії як шляхом впливу на формування урядової політики, так і в ролі незалежних гравців. Неурядові актори завжди були певною мірою присутні в економічній дипломатії. У минулому найактивнішу зацікавленість виявляв бізнес, який працював як над детальними, так і над більш загальними питаннями економічної дипломатії. Зараз до участі в економічній дипломатії долучаються громадські організації, які ставлять під сумнів переваги глобалізації, або відстоюють міжнародні позиції країн (наприклад, влаштовують демонстрації під час великих економічних зустрічей, підключають ЗМІ, формуючи громадську думку, маніпулюючи нею тощо).

Всі національні економіки зазнають позитивних і негативних наслідків загальних змін у світовій економіці по мірі того, як ці зв'язки стають більш значними та складними і всі країни спроможні шукати баланс між економічною самостійністю та ступенем залучення до міжнародної економіки. У цій ситуації важко знайти консенсус, особливо коли йдеться про країни, що розвиваються: кількість економічних проблем, які б національна економіка могла успішно вирішувати самостійно зростає, а до завдань економічної дипломатії додається ще одне, часто непосильне – зняти конфронтаційну напругу, яка виникає унаслідок «егоїстичного» характеру національної економічної політики.

Ці тренди залишаються сталими, але особливість сучасного періоду глобального неекономічного розвитку полягає в тому, що більшість економічних процесів переходять у вимір «нової нормальності» (*new normal*) – це стан суспільства й економіки після кризового явища, коли відновлення або повернення у попередній стан є неможливим, особливо для країн, залежних від глобальних економічних гравців і домінуючих країн.

Термін «нова нормальність» почали вперше використовувати на саміті G20 у 2009 р. [75] для позначення драматичних економічних, культурних і соціальних трансформацій, які спричинили нестабільність і соціальні заворушення, вплинувши на колективне сприйняття та індивідуальний спосіб життя під час фінансової кризи 2008 р. У 2008-2009 р. це означало глибоку й затяжну економічну рецесію, високий рівень безробіття та неможливість повернення до попередніх макроекономічних показників.

Друга хвиля широкого використання терміну розпочалась відразу після того, як на президентських виборах у США 2016 р. переміг Дональд Трамп. Усе, що було цілком ненормальним раніше, стало абсолютно нормальним. Третім етапом остаточного впровадження цього терміну стала пандемія COVID-19, коли новою нормальністю ми називаємо самоізоляцію, дистанційну роботу, діджиталізацію культурного життя, соціальне дистанціювання, підвищену увагу до свого здоров'я, більш часту дезінфекцію приміщень тощо, та інші фактори, які навряд чи з'явилися у нашому житті тимчасово. Четвертий етап «нової нормальності» – війна в Україні стає точкою біфуркації, яка відзначає черговий переділ економічного світу й пов'язується з:

- перерозподілом потоків енергоресурсів;
- перерозподілом джерел сировини між країнами;
- перерозподілом ринків збуту;
- а, головне, зі зміною парадигми конкурентоспроможності.

Варто, також, взяти до уваги прояв «нової нормальності», задекларований вдруге обраним у 2024 р. Президентом США Д. Трампом, який проголосив курс на переформування домінуючої економіки на засадах «економічного націоналізму». Цей курс є фіксацією реальності, адже останніми роками чіткіше почали проявлятися протилежні, суперечливі тенденції – дедалі більше замість відкритості почали дискутуватись питання ролі й місця держави в захисті національних ринків, посиленні регуляторних функцій з метою надання преференцій окремим (переважно національним) виробникам (на фоні цього спостерігається зростання націоналістичних, правих, лівих популістських рухів),

тобто помітним стало відновлення протекціоністських настроїв особливо у провідних країнах світу, які можуть собі дозволити запроваджувати цю економічну політику, не зважаючи на інтереси партнерів.

Під питання швидкість розвитку глобалізаційних процесів поставила й ніким не очікувана пандемія COVID-19 у світі. За даними СОТ світовий торговельний оборот у 2020 р. скоротився приблизно на 32 %, а обсяг прямих іноземних інвестицій – до 35 %. Світовий ВВП скоротився на 4,2 % – найбільше падіння за 90 років (з часів Великої Депресії) (2021 р. – зростання на 6 %, 2022 р. – на 5 %) [86].

Пандемія COVID-19 стала стрес-тестом для окремих осіб, підприємств та урядів. На глобальні виробничо-збутові ланцюжки однозначно вплинуло поєднання одночасних потрясінь із попитом та пропозицією. Сукупні потрясіння в економіці та у сфері охорони здоров'я 2020 року вплинули на засоби існування мільйонів домогосподарств, порушили ділову активність і виявили недоліки в сучасних системах соціального захисту та охорони здоров'я. Попередні глобальні кризи, такі як стихійні лиха та глобальна фінансова криза 2008 року, також заважали фірмам купувати основні ресурси чи знижували споживчий попит. Однак у цих випадках зрушення були або локальними, або швидко відновлювалися. Криза через COVID-19 також ще більше посилила вплив Четвертої промислової революції на торгівлю, навички, цифровізацію, конкуренцію та зайнятість, а також підкреслила розрив між економічними системами та стійкістю суспільства.

Глобальні потоки ПІІ скоротилися на 35 % у 2020 році, але результати опитування показали постійне покращення таких показників, як попит і доходи з початку кризи, при цьому середній вплив на афілійовані компанії в країнах, що розвиваються, значно зменшився в порівнянні з першим кварталом 2021 року [165].

Ключовим зрушенням в економічній політиці, на яке варто звернути увагу є те, що країни ухвалюють більш обмежувальну політику щодо іноземних інвестицій. Це продовжує тенденцію зростання протекціонізму, що почалася

останніми роками з виходом із торгових угод. У 2019 році обмеження на ПП досягли найвищого рівня за 20 років [164]. Сполучені Штати та Європейський Союз запровадили суворі перевірки іноземних придбань у відповідь на передбачувані ризики національної або економічної безпеки. Лише у 2018 році кількість випадків вилучення інвестицій – або відхиленних, або відкликаних з міркувань безпеки – потроїлася [164]. Зовсім недавно Китай та Південна Африка також запровадили нові нормативно-правові бази для перевірки ПП щодо проблем національної безпеки [164].

Пандемія швидко та в небачених масштабах змінила усталений світовий устрій, зокрема функції держави, які були чітко визначені та обмежені тою мірою, у якій це бачило суспільство. Найбільш демократичні та цивілізовані держави були змушені йти на небачені до того кроки: масове відстеження місцезнаходження людей та їх контактів; виплата заробітної плати замість роботодавців, які опинилися в кризовому становищі; забезпечення стимулів для неконкурентоспроможних фірм тощо.

Водночас посилений державний вплив та виконання нового функціоналу призвели до зростання бюджетного дефіциту. У 2020 році на тлі пандемії державний борг у різних країнах зріс швидше, ніж під час глобальної фінансової кризи 2008-2009 років (*рис. 1.14*). Хоча збільшення державних витрат є корисним під час економічного спаду, оскільки воно допомагає підняти економіку, довгостроковий високий рівень боргу стане серйозною проблемою для вразливих економік, що розвиваються і які мають великі потреби у фінансуванні.

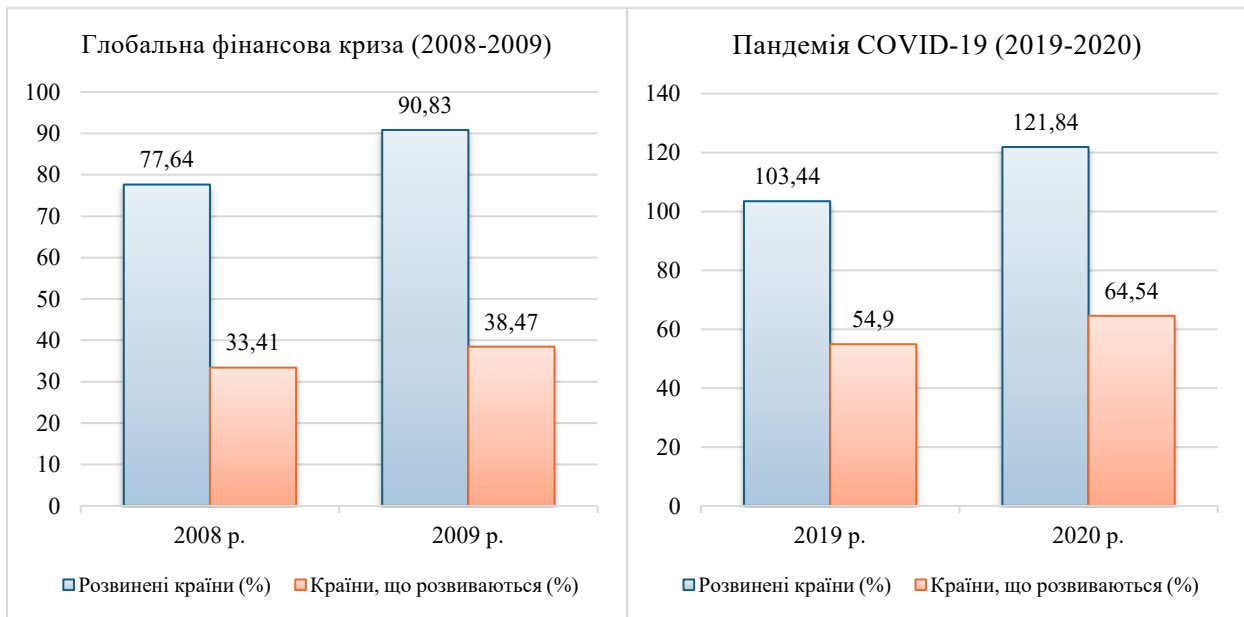

Рис. 1.14. Державний борг (% від ВВП) 2008-2009 рр. проти 2019-2020 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [162]

Пандемія COVID-19 змусила уряди вжити безпрецедентних політичних заходів, щоб зупинити поширення вірусу. Локдаун, адміністративне закриття бізнесу та обмеження мобільності призвели до раптової зупинки багатьох економік. У різних галузях були втрачені доходи, але фінансові зобов'язання залишалися, створюючи значний тиск ліквідності на корпоративний сектор у той час, коли вже загострилися занепокоєння щодо корпоративного левериджу в багатьох юрисдикціях.

Зіткнувшись із загрозою серйозної економічної депресії, уряди вжили низку надзвичайних економічних заходів, у тому числі для підтримки ліквідності фірм. На початковому етапі кризи країни вжили стримувальних заходів, включаючи заморожування процедур банкрутства та безпрецедентну фіскальну, фінансову та монетарну політику для підтримки фірм на плаву. Пом'якшення грошово-кредитної політики здійснювалося швидкими, а не ефективними методами, що включало в основному нецільові заходи (тобто відсутність розмежування життєздатного бізнесу від нежиттєздатного). Ці політичні заходи допомогли принаймні тимчасово уникнути хвилі банкрутств. І, водночас, вони порушували міжнародні правила уніфікації й лібералізації.

Однак ризик платоспроможності компаній не повністю розвіявся, і для його управління знадобиться подальше втручання держави. Корпоративний борг ще більше зріс, частково через те, що короткострокові потреби в ліквідності були покриті додатковими запозиченнями. За підрахунками Банку міжнародних розрахунків, у першій половині 2020 року нефінансові компанії запозичили близько 3,36 трлн дол. США. Очікування прибутків для компаній також залишаються значно невизначеними через потенційні негативні наслідки кризи та постійні ризики від пандемії. Хвиля корпоративних банкрутств може мати серйозні наслідки для світового економічного зростання та фінансової стабільності, а це, своєю чергою, знижує ефективність усієї економіки.

Озброєна агресія росії проти України спричинила значні зміни у глобальному перерозподілі енергетичних ресурсів, що відобразилося як на структурі постачань, так і на політиці ключових гравців світового енергетичного ринку.

Одним із головних наслідків стало скорочення експорту російської нафти. Так, у 2024 році морські постачання нафтопродуктів з росії знизилися приблизно на 10% унаслідок атак українських безпілотників на великі нафтопереробні заводи, підвищення витрат на фінансування та запровадження урядових заборон на експорт бензину [4]. Одночасно відбулося перенаправлення російських нафтопотоків: через санкції та зниження попиту в Європі рф змушена орієнтувати експорт на азійські ринки, зокрема Китай та Індію.

Запроваджені міжнародними партнерами України санкції мають суттєвий вплив на російський нафтогазовий сектор. Зокрема, США, ЄС та Велика Британія застосували обмеження щодо понад 180 танкерів, що перевозять російську нафту, а також проти ключових російських нафтосервісних компаній, таких як «Газпром Нафта» та «Сургутнафтогаз» [28]. Крім того, санкції обмежили доступ рф до західних технологій і фінансових ринків, що ускладнило реалізацію нових енергетичних проєктів і модернізацію існуючої інфраструктури.

Європейські країни, з метою зменшення залежності від російських енергоресурсів, активізували пошук альтернативних постачальників, збільшуючи імпорт зрідженого природного газу з США, Катару та інших держав. Паралельно триває прискорений розвиток відновлюваних джерел енергії. Війна в Україні також спровокувала глобальну енергетичну кризу, що спричинила рекордне зростання цін на енергоносії та стимулювала країни до активізації переходу на екологічно чисті енергетичні джерела [2].

Таким чином, наслідки збройного конфлікту та пов'язаних із ним санкцій спричинили суттєвий зсув у глобальному розподілі енергоресурсів. Це змусило держави переглядати власні енергетичні стратегії, зокрема пришвидшуючи диверсифікацію джерел постачання та розширюючи використання відновлюваної енергетики.

Водночас зростання цін на енергоносії, порушення логістичних ланцюгів і перебудова торговельних потоків спричинили не лише коригування енергетичних стратегій держав, а й суттєві зміни в інших секторах економіки.

Одним із найбільш уразливих секторів виявилось сільське господарство, яке безпосередньо залежить від стабільного постачання пального, добрив і функціонування глобальної транспортної системи. Війна призвела до різких коливань на аграрних ринках, змін у географії постачання продовольства та продовження продовольчої кризи в багатьох країнах, що розвиваються.

Вторгнення росії та бойові дії в Україні призвели до значних втрат сільськогосподарських земель, руйнування аграрної інфраструктури, мінування територій і проблем з доступом до основних ресурсів. Значна частина посівних площ, особливо в південних та східних регіонах, була тимчасово окупована або пошкоджена внаслідок обстрілів. На територіях, які безпосередньо постраждали від війни, вирощувалося близько 36% зернових культур України [15]. Це призвело до зменшення обсягів виробництва та експорту зернових. Зокрема, у 2023/2024 маркетинговому році експорт пшениці становив 5,2 млн тонн, що на 12,5% менше порівняно з попереднім роком, а експорт кукурудзи зменшився на 41%, до 4,9 млн тонн [19]. Лише після укладання Чорноморської зернової

ініціативи за посередництва ООН і Туреччини частина експорту була відновлена, однак порушення стабільного постачання продовольства продовжували впливати на ринок.

За даними FAO, війна в Україні стала одним із ключових факторів зростання глобального індексу цін на продовольство в 2022 році. У березні 2022 року Індекс продовольчих цін FAO досяг рекордного рівня, піднявшись на 12,6% порівняно з лютим, що було обумовлено значним зростанням цін на пшеницю та кукурудзу [163]. Це особливо вплинуло на країни, залежні від імпорту українського зерна, такі як Єгипет, Ліван, Бангладеш та деякі африканські держави. Зокрема, Єгипет імпортував значну частину пшениці з України, і перебої в постачанні призвели до зростання цін на хліб та інші основні продукти харчування.

Крім того, санкції щодо російських добрив спричинили дефіцит азотних, калійних і фосфорних добрив у багатьох регіонах. У 2022 році експорт мінеральних добрив з росії знизився на 15% через західні санкції [24]. Це призвело до зростання цін на добрива та загрози зниження врожайності сільськогосподарських культур у країнах, залежних від імпорту цих ресурсів.

Російсько-українська війна завдала значних збитків аграрному сектору України, який є ключовим елементом світової продовольчої безпеки. За оцінками Київської школи економіки, непрямі втрати сільського господарства країни до кінця 2025 року можуть сягнути \$83 млрд. Основними чинниками цього стали скорочення посівних площ, зниження врожайності та руйнування аграрної інфраструктури. Сукупні втрати через зменшення виробництва культур оцінюються у \$46,5 млрд, що значною мірою пояснюється воєнними діями, замінуванням земель і скороченням доступних ресурсів для аграріїв [153].

Крім того, війна супроводжується значними втратами через незаконне вилучення українського зерна з тимчасово окупованих територій. Російські сили систематично вивозили сільськогосподарську продукцію, що дозволило отримати близько \$1 млрд доходу від її подальшого продажу на міжнародному чорному ринку. За оцінками, було вивезено до 4 млн тонн зерна, що еквівалентно

приблизно \$800 млн. Такі дії не лише завдали економічної шкоди Україні, а й посилили глобальну продовольчу кризу, особливо в регіонах, що залежать від українського експорту [80].

Окремий виклик становило блокування Чорноморських портів, через яке Україна змушена була радикально змінити свою експортну логістику. Значна частина поставок була переорієнтована на залізничні маршрути та порти на Дунаї. Така перебудова вимагала додаткових фінансових витрат і логістичних зусиль, що позначилося на собівартості продукції та її конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Водночас Європейський Союз надав підтримку через створення «коридорів солідарності», що дозволило частково компенсувати втрати, спричинені блокадою портів.

Попри всі труднощі, українські аграрії демонструють гнучкість та здатність адаптуватися до нових умов. Значним досягненням стало зростання експорту насіння кукурудзи до ЄС, який у 2023 році досягнув \$121 млн порівняно з \$22 млн у 2021 році. Це дозволило Україні зайняти 10% ринку насіння кукурудзи в Європейському Союзі, що свідчить про успішну диверсифікацію збуту та конкурентоспроможність української аграрної продукції навіть в умовах воєнного конфлікту [150].

Вплив війни на аграрний сектор України є лише одним із проявів масштабних змін, що відбуваються у світовій економіці. Дестабілізація ринків продовольства, перебудова логістичних ланцюгів та енергетичні потрясіння створюють додатковий тиск на глобальну економічну систему. Водночас війна є лише одним із чинників сучасної економічної турбулентності.

Хоча згадані вище тренди є загальними та не відображають достатньою мірою специфіку різних країн, це не скасовує того факту, що світова економіка переживає низку турбулентних викликів. Інфляція, найвища за останні кілька десятиліть, жорсткіші фінансові умови в більшості регіонів, вторгнення росії в Україну та тривала пандемія COVID-19 – все це суттєво впливає на перспективи економічного розвитку. Нормалізація монетарної та фіскальної політики, яка надала безпрецедентну підтримку під час пандемії, знижує попит, оскільки

політики прагнуть знизити інфляцію до цільового рівня. Але дедалі більша частка економік перебуває в стані сповільнення зростання або повної рецесії. Майбутнє «здоров'я» світової економіки критично залежить, наприклад, від успішного калібрування монетарної політики та подальшого перебігу війни в Україні.

З одного боку, наслідком сучасного етапу глобалізації у світовій економічній системі стала поява нових глобальних акторів (серед яких транснаціональні компанії, неурядові міжнародні організації) та форм ділового спілкування. З іншого боку «нова нормальність» призвела до зростання протекціоністських настроїв та формування більш чіткої ізоляціоністської політики, що своєю чергою заважає вирішувати нагальні економічні проблеми на міжнародному рівні. У цьому контексті єдиним можливим інструментом, що може підвищити конкурентоспроможність країни, стає – економічна дипломатія – «сплав економіки та політики, доведений до рівня прийняття та реалізації управлінських рішень, за допомогою і посередництва яких здійснюється співробітництво та суперництво у сучасному світі, визначають форми й методи розвитку та вдосконалення ринкової економіки» [41].

Для суб'єктів світової економічної політики велике значення мають такі категорії, тісно пов'язані з економічною дипломатією, як: міжнародні зобов'язання, вимоги до інших країн, доходи від експорту, витрати на імпорт тощо. Виходячи з цього, світова політика все більше зазнає впливу економічного чинника. Економічний вплив має у ряді випадків ефективніший вплив, ніж військова сила, особливо в умовах глобалізації. У низці країн стали змінюватися потреби, можливості, геополітичне та гео економічне становище. Вирішення глобальних проблем також залежить від стану світової економічної системи. Зростаюча економічна взаємозалежність може бути головною гарантією безпеки та впливати на політичний розвиток країн. Проте, перебіг сучасних подій свідчить про те, що конкурентоспроможні країни, закриваються від слабших, маючи на меті самотійно долати ці проблеми, вдаються до політики

економічного націоналізму. Така політика потребує нової економічної дипломатії.

У цих умовах замість традиційної сили дедалі частіше почали використовувати економіко-дипломатичні методи агресії й тиску. Захоплення ринків, усунення конкурентів будь-якими способами сьогодні набагато важливіше, ніж просто захоплення територій, якщо тільки не йдеться про захоплення сировинних районів. Економічні санкції можуть замінювати військову силу та застосовуватися самостійно або в поєднанні з нею. Підтвердженням цього є масштабні пакети санкцій проти РФ, Іраку, Ірану, Куби.

Тобто всі зазначені катаклізми – фактори змін у міжнародних економічних відносинах і, водночас, зміна парадигми конкурентоспроможності й суб'єктності країн, наростання процесів «економічного націоналізму», найпереконливіші приклади яких демонструють сьогодні такі країни як США, Китай, ОАЕ, Польща, Угорщина, Азербайджан та багато інших, підтверджуватимуть прогнози дослідників щодо майбутньої трансформації економічної дипломатії у напрямку її офіційного джерела.

Відзначаючи, що економічна дипломатія є динамічною сферою, і механізми, які вона використовує, з часом можуть змінюватися разом зі змінами в глобальних економічних процесах (це стосується також і економічних пріоритетів, і геополітичних міркувань) слід констатувати, що конкурентна боротьба підштовхує країни до санації національних економік, які зазнали деструктивного впливу, викликає до життя нові завдання й форми економічної дипломатії. Ці зміни пов'язуються із використанням мобілізаційних моделей розвитку.

Водночас не залишатимуться поза контекстом міжнародні організації як важливий майданчик, як форум для переговорів. Але наше дослідження не розглядає їх як незалежних акторів. Натомість воно зосереджується на тому, як уряди використовують ці організації та інтегрують їх у процес прийняття власних рішень.

1.3. Наднаціональна корекція глобальних економічних дисбалансів інститутами багатосторонньої економічної дипломатії

Глобальні економічні дисбаланси є однією з ключових проблем сучасної міжнародної економіки, яка впливає як на національні економіки, так і на глобальну стабільність. Ці дисбаланси виникають внаслідок нерівномірного економічного зростання, відмінностей у рівнях продуктивності між країнами, демографічних змін та впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на стабільність національних економік. Зокрема, торгові, фінансові та макроекономічні дисбаланси можуть негативно позначатися на міжнародних фінансових ринках, призводячи до економічної нестабільності, зростання нерівності та збільшення торгових конфліктів.

Міжнародні економічні організації (МЕО) відіграють важливу роль у формуванні глобальної економічної політики та регулюванні міжурядових відносин у сфері економіки. В умовах економічної глобалізації міжнародні фінансові організації є ключовим механізмом регулювання міжнародної валютно-фінансової системи, а також основним джерелом фінансової, технічної та аналітичної допомоги країнам на шляху здійснення соціально-економічних перетворень. Діяльність МЕО спрямована на забезпечення стабільності та розвитку світової економіки через координацію економічної політики між країнами, регулювання міжнародної торгівлі, забезпечення фінансової стабільності та підтримку економічного розвитку.

Наднаціональна корекція глобальних економічних дисбалансів інститутами багатосторонньої економічної дипломатії здійснюється через співпрацю країн та міжнародних організацій, що мають на меті стабілізацію світової економіки, вирівнювання дисбалансів і забезпечення сталого розвитку. Інструменти наднаціональної економічної дипломатії відіграють важливу роль у корекції глобальних економічних дисбалансів, надаючи можливість країнам-учасникам міжнародних організацій спільно вирішувати питання, що впливають на глобальну економічну стабільність. Міжнародні інститути, такі як

Міжнародний валютний фонд, Світова організація торгівлі, Світовий банк, а також регіональні економічні об'єднання (ЄС, USMCA) займаються корекцією глобальних дисбалансів за допомогою фінансової допомоги, врегулювання торгових суперечок та координації економічної політики.

Для ефективного вирішення глобальних економічних дисбалансів важливо звернути увагу на різні аспекти міжнародної економічної взаємодії, серед яких особливу роль відіграє зовнішня торгівля. Однією з форм глобальних економічних дисбалансів є торгові дисбаланси, які виникають у разі тривалого дефіциту або профіциту в зовнішньоторговельних операціях окремих країн. Такі дисбаланси можуть спричинити низку негативних наслідків, включаючи накопичення зовнішнього боргу, посилення економічної нерівності та загострення торговельних конфліктів між країнами. У таких умовах механізми багатосторонньої дипломатії, зокрема зусилля СОТ, є важливими для забезпечення чесних та прозорих умов міжнародної торгівлі та сприяння вирішенню торгових суперечок.

СОТ активно працює над зниженням тарифних і нетарифних бар'єрів, сприяючи укладенню багатосторонніх угод, які стимулюють економічне зростання країн. Зниження торгових бар'єрів дозволяє країнам-учасникам покращувати свої торгові баланси, сприяючи збільшенню експорту та залученню іноземних інвестицій. СОТ також надає підтримку країнам, що розвиваються, забезпечуючи їм доступ до нових ринків, що допомагає вирівнювати торгові дисбаланси між розвиненими та країнами, що розвиваються.

Наприклад, завдяки угодам СОТ кілька африканських країн отримали доступ до європейських ринків, особливо в аграрному секторі. Ключовим прикладом є Угода про економічне партнерство між Європейським Союзом та Співтовариством розвитку Півдня Африки (SADC). Ця угода надала окремим країнам-членам SADC безмитний доступ до ЄС для більшості сільськогосподарських товарів, що призвело до зростання експорту таких продуктів, як цукор, рибна продукція та вино [76].

Іншою історією успіху є квіткова галузь Кенії, де експорт квітів, особливо троянд, до Європи різко зріс завдяки інвестиціям у тепличні технології та ефективній логістиці холодового ланцюга (технологія безперервного дотримання оптимальної холодної температури при зберіганні та транспортуванні товарів) [99]. Аналогічно, експорт какао з Гани зріс завдяки державно-приватним ініціативам, які покращили стандарти якості та розширили охоплення ринку [129]. Ці приклади ілюструють, як африканські країни використовують торговельні угоди та технологічні досягнення для збільшення експорту сільськогосподарської продукції, сприяючи економічному розвитку та зменшенню торговельного дефіциту.

Іншою складовою глобальних економічних проблем, що потребують особливої уваги в рамках міжнародної економічної співпраці є фінансові дисбаланси. Вони часто виникають через нерівномірний розподіл фінансових ресурсів між країнами та можуть призводити до значного зовнішнього боргу або, навпаки, надлишкових резервів. Для вирішення цих проблем міжнародні інститути, такі як МВФ, активно залучаються до стабілізації фінансових ринків, надаючи країнам кредити та фінансову підтримку для вирішення криз платіжного балансу. Важливим аспектом діяльності МВФ є сприяння структурним реформам, спрямованим на зміцнення економік країн та зменшення їхньої залежності від зовнішнього фінансування, що дозволяє досягти стійкої фінансової стабільності.

Крім того, МВФ заохочує країни до проведення структурних реформ, які сприяють зміцненню національних економік та зниженню рівня залежності від зовнішнього фінансування. Умовою надання допомоги часто є проведення фінансових та монетарних реформ, спрямованих на скорочення державних витрат, збільшення податкових надходжень та зміцнення ринкових інститутів.

Фінансові дисбаланси є серйозною проблемою для багатьох країн, і МВФ відіграє ключову роль у їх подоланні. Наприклад, у 2018 році Аргентина отримала рекордний кредит від МВФ у розмірі \$57 мільярдів, щоб стабілізувати свою економіку після важкої валютної кризи. У рамках цієї допомоги країна була

змушена впровадити структурні реформи, включаючи зниження бюджетного дефіциту та скорочення інфляції. Незважаючи на початкові труднощі, ці заходи сприяли стабілізації макроекономічної ситуації [108].

Іншим прикладом є Греція, яка після кризи 2008 року отримала фінансову підтримку від МВФ і ЄС. В обмін на це Греція запровадила жорсткі фіскальні реформи, що дозволило стабілізувати економіку, хоча цей процес був важким і супроводжувався соціальними заворушеннями [51].

Окрім цього, країни, як-от Єгипет та Пакистан, також зверталися до МВФ для отримання допомоги в умовах значних фінансових дисбалансів, що дозволило їм уникнути дефолтів і запровадити структурні реформи для зміцнення своїх економік [72].

Зважаючи на важливу роль багатосторонніх інституцій у корекції глобальних економічних дисбалансів, не менш значущою є необхідність вирішення макроекономічних дисбалансів на регіональному рівні. Адже, крім глобальних чинників, багато країн стикаються з внутрішніми економічними викликами, такими як нерівномірне економічне зростання, високий рівень безробіття або інфляції, які потребують координації дій саме на рівні сусідніх держав або регіональних економічних блоків. Ефективним механізмом для вирішення таких проблем виступають регіональні економічні об'єднання, де країни-учасниці можуть обговорювати спільні виклики та впроваджувати узгоджені економічні політики. Європейський Союз є одним із найяскравіших прикладів, де держави співпрацюють для вирішення питань безробіття, інфляції та економічного зростання через єдині макроекономічні стратегії та фінансові механізми.

Європейський Союз працює над гармонізацією економічної політики країн-членів, забезпечуючи стабільність внутрішніх ринків і сприяючи економічному розвитку менш розвинених регіонів ЄС. За допомогою таких інструментів, як структурні фонди та спільні програми інвестицій, ЄС активно підтримує держави-члени, що стикаються з макроекономічними труднощами.

Одним із ключових прикладів є Польща, яка після вступу до ЄС отримала значну підтримку через структурні фонди. Польща використала кошти для модернізації своєї інфраструктури, що сприяло підвищенню продуктивності праці, економічному зростанню та інтеграції в європейський внутрішній ринок. Структурні фонди ЄС також сприяли розвитку регіонів із високим рівнем безробіття, таким як Сілезія, завдяки фінансуванню проєктів у сфері транспорту та енергетики [77].

Глобальні економічні дисбаланси не лише впливають на національні економіки, але й створюють необхідність посиленої координації між найбільшими економічними гравцями. Це стає особливо важливим у контексті глобальних криз, коли ринки стають нестабільними, а економічні виклики набувають багатостороннього характеру. У таких ситуаціях ключову роль відіграють міжнародні платформи, що об'єднують найбільші економіки світу. Однією з таких є G20 – форум, де провідні економіки координують свої макроекономічні політики для стабілізації світової економіки. G20 особливо важлива під час глобальних потрясінь, як-от фінансова криза 2008 року чи пандемія COVID-19, коли спільні дії запобігають економічним конфліктам і сприяють відновленню світової економіки.

Завдяки щорічним зустрічам G20 країни координують свої зусилля для підтримки глобального економічного зростання, боротьби з фінансовими кризами та реформування міжнародної фінансової системи. Ці зустрічі відіграють важливу роль у стабілізації світової економіки та запобіганні повторенню кризових ситуацій. Наприклад, після кризи 2008 року країни G20 скоординували свої зусилля щодо стимулювання економічного зростання через заходи кількісного пом'якшення та фінансову підтримку банківських систем.

Також в умовах глобальних економічних дисбалансів, що впливають на торгові відносини між країнами, виникає потреба у впровадженні механізмів для їх усунення та підтримання стабільності. Одним із важливих інструментів для цього є багатосторонні торгові угоди, які сприяють не лише розвитку міжнародної торгівлі, але й гармонізації економічних політик між країнами-

учасниками. Завдяки таким угодам країни отримують доступ до нових ринків, підвищують конкурентоспроможність свого експорту та залучають інвестиції. Багатосторонні угоди, знижуючи бар'єри для торгівлі, також сприяють скороченню торгових дефіцитів і стимулюють розвиток нових секторів економіки, що є критичним для стійкого економічного зростання.

Прикладом успішної багатосторонньої торгової угоди є Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА), яка була укладена між США, Канадою та Мексикою. Після укладення цієї угоди торгівля між цими трьома країнами значно зросла, що дозволило Мексиці поліпшити свої торгові показники, знизити рівень безробіття та залучити значні іноземні інвестиції.

Таким чином наднаціональна економічна дипломатія відіграє важливу роль у корекції глобальних економічних дисбалансів через свої інституції та багатосторонні інструменти. Міжнародні організації, такі як МВФ, СОТ, G20, покликані забезпечувати стабільність світової економіки через фінансову допомогу, зниження торгових бар'єрів і координацію економічної політики. Однак їхня діяльність піддається значній критиці з боку наукової спільноти, урядів країн, що розвиваються, та громадянського суспільства. Основні претензії до цих організацій зосереджуються на питаннях нерівномірного розподілу впливу, жорстких умов надання фінансової допомоги, лібералізації економік на шкоду національним інтересам і недостатньої прозорості прийняття рішень [123; 135].

Одна з ключових проблем міжнародних фінансових інституцій полягає у структурі їхнього управління. Управління МЕО є складним багаторівневим процесом, що включає формальні інституційні механізми та неформальні політичні впливи. У МВФ та Світовому банку система квот і голосування значною мірою відображає економічну міць окремих країн, що призводить до диспропорції у прийнятті рішень. Основну роль у прийнятті стратегічних рішень відіграють економічно потужні країни, що мають значний фінансовий внесок та політичний вплив у межах цих інституцій. Наприклад, Сполучені Штати мають 16,5% голосів у МВФ, що надає їм право вето на стратегічні питання, які

потребують 85% голосів для схвалення [49]. Інші розвинені економіки, такі як Японія, Китай, Німеччина, Велика Британія та Франція, також мають значний вплив, що зумовлює нерівномірний розподіл влади [159]. Проте зростання економік країн Глобального Півдня та розвиток регіональних альянсів спричиняють зміни у глобальній системі економічного управління. У майбутньому очікується посилення ролі країн, що розвиваються, особливо Китаю та Індії, внаслідок періодичного перегляду квот [123; 159].

Подібна ситуація спостерігається у Світовому банку, де вагомі фінансові внески розвинених країн забезпечують їм значний вплив на управлінські рішення. США мають найбільшу кількість голосів, що дозволяє їм визначати ключові напрямки кредитної політики банку [159]. Водночас країни, що розвиваються, дедалі більше наполягають на реформах, спрямованих на зменшення дисбалансів у системі голосування [136]. Відсутність рівноправного представництва викликає критику, особливо з боку країн Африки та Латинської Америки, які вимагають збільшення своєї ролі у прийнятті рішень.

Щодо СОТ, формально її діяльність базується на принципі «одна країна – один голос», проте на практиці розвинені країни мають більше ресурсів для ведення складних торговельних переговорів. Це призводить до домінування США, ЄС та Китаю у формуванні глобальних торговельних норм [92]. Низка досліджень вказує, що торговельні угоди, розроблені під егідою СОТ, нерідко враховують інтереси великих економік, тоді як країни, що розвиваються, стикаються з обмеженнями у просуванні власних стратегічних пріоритетів [123].

Очікується, що у майбутньому роль регіональних альянсів, таких як Африканський Союз і ASEAN, зростатиме. Це може сприяти більш справедливому розподілу вигод від міжнародної торгівлі та формуванню нових коаліцій у межах СОТ [92].

Окрім питань нерівномірного розподілу впливу, програми МВФ часто критикуються за вимоги до глибоких структурних реформ, які можуть спричиняти соціальну напругу. Політика умовності кредитів передбачає заходи жорсткої економії, що нерідко призводить до скорочення соціальних витрат,

зростання безробіття та економічної нестабільності [73]. Наприклад, програми структурного коригування у Латинській Америці та Африці в 1980-1990-х роках мали негативні наслідки для добробуту населення, що викликало значний спротив з боку громадянського суспільства [149].

Своєю чергою СОТ сприяє глобальній економічній лібералізації, однак її політика не завжди враховує специфіку країн, що розвиваються. Наприклад, аграрний сектор таких країн часто потерпає від конкуренції з боку субсидованої продукції з розвинених країн. Політика СОТ щодо скорочення митних тарифів у багатьох випадках ускладнює можливості національного виробництва [64]. Дослідження показують, що багато країн, які передчасно відкрили свої ринки для глобальної конкуренції, зіткнулися зі зростанням економічної нестабільності та занепадом окремих галузей [123].

Критики зазначають, що процес прийняття рішень у МВФ та Світовому банку залишається недостатньо прозорим. Хоча ці організації поступово впроваджують реформи для підвищення відкритості, основні рішення, як і раніше, ухвалюються вузьким колом розвинених країн, що створює враження їхньої закритості для міжнародної спільноти [159]. Дослідження Transparency International (2022) свідчать про необхідність більшої підзвітності цих інституцій перед країнами-одержувачами фінансової допомоги.

Виклики, пов'язані з глобалізацією, деглобалізацією, технологічними змінами та екологічними катастрофами, вимагають від країн і міжнародних інститутів гнучкості та інноваційних підходів для успішної адаптації до нових умов і ефективної боротьби з глобальними дисбалансами.

У відповідь на сучасні глобальні виклики, такі як фінансові кризи, екологічні проблеми, технологічні зміни та регіональні конфлікти, економічна дипломатія повинна постійно модифікуватися. Модель модифікації економічної дипломатії передбачає динамічну, багаторівневу структуру, яка дозволяє країнам адаптувати свої дипломатичні інструменти до змін у світовій економіці.

Ця модель включає наступні ключові елементи:

1. Ідентифікація глобальних викликів та нових можливостей

Сучасні глобальні виклики вимагають від держав активної участі в міжнародних процесах для їх подолання та використання нових можливостей для економічного зростання. До таких викликів можна віднести:

- Кліматичні зміни: економічна дипломатія повинна враховувати екологічні виклики, інтегруючи «зелені» технології та стандарти у стратегії економічного розвитку. Наприклад, Європейський Союз активно просуває «зелений курс», що передбачає скорочення викидів вуглекислого газу та розвиток відновлюваних джерел енергії.

- Технологічні інновації: швидкі технологічні зміни вимагають від країн адаптації своїх економічних стратегій до нових умов. Наприклад, розвиток цифрових технологій та штучного інтелекту відкриває нові можливості для економічної дипломатії, дозволяючи країнам залучати інвестиції в інноваційні сектори та розвивати технологічну співпрацю.

- Енергетичні кризи: перехід до відновлюваних джерел енергії змінює енергетичний ландшафт, змушуючи країни переглядати свої енергетичні стратегії та розвивати нові дипломатичні підходи для забезпечення енергетичної безпеки. Це особливо важливо для країн, що залежать від імпорту енергоресурсів, таких як Україна.

2. Формування нових економічних стратегій

Ефективна економічна дипломатія передбачає розробку нових економічних стратегій, які враховують як національні інтереси, так і глобальні виклики. До таких стратегій належать:

- Диверсифікація економіки: держави повинні зосереджуватися на розвитку різних секторів економіки для зменшення залежності від окремих галузей. Наприклад, країни Перської затоки, такі як Саудівська Аравія та ОАЕ, активно інвестують у розвиток ненафтових секторів економіки, що сприяє створенню нових можливостей для залучення інвестицій та зменшення впливу коливань цін на нафту.

- Регіональні економічні стратегії: у відповідь на глобальні економічні виклики країни все більше звертаються до регіональної економічної інтеграції.

Регіональні об'єднання, такі як ЄС та ASEAN, дозволяють державам посилювати свою економічну позицію на регіональному рівні, зменшуючи залежність від глобальних ринків.

- Інноваційні економічні стратегії: країни повинні активно підтримувати інноваційні сектори економіки, такі як цифрові технології, штучний інтелект та зелена енергетика. Наприклад, Ізраїль, завдяки своїй економічній дипломатії, став світовим лідером у сфері високих технологій та інновацій.

3. Використання нових дипломатичних інструментів

Сучасна економічна дипломатія використовує широкий спектр інструментів для досягнення національних цілей. До таких інструментів належать:

- Цифрова дипломатія: в умовах розвитку цифрових технологій економічна дипломатія все частіше покладається на використання інтернет-платформ, цифрових торговельних платформ та інших технологічних рішень для розвитку міжнародних економічних відносин. Наприклад, Естонія активно використовує цифрову дипломатію для просування своїх електронних послуг на міжнародному рівні.

- Кліматична дипломатія: в умовах зростаючої важливості екологічних питань країни використовують дипломатичні інструменти для просування своїх екологічних інтересів на глобальному рівні. Наприклад, Данія активно розвиває «зелену» економіку та просуває свої екологічні технології на міжнародних ринках, що дозволяє їй займати лідируючі позиції у галузі відновлюваної енергетики.

- Багатостороння економічна дипломатія: в умовах глобальних криз багатосторонні дипломатичні платформи, такі як COT, МВФ та G20, стають важливими інструментами для координації економічної політики та подолання глобальних дисбалансів. Наприклад, G20 відіграє важливу роль у координації глобальних економічних зусиль для стабілізації фінансових ринків після глобальних криз.

4. Гнучкість у відповідях на глобальні кризи

Однією з найважливіших характеристик сучасної економічної дипломатії є її здатність до швидкого реагування на глобальні кризи. У сучасних умовах країни змушені постійно адаптувати свої економічні стратегії до нових глобальних викликів, таких як пандемії, енергетичні кризи, кліматичні катастрофи або регіональні конфлікти.

Наприклад, під час пандемії COVID-19 багато країн були змушені швидко адаптувати свої економічні стратегії для підтримки національних економік та збереження торгових відносин. Деякі країни, такі як Китай, змогли швидко переорієнтувати свою економіку на виробництво медичних товарів, що дозволило їм зміцнити свої позиції на глобальних ринках.

5. Посилення багатосторонньої співпраці

Ефективна економічна дипломатія в умовах сучасних глобальних викликів потребує посилення багатосторонньої співпраці. Міжнародні організації та багатосторонні форуми, такі як СОТ, МВФ та G20, є важливими платформами для координації економічних зусиль між країнами.

Країни все частіше звертаються до міжнародних організацій для вирішення глобальних економічних проблем, таких як економічні кризи, торгові конфлікти або зміни клімату. Наприклад, після глобальної фінансової кризи 2008 року МВФ став важливою платформою для надання фінансової допомоги країнам, які зіткнулися з макроекономічними труднощами, і для координації міжнародних зусиль щодо стабілізації світової економіки.

6. Нові економічні альянси та коаліції

У відповідь на глобальні виклики країни все частіше об'єднуються у нові економічні альянси та коаліції для просування спільних інтересів у специфічних секторах економіки, таких як технології, енергетика або екологічна дипломатія. Такі альянси дозволяють країнам зміцнювати свої позиції на глобальних ринках, зменшуючи залежність від традиційних центрів економічного впливу.

Наприклад, ініціатива «Один пояс, один шлях», запропонована Китаєм, стала важливим інструментом для просування економічної дипломатії в Євразії, залучаючи нових партнерів у сфері інфраструктурних проєктів. Ця ініціатива

створює нові можливості для інвестицій та розвитку інфраструктури в країнах, що розвиваються, водночас підсилюючи позиції Китаю на глобальному рівні.

Модель модифікації економічної дипломатії передбачає інтеграцію інноваційних підходів та активну участь у глобальних процесах, що дозволяє країнам адаптуватися до сучасних викликів. Гнучкість, швидка адаптація до нових умов та багатостороння співпраця є ключовими факторами успіху у сучасній економічній дипломатії. Ефективне використання нових інструментів, таких як цифрова дипломатія, кліматична дипломатія та регіональні економічні альянси, дозволяє країнам не лише подолати сучасні глобальні виклики, але й посилити свої позиції на міжнародній арені, забезпечуючи економічне зростання та стабільність.

Ця модель надає країнам можливість створювати довгострокові платформи для економічного розвитку, одночасно сприяючи зміцненню економічної безпеки та конкурентоспроможності на глобальних ринках. Економічна дипломатія в умовах глобальних викликів є інструментом, що дозволяє державам ефективно адаптуватися до динамічних змін у світовій економіці, забезпечуючи національні інтереси та сприяючи міжнародній співпраці.

Зміна парадигми економічної дипломатії суттєво впливатиме на діяльність міжнародних економічних організацій, зокрема СОТ, МВФ та Групи Світового банку, які традиційно виконують ключові функції в регулюванні світової економіки. В умовах глобальних трансформацій ці інституції змушені адаптуватися до нових викликів, що включають перерозподіл економічного впливу, зростання ролі країн, що розвиваються, необхідність діджиталізації фінансових систем та підвищення уваги до питань сталого розвитку.

Одним із головних напрямів трансформації є перегляд механізмів управління, зокрема у МВФ і Світовому банку, де система квот продовжує викликати дискусії, оскільки економічно розвинені країни зберігають домінуючі позиції, тоді як Китай, Індія та інші держави, що розвиваються, вимагають більш справедливого розподілу впливу.

СОТ стикається з кризою багатосторонньої торговельної системи, що зумовлює необхідність пошуку нових форматів співробітництва, таких як розширення регіональних економічних угод і адаптація до сучасних викликів глобалізації.

Важливим фактором розвитку міжнародних економічних організацій є інтеграція принципів сталого розвитку, що охоплює зобов'язання щодо скорочення викидів вуглецю, боротьби з економічною нерівністю та впровадження екологічних стандартів у міжнародну торгівлю. Крім того, цифрова трансформація сприяє модернізації діяльності МЕО, зокрема через використання штучного інтелекту, автоматизованих систем моніторингу та аналізу великих даних для підвищення ефективності прогнозування економічних криз.

Удосконалення багатосторонньої економічної дипломатії неможливе без врахування ролі регіональних економічних блоків, таких як Європейський Союз, Африканський Союз, ASEAN і МЕРКОСУР, які відіграють все більш значну роль у міжнародному торговельному середовищі та розробці глобальних економічних стандартів. Одночасно групи впливу на кшталт G20 та G7 залишаються важливими інструментами координації економічної політики провідних держав, зокрема у питаннях фінансової стабільності та боротьби з кризовими явищами.

Альтернативні фінансові механізми, такі як Азійський банк інфраструктурних інвестицій і Новий банк розвитку, розширюють можливості міжнародного фінансування та сприяють зменшенню залежності країн, що розвиваються, від традиційних міжнародних інституцій.

Зростаюча значущість екологічного фінансування, включаючи «зелені» облігації та ініціативи зі сталого розвитку, також свідчить про необхідність реформування існуючих механізмів економічного управління.

Таким чином, зміни у світовій економічній дипломатії впливатимуть на всі аспекти діяльності МЕО, що потребує їхньої адаптації до нових геополітичних реалій, розширення співпраці з альтернативними фінансовими структурами та забезпечення більш справедливого розподілу впливу в глобальній економіці.

Майбутнє міжнародних економічних організацій визначатиметься посиленням внутрішньої боротьби країн-членів за власні права та вплив у процесі прийняття рішень, що є наслідком зміщення геоекономічного балансу та зростання ролі нових центрів економічної сили. З одного боку, традиційні лідери глобальної економіки, такі як Сполучені Штати Америки та Європейський Союз, прагнуть зберегти свої домінантні позиції, використовуючи механізми міжнародних організацій для підтримки власних економічних інтересів. З іншого боку, країни, що розвиваються, включаючи Китай, Індію, Бразилію та інші представники Глобального Півдня, наполягають на більш рівноправному розподілі квот, реформуванні механізмів управління та розширенні своїх можливостей у визначенні глобальної економічної політики [123].

Ця боротьба загострюється внаслідок глобальних економічних криз, які виявляють слабкі сторони існуючих міжнародних фінансових інституцій. У кризових умовах національні економіки вдаються до мобілізаційних стратегій, орієнтованих на забезпечення власної стабільності, що суперечить принципам відкритої глобальної економіки. Протекціоністські заходи, торговельні війни, зростання тарифних та нетарифних бар'єрів стають дедалі частішими, навіть у межах організацій, покликаних забезпечувати вільну торгівлю та міжнародне співробітництво. СОТ втрачає здатність ефективно регулювати суперечності між державами через відсутність механізму примусового виконання рішень та параліч системи врегулювання спорів, що посилюється через блокування призначення нових суддів у Апеляційному органі [93].

МВФ та Група Світового банку стикаються з подібними викликами, оскільки країни, що розвиваються, дедалі активніше переглядають свою залежність від цих інституцій. Політика жорсткої економії, яку МВФ традиційно нав'язує країнам-боржникам, викликає значний спротив, оскільки часто супроводжується скороченням соціальних програм, девальвацією національної валюти та залежністю від зовнішніх позик [135]. У цьому контексті альтернативні фінансові механізми, зокрема Китайський ініційований Азійський банк інфраструктурних інвестицій (АІІВ) та Новий банк розвитку BRICS,

пропонують більш гнучкі умови кредитування, що сприяє розширенню їхнього впливу.

Перехід до мобілізаційних національних економічних стратегій розвитку є відповіддю багатьох держав на глобальну нестабільність. Замість слідування принципам ліберальної економіки, які домінували в останні десятиліття, уряди зосереджуються на стимулюванні внутрішнього виробництва, розвитку критично важливих галузей та скороченні залежності від зовнішніх ринків. Економічний націоналізм стає ключовим елементом державної політики, що проявляється у масштабних державних інвестиціях у стратегічні сектори, підтримці національних виробників та обмеженні доступу іноземного капіталу до ключових галузей економіки [110].

У цьому контексті міжнародні економічні організації опиняються перед необхідністю адаптації до нових умов або ризикують втратити свою актуальність. Зокрема, їхня подальша діяльність може ґрунтуватися на поєднанні глобальних механізмів співпраці з елементами економічного суверенітету, що дозволить країнам відстоювати свої національні інтереси, залишаючись частиною міжнародних фінансових і торговельних структур. Зростання регіональних економічних блоків свідчить про прагнення держав створювати власні механізми економічного управління, що відповідають їхнім інтересам та зменшують залежність від традиційних західних фінансових інституцій [158].

Отже, майбутнє міжнародних економічних організацій буде визначатися балансом між необхідністю збереження глобального економічного співробітництва та зростаючими прагненнями держав до економічного суверенітету. Загострення боротьби за перерозподіл впливу в межах цих інституцій, посилення мобілізаційних стратегій розвитку та формування альтернативних механізмів економічного регулювання суттєво змінять роль та функціональність міжнародних економічних організацій у найближчі десятиліття.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дисертації сформовано міцне теоретико-методологічне підґрунтя для дослідження феномену міжнародної економічної дипломатії в умовах глобальних економічних дисбалансів. Запропоновано чітке визначення глобальних економічних дисбалансів як структурних і системних відхилень у макроекономічних показниках, що проявляються в нерівномірності фінансових, торговельних та інвестиційних потоків, які впродовж тривалого часу накопичуються в національних економіках і відображають асиметрію у глобальній економічній архітектурі. Зазначені дисбаланси виникають як наслідок взаємодії декількох чинників: нерівномірного розвитку економік, відмінностей у конкурентоспроможності, асиметрій у валютній політиці, диференцій доступу до ресурсів і технологій, а також політичної та фінансової переваги певних центрів сили у світовій економіці. Вони формують тло для актуалізації нових трендів світового розвитку, серед яких ключовими є як посилення процесів глобалізації, так і протилежна тенденція до деглобалізації, фрагментації світової економіки та регіоналізації.

Особливої уваги заслуговує теза про дуалістичну природу глобальної економічної інтеграції, яка з одного боку стимулює зростання та поширення інновацій, а з іншого – поглиблює нерівність і закріплює структурну залежність країн, що розвиваються, від економічно сильніших держав. Це розбалансування світової економічної системи проявляється у зростанні соціальної нерівності, нестабільності фінансових ринків, нерівномірності розподілу вигод від глобалізації. Цей дисбаланс несе не лише економічну, а й політичну загрозу, підриваючи довіру до міжнародних інституцій і провокуючи зростання популізму та протекціонізму в політиці багатьох країн. Саме в цьому контексті дослідження міжнародної економічної дипломатії набуває особливої актуальності, адже вона виступає водночас інструментом конкуренції і засобом кооперації у вирішенні глобальних викликів.

Економічна дипломатія, як зазначено в роботі, є не лише засобом захисту та просування економічних інтересів держави, а й ключовим інструментом у регулюванні впливу міжнародної конкуренції на розвиток глобальних дисбалансів. Її роль у сучасній геоекономічній архітектурі полягає в тому, щоби посилити конкурентні позиції держави шляхом використання зовнішньоекономічних важелів – таких як угоди про вільну торгівлю, експортне кредитування, дипломатичне супроводження інвестицій, участь у міжнародних організаціях. Водночас посилення конкуренції за ресурси, ринки, логістичні та технологічні переваги лише загострює структурні нерівності, що лежать в основі глобальних дисбалансів.

У роботі доведено, що соціальні показники добробуту, зокрема рівень нерівності доходів, індекси людського розвитку, економічної свободи та доступу до базових послуг, є не менш важливими показниками, ніж макроекономічні індикатори, для оцінки глибини дисбалансів. Країни з високим рівнем соціальної вразливості демонструють нижчі темпи розвитку, більшу схильність до політичної нестабільності та меншу спроможність ефективно взаємодіяти в міжнародному економічному середовищі. Виходячи з цього, економічна дипломатія має змінити вектор від виключно економічно орієнтованих підходів до більш інклюзивних, з урахуванням соціальних аспектів розвитку. Це передбачає просування програм інклюзивного зростання, залучення до міжнародних проєктів, які сприяють зменшенню нерівності, і побудову довгострокової стратегії формування позитивного іміджу країни як надійного партнера, що дотримується принципів сталого розвитку.

Окрему увагу в дисертації приділено механізмам наднаціональної корекції глобальних дисбалансів, які реалізуються інституціями багатосторонньої економічної дипломатії. Серед них важливу роль відіграють МВФ, Світовий банк, СОТ, G20, ОЕСР, діяльність яких полягає у моніторингу макроекономічних диспропорцій, координації валютної та фінансової політики, розробці глобальних стандартів регулювання, а також наданні підтримки країнам, які зазнають економічних труднощів. Разом з тим, ефективність цих інституцій

залежить від політичної волі ключових гравців та здатності досягати балансу інтересів. У дисертації підкреслено, що сучасна глобальна система регулювання зазнає кризи легітимності та довіри, що знижує її здатність ефективно впливати на глибинні причини дисбалансів. Це актуалізує потребу в реформуванні глобальної економічної архітектури з акцентом на справедливість, інклюзію та рівноправність учасників міжнародної економічної взаємодії.

Україна, як держава з відкритою економікою та високою зовнішньою вразливістю, має особливу зацікавленість у функціонуванні ефективної багатосторонньої системи економічної дипломатії. Формування власної стратегічної моделі економічної дипломатії повинно спиратися на аналітичну оцінку глобальних дисбалансів, активну участь у міжнародних ініціативах, професійне дипломатичне представництво, а також на здатність впроваджувати інноваційні підходи до просування національних інтересів. Інтеграція соціальних, економічних та інституційних чинників у національну модель економічної дипломатії сприятиме підвищенню стійкості економіки до зовнішніх шоків і створенню передумов для довгострокового зростання в умовах глобальних викликів.

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Національні економічні інтереси і національні стратегії економічного розвитку

Зміна парадигми глобального економічного розвитку на користь суверенізації країн та тренд в бік економічного націоналізму, як вже зазначалось, вимагає перегляду національних економічних стратегій розвитку, які неодмінно вимагатимуть, в свою чергу, перегляду концепції зовнішньої і зовнішньоекономічної політики, завдань і парадигми економічної дипломатії (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Взаємопов'язаність національної стратегії економічного розвитку, завдань і парадигми економічної дипломатії

Джерело: побудовано автором на основі [142]

Суверенна концепція національного розвитку передбачає постановку особливих задач, які визначатимуть розвиток країни, виходячи виключно з суспільних, національних інтересів, які передбачають досягнення соціальної (високий рівень добробуту) і економічної (міжнародна економічна конкурентоспроможність країни як основа добробуту нації) мети.

Національний економічний інтерес – об'єкт діяльності і відповідальності держави, об'єкт внутрішньої економічної, макроекономічної політики та зовнішньої політики держави. Національний інтерес – основний дискурс

державної політики, особливо пристальної уваги потребує під час розробки засад зовнішньої політики. Концепція національних економічних інтересів насправді описує набір цілей з урахуванням безлічі аспектів, кожен з яких має відображатися в реальних завданнях і способах реалізації для досягнення функціонального впровадження концепції.

У побудові ліберальної світової економіки національний інтерес відіграв значну роль. Він потребував широкої підтримки задекларованих цілей в контексті національних інтересів, що сприяло розвитку демократії і об'єднувало та консолідувало націю, допомагаючи їй долати розбіжності між різними етнічними групами, рівнем освіти, соціальним та економічним статусом. Легітимність уряду, який реалізує політику національних інтересів, зростає разом із підтримкою витрат на провадження зовнішньої політики засобами економічної дипломатії. Проте, об'єднавчу силу декларування національних інтересів не слід переоцінювати, оскільки різні соціально активні групи та політичні сили реагують по-різному на результати реалізації зовнішньої політики і успіхи економічної дипломатії. Явні суспільні вигоди від послідовної реалізації заявлених принципів зовнішньої політики є достатньою умовою для такої консолідації.

Національний економічний інтерес – це комплексне поняття, що складається з численних, різнорівневих інтересів, які проявляються і концентруються довкола проблеми забезпечення безпеки держави і національного бізнесу, що може знаходитись в різних сферах зовнішнього впливу: геополітичного, військового, суто економічного, соціального, демографічного, інформаційного, політичного, екологічного, енергетичного і продовольчого. Соціальний вимір національного інтересу лежить у площині забезпечення економічної свободи, справедливості та добробуту членів суспільства. Це також сфера відповідальності держави.

Таким чином, національний економічний інтерес описується не лише економічними показниками, а широким набором цінностей, що стосуються як питань безпеки, так і питань територіальної цілісності, суверенітету та

незалежності, як матеріальних, індивідуальних економічних інтересів, так і морально-етичних цінностей.

Для досягнення цілей національних економічних інтересів країни важливо й необхідно дотримуватися тенденції сталого розвитку, що ґрунтується на кількох основних принципах. Забезпечення ресурсами і наявність цих ресурсів під контролем уряду країни – одна з необхідних складових будь-якої економіки, щоб та могла бути сильною і стабільною.

Національні економічні інтереси та національна стратегія економічного розвитку тісно пов'язані між собою і часто по-різному впливають один на одного. Перш за все, варто зазначити, що саме національні економічні інтереси допомагають визначити основні стратегічні цілі стратегії економічного розвитку країни. Ці інтереси охоплюють різні цілі, такі як економічне зростання, створення робочих місць, скорочення бідності та торговельний баланс. Стратегії економічного розвитку розробляються для досягнення цих цілей відповідно до ширших економічних інтересів країни.

Серед іншого, економічні інтереси впливають на рішення щодо розподілу ресурсів у рамках стратегії економічного розвитку. Уряди визначають пріоритетність секторів і галузей, які є критично важливими для їхніх економічних інтересів, наприклад, ті, що мають потенціал для високих темпів зростання, створення робочих місць або експортних надходжень. Розподіл ресурсів може включати фінансування розвитку інфраструктури, освіти, досліджень і розробок та інших сфер.

І найголовніше – торговельна політика країни, яка безпосередньо пов'язана з її економічними інтересами. Стратегії економічного розвитку часто включають торговельну політику, спрямовану на захист вітчизняної промисловості, відкриття нових експортних ринків або забезпечення доступу до життєво важливих ресурсів. Для просування цих інтересів використовуються торговельні угоди та переговори.

Загалом національна економічна стратегія, як вона використовується в нашій роботі, включає в себе бачення бажаного майбутнього стану економіки,

часові рамки, у яких цей стан має бути досягнутий, а також набір політик та інституцій, що впливають на мобілізацію та розподіл ресурсів і сприяють їх ефективному використанню. Як і у випадку зі стратегією підприємства, бачення забезпечує систему координат для визначення пріоритетів мобілізації ресурсів, а також часток, які мають бути розподілені між різними товарними ринками. Як і стратегія підприємства, національні економічні стратегії формуються та реалізуються через інституції. Структура і культура цих інституцій значною мірою визначають те, як стратегія буде реалізована, а також її потенційну ефективність.

Національна стратегія економічного розвитку, яку часто називають просто стратегією економічного розвитку, – це комплексний план або набір політик, розроблених урядом для сприяння економічному зростанню, стабільності та загальному добробуту нації. Ці стратегії, як правило, мають довгостроковий характер і охоплюють широкий спектр економічних, соціальних та екологічних цілей. Конкретні цілі та компоненти такої стратегії можуть відрізнятися в різних країнах і тісно пов'язані з національними економічними інтересами кожної країни окремо.

Економічні стратегії можуть вплинути на економічні показники, визначаючи обсяг і структуру ресурсів (пропозицію), обсяг і структуру попиту та/або розподіл доходів. Бачення допомагає встановити цілі, які, в свою чергу, оживляють економічну стратегію. Бачення досягнення економічної та/або політичної рівності з іншими країнами принципово відрізняється від бачення досягнення максимальної купівельної спроможності споживачів сьогодні, не кажучи вже про більшу рівність чи більшу безпеку доходів. Таким чином, економічні стратегії ґрунтуються на різних ролях та обов'язках економічних суб'єктів, а також на різних уявленнях про мобілізацію та розподіл ресурсів.

Зазвичай національна стратегія економічного розвитку країни включає наступні елементи:

Економічне зростання. Сприяння сталому та стабільному економічному зростанню є основною метою стратегії економічного розвитку. Це включає

збільшення ВВП країни, розширення економічних можливостей і створення робочих місць.

Розвиток інфраструктури. Інвестиції в інфраструктуру, таку як транспортні мережі, енергетичні системи та цифровий зв'язок, часто є ключовим компонентом стратегій економічного розвитку. Розвиток інфраструктури може підвищити продуктивність, залучити інвестиції та підвищити конкурентоспроможність країни.

Освіта та розвиток робочої сили. Добре освічена та кваліфікована робоча сила має важливе значення для економічного зростання. Стратегії можуть зосереджуватися на вдосконаленні систем освіти та професійної підготовки, щоб забезпечити населення навичками, необхідними для сучасного ринку праці.

Інновації та технології. Заохочення інновацій та впровадження передових технологій має вирішальне значення для збереження конкурентоспроможності в глобальній економіці. Стратегії можуть включати політику підтримки досліджень і розробок, передачу технологій і розвиток високотехнологічних галузей.

Сприяння торгівлі та інвестиціям. Стратегії економічного розвитку часто спрямовані на стимулювання експорту, залучення ПІІ та сприяння міжнародній торгівлі за допомогою торговельних угод і заходів зі спрощення процедур торгівлі.

Малі та середні підприємства (МСП). Підтримка МСП зазвичай включається до стратегій економічного розвитку, оскільки ці підприємства часто відіграють значну роль у створенні робочих місць та впровадженні інновацій. Стратегії можуть пропонувати фінансову допомогу, доступ до ринків та програми розвитку потенціалу для МСП.

Екологічна стійкість. Сучасні стратегії економічного розвитку все більше враховують питання екологічної стійкості. Вони можуть включати принципи зеленого зростання, щоб гарантувати, що економічне зростання досягається без шкоди для довкілля.

Регіональний розвиток. Стратегії можуть враховувати регіональні відмінності в економічному розвитку, спрямовуючи інвестиції та ресурси в менш розвинені регіони для зменшення нерівності та сприяння збалансованому регіональному зростанню.

Фіскальна та монетарна політика. Управління фіскальною та монетарною політикою має важливе значення для підтримки макроекономічної стабільності. Стратегії економічного розвитку можуть включати плани виваженого управління бюджетними коштами, контролю над інфляцією та коригування монетарної політики.

Зовнішня політика та дипломатія. Взаємодія з міжнародною спільнотою відіграє важливу роль в економічному розвитку. Стратегії можуть включати дипломатичні зусилля для забезпечення сприятливих умов торгівлі, залучення іноземних інвестицій та доступу до світових ринків.

Таким чином можна чітко прослідкувати зв'язок між питаннями національних економічних інтересів, національною економічною стратегією країни та ключовими завданнями економічної дипломатії (згадувалися в попередньому підрозділі). Усі три згадані складові тісно пов'язані між собою, оскільки економічна дипломатія є засобом, за допомогою якого країни переслідують і захищають свої економічні інтереси на міжнародній арені, які своєю чергою є складовими елементами більш загального поняття – національної економічної стратегії. Економічна дипломатія передбачає використання дипломатичних інструментів і стратегій для просування економічних цілей держави та сприяння її економічному добробуту. Питання, пов'язані з національними економічними інтересами, такі як економічна безпека, торгівля, інвестиції та доступ до ресурсів, займають центральне місце в завданнях і цілях економічної дипломатії.

У контексті цього важливо розглянути, які існують види/моделі національних стратегій економічного розвитку і які механізми економічної дипломатії при цьому застосовуються. Існує кілька типів і моделей національних стратегій економічного розвитку, кожна з яких пристосована до унікальних

обставин, пріоритетів і цілей конкретної країни. Ці стратегії можуть відрізнятися за фокусом, підходами та масштабами. Далі наведено таблицю найпоширеніших типів і моделей національних стратегій економічного розвитку (див. *табл. 2.1* у дод. Б).

Важливо зазначити, що ці моделі не є взаємовиключними, і країни часто адаптують свої стратегії у відповідь на мінливі глобальні політичні і економічні умови. Вибір стратегії економічного розвитку залежить від унікальних обставин країни, наявних ресурсів та пріоритетів її уряду і політиків. Крім того, деякі країни можуть поєднувати елементи кількох моделей, щоб створити індивідуальний підхід, який найкраще відповідає їхнім інтересам і цілям.

У працях Татаренко Н.О. можемо більш детально ознайомитися з аналізом національних мобілізаційних моделей економічного розвитку в контексті глобальних соціально-економічних інновацій [див. 32; 40; 143]. Авторка розглядає, як різні країни адаптують свої економічні стратегії до сучасних викликів, використовуючи механізми мобілізації ресурсів, інноваційні підходи та державну підтримку.

Сучасна економічна політика держав базується на різних концептуальних підходах, що визначають роль держави у розвитку національної економіки. Один із них – ліберальний (модерністський), що сприяє відкритості ринків, мінімальному втручанню держави та вільній конкуренції. Інший – традиціоналістський, який передбачає активну роль держави у захисті національних виробників, підтримці внутрішніх ринків та стратегічному плануванні розвитку економіки.

Мобілізаційна модель, що лежить в основі традиціоналізму, орієнтована на економічний прорив та соціальну стабільність. Вона включає комплексні заходи, що поєднують економічні та позаекономічні складові. Основою є активна роль держави (етатизм), яка проявляється через розробку стратегічних національних програм розвитку, макроекономічне регулювання, державні інвестиції та підтримку ключових галузей економіки.

Позаекономічні чинники мобілізаційної моделі включають наявність національної ідеології, харизматичного лідера, державного патерналізму та політики солідаризму. Водночас економічні механізми передбачають державне планування, валютне регулювання, контроль за доходами та рівнем зайнятості, підтримку підприємств через субсидії та пільгове кредитування.

Зовнішня політика таких держав спрямована на економічний націоналізм, імпортозаміщення, автаркію та експортну експансію. Це сприяє зміцненню економічного суверенітету та створенню нових моделей глобальної співпраці, де країни взаємодіють на принципах солідарності, а не жорсткої конкуренції.

Мобілізаційна модель довела свою ефективність у ряді країн, які змогли забезпечити стабільний економічний розвиток та підвищення соціального добробуту. Її застосування може стати ключем до формування нових соціально-економічних інновацій у сучасному глобальному середовищі.

Таким чином, мобілізаційна модель розвитку, що базується на принципах державного патерналізму, стратегічного планування та економічного суверенітету, є альтернативою ліберальному підходу, який орієнтується на глобальні ринки та мінімальне втручання держави. Однак, у сучасних умовах економічної нестабільності, кризових явищ та зростаючих геополітичних загроз держави змушені шукати нові механізми забезпечення власної економічної безпеки.

Саме в цьому контексті все більше урядів звертаються до принципів економічного націоналізму, що дозволяє посилити захист внутрішнього ринку, мінімізувати залежність від зовнішніх факторів та створити стійку основу для національного виробництва. Одним із ключових інструментів у реалізації такої політики стає економічна дипломатія, яка допомагає державам досягати стратегічних цілей, формувати вигідні торговельні відносини та зміцнювати економічні позиції на міжнародній арені.

Економічний націоналізм є важливим елементом сучасної економічної політики держав у відповідь на глобальні виклики, зокрема кризові явища, геополітичні конфлікти та порушення міжнародних ланцюгів постачання [123].

В умовах посилення економічної нестабільності уряди дедалі частіше вдаються до заходів, спрямованих на захист внутрішнього ринку, зменшення залежності від глобальних ринків та стимулювання національного виробництва [105]. Одним із головних механізмів реалізації економічного націоналізму є економічна дипломатія, яка відіграє ключову роль у досягненні стратегічних економічних цілей держави [56].

За останні кілька років США та інші великі країни, зокрема Китай і Європа, почали рухатися в напрямку більш націоналістичних, інтервенціоністських і орієнтованих на промислову політику стратегій у сфері торгівлі та технологій. США просунулися в цьому напрямку завдяки своїм ключовим торговельно-економічним ініціативам – Закону про чипи (Chips Act), Закону про зниження інфляції, а також зусиллям з обмеження експорту високотехнологічних товарів до Китаю. Джейк Салліван виклав позицію США у широко обговорюваній промові 27 квітня 2023 року в Інституті Брукінгса [121]. Фактично, адміністрація Байдена дала зрозуміти, що позиція США у світовій економіці зазнає фундаментальних змін.

Протягом десятиліть лідерство США ґрунтувалося на підтримці багатосторонньої торгівлі, взаємного доступу до ринків і постійного процесу лібералізації та розширення торгівлі. Ця ключова складова позиції США, схоже, добігає кінця або, принаймні, зазнає радикальної перебудови. Ми вступаємо в період, коли політика США буде характеризуватися більшою урядовою інтервенцією, промисловою політикою, експортними обмеженнями, технологічною конкуренцією та санкціями.

Далі ми розглянемо три аргументи, які, як ми помітили, використовуються в США на підтримку цього економічного націоналізму. Проте уважний аналіз показує, що кожен із них несе значні ризики для перспектив глобального економічного порядку.

Перший аргумент стосується нерівності. Глобалізація ускладнила життя низькооплачуваним, некваліфікованим працівникам у США, і протекціонізм розглядається як відповідний засіб вирішення цієї проблеми. Економісти

визнають теорему Столпера-Самуельсона: «протекціонізм може збільшити винагороду фактора виробництва, який інтенсивно використовується в захищеній галузі» [138]. Вважається, що політичний процес у США не пропонує інших способів підтримки працівників, які постраждали від глобалізації, окрім протекціонізму [104].

Хоча така протекціоністська політика багатьма розглядається як така, що суперечить духу СОТ і, згідно з неокласичною економікою, знижує добробут, а також, ймовірно, підтримує низькотехнологічні та малопродуктивні галузі, вона є політично необхідною. Такою є аргументація прихильників Дональда Трампа.

Підтримка протекціонізму з цих причин стала наслідком розпаду «вбудованого лібералізму», про який говорять політологи і на якому зосереджується Кіршнер [104]. Зникнення цього спільного процвітання важливе не лише саме по собі. Воно, як задокументував Кіршнер, мало глибокий вплив на підриг підтримки ліберального економічного порядку в багатьох країнах.

Другий аргумент стосується інновацій і найбільш чітко викладений Мартіном Гузманом та Джо Стігліцом [87]. Проблема полягає в ринковому провалі, пов'язаному з інноваціями. Жодна інноваційна фірма не може повною мірою скористатися перевагами, які створює її інновація, оскільки інтелектуальна власність є незахищеною, новостворені ідеї та процеси можуть бути скопійовані, а її ключові працівники можуть звільнитися, забравши з собою свої ідеї. Необхідна підтримка вітчизняних інноваційних фірм та підтримка вітчизняного інноваційного процесу через підтримку освіти та досліджень, а якщо це неможливо, то в якості політичної стратегії знову може бути обраний протекціонізм.

Третій аргумент стосується динамічних порівняльних переваг [137]. Цю ідею можна зрозуміти, розглянувши політичний досвід Південної Кореї. На початку 1950-х років неокласичні економісти радили корейським урядовцям формувати стратегію зростання на основі статичної порівняльної переваги, що передбачало експорт сировинних товарів. Пропозиція полягала в тому, щоб розвивати рисову промисловість. Це призвело б до того, що Корея опинилася б у

рамках стратегії розвитку з дуже низьким потенціалом зростання. Однак Корея пішла іншим шляхом: спочатку вона захистила свою промисловість від іноземної конкуренції, а потім відкрилася для міжнародної торгівлі, але зробила це лише тоді, коли її промисловість була достатньо зміцненою та конкурентоспроможною для прибуткового експорту. Цей аргумент, очевидно, стосується не лише Кореї.

Таким чином, у США сформувалася аргументація на користь економічного націоналізму, що спирається на питання нерівності, інноваційного розвитку та динамічних порівняльних переваг. Проте ці тенденції не залишилися непоміченими на міжнародній арені. Інші країни, спостерігаючи за змінами в американській економічній політиці, почали копіювати цей підхід, що створює ризики для стабільності глобальної економіки.

Коротко кажучи, економічний націоналізм несе загрозу формування дедалі більш протекціоністського світу. Проте правила СОТ щодо обмеження торговельної політики нині здаються застарілими та непридатними для реагування на ці нові виклики [87].

Початкові правила СОТ були розроблені на основі економічної теорії, яка передбачала функціонування конкурентних ринків, близьких до досконалої конкуренції. У такому світі протекціонізм заважав би роботі ринкових механізмів, не дозволяючи країнам повністю спеціалізуватися на виробництві товарів, у яких вони мають порівняльну перевагу. Ті, хто брав участь у створенні ГАТТ у середині 1940-х років, зокрема Джеймс Мід, вважали, що торговельні правила необхідні для того, щоб поступово усувати такі протекціоністські бар'єри через міжнародні переговори. Це мало б зробити світові ринки більш конкурентними та підвищити ефективність глобальної економіки.

Однак сучасний світ, де домінує олігополістичне суперництво, ставить перед нами зовсім інші виклики. Традиційний підхід СОТ, спрямований на усунення запроваджених урядами торговельних обмежень для забезпечення більш вільного функціонування ринків, уже не відповідає реаліям сучасної економіки.

З огляду на це, виникає потреба у переосмисленні підходів до регулювання міжнародної торгівлі. Якщо раніше головним завданням було зменшення протекціоністських бар'єрів, то сьогодні ключовим викликом стає баланс між відкритістю ринків та необхідністю захисту національних економічних інтересів. У цьому контексті економічний націоналізм може бути реалізований через економічну дипломатію, яка відіграє ключову роль у формуванні нових правил глобальної торгівлі та промислової політики. Основними завданнями економічної дипломатії в цьому контексті є розробка ефективної багатосторонньої системи правил та інституцій, які б запобігли хаотичному розширенню протекціонізму та забезпечили стабільність міжнародних економічних відносин.

Першочерговим викликом для економічної дипломатії є визначення сфер торгівлі, де традиційні підходи до регулювання залишаються дієвими, та тих, що потребують нових методів. Традиційні галузі, такі як текстильна промисловість, сировинні товари й сільське господарство, потребують підтримки відкритих ринків і усунення торговельних бар'єрів. Економічна дипломатія тут має сприяти укладенню міжнародних угод, які, з одного боку, лібералізують торгівлю, а з іншого – гарантують дотримання екологічних та соціальних стандартів.

Іншою важливою сферою є сектори, що характеризуються ефектами масштабу, інноваціями та олігополістичною конкуренцією. У цих сферах першопрохідці отримують стратегічні переваги, що дозволяє їм домінувати на ринку, знижуючи конкуренцію. Економічна дипломатія має створювати механізми узгодження політик державної підтримки, що стимулюють розвиток національних інноваційних індустрій без порушення міжнародних зобов'язань.

Окрему увагу слід приділити секторам стратегічного значення, таким як виробництво критично важливих технологій. Торговельні обмеження в цих галузях можуть бути виправдані з міркувань національної безпеки, але водночас вони повинні бути чітко регламентовані, щоб уникнути торговельних конфліктів і надмірного використання санкцій як інструменту економічного тиску.

Ще одним важливим завданням економічної дипломатії є забезпечення справедливого та прозорого адміністрування нових правил. Оскільки державна підтримка окремих галузей неминуче створює нерівні умови для учасників глобального ринку, необхідно розробити механізми компенсації для країн, які можуть зазнати негативних наслідків. Це може включати створення міжнародних фондів підтримки або системи торговельних компенсацій, що узгоджуватимуться через багатосторонні переговори.

Таким чином, економічна дипломатія має сприяти узгодженню політик промислового розвитку, захисту стратегічних галузей і стабілізації глобального економічного порядку. Вона повинна забезпечувати баланс між національними економічними інтересами та міжнародними зобов'язаннями, сприяючи створенню нової архітектури світової торгівлі, яка відповідатиме викликам сучасного економічного націоналізму.

2.2. Економічна дипломатія країн як інструмент реалізації національних стратегій економічного розвитку

В епоху глибокої взаємодії та переплетеності світових економічних систем, ефективне використання економічної дипломатії стає необхідністю для країн, щоб не лише залишатися конкурентоспроможними, а й досягати стратегічних цілей у сфері економічного розвитку. Здатність впливати на міжнародні економічні відносини та створювати сприятливі умови для власного економічного зростання стає ключовим фактором успіху для держав. Економічна дипломатія може використовуватись, як засіб досягнення результатів в національних стратегіях економічного розвитку. Багато країн вдало застосовують економічну дипломатію для надання імпульсу своїм економікам, користуючись методами та прийомами, які дозволяють їм досягати стабільності, ефективності та взаємовигідного партнерства. Розгляд досвіду країн з різних регіонів світу та з різними ступенями економічного розвитку дає змогу зробити певні узагальнення.

Економічна дипломатія є важливим інструментом реалізації національних стратегій економічного розвитку, що дозволяє країнам ефективно використовувати зовнішньополітичні та економічні механізми для забезпечення сталого зростання. *Азербайджанська Республіка (АР)* є яскравим прикладом держави, яка активно застосовує економічну дипломатію для реалізації своїх стратегічних пріоритетів, зокрема через залучення транснаціональних корпорацій та укладання економічних угод, що сприяють розвитку її економіки, особливо нафтогазового сектору.

Азербайджанська Республіка є ключовою державою Південного Кавказу зі значним потенціалом економічного розвитку. Ключові цілі та завдання у сфері зовнішньоекономічної політики визначаються наявністю стратегічних покладів вуглеводних ресурсів та необхідністю забезпечення їх експорту, вигідним географічним розташуванням Азербайджану як однієї з ключових ланок транспортного маршруту Європа-Азія, забезпечення експорту сільськогосподарської продукції відповідно до потреб соціально-економічного розвитку країни, гарантування продовольчої безпеки.

Основні напрямки економічної дипломатії країни включають:

- Забезпечення експорту нафтогазової продукції та розвиток енергетичної інфраструктури.
- Залучення іноземних інвестицій у ненафтові сектори економіки.
- Розвиток транспортних та логістичних можливостей.
- Гарантування продовольчої безпеки через експорт сільськогосподарської продукції.

Принципове значення при реалізації зовнішньоекономічної стратегії також надається вирішенню завдань відновлення деокупованих територій та забезпеченню регіональної безпеки як основоположного чинника для якнайповнішої реалізації економічного та транспортного потенціалу АР.

Ключовими відомствами Азербайджанської Республіки у формуванні та реалізації зовнішньоекономічної політики є Міністерство закордонних справ, що

здійснює координуючу функцію, та Міністерство економіки, яке посідає одне з визначальних місць у структурі ЦОВВ.

У рамках МЗС АР функціонує Департамент економічного співробітництва, до функцій якого відносяться всі питання зовнішньоекономічної сфери як у багатосторонніх форматах співпраці, так і на рівні двосторонніх відносин. Територіальні підрозділи до вказаних питань не залучаються. Питання економічної та гуманітарної допомоги належать до компетенції Агентства міжнародного розвитку Азербайджану при МЗС.

Одним із головних напрямків економічної дипломатії Азербайджану є використання потенціалу ТНК для розвитку нафтогазового сектору. Ключовими угодами, що сприяли цьому, стали договори з міжнародними енергетичними компаніями щодо експлуатації каспійських ресурсів та розбудови інфраструктури для експорту нафти і газу.

Таблиця 2.2.

Ключові міжнародні економічні угоди Азербайджану

Рік	Угода	Країни-учасники	Основні умови
1994	«Контракт століття»	Азербайджан, BP, Amoco, Chevron та ін.	Розробка родовища Азері-Чираг-Гюнешлі
1996	Газова угода з «Шах-Деніз»	Азербайджан, BP, Total, Lukoil	Видобуток та експорт газу
2006	Запуск трубопроводу БТД	Азербайджан, Грузія, Туреччина	Експорт нафти з Каспію
2013	Угода про TANAP (Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline)	Азербайджан, Туреччина	Трансанатолійський газопровід
2020	Меморандум з ЄС про енергоспівпрацю	Азербайджан, ЄС	Розширення газопостачання до Європи

Джерело: складено автором

20 вересня 1994 року було укладено «Контракт століття», який став переломним моментом в економічному розвитку країни. Ця міжнародна угода, вартістю 7,4 мільярда доларів, була підписана між Азербайджаном і 13 провідними іноземними компаніями (Amoco, BP, McDermott, UNOCAL, ДНКАР, «ЛУКОЙЛ», Statoil, ТРАО, Pennzoil, Ramco, Delta), що представляли 8 країн: Азербайджан, США, Велику Британію, росію, Туреччину, Норвегію та

Саудівську Аравію. Контракт передбачав розробку нафтогазових родовищ «Азері», «Чираг» і «Гюнешлі» у Каспійському морі, а видобуток нафти з них розпочався у 1997 році.

«Контракт століття» став одним із ключових політичних та економічних досягнень Азербайджану у XXI столітті. Завдяки цій угоді країна вперше після здобуття незалежності отримала можливість самостійно розпоряджатися ресурсами Каспійського моря.

У 1999 році в Лондоні було підписано договір про створення міжнародного консорціуму для будівництва нафтопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан, через який азербайджанська нафта виходить на світовий ринок. Коментуючи цю подію, президент Азербайджану Гейдар Алієв зазначив: «Через цей нафтопровід надходитиме не просто нафта, а й політика» [5, с. 217].

Після підписання цієї угоди в Азербайджані розпочалася реалізація спільних нафтогазових і транспортних проєктів, які нині відіграють важливу роль у забезпеченні енергетичної безпеки та економічної стабільності країни. Починаючи з 1996 року, економіка Азербайджану демонструвала стабільне зростання, а рекордне підвищення ВВП було зафіксовано у 2006 році, досягнувши 34,5% [161].

У 2024 році валовий внутрішній продукт Азербайджану досяг 126,3 млрд манатів (приблизно 73,3 млрд доларів США), що свідчить про зростання економіки на 4,1% порівняно з попереднім роком.

Ці дані свідчать про продовження економічного зростання в Азербайджані, хоча темпи зростання ВВП у 2024 році були значно нижчими порівняно з рекордними показниками 2006 року (*рис. 2.2*)

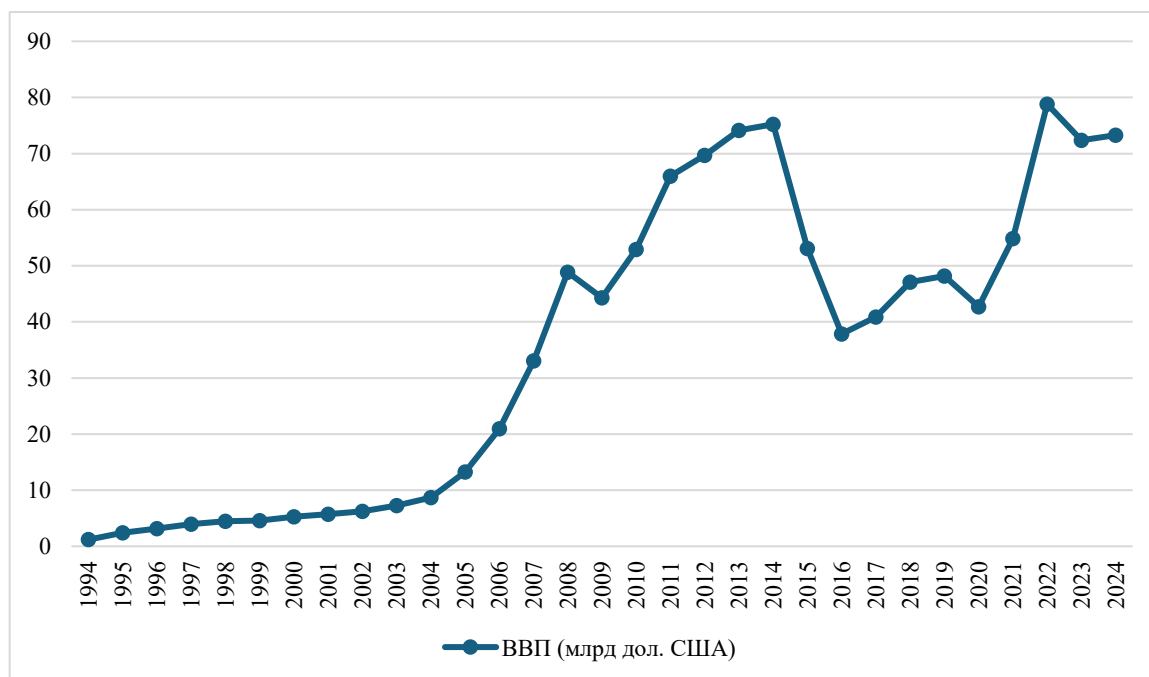

Рис. 2.2. Динаміка ВВП Азербайджану (1994-2024 рр.)

Джерело: побудовано автором на основі [161]

14 вересня 2017 року в Баку було підписано оновлену угоду щодо родовища «Азері-Чираг-Гюнешлі» дев'ятьма нафтовими компаніями з восьми країн. Ця подія стала знаковою для світової нафтової індустрії.

«Азері-Чираг-Гюнешлі» є найбільшим нафтовим родовищем, що розробляється в Каспійському морі, з площею 432 км². Контракт передбачає видобуток понад 500 мільйонів тонн нафти, а його дія триватиме до 2050 року [146].

Угода була підписана керівниками таких компаній, як BP, SOCAR, «Chevron», «Statoil», «ExxonMobil», ТРАО, «Itochu» та інших. У результаті частка азербайджанської державної нафтової компанії зросла з 11,6% до 25%. Крім того, іноземні інвестори зобов'язалися виплатити Азербайджану 3,6 мільярда доларів США у вигляді різних бонусів, а частка прибуткової нафти досягла 75% [146].

Станом на 2024 рік, Азербайджан продовжує активно постачати нафту та газ на світові ринки. Азербайджанська нафта експортується до 33 країн, включаючи регіони Південно-Східної Азії, Європи, а також Південної та Північної Америки. Основними маршрутами транспортування залишаються нафтопроводи Баку-Тбілісі-Джейхан (БТД) та Баку-Супса, при цьому ключову

роль в експорті відіграє саме БТД, який було введено в експлуатацію в червні 2006 року. Станом на кінець вересня 2024 року, обсяг транспортування нафти через БТД досяг 583 мільйонів тонн (близько 4,4 мільярда барелів), для чого в порту Джейхан було використано 5 786 танкерів [54] (рис. 2.3).

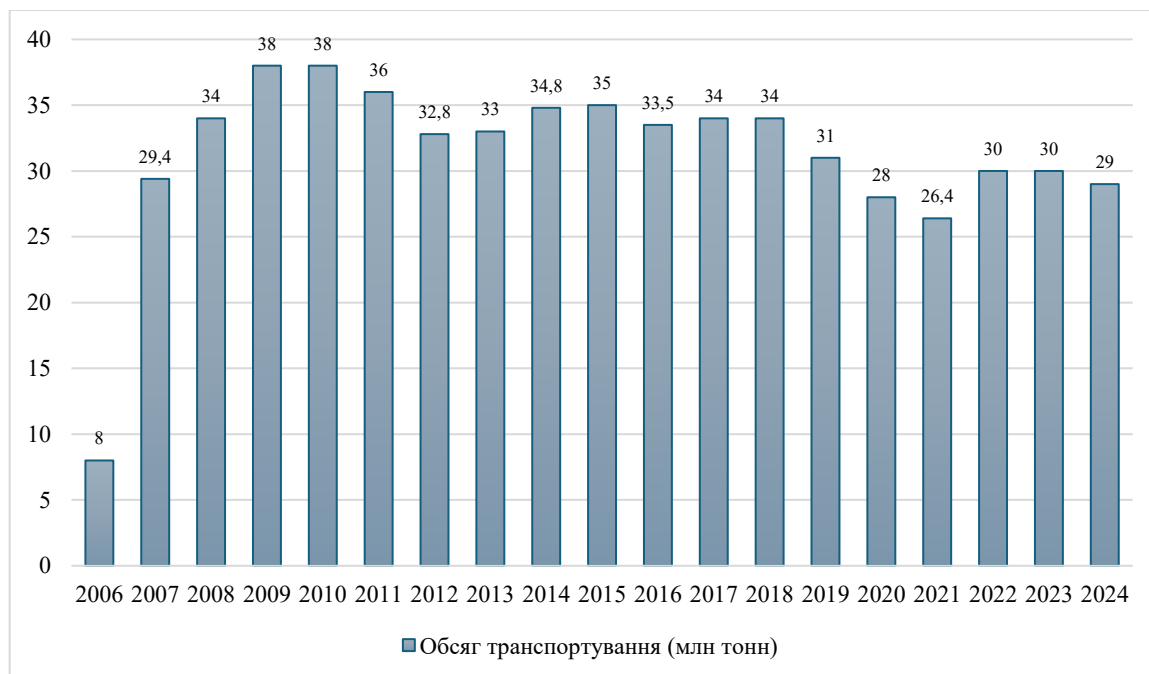

Рис. 2.3. Обсяги транспортування нафти через трубопровід Баку-Тбілісі-Джейхан (2006-2024 рр.)

Джерело: побудовано автором на основі [61; 62]

Основними споживачами азербайджанської нафти та газу є Туреччина, Індія та Китай. З 2020 року Азербайджан розпочав постачання газу до Європи через Південний газовий коридор, розширивши свою роль як основного постачальника енергоносіїв до Європи, що забезпечує країні стійкі фінансові надходження та політичну вагу на міжнародній арені. Станом на грудень 2024 року, азербайджанський газ постачається до 12 європейських країн, серед яких Туреччина, Грузія, Італія, Греція, Болгарія, Румунія, Угорщина, Сербія, Словенія, Хорватія, Північна Македонія та Словаччина. Зокрема, у 2023 році Італія імпортувала 9,3 мільярда кубометрів газу з Азербайджану [53] (рис. 2.4).

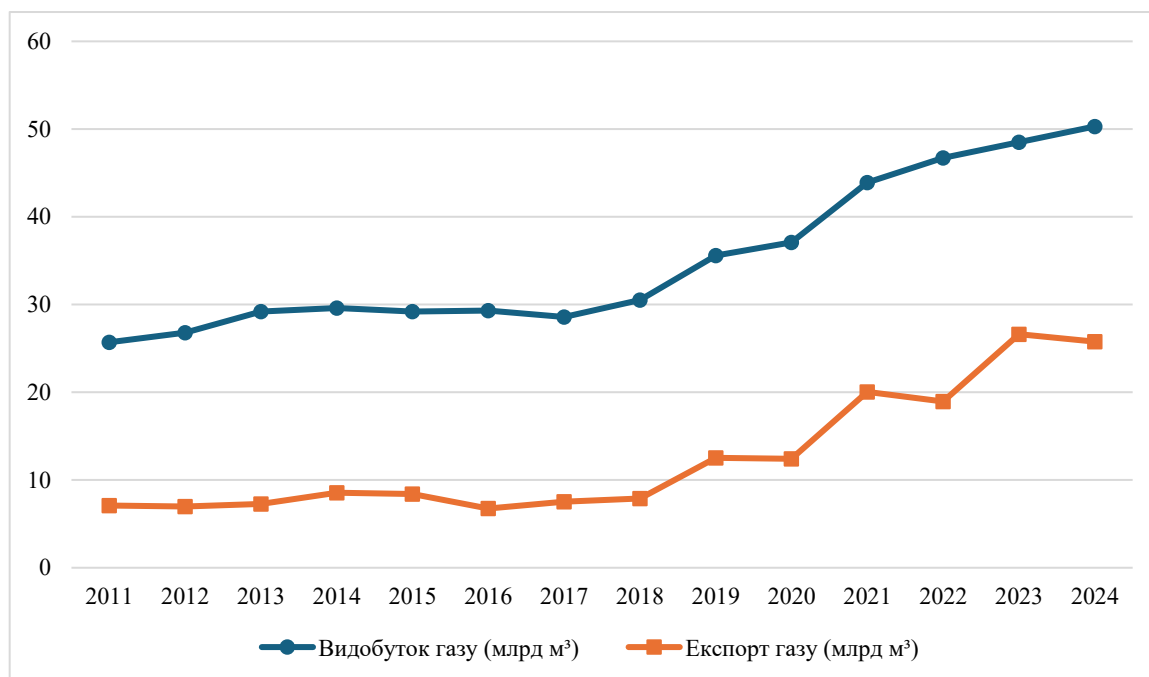

Рис. 2.4. Обсяги видобутку та експорту газу (2011-2024 рр.)

Джерело: побудовано автором на основі [147; 148]

Останні два десятиліття можна охарактеризувати як період активного розвитку нафтогазової галузі Азербайджану.

Окрім енергетичного сектору, Азербайджан активно використовує механізми економічної дипломатії для розвитку ненафтового сектору. Агентство розвитку малого та середнього бізнесу та Фонд заохочення експорту та інвестицій в Азербайджані відіграють важливу роль у залученні іноземного капіталу та сприянні експорту продукції азербайджанських підприємств. Торгово-економічні місії при дипломатичних представництвах країни сприяють встановленню ділових зв'язків та укладанню взаємовигідних угод.

Водночас, важливе значення для забезпечення ефективної зовнішньоекономічної діяльності належить Міністерству енергетики і Міністерству цифрового розвитку та транспорту АР. Міненерго є відповідальним за реалізацію завдань, у тому числі, щодо реалізації на багатосторонньому та двосторонньому рівнях експортного потенціалу нафтогазової галузі і забезпечення транзиту енергоносіїв. Зокрема, слід відзначити активізацію міжнародної співпраці у рамках Південного газового коридору з метою збільшення постачання вуглеводнів до Європи, а також, у перспективі,

транспортування до європейських країн «зеленого водню». Міненерго очолює азербайджанську частину Спільної українсько-азербайджанської міжурядової комісії з питань економічного співробітництва. Роль Міністерства цифрового розвитку та транспорту обумовлена стратегічними завданнями у сфері забезпечення логістики і транзиту, розвитку регіонального співробітництва, а також впровадження цифрової економіки, взаємодії у сфері кібербезпеки.

Свідченням значимості міжнародної співпраці в транспортній сфері є, зокрема започаткування у 2022 році механізму Тристоронніх зустрічей міністрів закордонних справ та керівників транспортних міністерств Азербайджану, Туреччини та Казахстану, що включає поєднання компетенції та функцій зовнішньополітичних та транспортних відомств і надає співпраці додаткової практичної ваги та політичної динаміки.

Стосовно тематики санкційної політики необхідно зазначити, що Азербайджанська Республіка критично ставиться до санкційних режимів у цілому, розглядаючи їх як такі, що завдають взаємної шкоди. Ця позиція ґрунтується на стратегічних зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних завданнях, в тому числі, щодо відбудови деокупованих регіонів, забезпечення регіональної безпеки, активізації регіонального і трансрегіонального співробітництва, розвитку транспортних коридорів Схід-Захід та Північ-Південь.

У реалізації вказаних завдань важливе місце займає підтримання збалансованих відносин як із західними партнерами, так і РФ, яка є стороною мирних домовленостей після Другої карабахської війни (2020 р.), а також постачальником значного обсягу продукції для забезпечення продовольчої безпеки Азербайджану і країною-імпортером великого обсягу азербайджанської сільськогосподарської продукції, що має для АР надзвичайно важливе соціально-економічне значення. Водночас Азербайджан є однією з ключових держав транспортного Середнього коридору Європа–Азія, що пролягає в обхід Росії.

Азербайджан також є одним з визнаних лідерів Руху неприєднання, що, у свою чергу, є результатом збалансованої зовнішньої політики та прагматичної зовнішньоекономічної стратегії АР, які позитивно сприймаються західними

партнерами – США та Євросоюзом. При цьому ЄС є найбільшим зовнішньоекономічним партнером АР.

Збалансована зовнішня політика АР позитивно відображається на розвитку багатостороннього економічного співробітництва. Відмовляючись від приєднання до євразійських інтеграційних механізмів, Азербайджан активно виступає за розвиток регіональної економічної співпраці в регіоні Південного Кавказу, Каспійського і Чорноморського басейнів та в прилеглих регіонах. АР є активним членом Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ, ОЧЕС, Організації тюркських держав, Організації економічного співробітництва, Організації ісламського співробітництва.

При цьому пріоритетними завданнями АР є розвиток транспортних регіональних і трансрегіональних (морських, автомобільних та залізничних) спроможностей.

Економічна дипломатія є потужним інструментом реалізації національної економічної стратегії Азербайджану. Завдяки ефективному використанню зовнішньоекономічних механізмів, країна зміцнює свої позиції на міжнародній арені, забезпечує розвиток стратегічних секторів та сприяє диверсифікації економіки. Успішна інтеграція у світову економіку через міжнародні економічні угоди, інвестиційні ініціативи та співпрацю з ТНК демонструє ефективність економічної дипломатії як ключового чинника стійкого економічного розвитку.

Аналіз економічної дипломатії *Арабської Республіки Єгипет (АРЄ)* є важливим з огляду на її роль у реалізації стратегічних цілей країни, спрямованих на залучення іноземних інвестицій, розширення торговельних зв'язків та зміцнення міжнародного співробітництва. В умовах глобалізації та економічних викликів, таких як нестабільність регіонального середовища, необхідність диверсифікації економіки та подолання структурних дисбалансів, економічна дипломатія відіграє ключову роль у забезпеченні сталого економічного розвитку Єгипту.

У контексті формування та реалізації економічної дипломатії в АРЄ важливо звернути увагу на відсутність чітко визначеного функціонального

розподілу між державними установами та відсутність відповідного методологічного забезпечення в сфері економічної дипломатії. Єгипет використовує економічну дипломатію як інструмент інтеграції у світові ринки, залучення іноземного капіталу та просування власних економічних інтересів. Значна увага приділяється розвитку відносин з міжнародними фінансовими інституціями, такими як Світовий банк, МВФ та регіональні інвестори, зокрема країнами Перської затоки, що сприяє реалізації масштабних інфраструктурних проєктів. Крім того, активізація двосторонніх і багатосторонніх економічних угод допомагає Єгипту розширити доступ до нових ринків, що є важливим фактором підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Міністерство міжнародного співробітництва є центральним органом, що відповідає за розвиток, зміцнення та управління економічним співробітництвом з іншими державами, міжнародними організаціями та фінансовими інститутами. Міністерство займається розробкою комплексних стратегій, спрямованих на мобілізацію та оптимальний розподіл ресурсів для забезпечення економічного розвитку Єгипту, а також є основним координатором програми розвитку країни до 2030 року.

Єгипет отримує значну кількість міжнародної допомоги через різні канали, зокрема від таких міжнародних організацій, як Світовий банк, МВФ, а також двосторонні кредитні угоди з державами, такими як США та країни Європейського Союзу. Іноземна допомога Єгипту, спрямована насамперед на економічну підтримку та військове фінансування, є важливим елементом міжнародних відносин та стратегії розвитку країни, оскільки держава є одним з найбільших отримувачів іноземної допомоги у світі (див. *табл. 2.3* у дод. В).

Залучення зовнішнього фінансування позитивно впливає на економіку країни, сприяючи росту виробництва та створенню нових робочих місць. За даними Центрального банку Єгипту, кількість зайнятих осіб демонструвала стабільне зростання у період з 2015 по 2019 рік. У 2020 році спостерігалось зниження, що може бути пов'язано з глобальною економічною кризою.

Починаючи з 2021 року, рівень зайнятості поступово відновлювався, досягнувши в 2024 році максимальних значень (рис. 2.5).

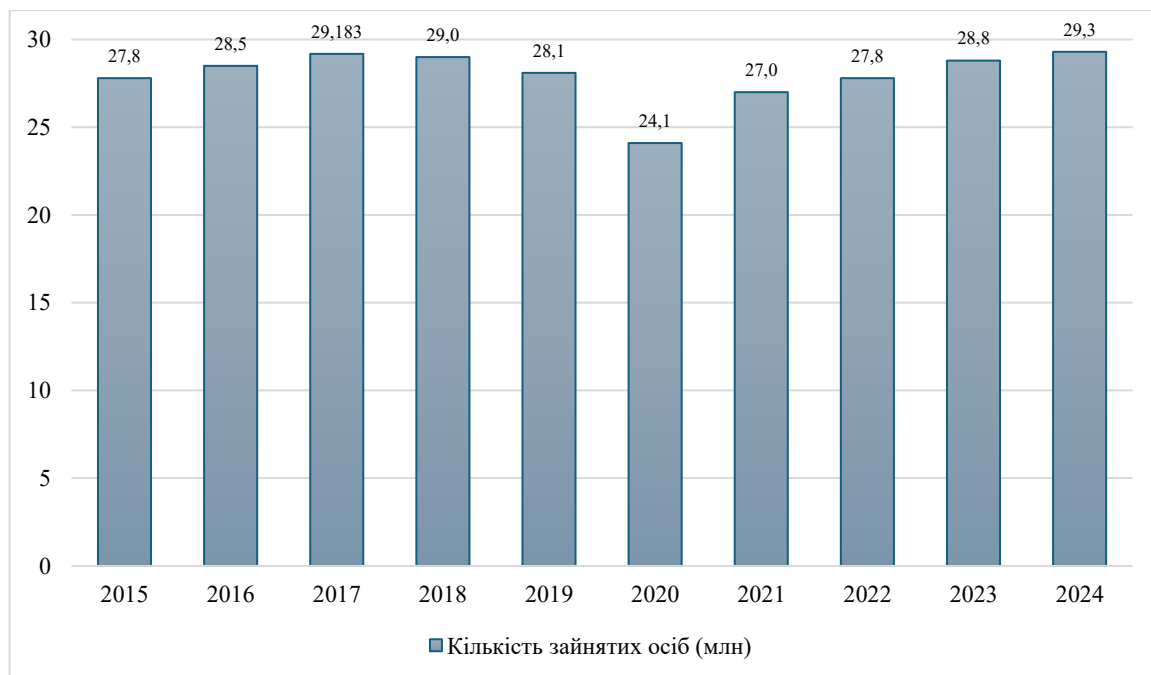

Рис. 2.5. Динаміка зайнятості населення у Єгипті (2018-2024 рр.)

Джерело: побудовано автором на основі [50]

Економічний ефект від міжнародної допомоги включає в себе:

- Зростання ВВП: завдяки інвестиціям у різні сектори економіки ВВП Єгипту зріс на 4-5% на рік з моменту початку реалізації міжнародних проєктів (рис. 2.6).

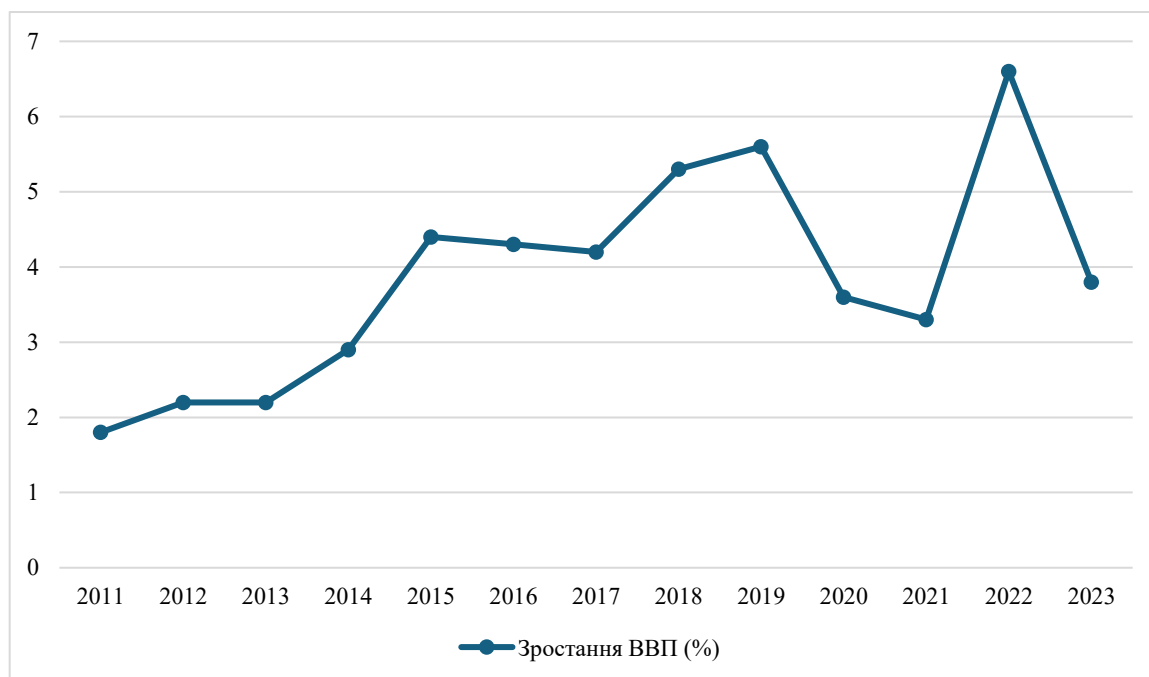

Рис. 2.6. Динаміка ВВП Єгипту (2011-2023 рр.)

Джерело: побудовано автором на основі [161]

– Поліпшення інфраструктури: міжнародна допомога суттєво вплинула на розвиток транспортної та енергетичної інфраструктури Єгипту. Наприклад, у 2020 році Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та Арабська Республіка Єгипет підписали угоду на суму 1,128 млрд євро для підтримки інвестицій у відновлення та розширення систем метро та трамвайного сполучення в Александрії та Каїрі. Фінансування ЄІБ сприяло підвищенню доступності та покращенню якості систем громадського транспорту в цих двох містах, де живуть і працюють 30-35% населення країни [156]. У 2022 році ЄІБ запустив новий проєкт спрямований на модернізацію 119-кілометрової залізничної лінії Танта-Ель-Мансура-Дам’єтта. У рамках проєкту було передбачено провести модернізацію двоколійної ділянки Танта-Ель-Мансура (54 км), подвоєння одноколійної ділянки Ель-Мансура-Дам’єтта (65 км) і переоснащення всієї залізничної лінії Танта-Ель-Мансура-Дам’єтта. Крім того, передбачалася закупівля машин для обслуговування залізниці, які будуть використовуватися на єгипетській залізничній мережі, у тому числі на лінії Танта-Ель-Мансура-Дам’єтта [141]. У сфері енергетики за підтримки ОАЕ та Німеччини було введено в експлуатацію сонячну електростанцію «Бенбан» потужністю 1,8 ГВт, що

забезпечує електроенергією понад 1 мільйон домогосподарств. Проєкт отримав фінансування від Bayerische Landesbank на 85%, а решта 15% надійшли від Арабського африканського міжнародного банку [58].

– Збільшення іноземних інвестицій: у лютому 2024 року уряди Єгипту та Об'єднаних Арабських Еміратів підписали угоду про спільний розвиток півострова Рас-ель-Хекма. Проєкт спрямований на створення нового міського, ділового та туристичного центру, включаючи житлові райони, готелі, туристичні курорти, розважальні заклади, а також об'єкти громадського обслуговування, такі як лікарні, школи та університети. Очікується, що загальний обсяг інвестицій у цей проєкт досягне щонайменше \$150 мільярдів у найближчі роки. Ця угода є найбільшим обсягом прямих іноземних інвестицій в історії Єгипту та демонструє довіру ОАЕ до єгипетської економіки [101] (рис. 2.7; табл. 2.4).

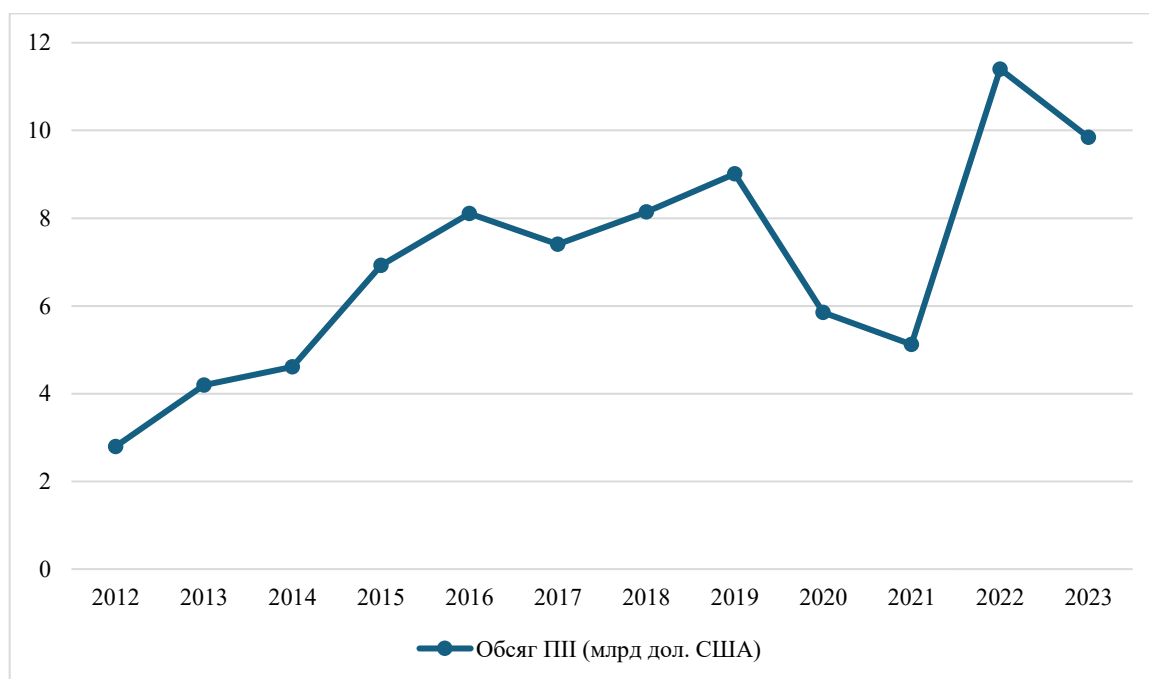

Рис. 2.7. Динаміка прямих іноземних інвестицій у Єгипет (2011-2023 рр.)

Джерело: побудовано автором на основі [161]

Таблиця 2.4.

ПІ в Єгипет за галузями економіки (2018-2024 рр.)

Сектор	2018-2019 (%)	2019-2020 (%)	2020-2021 (%)	2021-2022 (%)	2022-2023 (%)	2023-2024 (%)
Нафта	61.9	45.9	36.8	21.1	24.3	10.0
Промисловість	9.9	12.0	16.5	26.5	26.0	8.0
Сільське господарство	0.3	0.1	0.0	0.2	0.3	0.2
Будівельна галузь	4.2	5.6	3.9	6.5	2.5	63.4
Послуги, з яких:	20.1	29.7	35.3	40.3	39.8	15.7
Нерухомість	5.0	4.2	4.5	4.4	2.5	2.3
Фінанси	10.5	14.1	13.5	14.6	13.3	4.4
Туризм	0.8	0.9	1.0	1.6	1.7	2.4
Комунікації та ІТ	1.2	3.7	5.1	6.6	6.8	1.9
Інші послуги	2.6	6.8	11.2	13.1	15.5	4.6
Нерозподілені	3.6	6.8	7.5	5.4	7.1	2.7

Джерело: складено автором на основі [50]

Програма економічної дипломатії Єгипту орієнтована на максимізацію соціально-економічної віддачі від міжнародного фінансування розвитку, узгодження заходів економічної дипломатії з національними цілями, а також удосконалення управління розвитком для успішної реалізації проєктів в країні. Програма ґрунтується на трьох основних принципах (рис. 2.8):

1. Багатосторонні платформи – метою принципу є зміцнення партнерства для досягнення результатів шляхом регулярних інтерактивних консультацій із залученням усіх партнерів із розвитку. Інституціоналізація платформ забезпечує систематичну взаємодію та гармонізацію між зацікавленими сторонами, мобілізує ресурси та спрямовує зусилля на досягнення спільної мети, що відповідає як національному, так і міжнародному порядку денному у рамках програм розвитку. Ключовим фактором успішної роботи платформ є здатність створювати необхідні синергії, які сприяють співпраці та уникають конфліктів між різними учасниками.

2. Співставлення проєктів Офіційної допомоги з метою розвитку (ODA) із Цілями сталого розвитку ООН (SDG) – принцип має на меті сприяти прийняттю рішень, висвітлюючи можливості та прогалини у співпраці в галузі розвитку, фінансової та технічної допомоги. З огляду на те, що для досягнення

всіх Цілей сталого розвитку у всьому світі залишилося менше 10 років, а прогрес на сьогоднішній день є недостатнім, зростає потреба в підвищенні ефективності та результативності шляхом розширення напрямків SDG. Таким чином, Міністерство здійснює масштабну програму комплексного відображення всіх поточних ефективних проєктів для визначення їхньої узгодженості із відповідними Цілями сталого розвитку. Зазначене співставлення розповсюджується як на фінансування державних проєктів, так і фінансування приватного сектору, а також враховує проєкти, що реалізуються ООН та її установами.

3. Наративи глобального партнерства – принцип спрямований на мобілізацію національних і міжнародних зусиль для досягнення розвитку шляхом використання спільних цілей для просування порядку денного. Успішна комунікація результатів розвитку та цінностей гуманності та солідарності спонукає людей підтримувати співпрацю з метою розвитку. Враховуючи сучасні способи комунікації, створюється реальна можливість поінформувати та залучити всіх зацікавлених сторін, залучених до процесу співпраці в галузі розвитку.

Рис. 2.8. Програма економічної дипломатії Єгипту

Джерело: складено автором

Міністерство міжнародного співробітництва АРЕ продовжує розвивати, зміцнювати та корегувати економічну співпрацю з іншими країнами, а також міжнародними та регіональними організаціями, включаючи фінансові установи

та спеціалізовані установи ООН. Розуміючи, що сталий розвиток можна досягти лише завдяки колективним інтегрованим зусиллям, і відповідно до всеосяжного мандату Порядку денного ООН на період до 2030 року, Міністерство ефективно втілює Рамкову програму економічної дипломатії, щоб розширити межі багатостороннього та міжнародного співробітництва. Розроблені Міністерством принципи зміцнюють інклюзивну та ефективну взаємодію з партнерами з розвитку, урядами, глобальними політиками, приватним сектором і громадянським суспільством для реалізації цілей розвитку відповідно до 17 Цілей сталого розвитку ООН.

Загалом економічна дипломатія Єгипту відіграє ключову роль у залученні іноземних інвестицій, розширенні торговельних зв'язків і розвитку міжнародного співробітництва. Незважаючи на виклики, такі як нестабільність регіону та необхідність диверсифікації економіки, країна активно використовує міжнародну допомогу та партнерства для реалізації інфраструктурних проєктів, стимулювання економічного зростання та створення робочих місць. Подальший успіх економічної дипломатії Єгипту залежатиме від ефективності реалізації міжнародних проєктів, оптимального використання ресурсів і посилення інтеграції в глобальні ринки.

Дослідження економічної дипломатії *Грузії* є важливим з огляду на її ключову роль у реалізації стратегічних цілей країни, спрямованих на залучення іноземних інвестицій, розширення торговельних зв'язків та інтеграцію у світову економіку. Грузія, як країна з відкритою економікою та ліберальною торговельною політикою, активно використовує економічну дипломатію для просування національних інтересів та зміцнення економічного потенціалу.

Один із головних аспектів економічної дипломатії Грузії – її орієнтація на інтеграцію в європейський та глобальний економічний простір. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС, включаючи Угоду про глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі, є результатом цілеспрямованої дипломатичної діяльності, що відкриває нові можливості для експорту грузинських товарів та залучення інвестицій. Крім того, активна участь країни у таких міжнародних організаціях,

як СОТ, Чорноморський банк торгівлі та розвитку, а також розширення економічного партнерства з Китаєм, США та країнами Близького Сходу свідчать про прагнення Грузії диверсифікувати зовнішньоекономічні зв'язки.

Інституційна структура економічної дипломатії Грузії характеризується домінуванням двох урядових міністерств: Міністерства економіки та сталого розвитку і Міністерства закордонних справ. Це модель, у якій обидві установи відповідають за економічну дипломатію та відіграють у ній значну роль. Тому скоординована діяльність цих двох ключових структур має вирішальне значення для загального успіху економічної дипломатії.

Інші міністерства, агентства та недержавні актори також здійснюють заходи економічної дипломатії відповідно до своїх функцій та обов'язків. Різноманітність залучених установ робить необхідною ефективну координацію їхньої діяльності.

МЗС Грузії є основним органом, що забезпечує зовнішньополітичні ініціативи, зокрема економічну складову зовнішньої політики. Через це міністерство здійснюється залучення інвестицій та надається підтримка грузинським компаніям на міжнародних ринках. За даними Національної служби статистики Грузії (Geostat), обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку Грузії у 2024 році становив \$1333.8 млн. (*рис. 2.9; див. табл. 2.5 у дод. Г*) [82; 83].

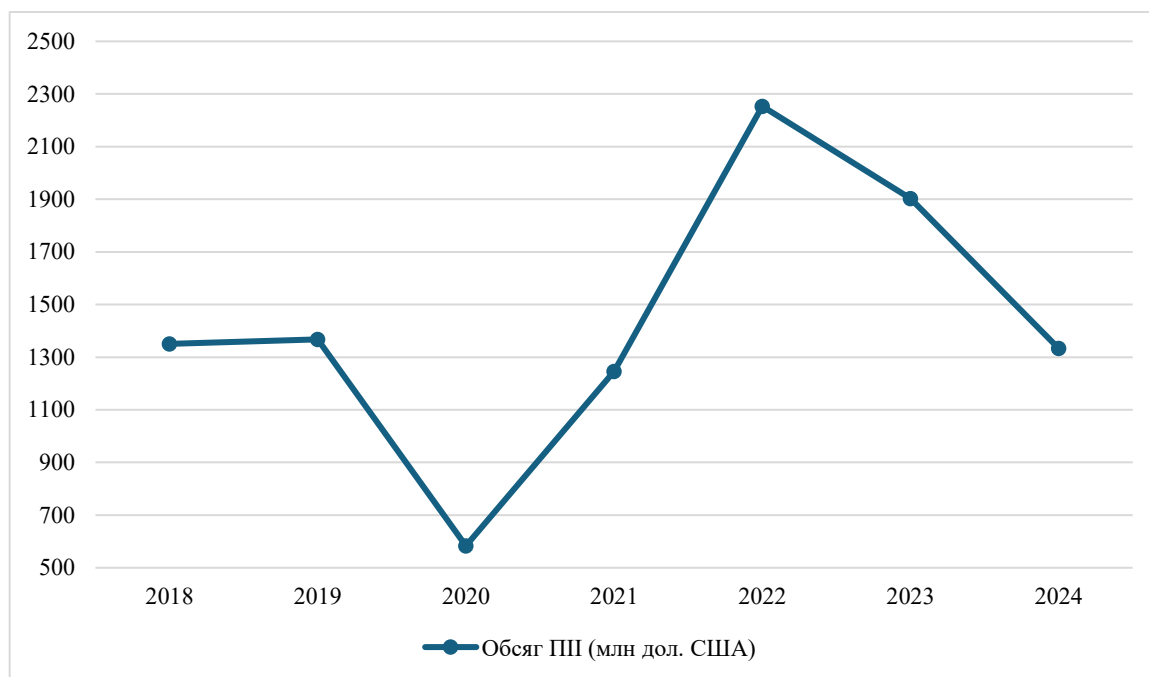

Рис. 2.9. Динаміка прямих іноземних інвестицій у Грузію (2018-2024 рр.)

Джерело: побудовано автором на основі [82; 83]

Випадок із «Nenskra Hydro» є показовим у цьому контексті, оскільки саме проактивність грузинського посольства та посла призвела до ухвалення інвестиційного рішення, яке спочатку було відхилене. Посольство Грузії в Сеулі та його посол відіграли ключову роль у залученні значної інвестиції в енергетичний сектор Грузії, а саме у будівництво гідроелектростанції «Nenskra». Починаючи з 2012 року, посольство у співпраці з Фондом партнерства розпочало активну комунікацію з потенційним корейським інвестором «K-Water». Однак згодом компанія вирішила зосередитися на інших інвестиційних можливостях в Африці.

Проактивна позиція грузинського посла в Південній Кореї, який зміг переконати корейську компанію переглянути інвестиційну привабливість Грузії та переоцінити перспективи виходу на грузинський енергетичний ринок, допомогла відновити інтерес потенційного інвестора. Серія інтенсивних переговорів призвела до старту інвестиційного проекту у 2015 році, а італійська компанія «Salini Impregilo» виграла тендер на будівництво гідроелектростанції.

Загальна вартість проєкту оцінюється в 1 мільярд доларів США, і його успішна реалізація суттєво сприяла залученню додаткових ПІІ з Південної Кореї.

Міністерство економіки та сталого розвитку Грузії відповідає за розробку економічної політики, укладання торговельних угод та формування інвестиційних стратегій. За останні роки Грузія активно розширювала мережу угод про вільну торгівлю. Зокрема, у 2017 році було підписано угоду з Китаєм, яка дозволила понад 94% грузинської продукції та послуг експортуватися на китайський ринок без митних зборів [10]. Крім того, Грузія має угоди про вільну торгівлю з Європейським Союзом, Туреччиною та іншими країнами. Ці угоди сприяли зростанню експорту країни. За даними 2024 року, основними експортними товарами були легкові автомобілі (\$2,43 млрд), феросплави (\$322 млн), природні або штучні мінеральні та газовані води (\$302 млн), алкогольні напої (\$288 млн) та інші (рис. 2.10, рис. 2.11). Хоча точні показники щорічного зростання експорту варіюються залежно від товарних груп та ринків, загальна тенденція свідчить про позитивний вплив укладених угод на експортний потенціал Грузії.

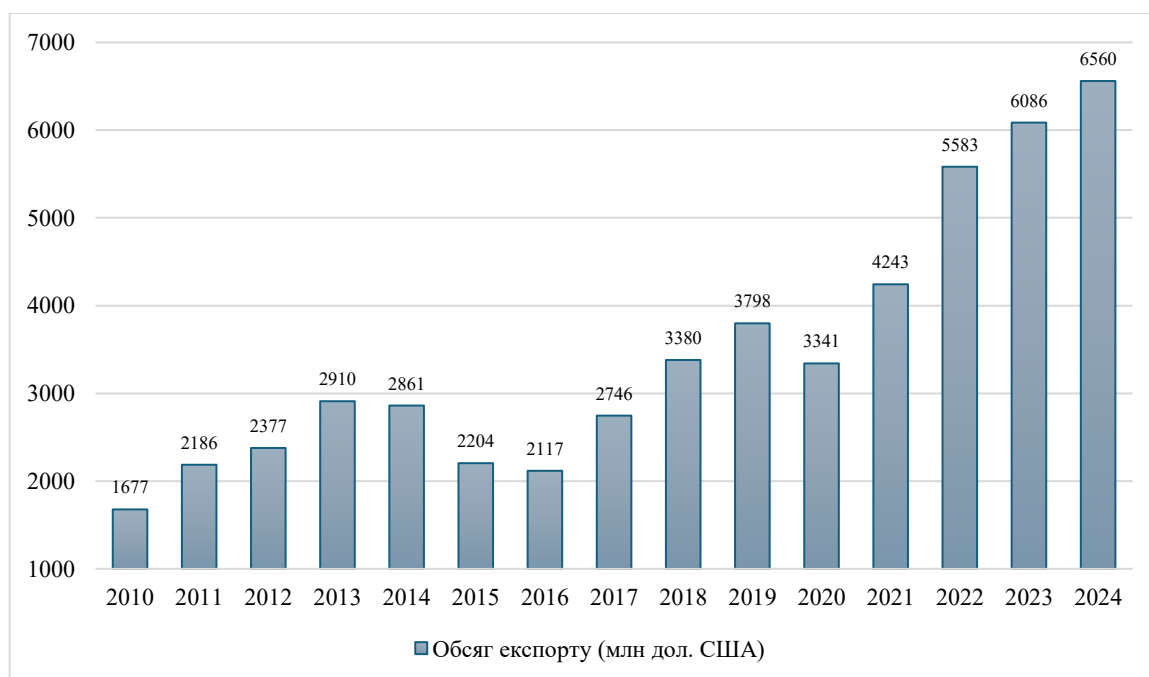

Рис. 2.10. Динаміка експорту Грузії (2010-2024 рр.)

Джерело: побудовано автором на основі [74; 82; 83]

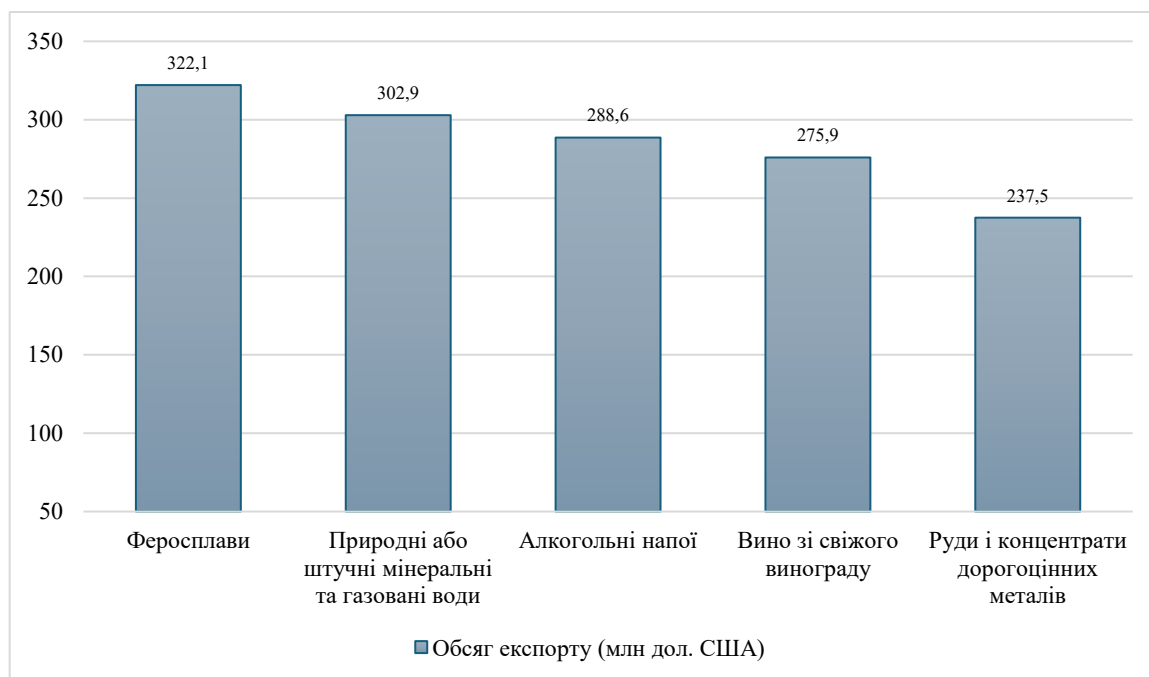

Рис. 2.11. Основні експортні товари Грузії (2024 р.)

Джерело: побудовано автором на основі [82; 83]

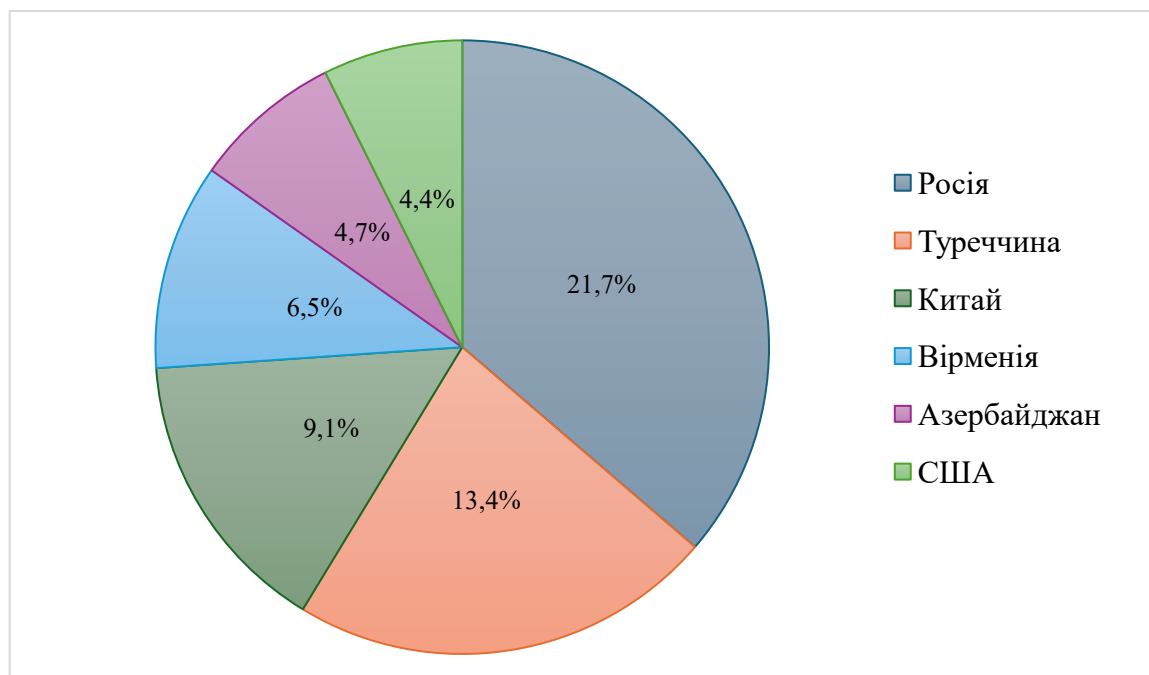

Рис. 2.12. Географія експорту Грузії (2024 р.)

Джерело: побудовано автором на основі [82; 83]

Агентство GITA (Georgia's Innovation and Technology Agency) активно працює над розвитком інновацій та технологій у країні, зокрема через програми міжнародного співробітництва, що сприяють трансферу технологій. У січні 2021 року Грузія приєдналася до мережі Blue Dot Network, яка об'єднує уряди,

приватний сектор та громадянське суспільство для сприяння високоякісним інфраструктурним інвестиціям. Це партнерство сприяє залученню іноземних інвестицій у сферу інновацій та технологій Грузії [115].

Крім того, у червні 2022 року на саміті G7 було оголошено про ініціативу «Партнерство для глобальної інфраструктури та інвестицій», яка має на меті мобілізувати \$600 мільярдів до 2027 року для глобальних інфраструктурних проєктів. Ця ініціатива відкриває додаткові можливості для Грузії залучати фінансування у сфері інновацій та технологій [115].

Ці міжнародні ініціативи підкреслюють зусилля Грузії щодо інтеграції у глобальні інноваційні та технологічні мережі, сприяючи економічному розвитку та залученню іноземних інвестицій.

Агентство «Enterprise Georgia» відіграє ключову роль у реалізації економічної дипломатії Грузії, зосереджуючи свою діяльність на розширенні експортного потенціалу країни, залученні інвестицій та підтримці національних підприємств. Важливим напрямом роботи є організація та реалізація маркетингових заходів, спрямованих на просування грузинських товарів і послуг на міжнародних ринках. Агентство здійснює комплексний аналіз світових економічних тенденцій, визначає перспективні експортні ринки та сприяє інтеграції грузинських компаній у глобальну торговельну систему.

Крім того, значна увага приділяється підтримці секторів економіки, що мають експортний потенціал. У межах цієї діяльності підприємствам надаються необхідні ресурси, інформаційна підтримка та консультації щодо виходу на зовнішні ринки. Важливим завданням агентства також є ідентифікація пріоритетних галузей економіки, які потребують іноземних інвестицій, а також залучення стратегічних інвесторів для забезпечення їхнього розвитку.

Окремий аспект діяльності «Enterprise Georgia» стосується інформування потенційних інвесторів про економічні можливості країни. Агентство активно займається поширенням актуальних даних щодо інвестиційного клімату, регуляторних умов та перспективних напрямів співпраці, водночас надаючи підтримку компаніям, які вже здійснюють діяльність у Грузії. Завдяки діяльності

«Enterprise Georgia» у 2022 році експорт грузинської продукції зріс на 32% порівняно з попереднім роком, досягнувши \$5,6 мільярда.

«Enterprise Georgia» продовжує працювати над розширенням географії експорту, укладаючи нові торговельні угоди та відкриваючи представництва в стратегічно важливих країнах. Це сприяє інтеграції Грузії у світову економіку та підвищенню її конкурентоспроможності на міжнародній арені.

Агентство GNTA (Georgian National Tourism Administration) відіграє важливу роль у реалізації національних стратегій економічного розвитку через механізми економічної дипломатії. Як частина Міністерства економіки та сталого розвитку, GNTA спрямовує свої зусилля на розширення міжнародного співробітництва у сфері туризму, що сприяє залученню іноземного капіталу, створенню нових робочих місць і збільшенню експортних доходів країни.

Одним із ключових інструментів економічної дипломатії є просування туристичного бренду Грузії на міжнародному рівні. GNTA активно співпрацює з міжнародними організаціями, залучає до партнерства провідні туристичні компанії, організовує візити іноземних туроператорів, журналістів і блогерів. Така стратегія дозволяє підвищити глобальну впізнаваність Грузії як туристичного напрямку, що є важливим чинником у залученні додаткових інвестицій у сектор гостинності та суміжні галузі.

Використання маркетингових кампаній, участь у міжнародних туристичних виставках та ярмарках сприяють розширенню зовнішньоекономічних зв'язків і створюють сприятливі умови для збільшення потоку туристів, що, у свою чергу, позитивно впливає на розвиток малого та середнього бізнесу, покращення інфраструктури та зростання доходів місцевого населення.

Крім того, GNTA застосовує економічну дипломатію для формування сприятливого регуляторного середовища. Завдяки укладенню міжнародних угод і співпраці з урядами інших держав створюються передумови для лібералізації візових режимів, покращення транспортного сполучення та реалізації спільних проєктів у сфері туризму.

Під час пандемії COVID-19 GNTA ініціювала програму «Працюй з Грузії», яка залучила новий сегмент міжнародних відвідувачів і допомогла підтримати економіку країни в умовах глобальної кризи. Така практика свідчить про гнучкість економічної дипломатії та її здатність адаптуватися до викликів, що виникають у міжнародному середовищі.

Загалом, діяльність GNTA демонструє ефективність економічної дипломатії як інструменту реалізації національних стратегій економічного розвитку. Завдяки комплексному підходу, що включає міжнародне співробітництво, залучення інвестицій та розвиток туристичної інфраструктури, Грузія послідовно укріплює свої позиції на світовому туристичному ринку, сприяючи довгостроковому економічному зростанню країни.

Загалом Грузія активно використовує економічну дипломатію як ключовий інструмент реалізації своїх стратегічних цілей, спрямованих на інтеграцію у світову економіку, залучення іноземних інвестицій та розвиток експортного потенціалу. Завдяки ефективній координації між державними установами, дипломатичним зусиллям та залученню міжнародних партнерів країна досягла значних успіхів у розширенні торговельних зв'язків та підвищенні своєї конкурентоспроможності.

Вибір *Китаю* як об'єкта дослідження в межах аналізу економічної дипломатії як інструменту реалізації національних стратегій економічного розвитку обумовлений кількома ключовими факторами. Китайська Народна Республіка є другою за величиною економікою світу, а її економічна дипломатія відіграє критично важливу роль у формуванні глобального економічного ландшафту. Унікальність китайського підходу до економічної дипломатії полягає в комплексному поєднанні політичних, торговельних, фінансових та інвестиційних інструментів, що сприяють досягненню стратегічних цілей країни.

Китайська економічна дипломатія базується на комплексній системі державних інституцій, які координують зовнішньоекономічну діяльність. Ключову роль відіграє Міністерство комерції КНР, відповідальне за формування та реалізацію торговельної політики, залучення іноземних інвестицій та

сприяння експорту китайських товарів і послуг. Крім того, Китайська рада з просування міжнародної торгівлі сприяє розвитку ділових зв'язків із зарубіжними партнерами, організовує виставки та ярмарки, а також надає консультації з питань міжнародної торгівлі. Ці установи тісно співпрацюють з дипломатичними місіями Китаю за кордоном, забезпечуючи єдність та ефективність економічної дипломатії.

Економічна дипломатія КНР у XXI столітті стала стратегічним інструментом реалізації довгострокових національних цілей економічного розвитку. Її флагманським проявом виступає ініціатива «Один пояс, один шлях» (Belt and Road Initiative, BRI), проголошена у 2013 році, яка поєднує економічну експансію, м'яку силу та дипломатичну присутність Китаю в багатьох регіонах світу. Метою цієї ініціативи є створення розгалуженої мережі торговельних та інфраструктурних зв'язків між країнами Азії, Європи та Африки, що сприяє посиленню економічної інтеграції та розвитку. Через інвестування в інфраструктурні проекти, такі як будівництво портів, залізниць та енергетичних об'єктів, Китай не лише розширює свої економічні зв'язки, але й зміцнює геополітичний вплив у регіоні. Станом на 2023 рік до ініціативи приєдналися 147 країн, що становить понад дві третини населення планети та близько 40% світового ВВП. Основними напрямками є Сухопутний економічний пояс Шовкового шляху та Морський шовковий шлях XXI століття. За даними Міністерства комерції КНР, у 2024 році обсяг нефінансових прямих іноземних інвестицій Китаю зріс на 10,5% порівняно з попереднім роком, досягнувши 143,9 млрд доларів США [67].

BRI виконує кілька ключових функцій:

- економічна – створення нових ринків збуту для китайських корпорацій, зокрема державних; експорт надлишкових виробничих потужностей; просування інтернаціоналізації юаня;
- інфраструктурна – будівництво доріг, портів, залізниць, трубопроводів у країнах-партнерах; створення спеціальних економічних зон;

– фінансово-інституційна – формування альтернативних світових фінансових інституцій (Asian Infrastructure Investment Bank, Silk Road Fund, New Development Bank) з участю Китаю;

– політична – закріплення впливу КНР через м'яку силу, дипломатію розвитку та білатеральні механізми без умов, характерних для західних донорів.

Ініціатива BRI тісно переплетена з ключовими стратегічними документами Китаю, що формують довгострокову національну політику в економічній, технологічній та геополітичній сферах, зокрема:

1. Програма «Made in China 2025» спрямована на трансформацію КНР із «світової фабрики» в інноваційного технологічного лідера. Вона передбачає розвиток передових галузей, таких як робототехніка, авіація, біотехнології, штучний інтелект, інформаційно-комунікаційні технології, енергетичне обладнання та електромобілі. У межах BRI ця програма підкріплюється експортом високотехнологічної продукції та створенням промислових хабів у країнах-учасниках, що зміцнює виробничі ланцюги з китайським центром.

2. Концепція «подвійної циркуляції» (dual circulation), запропонована у 2020 році, відображає стратегічну переорієнтацію на зміцнення внутрішнього споживання як основного двигуна економіки («внутрішня циркуляція»), за одночасного збереження активного експорту та участі в глобальних ринках («зовнішня циркуляція»). BRI у цьому контексті відіграє ключову роль у розширенні зовнішніх ринків збуту, доступі до ресурсів, а також створенні нових логістичних маршрутів, що підсилюють надійність зовнішньої циркуляції.

3. 14-й п'ятирічний план розвитку КНР (2021–2025) підкреслює пріоритети технологічного прориву, посилення енергетичної та ресурсної безпеки, екологічної трансформації та розширення глобального впливу. Ініціатива BRI є інструментом для реалізації цих цілей за кордоном – через інвестиції в «зелену» інфраструктуру, розвиток цифрових економік, зміцнення транспортної та енергетичної взаємозалежності з країнами-партнерами.

Економічна дипломатія Китаю є ключовим інструментом реалізації його національної стратегії розвитку, а BRI виступає її зовнішнім вектором. Завдяки

BRI Китай не лише розширює свою економічну присутність у світі, а й формує сприятливе інституційне, ресурсне та геоекономічне середовище для просування власних стратегічних інтересів.

Зростаюча регіональна економічна роль Китаю відображається в його розширюваному впливі на міжнародній арені. Найбільшим торговельним партнером Китаю є Асоціація держав Південно-Східної Азії (ASEAN), з якою у 2022 році товарообіг становив 975 мільярдів доларів США [127]. Китай здійснив значні інвестиції в Південно-Східній Азії, охопивши вісім країн ASEAN. У 2016 році загальний обсяг інвестицій у межах BRI становив 1,77 мільярда доларів США, а у 26 зонах економічного співробітництва було створено 300 китайських компаній [127]. До 2019 року інвестиції Китаю в Південно-Східну Азію значно зросли, особливо в таких секторах, як розвиток інфраструктури, транспорт, енергетика, сільське господарство та видобуток корисних копалин. Найбільші обсяги китайських інвестицій понад 1 мільярд доларів США отримали Індонезія, Камбоджа, Сінгапур і В'єтнам [127].

Дослідження, проведене Oxford Economics та CIMB ASEAN Research Institute у 2018 році, виявило, що загальний обсяг інвестицій BRI у країнах ASEAN перевищує 739 мільярдів доларів США (рис. 2.13) [68].

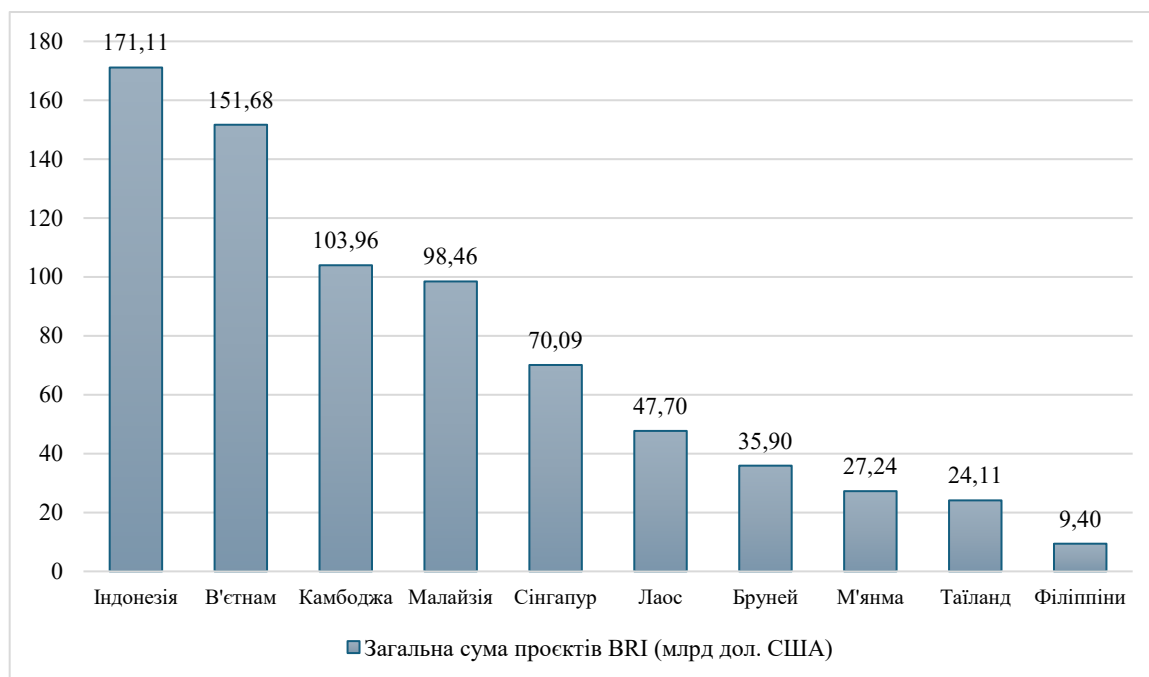

Рис. 2.13. Загальна сума проєктів BRI (млрд дол. США)

Джерело: побудовано автором на основі [68]

Загалом, інвестиції Китаю в Південно-Східну Азію мали позитивний вплив, сприяючи економічному зростанню та розвитку регіону, створенню робочих місць, покращенню інфраструктури та збільшенню обсягів торгівлі. Ініціатива BRI стала ключовою економічною стратегією Китаю як регіональної економічної потужності, а її інвестиції сприяли покращенню економічних умов у країнах Південно-Східної Азії [68; 132].

Китай присутній в інфраструктурному секторі Африки з 1960-х років і завоював міцні позиції на всьому континенті. Обсяг торгівлі між Китаєм та Африкою значно зріс – з 1 мільярда доларів США у 1980 році до 128 мільярдів доларів у 2016 році. Китай є найбільшим двостороннім кредитором Африки, надавши сукупні позики на суму 143 мільярди доларів США з 2000 року, причому половина з них була надана за останні чотири роки. У 2018 році на Форумі з китайсько-африканського співробітництва у Пекіні Китай запропонував Африці 60 мільярдів доларів США для фінансування розвитку до 2021 року.

Значних успіхів в Африці Китай досяг саме завдяки BRI. Він здійснив інвестиції у 52 з 54 африканських країн на двосторонньому рівні та готується вийти на 53-й ринок у Сан-Томе і Принсіпі. За офіційною китайською

статистикою, понад 90% африканських країн (49 із 54) вже підписали Меморандуми про взаєморозуміння. Найбільшу кількість таких країн має Західна Африка (22 з 49), далі йдуть Східна Африка (12), Північна Африка (9) і Південна Африка (6). Африканський Союз також підписав меморандум про співпрацю з Китаєм у рамках BRI.

Фінансова стратегія Китаю є привабливим варіантом для африканських країн. Вона передбачає поєднання грантів, допомоги та позик (безвідсоткових або з низькими процентними ставками) із гнучкими графіками повернення, особливо щодо інфраструктурних проєктів. Крім того, Китай співпрацює з африканськими країнами без жорстких умов, які зазвичай висувують західні держави та міжнародні фінансові інституції [157].

Китайські банки профінансували численні проєкти в Африці, зокрема великий газопровід і залізниці в Нігерії, а також проєкти в Уганді, Єгипті, Ефіопії та багатьох інших країнах. Стратегічне розташування Нігерії та її значні ресурси роблять її важливим об'єктом для BRI. Китай уклав угоди з Нігерією щодо фінансування та реалізації різних інфраструктурних проєктів, таких як залізниця Лагос-Кано, проєкти зі збирання транспортних засобів, виробництво сонячних панелей, розробка автомобілів, передача технологій дронів, використання чистої енергії та створення промислового парку.

Нігерія також підписала контракти з Китайською інженерною компанією з будівництва гаваней (China Harbour Engineering Company) на спорудження глибоководного порту Леккі в Лагосі. Крім того, Китай фінансує завершення двох залізничних проєктів, які були призупинені через скорочення китайських фінансових зобов'язань. Це доповнює інші поточні проєкти, які Китай реалізує в країні. Було укладено кілька меморандумів про взаєморозуміння та партнерств між нігерійськими та китайськими корпораціями, зокрема підписано контракт на 2 мільярди доларів США між Національним агентством Нігерії з науки та інженерної інфраструктури і трьома китайськими партнерами [107].

Більше того, економічна дипломатія Китаю не обмежується лише BRI. Країна також створює нові міжнародні інституції, які працюють разом із BRI для

посилення свого впливу. У 2007 році, під час президентства Ху Цзіньтао, Китай розпочав кампанію з покращення свого глобального іміджу. Згодом, у 2011 році, 17-й Центральний комітет Комуністичної партії Китаю оголосив національну мету – «перетворити нашу країну на соціалістичну культурну наддержаву». Паралельно з BRI Китай розвиває нові інституції, такі як Азійський банк інфраструктурних інвестицій та Новий банк розвитку, які вважаються інструментами м'якої сили. Китай зробив значні фінансові внески для підтримки цих міжнародних проєктів. Наприклад, на момент створення АІВ Китай надав 50 мільярдів доларів США, що становило половину початкового капіталу банку. Крім того, Китай пообіцяв 40 мільярдів доларів для Фонду Шовкового шляху, виділив 25 мільярдів доларів на Морський Шовковий шлях і зобов'язався внести ще 41 мільярд доларів до Нового банку розвитку, заснованого державами BRICS [48].

Інвестиційна діяльність Фонду Шовкового шляху (Silk Road Fund) демонструє позитивну динаміку зростання кількості проєктів: якщо у 2015 році було реалізовано лише 7 інвестиційних ініціатив на суму понад 5 млрд доларів США, то до кінця червня 2024 року їхня кількість перевищила 70, а загальний обсяг фінансування сягнув 25,83 млрд доларів. Понад половину цих інвестицій спрямовано в інфраструктурні проєкти, а близько чверті – в енергетичну сферу [102]. Водночас зміна темпу приросту свідчить про значне уповільнення динаміки зростання обсягів інвестування (рис. 2.14).

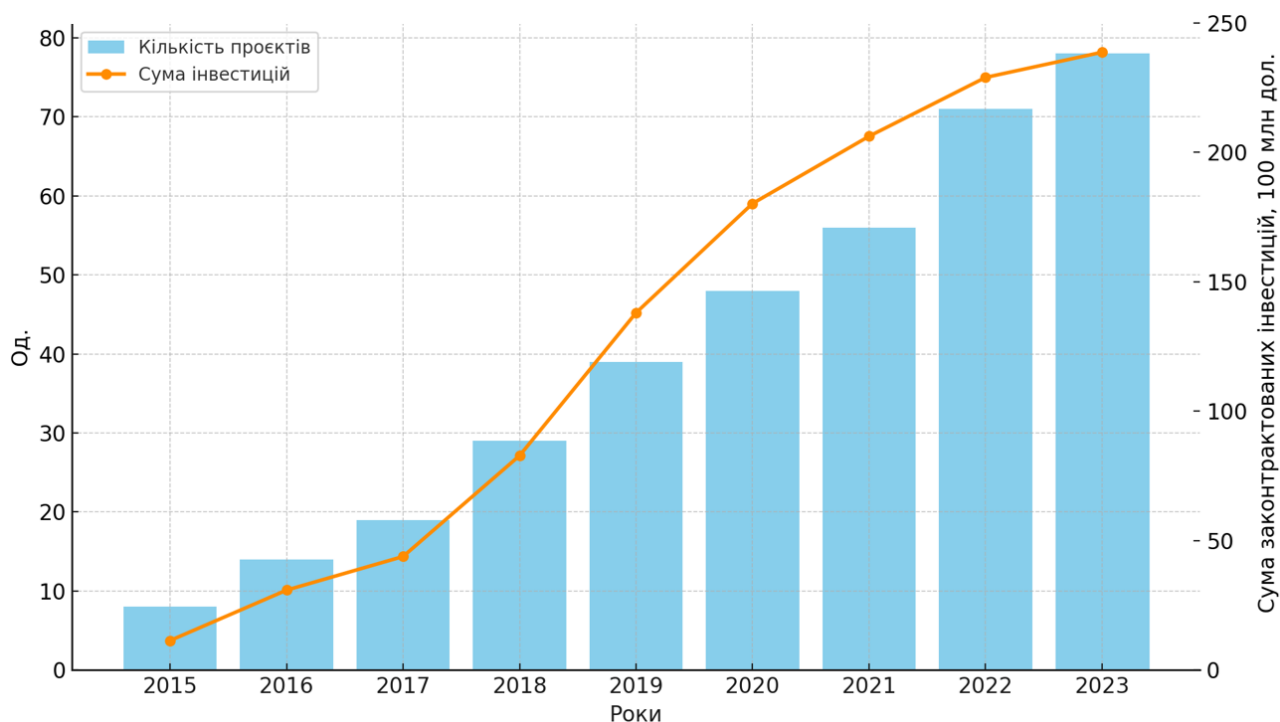

Рис. 2.14. Динаміка інвестиційної активності Фонду Шовкового шляху

Джерело: побудовано автором на основі [145]

Таким чином, економічна дипломатія КНР не є відокремленим вектором зовнішньої політики, а становить невід’ємну частину реалізації національної економічної стратегії, що поєднує елементи економічного зростання, геополітичного впливу та глобального переформатування міжнародного економічного порядку на користь Китаю. Використовуючи комплекс заходів, що включають інвестиції, торговельну політику та фінансову підтримку, Китай розширює економічні зв’язки та створює сприятливе середовище для просування власних стратегічних інтересів.

Дослідження економічної дипломатії *Республіки Польща (РП)* у контексті її використання як інструменту реалізації національних стратегій економічного розвитку є важливим з огляду на кілька ключових аспектів. Насамперед, Польща є яскравим прикладом успішної трансформації від планової до ринкової економіки. Її досвід свідчить про ефективне використання дипломатичних інструментів для залучення інвестицій, розширення зовнішньоекономічних зв’язків та інтеграції у світові економічні процеси. Вивчення цього досвіду

дозволяє простежити зв'язок між економічною дипломатією та реалізацією стратегічних пріоритетів держави.

Політичне керівництво Польщі надає важливого значення питанню економічної дипломатії у контексті функціонування державних органів влади на сучасному етапі розвитку польської економіки. Національні інтереси Польщі передбачають забезпечення динамічного зростання експорту шляхом запровадження ефективних заходів та створення конкретних інститутів (що функціонують також за кордоном), відповідальних за здійснення державної політики у сфері зовнішньої торгівлі, формування стратегії на підтримку проєкспортної орієнтації економіки. Водночас економічна дипломатія Польщі не є ізольованим інструментом зовнішньої політики, а виступає складовим елементом реалізації довгострокової національної економічної стратегії. Її завдання полягає не лише у просуванні експорту чи залученні інвестицій, але й у забезпеченні стратегічних пріоритетів, сформульованих у таких документах, як «Стратегія відповідального розвитку 2017» [139] та план «Polska 2030» [118].

Згідно з визначеними напрямками відповідальності Міністерства закордонних справ РП, основним завданням економічної дипломатії є підтримка польських підприємств на зовнішніх ринках. МЗС Польщі співпрацює з бізнес-спільнотою, аналізує сильні та слабкі сторони польської економіки та можливості, які відкривають компанії у своїй діяльності за кордоном.

У межах реалізації своїх повноважень у сфері економічної дипломатії, МЗС РП не лише координує дії з бізнес-спільнотою, але й безпосередньо реалізує низку практичних заходів підтримки: підтримку польських компаній та інформування про зовнішні ринки й потенційних партнерів, встановлення контактів з потенційними партнерами за кордоном, допомогу в організації зустрічей покупців і постачальників, участь у ділових делегаціях, ярмарках і форумах.

Важливу роль відіграє система державних інституцій, яка забезпечує щоденне функціонування економічної дипломатії. Ці інституції формують політики, координують міжнародну економічну взаємодію, реалізують фінансові

програми та безпосередньо підтримують польських експортерів та інвесторів. Нижче подано узагальнену структуру органів, відповідальних за реалізацію економічної дипломатії Польщі (табл. 2.6).

Таблиця 2.6.

Інституційна структура економічної дипломатії Польщі

Інституція	Функції у сфері економічної дипломатії
Міністерство фінансів РП	Співпраця з міжнародними фінансовими організаціями, тарифне та митне регулювання, податкові угоди, фіскальні інструменти санкційної політики.
Міністерство розвитку і технологій РП	Економічне співробітництво з іноземними державами, підтримка експорту та інвестицій, участь у міжнародних виставках ЕКСПО, співпраця з PFR, KUKE, BGK, PAIH, взаємодія з COT, OECD, UNIDO, UNCTAD, зокрема сприяння участі польських підприємств у державних закупівлях, оголошених міжнародними організаціями.
Міністерство сільського господарства і розвитку сільських територій РП	Багатостороння і двостороння співпраця в агросекторі, санітарні та фітосанітарні стандарти, контроль експортно-імпоротної продукції.
Міністерство клімату та довкілля РП	Міжнародне співробітництво у сфері клімату та енергетики, просування польських технологій, екологічна трансформація.
Міністерство інфраструктури РП	Міжнародне співробітництво у сфері транспорту, інфраструктури, поштових послуг, координація питань членства в ЄС і спеціалізованих організаціях.
Банк національного господарства (BGK)	Фінансування експорту та іноземних інвестицій, пряме кредитування, у рамках програми «Фінансова підтримка експорту» надає іноземним покупцям кредити для фінансування експортних контрактів на придбання польських товарів і послуг (кошти від кредитів виплачуються безпосередньо вітчизняним експортерам, а іноземні покупці після поставки товарів/послуг повертають кредити).

Джерело: складено автором

Однією з ключових інституцій, що реалізує інструменти фінансової підтримки експорту в межах економічної дипломатії, є Корпорація страхування експортних кредитів (Korporacja Ubezpieczeń Kredytów Eksportowych, KUKE). Механізмом, що застосовується польським урядом для фінансової підтримки експорту товарів, є надання послуг зі страхування і гарантії експортних кредитів.

KUKE була створена з метою забезпечення сприятливих умов для польських експортерів на складних ринках і здійснює свою діяльність за допомогою надання консультацій і гарантій у зв'язку з довгостроковим кредитуванням експортних операцій, тобто страхування від ризиків несплати

кредитів, а також інших фінансових ризиків за допомогою введення фіксованих відсоткових ставок і фінансування тих чи інших програм.

Застосування інструментів фінансової підтримки експорту має не лише тактичний, а й стратегічний характер. Наприклад, пріоритетна підтримка малого та середнього бізнесу в межах діяльності Польського агентства інвестицій і торгівлі (Polska Agencja Inwestycji i Handlu, PAIH) та KUKE відповідає одному з ключових пріоритетів державної стратегії – стимулювання інтернаціоналізації МСП як джерела інновацій і регіонального розвитку. Таким чином, економічна дипломатія відіграє роль каналу впровадження національної політики «інклюзивного зростання».

Додатковим механізмом сприяння зарубіжної експансії польського бізнесу є Польський фонд розвитку (Polski Fundusz Rozwoju S.A.), основними напрямками діяльності якого є інвестиції в інфраструктуру, інновації, розвиток підприємництва, експорт і зовнішня експансія польських підприємств, а також обслуговування іноземних інвестицій. Польський фонд розвитку пропонує значну кількість різних програм, які призначені для розвитку польського бізнесу, зокрема, «Програма підтримки інвестицій», «Фінансова підтримка експорту», «Управління готівкою», «Польська інвестиційна зона». Експертами Фонду на постійній основі здійснюється підготовка спеціалізованих аналітичних матеріалів, у тому числі огляди регіональних ринків, різних галузей промисловості, статистичних показників окремих країн тощо.

Наприкінці 2016 року в рамках реалізації «Плану відповідального розвитку» була оголошена реформа організації економічної дипломатії в РП, одним з елементів якої було створення PAIH.

Відповідно до положень Закону РП від 7 липня 2017 р. «Про виконання завдань Польським агентством інвестицій і торгівлі у сфері просування польської економіки» на Агентство покладається такі завдання:

- 1) просування експорту польських підприємств, особливо малих і середніх;
- 2) просування польських галузей;

- 3) підтримка припливу прямих іноземних інвестицій;
- 4) підтримка польських інвестицій за кордоном;
- 5) підтримка польських інвестицій на території Республіки Польща;
- 6) надання підприємцям економічної та торговельної інформації про закордонні ринки та іноземним інвесторам інформації про умови і правові норми ведення бізнесу на території Республіки Польща, в тому числі ведення інформаційного порталу;
- 7) організація інформаційних та рекламних заходів на території Республіки Польща та за її межами;
- 8) видавнича діяльність.

РАІН активно залучає стратегічних інвесторів, пропонуючи податкові пільги, субсидії та спрощені адміністративні процедури. РАІН працює як у Польщі, так і через Офіси зовнішньої торгівлі (*Zagraniczne Biura Handlowe, ZBH*), яких на даний час налічується 55 (див. *рис. 2.15* у дод. Г) (згідно з планами вказана кількість повинна бути збільшена до 70). Офіси зовнішньої торгівлі створені в країнах з найбільшим потенціалом розвитку для польських компаній. Їх головне завдання професійне обслуговування польських підприємств, зацікавлених у розширенні присутності на іноземних ринках. Вказані офіси функціонують поза структурою посольств і не мають дипломатичного статусу.

Для кращого розуміння зв'язку між економічними цілями Польщі, відповідними дипломатичними інструментами, задіяними інституціями та очікуваними результатами, нижче представлено системну модель реалізації економічної дипломатії (*табл. 2.7*):

Таблиця 2.7.

Системна модель економічної дипломатії Польщі

Економічна ціль	Дипломатичний інструмент	Інституція	Очікуваний ефект
Зростання експорту	Промоція продукції за кордоном, участь у виставках, торговельні місії	РАІН, МЗС РП	Розширення ринків збуту, збільшення валютних надходжень

Продовження таблиці 2.7.

Інтернаціоналізація МСП	Фінансова підтримка, інформаційна допомога, гарантії	KUKE, BGK, PFR	Зростання кількості МСП, що здійснюють експортну діяльність
Залучення ПП	Інвестиційна дипломатія, переговори з інвесторами, пільгові режими	РАІН, МЗС РП, Міністерство розвитку і технологій	Зростання ПП, створення нових робочих місць, передача технологій
Інфраструктурна модернізація	Мобілізація фінансування з фондів ЄС, лобіювання проєктів	Міністерство розвитку, PFR	Розвиток транспортної, енергетичної та цифрової інфраструктури
Інноваційна економіка	Пошук технологічних партнерів, участь у міжнародних програмах	РАІН, PFR	Залучення інновацій, розвиток високотехнологічних секторів
Диверсифікація торгівлі	Розширення присутності на ринках поза ЄС, створення ZВН	РАІН, МЗС	Зменшення залежності від одного ринку, стійкість до зовнішніх шоків
Зелена трансформація	Міжнародне кліматичне партнерство, проєкти з екології	Міністерство клімату та довкілля, PFR	Зниження викидів, розвиток відновлюваної енергетики

Джерело: складено автором

Практична реалізація цих інструментів демонструє відчутний ефект для національної економіки. Зокрема, результатом активної економічної дипломатії стало значне зростання зовнішньоторговельного обороту Польщі. За даними Центрального статистичного офісу Польщі, у 2023 році експорт товарів з Польщі сягнув майже 382 млрд доларів США, що на 4,42% більше, ніж у попередньому році. Основними торговельними партнерами країни є Німеччина, Чехія, Франція та Велика Британія, що свідчить про ефективну інтеграцію польських виробників у європейські ринки. Важливим фактором є також позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, що демонструє конкурентоспроможність польської продукції на міжнародному рівні [117].

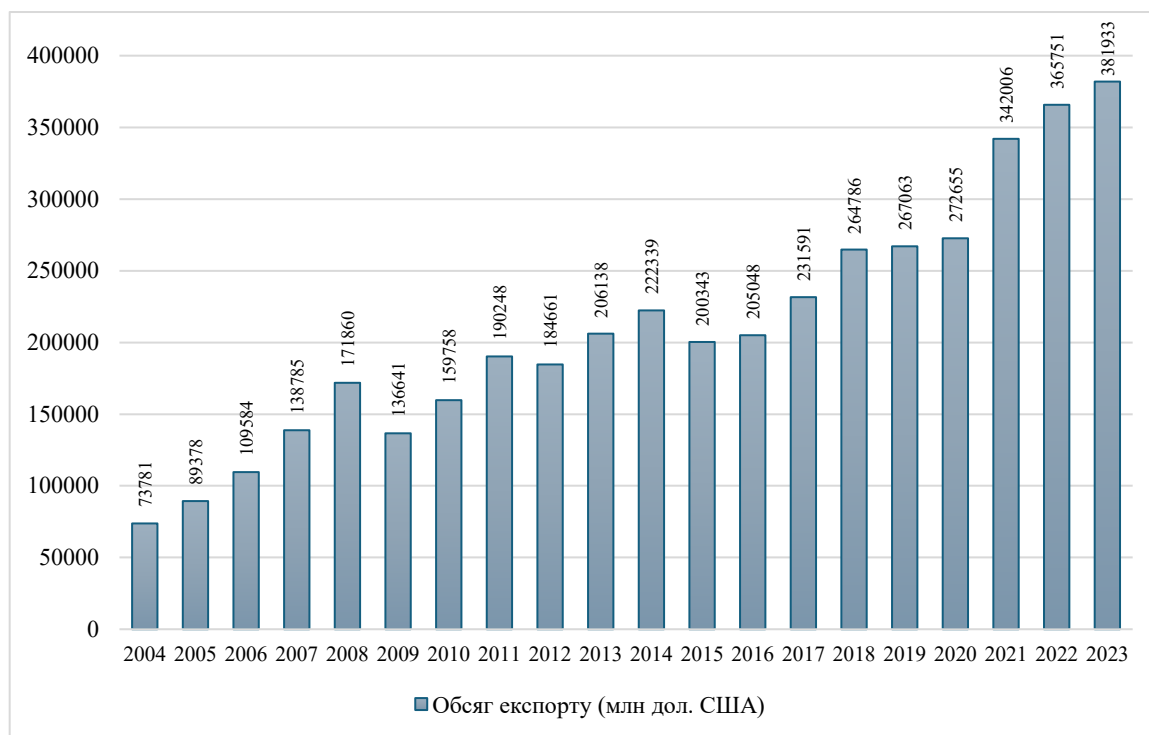

Рис. 2.16. Динаміка експорту Польщі (2004-2023 рр.)

Джерело: побудовано автором на основі [117]

У 2023-2024 роках Польща визначила низку зовнішньоекономічних цілей, спрямованих на зміцнення своєї позиції на міжнародній арені та забезпечення стабільного економічного зростання. Однією з ключових цілей було підтримання та стимулювання економічного зростання через активізацію інвестицій та експорту. Залучення іноземних інвестицій є ключовим напрямом економічної дипломатії Польщі. У 2023 році ПІІ у країну становили 33 млрд доларів США, що сприяло створенню нових робочих місць та технологічному розвитку окремих секторів економіки [81].

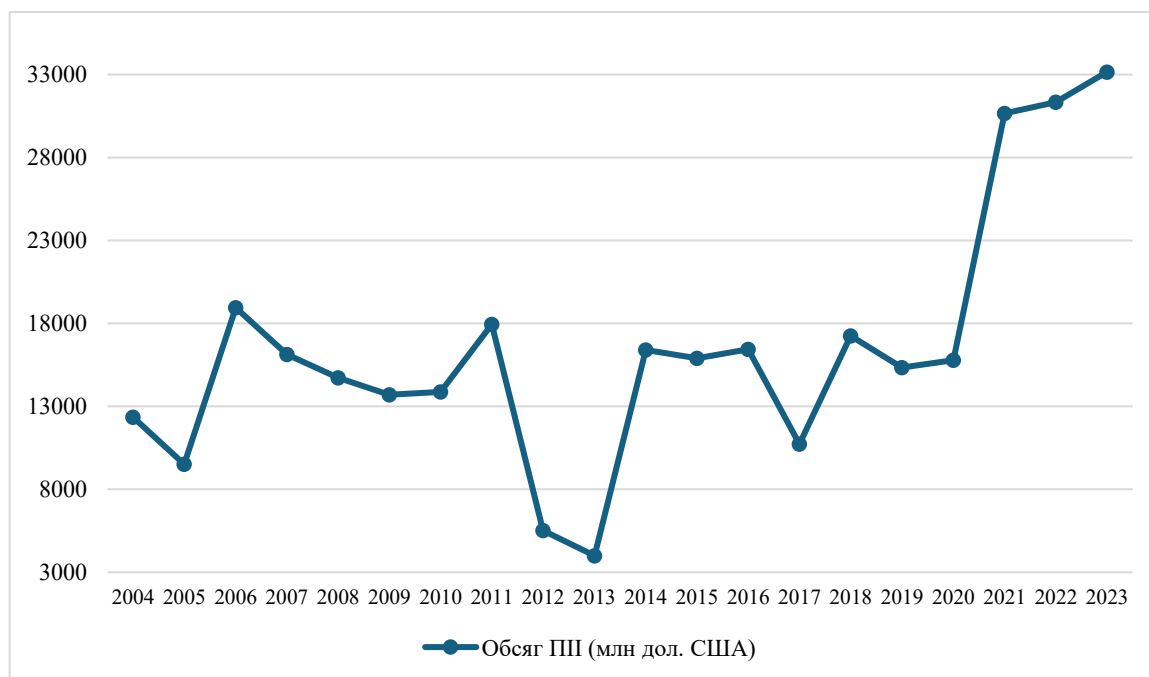

Рис. 2.17. Динаміка прямих іноземних інвестицій у Польщу (2004-2023 рр.)

Джерело: побудовано автором на основі [81]

Динаміка зростання зовнішньоторговельного обороту та залучення ПІІ свідчить про те, що дипломатичні інструменти Польщі не лише забезпечують зовнішньоекономічні цілі, а й стимулюють реалізацію ключових макроекономічних показників, зокрема зростання ВВП, зайнятості та регіонального розвитку. Ці показники є основними критеріями успішності національної економічної стратегії.

МЗС РП здійснює аналіз державних програм, які впливають на економічну політику держави, а також моніторинг основних інституцій та учасників ринку в країнах, потенційно цікавих для польських компаній.

Завдяки цьому зміцнюється міжнародна позиція польських компаній, у тому числі на позаєвропейських ринках, де особливо очікується дипломатична підтримка. МЗС РП пропонує підприємцям брати участь в офіційних закордонних візитах, що дає можливість налагодити контакти з діловими партнерами та допомагає подолати інституційні бар'єри.

Окремий вимір реалізації економічної стратегії Польщі пов'язаний з її членством у Європейському Союзі, який значною мірою визначає контекст

функціонування економічної дипломатії. Використання механізмів європейської інтеграції дозволило країні не лише зміцнити внутрішню економіку, але й активно просувати власні економічні інтереси на міжнародній арені. Це включає залучення іноземних інвестицій, доступ до структурних фондів ЄС та розширення експортних можливостей. У період з 2004 по 2020 рік Польща отримала суттєву фінансову підтримку в межах політики згуртованості ЄС. Зокрема, у рамках фінансової перспективи 2014-2020 років країні було виділено 86 млрд євро із Європейських структурних та інвестиційних фондів, до яких додався національний внесок у розмірі 18,8 млрд євро. Загальний обсяг інвестицій склав 104,8 млрд євро, що дало змогу реалізувати масштабні проекти в інфраструктурі, освіті, охороні здоров'я, енергетиці та інших секторах економіки [78].

З моменту приєднання до ЄС у 2004 році Польща значно розширила свої можливості в експортній торгівлі. Доступ до внутрішнього ринку ЄС, який базується на свободі руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили, сприяв зростанню частки польського експорту до країн ЄС-27 у різних галузях. З моменту вступу до ЄС у 2004 році до кінця 2022 року загальний польський експорт до ЄС збільшився у 5,5 разів (з 47,2 млрд євро до 259,9 млрд євро), а імпорт – у 3,8 разів (з 48,7 млрд євро до 186,6 млрд євро). Серед «нових» членів ЄС Польща була однією з кількох країн, чия торгівля з партнерами з ЄС зростала найшвидше в період після вступу. Згідно з даними Євростату, у 2002-2022 роках (тобто за період, трохи довший за аналізований) середній темп зростання польського експорту до інших країн ЄС становив 10,8%. Найвищими вони були в Латвії, Литві та Болгарії (11,9%, 11,5% і 11,3% відповідно) [116]. Така статистика свідчить про глибоку інтеграцію польської економіки у спільний європейський ринок, що дає змогу зробити висновок, що інтеграція до внутрішнього ринку ЄС не лише сприяла зростанню зовнішньоторговельної активності Польщі, але й створила сприятливі умови для реалізації довгострокових економічних стратегій.

У цьому контексті економічна дипломатія Польщі послідовно трансформується з інструмента підтримки експорту в багатофункціональний механізм реалізації державної економічної політики. Її ефективність проявляється у здатності мобілізувати зовнішні ресурси для досягнення внутрішніх стратегічних цілей – від трансформації енергетики до підтримки інноваційного підприємництва. Надалі успішність економічної дипломатії залежатиме від рівня її інтеграції в систему стратегічного планування, аналітичної підтримки та адаптивності до глобальних змін.

Економічна дипломатія відіграє ключову роль у реалізації національних стратегій економічного розвитку, сприяючи зміцненню торговельних зв'язків, залученню інвестицій та просуванню економічних інтересів на міжнародній арені. Аналіз досвіду Азербайджану, Єгипту, Грузії, Китаю та Польщі свідчить про те, що кожна з цих країн використовує економічну дипломатію як ефективний інструмент досягнення стратегічних цілей.

Азербайджан зосереджує свої дипломатичні зусилля на диверсифікації економіки, зменшенні залежності від нафтогазового сектора та розвитку міжнародного співробітництва в сфері енергетики та транспорту. Єгипет, своєю чергою, активно залучає іноземні інвестиції та використовує економічну дипломатію для просування великих інфраструктурних проєктів. Грузія робить акцент на лібералізації торгівлі та створенні привабливого бізнес-клімату, що сприяє залученню інвесторів та розширенню зовнішньоекономічних зв'язків.

Китай застосовує проактивну економічну дипломатію через ініціативу «Один пояс, один шлях», що дозволяє розширювати геоекономічний вплив і забезпечувати стабільне зростання через торговельні та інвестиційні механізми. Польща, використовуючи членство в ЄС, інтегрує свою економічну дипломатію в європейську економічну політику, розвиваючи експансію на міжнародні ринки та залучаючи інвестиції в технологічні та інноваційні галузі.

Загалом, досліджені країни демонструють різні підходи до економічної дипломатії залежно від своїх національних пріоритетів, економічного потенціалу

та геополітичного контексту, проте їх об'єднує прагнення до зміцнення позицій у світовій економіці та створення сприятливих умов для сталого розвитку.

Водночас сучасне глобальне економічне середовище зазнає суттєвих трансформацій під впливом різноманітних детермінант, зокрема зростаючої геополітичної напруги, нестабільності фінансових ринків, торговельних конфліктів і зміни пріоритетів міжнародних економічних об'єднань. Ці виклики змушують як окремі держави, так і наднаціональні утворення переглядати свої підходи до економічної дипломатії, адаптуючи їх до нових реалій. Подальший аналіз буде присвячений визначенню глобальних детермінант, що впливають на модифікацію економічної дипломатії, а також механізмів її адаптації до умов розбалансованого світового економічного середовища.

2.3. Глобальні детермінанти модифікації наднаціональної і національної економічної дипломатії в розбалансованому світовому економічному середовищі

Міжнародне середовище постійно змінюється, воно не є статичним, а має динамічний характер, тому відкриває значні можливості та створює проблеми для ведення економічної дипломатії. Саме в періоди потрясінь створюються нові принципи регулювання відносин між країнами, які, своєю чергою, можуть сприяти зміцненню загальної міжнародної економічної системи [69]. Крім того, зростає кількість міжнародних організацій та форумів, покликаних задовольнити зростаючі економічні потреби. Інша тенденція полягає в тому, що протиріччя між економічними наддержавами дедалі більше посилюються, а міжнародний економічний порядок потребує реформ. У глобалізованому світі, з дедалі більшою кількістю учасників на міжнародній арені (держави, транснаціональні корпорації та різні міжнародні організації) та зростаючою взаємозалежністю, питання модифікації економічної дипломатії стає дедалі актуальнішим. Саме «м'яка сила» та економічна дипломатія можуть стати запорукою не лише ефективної політики, а й омолодження глобальної економічної системи [166].

До певної міри економічна дипломатія стала чинником стабільності або нестабільності в контексті політико-військових конфліктів. У результаті економічний вимір набув дедалі більшої ролі у політичних питаннях, що призвело до змін у методах вирішення, від «реактивних до превентивних». «Геоekonomіка» замінює геополітику й стає ключовою проблемою для основних гравців на міжнародній арені, економічна сила визнається важливим фактором у визначенні домінування або підпорядкованості держав у міжнародній системі [112, с. 4]. Крім того, роль економіки і надалі посилюватиметься через динаміку та тенденції міжнародних відносин, і водночас зростатимуть труднощі у використанні економічних інструментів. З огляду на це, державам слід розробляти відповідні стратегії реалізації економічної дипломатії для збереження своєї актуальності на динамічній міжнародній арені.

Саме в цих умовах питання модифікації економічної дипломатії стає не лише актуальним, але й необхідним. Модифікація (видозміна) наднаціональної та національної економічної дипломатії в умовах розбалансованого світового економічного середовища залежить від низки глобальних детермінантів (факторів), які впливають на формування економічної політики на різних рівнях: як на національному, так і на наднаціональному. Щоб краще зрозуміти природу цих змін, необхідно розглянути визначення понять наднаціональної та національної економічної дипломатії, а також їх ключові відмінності.

Національна економічна дипломатія – це система заходів, які здійснюються урядом певної держави для представлення та захисту її економічних інтересів країни на міжнародному рівні. Вона охоплює двосторонні та багатосторонні економічні переговори, укладання торговельних угод, залучення іноземних інвестицій, розвиток економічного співробітництва з іншими країнами, тощо.

Основні функції національної економічної дипломатії включають:

- просування експорту та доступу до нових ринків: національні дипломати працюють над розширенням можливостей для національних компаній на закордонних ринках;

- залучення іноземних інвестицій: держави через дипломатію активно працюють над залученням капіталу для розвитку своєї економіки;
- захист національних економічних інтересів: країни використовують дипломатичні інструменти для збереження національного економічного суверенітету та уникнення небажаних зовнішніх впливів;
- підтримка внутрішньої економічної стабільності: дипломатичні зусилля спрямовані на укладання угод, які можуть сприяти розвитку критично важливих галузей економіки (наприклад, енергетика, технології).

Наднаціональна економічна дипломатія – це система заходів, які здійснюються наднаціональними організаціями або інституціями для регулювання економічних відносин між державами-членами або на глобальному рівні. Ці організації мають повноваження, які виходять за межі окремих країн, і вони можуть приймати рішення, що впливають на економічні політики держав-членів. Прикладами таких організацій є Європейський Союз, Світова організація торгівлі, Міжнародний валютний фонд.

Основні функції наднаціональної економічної дипломатії:

- регулювання міжнародної торгівлі: наднаціональні організації встановлюють правила та норми для регулювання міжнародної торгівлі, що включає митні тарифи, квоти, стандарти якості та інші аспекти економічної політики;
- координація економічної політики між державами: наднаціональні інституції координують економічні зусилля між країнами-членами, особливо у сферах торгівлі, фінансової стабільності, боротьби з кризами (фінансовими, кліматичними тощо);
- розвиток багатосторонніх угод: такі організації розробляють та впроваджують багатосторонні економічні угоди, спрямовані на підтримку економічного зростання і стабільності на міжнародному рівні;
- контроль і моніторинг виконання міжнародних угод: наднаціональні інституції забезпечують дотримання умов багатосторонніх договорів і прийнятих рішень на глобальному рівні.

Таблиця 2.8.

Ключові відмінності між національною та наднаціональною економічною дипломатією

Характеристика	Національна економічна дипломатія	Наднаціональна економічна дипломатія
Рівень дій	Відбувається на рівні окремої держави	Відбувається на рівні міжнародних організацій
Мета	Захист і просування національних економічних інтересів	Гармонізація та регулювання економічних відносин між країнами
Учасники	Держави та їх дипломатичні представництва	Наднаціональні організації (ЄС, СОТ, МВФ, Світовий банк)
Пріоритети	Створення вигідних умов для національної економіки, залучення інвестицій	Створення глобальних або регіональних умов для економічної стабільності
Інструменти	Двосторонні угоди, міжнародні конференції, економічні місії	Міжнародні угоди, правила регулювання міжнародної торгівлі, фінансування
Обсяг повноважень	Обмежується національним законодавством і пріоритетами	Має вплив на політику декількох країн, виходить за межі національних інтересів
Формування рішень	Прийняття рішень залежить від внутрішніх інтересів держави	Рішення приймаються через колективні інституції з урахуванням інтересів декількох країн

Джерело: складено автором

Повертаючись до питання глобальних детермінантів, які впливають на формування економічної політики на різних рівнях варто зазначити, що такого роду фактори існували завжди. Концепція економічної дипломатії поступово формувалася протягом останніх 50 років, оскільки економіка стала основним чинником політичного впливу. Порядок після Другої світової війни, який розпочався з Плану Маршалла та Європейського об'єднання вугілля і сталі, створеного в 1951 році, був великою економічною подією. Таким чином, провідні світові економіки проводили свою дипломатію, зосереджуючись на своїх економічних, торговельних та приватних інтересах [60].

Серед ключових глобальних детермінант, що змінюють підходи до взаємодії на міжнародному рівні та визначають пріоритети дипломатії, варто виокремити наступні:

1. Глобалізація та деглобалізація.

1.1. Глобалізація стимулює країни до взаємної інтеграції, співпраці у вирішенні економічних проблем, розвитку багатосторонніх відносин. Це вимагає активної дипломатії для укладання угод про вільну торгівлю, співробітництво в міжнародних організаціях (наприклад, СОТ, МВФ, Світовий банк).

1.2. Деглобалізація, яка проявляється у посиленні протекціонізму та економічного націоналізму, вимагає перегляду підходів до економічної дипломатії. Країни зосереджуються на захисті власних інтересів, що ускладнює міжнародне співробітництво.

Одним із важливих прикладів того, як глобалізація та деглобалізація вплинули на економічну дипломатію країни, є Афганістан. Після американської інтервенції після 2001 року Афганістан став глибоко інтегрованим у світову економіку завдяки іноземній допомозі та військовому втручання. Глобалізація принесла як можливості, так і виклики: приплив міжнародної допомоги призвів до створення нової комунікаційної інфраструктури та відкриття економіки для світових ринків. Однак залежність від міжнародних акторів також призвела до таких проблем, як втрата суверенітету і труднощі у створенні стабільної, незалежної економіки. З часом процес глобалізації змінив афганську економічну дипломатію, зробивши країну більш залежною від зовнішньої допомоги, водночас борючись із внутрішніми проблемами управління.

З іншого боку, виведення іноземних військ і скорочення міжнародного втручання в останні роки відображає рух до деглобалізації. Це призвело до значних змін в економічній дипломатії Афганістану, з меншою кількістю ресурсів і меншою міжнародною співпрацею, що змушує країну переосмислити свої стратегії участі в глобальних економічних відносинах, особливо з такими сусідами, як Пакистан, і регіональними гравцями в Азії [47].

2. *Регіоналізація.* Після ослаблення глобалізаційних тенденцій, відбувається посилення регіональних економічних інтеграційних процесів (ЄС, ASEAN, НАФТА тощо). Економічна дипломатія фокусується на зміцненні

регіональних зв'язків та інституцій, що зменшує залежність від світових економічних центрів.

Яскравим прикладом того, як регіоналізація вплинула на економічну дипломатію країни, є Ефіопія. У зовнішній політиці країни, особливо після 2002 року, акцент робився на економічну дипломатію з акцентом на регіональну інтеграцію. Активна участь Ефіопії в регіональних організаціях, таких як Африканський Союз та IGAD (Intergovernmental Authority on Development), допомогла узгодити її дипломатичні зусилля з регіональними економічними цілями. Ця стратегія сприяла зміцненню торговельних відносин, розвитку інфраструктури та вирішенню конфліктів у регіоні, демонструючи, як регіоналізація може сприяти змінам в економічній дипломатії.

Розглядаючи приклад Ефіопії, можна сказати, що її підхід до регіоналізації в економічній дипломатії відображає, як країни можуть адаптувати свої стратегії для сприяння регіональному співробітництву. Участь Ефіопії в таких організаціях, як Африканський Союз та IGAD, дозволила їй впливати на регіональний економічний порядок денний, особливо у сфері розвитку інфраструктури та миротворчих зусиль. Будівництво таких масштабних проєктів, як Гребля Великого Ефіопського Ренесансу, яка пов'язує економічні та геополітичні стратегії, підкреслює відданість Ефіопії регіональній економічній інтеграції як ключовому аспекту її дипломатії [66].

Іншим прикладом є Мексика, яка трансформувала свою економічну дипломатію завдяки активній участі в регіональних торговельних угодах, таких як НАФТА (тепер USMCA). Мексиканська економіка стала глибоко інтегрованою зі США та Канадою, що призвело до значних зрушень у торговельній політиці, регуляторному узгодженні та транскордонних інвестиціях. Ця угода суттєво змінила економічну дипломатію країни, акцентуючи увагу на сприянні експорту та залученню іноземних інвестицій, зокрема в автомобільну, електронну та агропромислову галузі. Переформатування НАФТА в USMCA демонструє, як регіональні економічні блоки можуть змусити країни адаптувати свої

дипломатичні та економічні стратегії для підтримки конкурентоспроможності та стабільності в мінливому торговельному середовищі [109].

3. *Економічні кризи.* Глобальні фінансові та економічні кризи (як-от світова фінансова криза 2008 року або пандемія COVID-19) змінюють пріоритети економічної дипломатії. Під час криз країни переглядають свою економічну стратегію, зокрема з точки зору торговельних відносин, фінансових потоків та інвестиційних угод.

Глобальна фінансова криза 2008 року, спричинена крахом банку Lehman Brothers, серйозно вплинула на економічну дипломатію США. Уряд США був змушений долучитися до масштабних програм порятунку, таких як Troubled Asset Relief Program, щоб стабілізувати фінансові установи. Криза призвела до прийняття закону Додда-Франка, який реформував фінансове регулювання, щоб запобігти надмірному ризику. Американська економічна дипломатія після кризи наголошувала на фінансовій стабільності та прозорості на світових ринках, ведучи переговори з міжнародними партнерами, щоб уникнути повторення подібних криз [126].

Під час європейської боргової кризи Греція стала однією з найбільш постраждалих країн, яка потребувала численних пакетів допомоги від ЄС та МВФ. Грецька економічна дипломатія зазнала фундаментальних змін, оскільки їй довелося вести переговори про жорсткі заходи економії в обмін на міжнародну фінансову допомогу. Роль Греції в міжнародній дипломатії змінилася з автономного актора на глибоко інтегрованого в європейську фінансову політику [126].

Прикладом того, як глобальні фінансові та економічні кризи вплинули на економічну дипломатію, може також слугувати Венесуела, особливо під час кризи 2014 року. Різке падіння цін на нафту, а також тривале неефективне управління економікою занурили Венесуелу у важку фінансову та політичну кризу. Як наслідок, економічна дипломатія Венесуели була змушена переорієнтуватися з нафтової залежності на пошук нових альянсів та допомоги від таких країн, як росія та Китай. Венесуела також активізувала свою

регіональну економічну дипломатію в Латинській Америці, зосередившись на розбудові партнерських відносин з країнами, які симпатизують її політичному режиму, і шукаючи економічної підтримки, незважаючи на міжнародні санкції [124].

На противагу цьому, під час глобальної фінансової кризи 2008-2009 років Німеччина зосредила свою економічну дипломатію на зміцненні зв'язків всередині Європейського Союзу та забезпеченні своєї лідерської ролі у формуванні європейської фінансової реакції. Німеччина просуvalа заходи жорсткої економії та структурні реформи в таких постраждалих від кризи країнах, як Греція, а також виступала за посилення механізмів європейського економічного управління. Такий підхід зміцнив економічну дипломатію Німеччини в ЄС, вплинувши на довгострокову фіскальну та монетарну політику [128].

4. *Технологічні зміни.* Розвиток цифрових технологій, автоматизації та штучного інтелекту впливає на економічні відносини. Нові технології створюють нові виклики для регулювання міжнародної торгівлі, інвестицій і транснаціональних корпорацій, що потребує адаптації економічної дипломатії до нових реалій.

Цікавий приклад того, як розвиток цифрових технологій і штучного інтелекту вплинув на економічну дипломатію, можна знайти в Європейському Союзі. Прийняття ЄС ШІ як стратегічного активу вплинуло на багато секторів, включаючи економічну дипломатію. Переплетення штучного інтелекту з економікою, політикою та геополітикою змінило те, як ЄС взаємодіє на глобальному рівні. Вплив штучного інтелекту посилив як м'які, так і жорсткі інструменти впливу, допомагаючи ЄС вистояти в «технологічній холодній війні» та перепозиціонувати себе в глобальному технологічному лідерстві, зокрема, у співпраці з німецькою ініціативою «Індустрія 4.0». ШІ не лише змінює економічну політику, але й трансформує дипломатичні інструменти, які ЄС використовує для утвердження свого впливу на світовій арені [52].

5. *Зміни клімату.* Економічна дипломатія все більше фокусується на питаннях сталого розвитку та екологічних стандартах. Кліматичні зміни примушують країни та наднаціональні організації інтегрувати екологічні питання у міжнародну економічну політику, включаючи енергетичні ресурси та торговельні обмеження для вуглецевоємних галузей.

Одним із прикладів впливу кліматичних змін на економічну дипломатію є політика Європейського Союзу щодо Африки. У відповідь на кліматичні виклики, ЄС адаптував свою економічну дипломатію до кліматичних змін, зосередившись на співпраці з африканськими країнами у сфері відновлюваних джерел енергії та сталого розвитку. Європейський «Зелений курс» спрямований на зміцнення зв'язків з Африкою через інвестиції в чисті технології, що не тільки допомагає зменшити викиди, але й створює нові можливості для торгівлі та економічної взаємодії [45].

Подібна динаміка спостерігається у Великій Британії, де після виходу з ЄС акцент в економічній дипломатії змістився на підтримку кліматичних ініціатив та розвиток «зелених» ринків. Наприклад, Велика Британія активно просуває свої «зелені» технології та лідирує в міжнародних переговорах щодо зміни клімату, що також відкриває нові ринки для британських компаній, що працюють у сфері екологічних технологій [151].

6. *Зростання ролі Китаю та інших нових економік.* Підйом Китаю як глобальної економічної сили впливає на баланс сил у міжнародній економічній дипломатії. Інші країни з ринками, що розвиваються, також посилюють свої позиції (Індія, Бразилія, Південна Корея), що вимагає нових підходів до двосторонніх та багатосторонніх відносин.

Наприклад, китайська ініціатива BRI спричинила зміни у підході Європейського Союзу до економічної дипломатії. У відповідь на експансивні інфраструктурні проєкти BRI по всій Євразії, ЄС запустив стратегію «Глобальні ворота», спрямовану на створення стійких зв'язків і надання альтернативи впливу Китаю. Ця ініціатива свідчить про зміни в економічній дипломатії ЄС,

зосереджуючись на створенні партнерств, заснованих на сталості та взаємності, щоб протистояти зростаючому впливу Китаю [70].

Зростаюча економічна потужність Китаю також вплинула на економічну дипломатію США. США довелося адаптувати свою стратегію, щоб збалансувати співпрацю і конкуренцію з Китаєм. Оскільки Китай наполягає на посиленні контролю над нормами міжнародної торгівлі й прагне отримати доступ до ресурсів у всьому світі, США перейшли від відносин, заснованих переважно на торгівлі, до розгляду ширших економічних і безпекових наслідків посилення Китаю. Це призвело до того, що США переглянули свою позицію щодо багатосторонніх інституцій і почали шукати нові форми взаємодії в Азії [90].

7. *Геополітична нестабільність.* Збройні конфлікти, санкції та економічні війни суттєво впливають на модифікацію економічної дипломатії. Санкції проти держав, економічні обмеження та торгові бар'єри змінюють ландшафт економічної дипломатії, особливо для країн, залучених до таких конфліктів і змушують їх шукати нових економічних партнерів та сфери впливу.

Одним із прикладів є розвиток економічної дипломатії росії у відповідь на війну в Україні та подальші санкції, запроваджені західними країнами. Ці санкції змусили росію шукати альтернативні торговельні партнерства та платіжні системи з незахідними країнами, зокрема Китаєм та Індією. Наприклад, росія та Індія розглядали схему розрахунків у рупіях для обходу санкцій, демонструючи зміну дипломатичних стратегій, спрямованих на підтримку економічної стабільності в умовах ізоляції від західних фінансових систем.

Так само ЄС був змушений адаптувати свою економічну дипломатію, об'єднавши країни-члени навколо спільних санкцій проти росії, зміцнюючи внутрішню солідарність і водночас керуючи економічними наслідками скорочення імпорту енергоносіїв. Глобальна реакція на ці санкції також підкреслила роль економічних інструментів, таких як санкції, як сучасної «зброї», яка може виступати альтернативою традиційній війні [103].

Окрім росії, збройні конфлікти, санкції та економічні війни значно вплинули на економічну дипломатію таких країн Іран, Куба та Північна Корея.

Іран стикався з багаторічними санкціями, насамперед через свою ядерну програму. Це змусило країну змінити свої дипломатичні стратегії і розвивати альтернативні економічні зв'язки з країнами, що не підтримують санкції, наприклад, з Китаєм та Індією. Іран також розширив співпрацю з сусідніми країнами для підтримки свого енергетичного експорту в обхід обмежень, що значно змінило його підхід до міжнародних відносин і економічних угод [71].

Куба тривалий час перебувала під економічними санкціями США. Це підштовхнуло країну до розвитку економічних відносин з іншими країнами, такими як Венесуела, Китай та росія. Куба також активно розвивала економічну дипломатію в Латинській Америці, намагаючись підтримувати свою економіку через інтеграцію в регіональні блоки, такі як Боліваріанський альянс народів нашої Америки, що протистоїть впливу США [114].

У зв'язку з міжнародними санкціями, накладеними через її ядерну програму, Північна Корея була змушена звернутись до Китаю як до основного економічного партнера. Країна використовує «економічну стійкість» у своїй дипломатії, щоб мінімізувати вплив санкцій, одночасно зберігаючи певну економічну діяльність через тіньові канали торгівлі та нелегальну діяльність, як, наприклад, кіберзлочинність [114].

8. *Енергетичний перехід.* Країни по всьому світу дедалі більше коригують свою економічну дипломатію у відповідь на глобальний перехід від традиційних викопних видів палива до відновлюваних джерел енергії. Цей перехід не лише змінює енергетичні ринки, але й впливає на геополітичний ландшафт і торговельні відносини.

Наприклад, Марокко суттєво переглянуло свою енергетичну стратегію, маючи на меті, щоб до 2030 року 52% електроенергії надходило з відновлюваних джерел. Історично залежна від імпорту енергоносіїв, країна зараз використовує свої багаті сонячні та вітрові ресурси для підвищення енергетичної безпеки та зменшення залежності від імпорту викопного палива. Цей зсув дозволив Марокко зміцнити дипломатичні та економічні зв'язки з іншими країнами за

допомогою таких ініціатив, як транскордонна торгівля електроенергією, що посилює регіональну співпрацю та енергетичну незалежність [84].

Аналогічно, Об'єднані Арабські Емірати, великий експортер нафти, взяли на озброєння відновлювану енергетику як частину своєї довгострокової стратегії економічної диверсифікації. ОАЕ мають намір до 2050 року виробляти 44% електроенергії з відновлюваних джерел. Дипломатичні ініціативи, такі як прийняття Міжнародного агентства з відновлюваних джерел енергії (IRENA), відображають прагнення країни позиціонувати себе як лідера в глобальних дискусіях щодо енергетичного переходу, водночас продовжуючи управляти своїми традиційними нафтовими активами [84].

У Саудівській Аравії економічна дипломатія також змінюється у відповідь на глобальний енергетичний перехід. Країна, відома своїми величезними запасами нафти, почала інвестувати значні кошти у проєкти з відновлюваної енергетики в рамках своєї ініціативи «Бачення 2030». Аукціони з відновлюваної енергетики, такі як нещодавні торги, на яких було встановлено рекордно низьку ціну на сонячну енергію, приваблюють міжнародних інвесторів і змінюють роль Саудівської Аравії на світовому енергетичному ринку [84].

Ці країни ілюструють, як глобальний перехід до відновлюваних джерел енергії спонукає до змін в економічній дипломатії, сприяє розвитку нових міжнародних партнерств і стимулює економічну диверсифікацію в державах, що традиційно залежать від викопних видів палива.

9. Міжнародні організації та глобальне врядування. Модифікація економічної дипломатії відбувається під впливом глобальних гравців, таких як МВФ, СОТ, ООН. Зміни в правилах та принципах роботи цих інституцій впливають на глобальну економічну політику та її національні прояви.

Яскравим прикладом є те, як динаміка змін у таких організаціях, як МВФ та СОТ, підштовхнула країни до адаптації своїх дипломатичних стратегій. Мультилатералізм, колись побудований на жорсткій ієрархії та договірних правилах, еволюціонує в бік більш гнучкого, мережевого управління. Цей зсув призвів до того, що країни вдаються до нових форм економічної дипломатії, щоб

орієнтуватися у все більш децентралізованих і неформальних глобальних інституціях [100].

Наприклад, одна з основних трансформацій, яка вплинула на політику Великої Британії та інших країн, стосується змін у багатосторонній системі торгівлі та необхідності реформування міжнародних організацій. Оскільки глобальна економіка стає все більш політизованою, країни шукають нові форми співпраці та економічної дипломатії. Британія, наприклад, намагається будувати союзи з «однодумцями» для вирішення ключових питань, таких як екологія та охорона здоров'я, особливо в умовах, коли міжнародні організації, такі як СОТ, перебувають у кризі [166].

Інший приклад – Китай, який через ініціативу «Один пояс, один шлях» вплинув на міжнародний порядок і переглянув правила глобального врядування. Ця ініціатива дозволила Китаю розширити свій вплив у світі і стала викликом для існуючих норм міжнародних організацій, створюючи нові стандарти для інфраструктурного розвитку та фінансової співпраці між країнами [89].

Ці трансформації підкреслюють важливість адаптації економічної дипломатії до змін в глобальній системі врядування і прагнення до пошуку нових способів співпраці, які включають як традиційні багатосторонні платформи, так і нові регіональні ініціативи.

Таким чином ми бачимо, що всі вищезгадані детермінанти впливають як на національну, так і на наднаціональну економічну дипломатію.

На національному рівні ці детермінанти змушують країни швидко адаптуватися до змін, розробляючи нові стратегії економічного розвитку, які враховують глобальні виклики.

На наднаціональному рівні організації змушені переглядати правила міжнародної торгівлі, інвестування та співпраці для збереження стабільності та вирішення нових проблем, що виникають через глобальні процеси.

Модифікація наднаціональної та національної (двосторонньої і багатосторонньої) економічної дипломатії у розбалансованому світовому економічному середовищі є багатограним процесом. Він визначається як

внутрішніми інтересами окремих країн, так і колективними рішеннями на рівні міжнародних організацій. Кожен рівень дипломатії відіграє важливу роль у реагуванні на глобальні виклики, але різняться за пріоритетами, інструментами та масштабом впливу.

Модифікацію моделі економічної дипломатії в умовах розбалансованого світового економічного середовища з урахуванням глобальних детермінант, ми пов'язуємо з її багаторівневою структурою, яка включатиме в себе взаємодію між національними й наднаціональними інституціями, буде чутливою до глобальних процесів, а також гнучко реагуватиме на нові виклики, зумовлені економічними і геополітичними змінами (рис. 2.18)

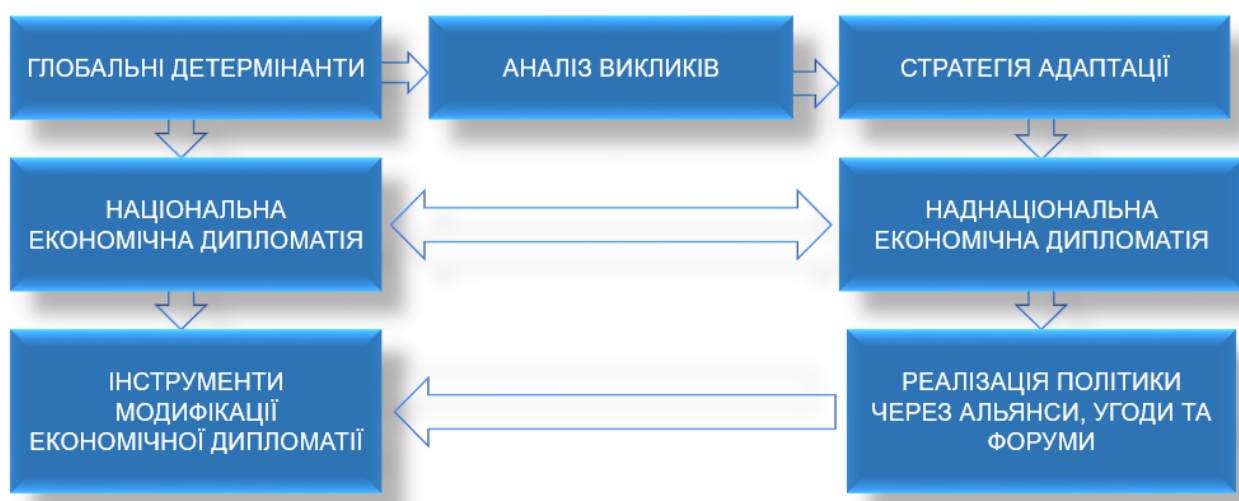

Рис. 2.18. Модель модифікації економічної дипломатії в розбалансованому світовому економічному середовищі

Джерело: побудовано автором

У представленій моделі глобальні детермінанти – це зовнішні, глобальні чинники, які зумовлюють зміни як у національній, так і в наднаціональній економічній дипломатії. Вони можуть включати різні фактори, які були згадані в роботі вище. Ці детермінанти слугують каталізаторами дій, змушуючи країни та організації переоцінювати свої економічні стратегії.

Аналіз викликів передбачає визначення та оцінку викликів і можливостей, які створюють глобальні детермінанти. Він включає оцінку вразливості (таких як економічна залежність або вразливість до перебоїв у торгівлі) та можливостей

(таких як ринки, що розвиваються, або технологічні інновації). Цей процес визначає структуру дипломатії для реагування на нові глобальні виклики, забезпечуючи відповідність стратегій мінливому ландшафту.

На основі аналізу викликів країни розробляють адаптаційні стратегії і ставлять завдання економічній дипломатії. Вони можуть включати зміщення фокусу на більш стійкі сектори економіки, створення нових дипломатичних партнерства або перегляд торговельних угод. Як правило адаптаційні стратегії спрямовані на захист національних інтересів, управління ризиками та використання нових економічних можливостей в умовах глобальних змін і є центральним елементом моделі, що базується на перегляді національних інтересів та пріоритетів. Кожна країна в умовах економічної нестабільності змушена переосмислювати свої стратегічні економічні цілі, беручи до уваги як внутрішню економічну ситуацію, так і зовнішні виклики, включаючи санкції, фінансові кризи та зміни в глобальних ланцюгах постачання. Це веде до модифікації національної та наднаціональної економічної дипломатії, використання сильних сторін кожної з метою збереження та посилення конкурентоспроможності країни на міжнародній арені.

Національна (двостороння) дипломатія, як вже зазначалось у розділі I даного дослідження, забезпечує задоволення унікальних економічних потреб та інтересів країни, зазвичай зосереджуючись на збереженні конкурентних переваг та забезпеченні економічної стабільності. У той час як наднаціональна дипломатія зміцнює багатосторонню взаємодію й допомагає меншим або менш впливовим країнам вирішувати проблеми через альянси та міжнародні структури підтримки.

Країни також визначають ключові пріоритети співробітництва, включаючи розвиток торговельних відносин, залучення інвестицій, укладання технологічних угод та реагування на виклики зміни клімату. У рамках адаптації ці пріоритети стають визначальними для формування нових дипломатичних стратегій.

У цілому ця модель ілюструє циклічний і взаємопов'язаний характер економічної дипломатії, підкреслюючи, як глобальні сили та платформи

співпраці формують стратегії та інструменти, які країни використовують для навігації в постійно мінливому міжнародному середовищі.

Модель передбачає тісну взаємодію між національними та наднаціональними рівнями економічної дипломатії:

– *На національному рівні.* Урядові дипломатичні ініціативи орієнтовані на двосторонні угоди та підтримку внутрішнього економічного зростання. Кожна держава активно переглядає свої економічні відносини з міжнародними партнерами, реагуючи на глобальні кризи.

– *Наднаціональний рівень (багатостороння дипломатія).* Міжнародні організації, такі як ЄС, СОТ та ООН, відіграють важливу роль у формуванні нових рамок міжнародної економічної співпраці. Вони сприяють вирішенню глобальних економічних криз через багатосторонні домовленості та регулятивні механізми.

Модель модифікації економічної дипломатії складається з п'яти ключових елементів:

1. Ідентифікація викликів та можливостей: країни аналізують глобальні тенденції, такі як технологічні інновації, підйом нових економік і енергетичні перетворення, щоб адаптувати свої стратегії економічної дипломатії.

2. Формування нових економічних стратегій: держави розробляють довгострокові економічні стратегії, що враховують регіональні інтеграційні процеси та нові правила міжнародної торгівлі та інвестицій.

3. Трансформація дипломатичних інструментів: використання нових інструментів дипломатії, таких як цифрова дипломатія, кліматична дипломатія, а також спеціалізовані міжнародні форуми для вирішення специфічних питань (енергетичні угоди, боротьба з кризами тощо).

4. Гнучкість у відповідях на кризи: країни та наднаціональні структури повинні бути готові оперативно реагувати на економічні кризи (через коригування торговельних правил, створення фінансових буферів, зміцнення регіональної кооперації).

5. Зміцнення багатосторонніх відносин: активізація участі в багатосторонніх міжнародних організаціях для впливу на глобальну економічну політику та координацію зусиль у подоланні глобальних викликів.

Для ефективної реалізації моделі використовуються наступні механізми:

- *Багатосторонні дипломатичні форуми.* Підвищення ролі міжнародних самітів (наприклад, G20, Всесвітній економічний форум), де обговорюються глобальні економічні питання та розробляються спільні рішення.

- *Двостороння дипломатія.* Укладання угод на національному рівні в умовах ускладнених багатосторонніх переговорів через протекціонізм або інші перешкоди.

- *Економічні альянси та коаліції.* Створення нових економічних альянсів, таких як регіональні угруповання для розвитку зеленої енергетики чи цифрових технологій, що зміцнює співпрацю у вузьких сферах.

Ця модель демонструє, як країни та наднаціональні організації можуть адаптувати свою економічну дипломатію в умовах глобальної економічної нестабільності та непередбачуваних викликів, зберігаючи при цьому стратегічні переваги та конкурентоспроможність на міжнародному рівні. Її перевагами є гнучкість, системність та інноваційність. Модель дозволяє країнам швидко адаптувати свої економічні дипломатичні стратегії до глобальних змін; враховує як глобальні детермінанти, так і внутрішні національні інтереси, а також використовує нові технології і глобальні тренди як основу для економічної дипломатії.

Представлена модель може бути використана для розробки політик, що забезпечують ефективне реагування на сучасні глобальні виклики, підтримуючи національні інтереси в контексті міжнародних економічних відносин.

Проте, ця модель, яка стосується всіх форм дипломатії не виключає і не може суперечити модернізації національної дипломатії. Можливі напрямки модифікації парадигми національної економічної дипломатії нами досліджувалися додатково [див. 31]. За результатами цих досліджень була

зроблена низка узагальнень, які торкалися змін у парадигмі дипломатії та кількох параметрів оцінки її ефективності.

Перш за все, на чому слід акцентувати увагу, дане дослідження спиралося на ґрунтовні аналітичні розвідки, які висвітлюють зростання ролі економічної дипломатії в реалізації економічної політики країн і формуванні засад національного економічного розвитку, у тому числі в часи загострення протистояння та турбулентностей. У ході дослідження було зроблено висновок, що економічна дипломатія – не нове явище у світовій економічній науці, а досвід застосування збагаченого інструментарію в економічній дипломатії й формування нових методів реалізації поставлених завдань був і залишається об'єктом уваги міжнародної дипломатичної та наукової спільноти. Сучасні ж дослідження, які стосуються нинішніх умов глобалізації, враховують тектонічні зрушення в умовах здійснення дипломатичної діяльності й, відповідно, пов'язують з ними трансформації у цій підсистемі міжнародних економічних відносин.

Слід погодитися з Ч. Четтерджі, який у книзі *«Economic Diplomacy and Foreign Policy-making»* [65] привертає увагу до необхідності використання нових підходів до визначення інноваційних процедур і компонентів економічної дипломатії в сучасному світі, який характеризується конфліктами. Розглядаючи природу, напрямки та нагальність осучаснення принципів економічної дипломатії, автор зосереджується на аналізі нових каналів і інструментів економічної дипломатії, відзначаючи непритаманні їй раніше зміни усталених підходів, норм і інститутів, зокрема, вказуючи на зростання ролі неурядових організацій та публічного сектору. Він презентує новий вид дипломатії – каталітичну дипломатію, яка, на його думку, ефективніша в контексті розвитку ринків на відміну від міждержавної (офіційної) економічної дипломатії, що використовує традиційні методи, базовані на нормах міжнародного права. Аналіз даного дослідження дає підстави зробити висновок, що економічна дипломатія періоду модернізації і економічна дипломатія в контексті відбудовчих процесів різняться за характером і природою завдань, які визначаються внутрішньою та

зовнішньою політикою. Водночас дане дослідження настановує на думку, що економічна дипломатія періоду застосування моделі економічного прориву (мобілізаційної моделі «економічного націоналізму») за умови пріоритетності офіційної компоненти, трансформуватиметься й надалі, набуваючи нових форм і використовуючи потенціали різних суб'єктів, причому, не лише економічної діяльності.

Його дослідження є логічним продовженням цілої низки попередніх розвідок [таких як 55; 91; 113] на тему інноваційних методів економічної дипломатії, започаткованих ще наприкінці 90-х років минулого століття. Дипломатія-катализатор визнає такі методи, як «м'яка сила»; оперативна адаптація до реалій, що змінюються; залучення на свою сторону опонентів через системи лобіювання, маніпуляції; «гнучкість принципів» відповідно до реалій, що змінюються. При цьому економічна дипломатія залишається підконтрольною державі й дотримується основного принципу – пріоритетності національних інтересів. Це означає, що економічна дипломатія перестає здійснювати державну політику класичними методами, але залишається невід'ємною частиною й фактором забезпечення національної економічної безпеки. Фактично, йдеться про допустимість використання різних методів, які сприяють реалізації доктрини національного економічного егоїзму.

Ф. Сумар у своїй книзі «*The Development Diplomat: Working Across Borders, Boardrooms, and Bureaucracies to End Poverty*» [140] також відзначає високий катализаторський рівень сучасної економічної дипломатії, вказуючи на широке використання непритаманних їй досі форм, особливо у періоди турбулентності й у контексті потреби активізації економічного розвитку, та називаючи її дипломатією розвитку. Синергія офіційної економічної дипломатії й дипломатії різного рівня суб'єктів ринку в трактуванні автора досягається через підпорядкування національним інтересам.

Закономірності, природу інноваційного оновлення й причини трансформації економічної дипломатії країн в умовах глобалізації та особливостей економічних політик країн досліджують Т. Бальзак, Ф. Шарійон,

Ф. Рамел та інші автори в роботі «*Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice (The Sciences Po Series in International Relations and Political Economy)*» [85]. Аналізуючи роль і місце економічної дипломатії в регулюванні світового розвитку, вони оцінюють її як важливий і інноваційний інструмент, проте, вказують і на нові тенденції в глобальному розвитку – суверенізацію державних політик та пошук шляхів використання моделі економічного прориву, яка не залишає місця компромісам. На їхню думку, економічна дипломатія таких країн вдається до різних способів і маніпуляцій для вирішення завдань внутрішньої економічної політики, дотримується генерального курсу – виводить національні інтереси на перший план щодо завдання формування основ включення в контекст глобального розвитку.

Логічним продовженням даних досліджень є книга А. Сірохейя і Р. Ахмеда «*Economic Diplomacy: Trade, Investment, And Global Prosperity*» [133], які, проаналізувавши складну систему взаємодії між країнами в їхньому прагненні економічного зростання та міжнародної конкурентоспроможності, вказують на те, що з одного боку країни використовують економічну дипломатію як складову національної економічної стратегії, а з іншого боку, як дипломатичні стратегії використовуються ними для поєднання цих цілей із завданням забезпечення сталого глобального економічного розвитку.

Важливий аспект – результативність економічної дипломатії в контексті розбудови мобілізаційної моделі висвітлюється в книзі Л. Н. Сковгаард-Поульсена «*Bounded Rationality and Economic Diplomacy: The Politics of Investment Treaties in Developing Countries*» [134], який вказує на обмеженість можливостей використання принципу раціональності (економічної ефективності) в економічній дипломатії в контексті запровадження мобілізаційної економічної політики. Він доводить, що в її основу мають покладатися вимоги соціально-економічної ефективності – формування державами засад міжнародної конкурентоспроможності. На прикладі аналізу наслідків укладання міждержавних інвестиційних договорів країн, що намагались реалізувати модель економічного прориву (країн, що розвиваються),

ця книга застерігає уряди країн, від переоцінки економічних вигод інвестиційних угод і ігнорування пов'язаних з ними ризиків, що дає нове теоретичне пояснення часто ірраціональної, але передбачуваної природи економічної дипломатії: переймаючись кількістю залучених інвестицій, вона інколи упускає з виду національні інтереси.

Інновація двадцятого століття – іноземна допомога стала звичним елементом міжнародних відносин і віднесена до розряду інструментів глобального солідаризму й соціального вирівнювання. Проте, поза увагою дослідників не залишились деякі важливі негативні аспекти, що мають бути враховані економічною дипломатією. Так, спираючись на свій досвід у порівняльній політиці й у міжнародних відносинах, та досвід державної посадової особи, К. Ланкастер у книзі «*Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics*» [106] досліджує вплив на економічну ефективність національної економіки, а також цілі зовнішньої допомоги, на особливості діяльності політичних інституцій, груп інтересів, на способи організації урядами такої допомоги. Автор намагається дати відповідь на питання про мотиви надання й залучення іноземної допомоги та стверджує, що країнами, які надають допомогу, вона завжди використовувалася і буде використовуватися для досягнення цілей власної економічної політики; країни ж, які залучають таку допомогу, ризикують потрапити в пастку чужих інтересів.

Звісно, у контексті досліджуваних інноваційних аспектів сучасної економічної дипломатії, неможливо обійти увагою найактуальнішу проблему, з якою вона стикається – глобальну боротьбу з кліматичними змінами. Автор однієї з найкращих за версією Financial Times книг 2023 року – «*Five Times Faster: Rethinking the Science, Economics, and Diplomacy of Climate Change*» С. Шарп [130] вказує на те, що щоб уникнути небезпечної зміни клімату необхідна синергія економічних політик країн світу, тоді як у науково-економічному трактуванні зусилля в цьому напрямку загрожують національній конкурентоспроможності, завдають удару по економічній ефективності, і,

відповідно, економічна дипломатія дотримуватиметься політики національного економічного егоїзму.

Ще один інноваційний аспект економічної дипломатії – композитні індекси, які використовуються національними та міжнародними організаціями, а також урядами та корпораціями для відстеження різноманітних аспектів ефективності економік країн, оцінки прогресу та участі в конструктивному політичному діалозі, охарактеризовані в колективному дослідженні «*Modern Indices for International Economic Diplomacy*» (за загальної редакції В. Чарльза й А. Емрознеджада) [111], оцінюються авторами як інструменти дипломатичної комунікації, що впливають на прийняття рішень і формування політики. Сучасна економічна дипломатія спирається на спектр відповідних індексів розвитку та добробуту, які використовуються для порівняльного аналізу (індекс рівня життя ОЕСР, індекс Джині, індекс гендерної рівності, міжнародний індекс ризиків енергетичної безпеки, індекс ризику країни, індекс сприйняття корупції, індекс глобального тероризму тощо), використовуючи їх у своїх цілях. Способи їхнього використання і маніпулювання ними детально висвітлюються в книзі.

Усі ці питання досліджуються також у роботах Н. О. Татаренко, яка тісно пов'язує трансформацію національної економічної дипломатії зі зміною стратегій економічного розвитку країн, поділяючи їх на два ідеальних типи: ліберально-космополітичний і національно-егоїстичний. Другий тип автор вважає новою реальністю, яка пов'язана з процесами суверенізації і підштовхує країни до застосування стратегії «економічного націоналізму» [142].

У цілому, інноваційна модель національної економічної дипломатії, зважаючи на глобальні тренди, які намітились в останні роки, у тому числі під впливом пандемії COVID-19 і війни в Україні, яка висвітлили нові «економіко-націоналістичні» тенденції у розвитку міжнародної економічної співпраці, на наш погляд тяжітиме до наступної моделі (рис. 2.19):

Рис. 2.19. Пріоритетність факторів впливу на параметри моделі національної економічної дипломатії

Джерело: побудовано автором

На практиці це означатиме, що в умовах загострення глобальних викликів разом з модифікацією моделі економічного розвитку – посиленні зосередженості країн на реалізації національних економічних інтересів, частково ігноруватимуться глобальні наративи, як то: формування глобального уніфікованого ринку, виконання вимог глобального екологічного та глобального енергетичного порядку денного, уніфікації умов глобальної торгівлі, тощо, і, натомість відбуватиметься перехід до суверенізації економічних політик, що своїм прямим наслідком матиме модифікацію національної моделі економічної дипломатії у напрямку посилення її конфронтаційного характеру. Звичайно, адаптаційний характер національної економічної дипломатії залишається тією вимогою, яка є притаманною самому поняттю економічної дипломатії. Проте її офіційна складова братиме верх над супутніми інструментами і методами, визначати завдання, не послаблюючи, а, навпаки, посилюючи її каталітичну парадигму.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дисертації здійснено всебічний аналіз взаємозв'язку між національними економічними інтересами, стратегіями економічного розвитку та економічною дипломатією як інструментом реалізації цих стратегій у контексті сучасних глобальних трансформацій. Особливу увагу зосереджено на дослідженні механізмів формування та реалізації економічних інтересів національного рівня, інституціональній структурі економічної дипломатії в окремих країнах, а також на взаємодії національного та наднаціонального рівнів у процесах прийняття рішень і проведення економічної зовнішньої політики.

Національні економічні інтереси розглядаються у роботі як фундаментальна основа стратегічного економічного планування. Вони є агрегованим проявом потреб і прагнень національної економіки, що формуються під впливом як внутрішніх ресурсних, виробничих і соціальних чинників, так і зовнішньополітичного та ринкового середовища. Ці інтереси виступають цільовими орієнтирами для формування стратегій економічного розвитку, які набувають вигляду нормативно-програмних документів із чітко визначеними пріоритетами, індикаторами та інструментами реалізації. Таким чином, між економічними інтересами та стратегіями простежується послідовний причинно-наслідковий зв'язок: перші визначають цілі, другі – шляхи їх досягнення.

У цьому логічному ланцюзі важливе місце займає економічна дипломатія, яка виступає універсальним інструментом інтернаціоналізації економічної стратегії. Її роль полягає в забезпеченні умов для просування національних економічних інтересів на міжнародному рівні, активізації зовнішньоекономічної діяльності, розвитку експорту, залученні інвестицій, технологій та інновацій. Як засвідчено результатами дослідження, економічна дипломатія є не лише функціональною підсистемою зовнішньої політики, але й складовою частиною економічного управління, оскільки забезпечує синергію між зовнішньополітичним вектором та економічним потенціалом держави. Вона

формує мости між внутрішніми пріоритетами та зовнішнім світом, виступаючи інструментом як двосторонньої, так і багатосторонньої взаємодії.

На прикладі досвіду таких країн, як Азербайджан, Єгипет, Грузія, Польща та Китай, досліджено інституційні моделі реалізації економічної дипломатії, а також її вплив на досягнення стратегічних економічних цілей. Зокрема, у Польщі економічна дипломатія інтегрована в загальну державну політику сталого розвитку, що сприяє ефективному просуванню національного експорту та залученню інвестицій. В Азербайджані вона слугує інструментом диверсифікації економіки та зменшення залежності від енергетичного сектору шляхом активізації співпраці з новими партнерами. У Єгипті економічна дипломатія орієнтована на залучення іноземних інвестицій та просування інфраструктурних мегапроектів, тоді як у Грузії – на розвиток транзитного потенціалу та інтеграцію до глобальних ланцюгів постачання. У Китаї вона тісно пов'язана з геоекономічними ініціативами глобального масштабу, зокрема проектом «Один пояс – один шлях», який забезпечує вихід на нові ринки та зміцнення економічного впливу. Усі ці приклади підтверджують, що ефективне поєднання внутрішньої економічної стратегії з проактивною зовнішньою дипломатією створює передумови для сталого зростання, підвищення міжнародної конкурентоспроможності та зміцнення національного суверенітету в економічній сфері.

Емпіричні дані свідчать, що в досліджених країнах економічна дипломатія є не лише декларованим, а й практичним інструментом реалізації економічної стратегії, а її ефективність може бути оцінена за динамікою експорту, обсягами залучених іноземних інвестицій, кількістю укладених угод про вільну торгівлю та іншими кількісними і якісними показниками. Отже, можна стверджувати, що економічна дипломатія є дієвим механізмом реалізації національних економічних стратегій і важливим фактором конкурентоспроможності країни у глобальному економічному просторі.

Окремий напрям дослідження стосується співвідношення між наднаціональним та національним рівнями економічної дипломатії. У контексті

інтеграційних об'єднань, зокрема Європейського Союзу, сформовано складну багаторівневу систему ухвалення рішень, де наднаціональні органи (Єврокомісія, Європейська служба зовнішньої дії) визначають спільні рамки економічної політики. Водночас, як засвідчено в дослідженні, національні уряди зберігають суттєву автономію у формуванні та реалізації власних економічно-дипломатичних ініціатив. Це дає змогу гнучко реагувати на національні виклики, водночас дотримуючись спільних зобов'язань і стратегічних векторів розвитку.

У роботі обґрунтовано, що національна економічна дипломатія є адаптивною системою, здатною модифікувати свої форми й методи під впливом глобальних детермінант, зокрема геополітичних конфліктів, торгових воєн, фінансових криз, технологічної трансформації, енергетичних і безпекових викликів. В умовах розбалансованого світового економічного середовища, де глобальні центри сили конкурують за ресурси, технології та політичний вплив, економічна дипломатія трансформується – вона дедалі більше тяжіє до проактивності, орієнтації на безпековий вимір, стійкість національних ланцюгів постачання, технологічну автономію та економічну резильєнтність.

Таким чином, у дисертації доведено, що економічна дипломатія в сучасних умовах набуває статусу системного інструменту економічного управління, який забезпечує реалізацію як внутрішніх стратегічних цілей, так і зовнішньополітичних пріоритетів держави. Вона виходить за межі традиційного розуміння зовнішньоекономічної діяльності, охоплюючи комплекс заходів на перетині політики, економіки, безпеки та інновацій. Її ефективність значною мірою залежить від рівня стратегічної узгодженості між національними цілями, інституційною спроможністю органів влади, координації між зацікавленими сторонами, а також від здатності до швидкої адаптації до змін глобального економічного ландшафту.

РОЗДІЛ 3. МОДИФІКАЦІЯ НАСТУПАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗБАЛАНСУВАННЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

3.1. Внутрішня і зовнішня економічна політика України – чинники модернізації інституту економічної дипломатії

Економічна політика України є складним і багатовимірним процесом, що визначається як внутрішніми чинниками розвитку, так і міжнародними викликами. Посилення процесів розбалансування світової економіки і, водночас, розбалансування національної економіки під впливом економічних війн з РФ, які стрімко загострювались, спонукало країну до пошуку додаткових точок опору. Ідея інтеграції України до ЄС, яка до певного часу була предметом теоретичного дискурсу, під тиском агресивної економічної політики Росії набувала все більшої актуальності. Така інтеграція мала забезпечити:

- стійкість та збалансованість економічних зв'язків України і ЄС у контексті створення єдиного економічного комплексу (від включення до них ринків сировини й раціонального перерозподілу ресурсів до розвитку спільних ринків збуту);
- планомірний, вигідний для України і ЄС, розвиток логістичних зв'язків і об'єктів інфраструктури;
- зростання рівня захищеності, економічної безпеки України, її захист від зовнішнього тиску;
- зростання рівня конкурентоспроможності національної економіки в контексті розвитку ЄС;
- досягнення соціальної мети – підвищення рівня добробуту громадян.

Досягнення цих цілей вимагало не лише внутрішніх реформ, а й активного зовнішньополітичного супроводу. У цьому контексті ключову роль почала відігравати економічна дипломатія України, яка протягом останніх десятиліть перетворилася на важливий інструмент забезпечення національних інтересів у

світовій економіці. Зокрема, вона відігравала ключову роль у зміцненні міжнародного іміджу держави, залученні іноземних інвестицій та просуванні національних товарів на глобальних ринках. Новий, інтеграційний аспект конкретизував завдання дипломатії загалом і економічної дипломатії зокрема. Переговори на політичному рівні доповнювались переговорними процесами з конкретних економічних питань. Економічна дипломатія зосередилась на вирішенні основної проблеми – формування співставної з критеріями ЄС моделі розвитку – впродовж 2007-2012 рр. було проведено 21 раунд переговорів щодо підготовки Угоди про асоціацію між Україною та ЄС («Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони») [36], яку було парафоровано в Брюсселі у 2012 році.

Модель економічної дипломатії України адаптувалась до виконання нових завдань: у її структурі посилювались підрозділи, що відповідали за інтеграційний напрямок. Наголос робився на двосторонній економічній дипломатії, яка багатосторонні проблеми відтепер мала вирішувати через призму вимог Угоди, та посиленні її каталітичного характеру, що вимагало розширення кола офіційних і залучення до переговорного процесу неофіційних учасників – представників бізнес-кіл і роботи з посилення іміджу країни, підсилення публічної дипломатії. Відповідне переформатування сфер відповідальності відбулось у Міністерстві закордонних справ, у якому почали надавати акцентованого значення економічній дипломатії; посилилась співпраця з НБУ, Міністерством економіки, відповідними підрозділами інших міністерств, що відповідали за переговорний процес на своїх напрямках. Активно використовувався також лобістський потенціал неофіційної економічної дипломатії. Оновлена модель економічної дипломатії відтепер почала включати елементи (*рис. 3.1*), неpritаманні їй раніше.

Зокрема, при МЗС України були створені Експортна рада, Офіс із залучення та підтримки інвестицій, Офіс з просування експорту, до яких на дорадчих засадах увійшли представники вітчизняного бізнесу та лобісти; було

засновано інститут дипломатичних радників при Міністерствах та інших органах державного управління; запрацював інститут закордонних почесних консулів; були підключені закордонні представництва українського бізнесу та українська діаспора.

Рис. 3.1. Розширена модель економічної дипломатії України

Джерело: [142, с. 138]

Втім, модернізація моделі економічної дипломатії відбувалась у контексті наростання зовнішніх загроз, і ключовим чинником, що суттєво вплинув на її подальшу трансформацію, стала російська агресія 2014 року. В умовах анексії Криму, розгортання військових дій на сході країни та загальної економічної кризи, Україна була змушена переглянути свої стратегічні пріоритети. Це спонукало до перегляду політики держави, особливо в частині її засадничих основ – відбулась прискорена переорієнтація на інтеграцію з Європейським Союзом і зміцнення відносин із західними партнерами.

Стратегія національного економічного розвитку мала трансформуватись: формулюючи Стратегію, країна мала відійти від суто ліберальної концепції, що була закладена в основу попередніх стратегій, і рухатись у напрямку інтеграційних правил, підпорядковуючи та узгоджуючи свою економічну

політику з економічною політикою ЄС і, водночас, в умовах військової загрози, поступово запроваджувати військово-мобілізаційну модель розвитку. У цей час економічна дипломатія починає виконувати низку завдань, спрямованих на формування потенціалу для забезпечення економічної безпеки.

Руйнування внутрішніх структурних економічних зв'язків, логістики та окремих складових національного економічного комплексу ставило перед державою нові внутрішньо економічні завдання. Адже Україна є транзитною державою, через яку проходить 5 з 10 міжнародних транспортних коридорів Європи, з розвиненими всіма сучасними видами транспорту, логістичними центрами, транспортними вузлами, морськими портами. Проблеми у використанні цих переваг стали відчутним ударом по економіці і, у першу чергу – по платіжному балансу. Водночас, втрата джерел сировини (особливо енергетичних) та внутрішніх і зовнішніх ринків збуту негативно позначилась на економічній ситуації в країні. Втрати експортного виторгу України у 2014, коливалися від 1,1 до 1,4 млрд доларів США, при цьому зростання світових цін на сировинні товари всього на 1% призвели б до збільшення квартального обсягу експортного виторгу України приблизно на 65 млн доларів, проте через скорочення надходжень сировини зі східних регіонів економіка понесла величезні збитки.

Найчутливішими до змін стали фінансова сфера (нестабільність економічної ситуації вплинули на приток інвестицій) і третинний сектор економіки. ВВП почав стрімко втрачати позитивну динаміку (*рис.3.2*), що підривало її інтеграційний потенціал і погіршувало економічну переговорну позицію про вступ до ЄС на тлі зростаючої всебічної політичної підтримки.

Заповнення прогалин в економічній системі вимагало додаткових валютних коштів на модернізацію сировинної по суті економіки, але їхнє надання прямо пов'язувалось із завданням врівноваження торговельного й платіжного балансу й відновлення економічного зростання, які на той час знаходились у стагнації – економічна модель розвитку, скорегована агресією, поставила Україну на грань повторення валютної кризи.

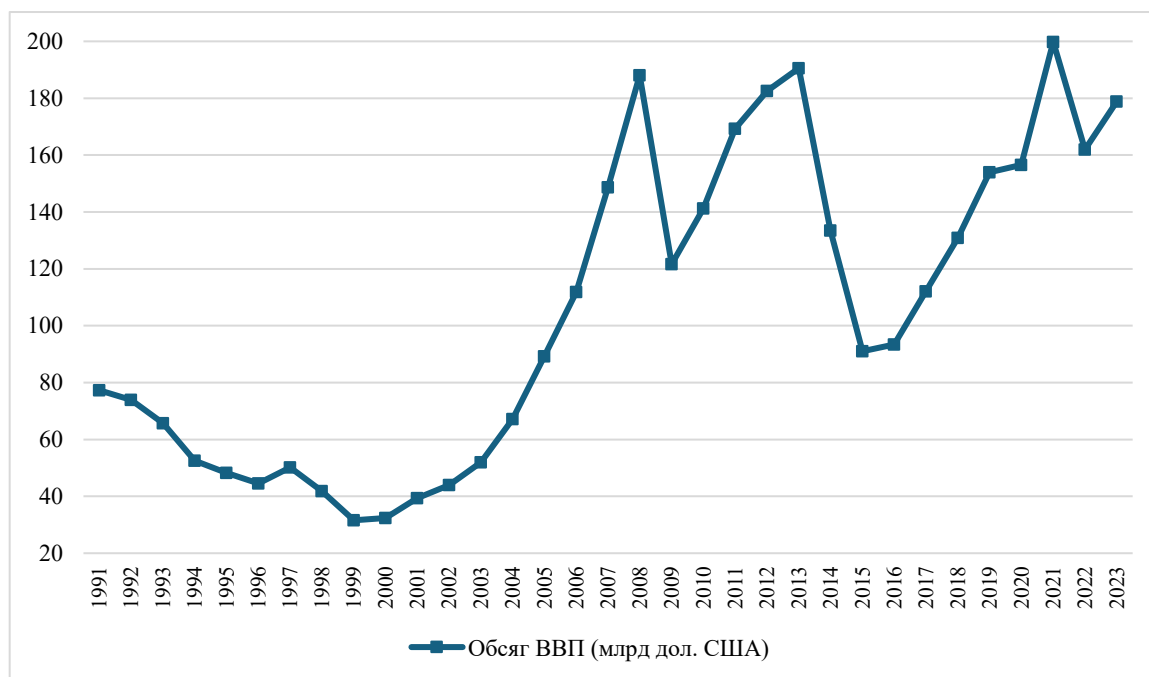

Рис. 3.2. Динаміка ВВП України (1991-2023 рр.)

Джерело: побудовано автором на основі [161]

Розвиток економічного потенціалу залишався в числі пріоритетних завдань економічної дипломатії. Але, зважаючи на нестійкість економічних трендів, додавалось ще одне надважливе завдання – збалансування платіжного балансу та забезпечення стабільного курсу валюти. Йшлося про стабілізацію умов розвитку й виплату коштів за борговими зобов'язаннями країни. Дипломатичні зусилля були зосереджені саме на цьому напрямку й переговорний процес з кредиторами завершився укладанням угоди про реструктуризацію боргу, за якою 20% частини зовнішнього боргу країни на суму 3 млрд доларів США було списано, а виплати було перенесено на 2019-2027 роки.

Отже, економічна дипломатія, починаючи з 2014 року вимушено перетворювалась на адаптивну – зосереджувалась на вирішенні ситуативних завдань, у першу чергу питаннях врівноваження платіжного балансу й санації бюджету на вимогу МВФ. Проте Україна не відмовилась від її нової моделі, що в подальшому дозволило виконати низку важливих, практично невирішуваних завдань.

У цьому контексті 2014 року урядом була прийнята до впровадження Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» – документ, що став основою

стратегічного планування розвитку економіки України на основі задекларованих економічних напрямків та пріоритетів до 2020 року. Вона включала чотири основні вектори руху: «сталій розвиток країни; безпека держави, бізнесу та громадян; соціальна справедливість; піднесення іміджу України в Європі та світі» [21], передбачала проведення 62-х реформ, метою яких було визначено досягнення європейських стандартів життя та гідного місця України в світі.

Економічній дипломатії, яка перетворювалась на провідний інструмент зовнішньоекономічної політики було призначено виконання низки важливих завдань: залучення іноземних інвестицій для відновлення й розвитку національної економічної структури; розвиток економічної співпраці в галузі ВПК; питання імплементації положень Угоди про асоціацію. Модель економічної дипломатії України адаптувалась до виконання цих нових завдань: у її структурі посилювались підрозділи, що відповідали за прискорення процесів інтеграції та залучення ресурсів для розвитку національної економіки.

Виключно завдяки зусиллям економічної дипломатії «зовнішня ліквідність зміцнилася, посилилась підтримка міжнародних кредиторів» – зазначалось рейтинговим агентством Moody's, – «зросли валютні резерви НБУ та відбулось скорочення дефіциту рахунку поточного балансу країни до 1,5% ВВП у 2015 році після дефіциту у 5,3% ВВП у 2014 році та 16,5% у 2013 році, у зв'язку з чим агентство змінило оцінку боргових паперів України на один щабель – з дефолтного рівня Са до високоризикового рівня Саа3, а прогноз помінявся з «негативного» на «стабільний» [13]. Це стало наслідком переговорів із МВФ щодо надання кредитних гарантій, позитивний результат яких позначився на стані платіжного балансу – відбулось значне скорочення дефіциту поточного рахунку (у 2015 році дефіцит був мінімальним з 2005 року, якщо у 2014 році цей показник становив 4,6 млрд доларів, або 3,5% від ВВП, то у 2015 році він зменшився до 204 млн доларів, або 0,2% від ВВП).

Звичайно, корекції поточного рахунку також сприяло падіння імпорту (33,5%) порівняно з падінням експорту (30,5%): експорт скоротився через несприятливу зовнішньоекономічну кон'юнктуру на ринках металів і

агропродукції, а також обмеження торгівлі з РФ, проте одночасно це компенсувалося зниженням цін на енергоресурси, меншими фізичними обсягами імпорту природного газу, а також високим урожаєм окремих видів зернових культур, зокрема пшениці. З чого можна зробити висновок, що найбільшою мірою на збалансування платіжного балансу вплинула економічна дипломатія, зокрема ініційована нею політика кредитних гарантій МВФ [18].

Відповідно до завдань Стратегії зовнішня економічна політика цього періоду зосереджувалася на прискоренні євроінтеграції та залученні міжнародної фінансової допомоги. Переломним моментом у реалізації Стратегії стало підписання економічної частини Угоди про асоціацію з ЄС. Початок її імплементації став важливим кроком для зміцнення торговельних зв'язків з Європою та реформування національної економіки відповідно до європейських стандартів.

Також важливу роль відігравала подальша співпраця з МВФ, яка забезпечила Україні доступ до необхідних фінансових ресурсів для забезпечення стабільної макроекономічної ситуації в країні. Вплив цього інституту багатосторонньої економічної дипломатії на внутрішню і зовнішню економічну політику України починає стрімко зростати – наднаціональний зміст економічної дипломатії посилювався за рахунок політичної складової дипломатії та каталітичного ефекту нової її моделі – країни світу йшли назустріч Україні в переговорному процесі. Власне, наднаціональна компонента економічної дипломатії (співпраця з МВФ і ЄС в рамках Угоди про асоціацію) створювали сприятливі умови для вирішення проблемних питань.

Водночас, зовнішньоекономічна політика України, яка формувалась на основі національних інтересів, актуалізувала питання економічного ефекту від імплементації Угоди про асоціацію України з ЄС. Дипломатичні зусилля (слід зазначити – досить успішні) у рамках існуючої моделі економічної дипломатії були зосереджені на перегляді й уточненні деяких її положень.

У зв'язку з тим, що Угода про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС була сформована на основі торговельної статистики

2000-х років і більше не відповідає сучасним економічним реаліям. Вона також не забезпечує розширення можливостей для подальшої торговельної та виробничої кооперації.

Найбільшою проблемою Угоди про асоціацію України з ЄС для національної економіки було те, що економічна співпраця сприяла подальшому формуванню сировинної моделі розвитку економіки України – експортний виторг країни і надалі залежав від цін на сировину на світових ринках та обмежень на продаж сировинних товарів. Посилення співпраці не сприяло модернізації національної економіки. Фактично, відновлення зростання було забезпечено комбінацією двох чинників: стабілізацією валютного ринку, що допомогло покращити споживчі настрої та очікування бізнесу, та деескалацією військових дій у східних регіонах з вересня 2015 року, завдяки чому розпочалося поновлення виробництва у металургійній та суміжних галузях. Зважаючи на завдання інноваційної реструктуризації економіки, стало очевидним, що ситуативні методи подолання проблем, які породжуються незрілим характером економіки та геополітичним протистоянням з РФ, закривають для економічної дипломатії можливості на стратегічних напрямках. Необхідним був перегляд внутрішньої і зовнішньої економічної політики, які б сформулювали нові цілі для економічної дипломатії.

Аудит національної економіки та векторів її розвитку став відправною точкою розробки Національної економічної стратегії – 2030 [20] і основою для корегування завдань економічної дипломатії, орієнтованих на інноваційне оновлення національної економіки, її діджиталізацію та розширення співпраці з ключовими міжнародними фінансовими інституціями.

Це амбітна дорожня карта, яка відкриває перед країною перспективи довготривалого розвитку й модернізації на тлі численних внутрішніх та зовнішніх викликів. Цей план охоплює широке коло заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності, стимулювання інновацій, інтеграцію у світові ринки та впровадження діджиталізації. Для кращого розуміння переваг і недоліків цієї стратегії, а також можливих ризиків і перспектив нижче наведено

детальний SWOT-аналіз – вивчення сильних і слабких сторін, можливостей і загроз (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

SWOT-аналіз Національної економічної стратегії – 2030

Сильні сторони	Слабкі сторони
Комплексний стратегічний підхід Європейська інтеграція як орієнтир Акцент на людський капітал Підтримка інновацій та цифрової трансформації Партнерство з бізнесом і громадянським суспільством	Нереалістичність окремих цілей та KPI Недостатня увага до безпеки та ризиків воєнного характеру Фрагментарна імплементація Слабка міжвідомча координація Обмежена адаптація до регіональної специфіки
Можливості	Загрози
Відбудова після військових дій Розширення співпраці з міжнародними партнерами Формування нової промислової політики Розвиток інноваційних кластерів і технологічних парків Зростання ролі України в глобальній продовольчій безпеці	Військова агресія РФ та окупація територій Макроекономічна нестабільність Масова міграція працездатного населення Корупція та слабкість інституцій Зміна політичних пріоритетів

Джерело: складено автором

Серед окреслених у SWOT-аналізі сильних сторін Стратегії – акцент на підтримку інновацій та цифрової трансформації, що формує новий вектор розвитку економіки. Одним із ключових напрямів Стратегії є впровадження інновацій та діджиталізації, що вже зараз дає свої плоди. Наприклад, програма «Diia.City», спрямована на підтримку IT-сектору, стала важливою частиною нової економічної стратегії, покликаної залучити інвестиції та зміцнити позиції України як технологічного хабу в Європі. Сучасні цифрові рішення, такі як платформа «Дія», значно спрощують державні послуги, роблять їх доступними для кожного громадянина, водночас, це стимулює розвиток бізнесу, роблячи Україну більш відкритою для інвестицій. Україна утверджується в іміджі сучасної держави, що готова до викликів цифрової епохи. Діджиталізація не лише підвищує ефективність державного управління, але й робить Україну більш привабливою для інвесторів, які цінують прозорість і спрощені процедури ведення бізнесу.

Цифрова трансформація поступово стає не лише внутрішнім чинником модернізації, а й потужним зовнішньополітичним ресурсом. Формування іміджу інноваційної держави посилює позиції України на міжнародній арені та створює нові інструменти для просування економічних інтересів за кордоном. Усе більше ініціатив у сфері цифрової держави інтегруються у зовнішньоекономічну діяльність, перетворюючи діджиталізацію на важливий компонент економічної дипломатії.

Узгоджено з цим напрямом, економічна дипломатія зосереджує зусилля на інтеграції цифрових інструментів для підтримки бізнесу. Одним із таких інструментів стала спеціалізована платформа «NAZOVNI» – інноваційна форма економічної дипломатії.

Платформа створена наприкінці 2021 року за інформаційної та інституційної підтримки МЗС України, покликана просувати інтереси вітчизняних виробників товарів і послуг у рамках реалізації національних, регіональних, місцевих та міжнародних економічних проєктів/програм. Сервіс «NAZOVNI» спрямований на допомогу українським експортерам у виході на зовнішні ринки та розширенні ділових зв'язків, а також забезпеченні захисту їхніх прав та законних інтересів за кордоном.

Сервіс також надає постійну інформаційну підтримку з метою ознайомлення представників українського бізнесу з правилами роботи на міжнародних ринках, створює сприятливе зовнішнє середовище для практичного вирішення завдань економічної співпраці між українськими виробниками та іноземними контрагентами, підвищує конкурентоспроможність українських виробників, покращує умови доступу українських виробників на зовнішні ринки.

Основним напрямком роботи Платформи Nazovni.online, як сервісу, є системне адміністрування відносин у співпраці між українськими експортерами та економічними дипломатами. Послуги, що надаються платформою, включають пошук потенційних контрагентів, отримання вигідних умов для участі в торгових ярмарках і виставках, аналіз сфер і галузей, інші можливості для підтримки бізнесу, розширення обсягу послуг, що користуються попитом на зовнішніх

ринках. Вона просуває національний бренд України на світовому ринку шляхом сприяння участі у міжнародних виставках і роздрібних заходах та побудові довіри до державної підтримки серед вітчизняних експортерів.

Ця платформа в першу чергу націлена на українські компанії, які прагнуть розширити свою міжнародну присутність, з акцентом на різні галузі товарів та послуг. Вона надає цінну підтримку цим бізнесам, сприяючи їх участі у глобальних виставках та B2B заходах.

«NAZOVNI» також працює з імпортерами. Для того, щоб іноземна компанія змогла знайти партнера через Платформу, необхідно відвідати сайт <https://nazovni.online/en/import-application> та створити заявку на імпорт англійською мовою. Заповнити всю необхідну інформацію на сторінці заявки, надіслати й дочекатись перевірки адміністраторами. Команда «NAZOVNI» зв'язується з автором заявки та надає список актуальних українських компаній, з якими можна зв'язатися напрямку.

Важливо зазначити, що «NAZOVNI» надає послуги українським компаніям та підприємцям *pro bono*. Це шлях до підтримки українців, їхнього бізнесу та економіки країни.

Таким чином, використання сучасних цифрових платформ на кшталт «NAZOVNI» є не лише інструментом підтримки бізнесу, а й важливим елементом реалізації ширших завдань зовнішньоекономічної стратегії держави. Разом з цим, розвиток економічної дипломатії поступово зміщується від реагування до проактивного формування нових ринкових можливостей для України на глобальній арені.

Прагнення України до диверсифікації експорту вчергове змінює завдання економічної дипломатії. Стратегія передбачає розширення торговельних зв'язків з країнами Азії, Африки та Європи, що має зменшити залежність від російських ринків, у першу чергу сировини й збуту, і сприяти зміцненню економіки. Проте, попри прогрес, залишаються значні проблеми з інституційною спроможністю. Корупція й слабкі державні інститути продовжують стримувати розвиток економіки та відлякують потенційних інвесторів. Зміни відбуваються, але

повільно, і цей процес вимагає значних зусиль не лише від уряду, але й від громадянського суспільства.

Ще одним слабким місцем є нерівномірний розвиток інфраструктури. Модернізація транспортних шляхів та комунікаційної інфраструктури йде повільно, що ускладнює доступ бізнесу до міжнародних ринків. Віддалені регіони, особливо ті, що знаходяться на кордонах з ЄС, потребують більшої уваги та інвестицій для полегшення доступу до зовнішніх ринків і покращення логістики.

Крім того, українська економіка й надалі залишається суттєво залежною від експорту сировинних товарів – агропродукції, металів, руди, хімічної продукції. Така структура експорту робить країну вразливою до цінових коливань на світових ринках, геополітичної нестабільності та порушень глобальних ланцюгів постачання. Хоча упродовж останніх років спостерігаються спроби диверсифікувати товарну та географічну структуру експорту, переважання сировинної складової досі залишається системною проблемою, що обмежує довгострокове економічне зростання.

Водночас поглиблення інтеграції з Європейським Союзом, зокрема через оновлення Угоди про асоціацію та відкриття нових напрямків співпраці в межах Плану відновлення України, відкриває перспективи для структурної трансформації економіки. Спільні проекти у сферах високих технологій, цифрової економіки, енергетичного переходу та логістики можуть сприяти зростанню доданої вартості українського експорту й поступовому відходу від сировинної моделі.

Разом із тим, геоекономічні виклики залишаються суттєвими. Внаслідок повномасштабної війни відбулося масштабне переформатування глобального економічного простору. Росія дедалі активніше витісняється з міжнародних ринків, а Україна продовжує звільнятися від економічної залежності, у яку потрапила ще в попередні десятиліття. Проте без достатньої інституційної стійкості, верховенства права та прозорості регуляторної політики цей перехід

ризиком залишитися неповним. Тому реформування внутрішнього економічного середовища залишається ключовим елементом зовнішньоекономічної інтеграції.

Водночас і світова економіка залишається нестабільною. Глобальні економічні кризи впливають на попит на українські товари та знижують обсяги експорту, особливо в сировинних секторах. Рецесії, інфляція та падіння цін на глобальних ринках можуть мати непередбачувані наслідки для української економіки. Дана ситуація вимагає посиленої уваги до використання потенціалу багатосторонньої економічної дипломатії.

Насамперед слід відзначити партнерство з Програмою розвитку ООН (ПРООН), яке формалізовано у вигляді Меморандуму про взаєморозуміння, підписаного у 2024 році [16]. Міністерство економіки України визначило в межах цього документа кілька пріоритетів: стимулювання сталого економічного зростання через підтримку підприємництва, особливо серед соціально вразливих груп; розвиток людського капіталу; підтримка гуманітарного розмінування; а також запровадження стандартів корпоративної сталості відповідно до європейських норм. Крім того, співпраця з ПРООН спрямована на зміцнення інституційного потенціалу міністерства для реалізації структурних реформ у повоєнний період.

Важливою є також співпраця з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), яка зосереджується на соціально-економічній інтеграції переміщених осіб, осіб без громадянства та біженців у національну економіку. Підписаний у січні 2025 року Меморандум передбачає, зокрема, створення цифрових сервісів на платформі «Україна – це Дім» для полегшення працевлаштування, доступу до навчання та грантової підтримки [35]. Таким чином, у межах цього формату реалізуються як гуманітарні, так і економічні цілі, що свідчить про інтеграцію соціальної політики у площину економічної дипломатії.

Крім агенцій ООН, Україна бере участь у діяльності низки регіональних економічних організацій, таких як Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ та Організація Чорноморського економічного співробітництва.

У рамках ГУАМ Україна акцентує увагу на питаннях цифрової торгівлі, розвитку високотехнологічного аграрного виробництва та енергетики. Водночас, незважаючи на потенціал інструментів співпраці, таких як зона вільної торгівлі або спільний транспортний коридор, їх реалізація ускладнюється інституційною слабкістю механізмів впровадження. Подібна ситуація спостерігається і в межах ОЧЕС, де основні ініціативи пов'язані з інфраструктурним розвитком та енергетичними проектами, однак фактична реалізація стримується політичними бар'єрами, зокрема деструктивним впливом рф [43].

Таким чином, сучасна українська економічна дипломатія у багатосторонньому вимірі охоплює як традиційні сфери торговельно-економічного співробітництва, так і нові виклики, пов'язані з воєнною економікою, соціальною реінтеграцією та відновленням. Її ефективність значною мірою визначається здатністю до адаптації, інституційного партнерства та стратегічного використання наявних міжнародних інструментів підтримки.

Реалізація Національної економічної стратегії – 2030 значною мірою залежить від успіху української дипломатії. Дипломати активно працюють над залученням інвестицій для інноваційної реструктуризації економіки, розширенням доступу до нових ринків і зміцненням співпраці з міжнародними партнерами. Ключовими завданнями залишаються залучення інвестицій, захист національних інтересів на міжнародній арені, розширення ринків збуту та впровадження інновацій для підвищення ефективності дипломатичної діяльності. Усе це має на меті створення умов для довготривалого економічного розвитку та модернізації України.

Базові кошти для інноваційного оновлення економіки Україна намагалася віднайти у сфері торгівлі. Тому не менш важливим було розширення доступу до ринків, що позначилося на обсягах зовнішньої торгівлі. Це передбачало не лише інтеграцію з Європейським Союзом, яка тепер сприяла розвитку торговельних зв'язків – але й, зважаючи на квотування експорту аграрної продукції до ЄС, відкриття нових посольств та активний пошук українськими дипломатами нових

торговельних партнерів в країнах Азії, Африки та Латинської Америки, що також дало свій результат.

Вибір африканських країн як потенційних ринків збуту української продукції обґрунтовується тим, що, починаючи з 2016 року Африканський регіон активно розвивається. На це вказує позитивна динаміка ВВП цього континенту. Так, вже на початок 2020 року, у порівнянні з кризовим для регіону 2016 роком, в Африці спостерігався приріст ВВП на 17%. У наступні роки цей тренд зберігався попри виклики, пов'язані з пандемією COVID-19 та глобальними економічними коливаннями. Зростання ВВП сприяє збільшенню податкових надходжень та інвестицій, створенню робочих місць, покращенню торговельного балансу та загалом покращенню соціально-економічної ситуації, з якою пов'язується активна купівельна спроможність регіону, що робить його дедалі більш привабливим для українського експорту [11, с. 16].

Українські дипломати відіграли важливу роль у відкритті нових експортних ринків для вітчизняних товарів, особливо у сферах аграрної продукції та технологій – переформатування структури торгівлі (*рис. 3.3*) відбулось завдяки активізації дипломатичних відносин з країнами Африки. Особливу роль у цій сфері відіграла й неофіційна (приватна) дипломатія, яка діяла у скоординованому зв'язку з офіційною. Зміцнення торговельних відносин з країнами Африки допомагали зменшити залежність від традиційних ринків та забезпечити економічну стійкість у довгостроковій перспективі.

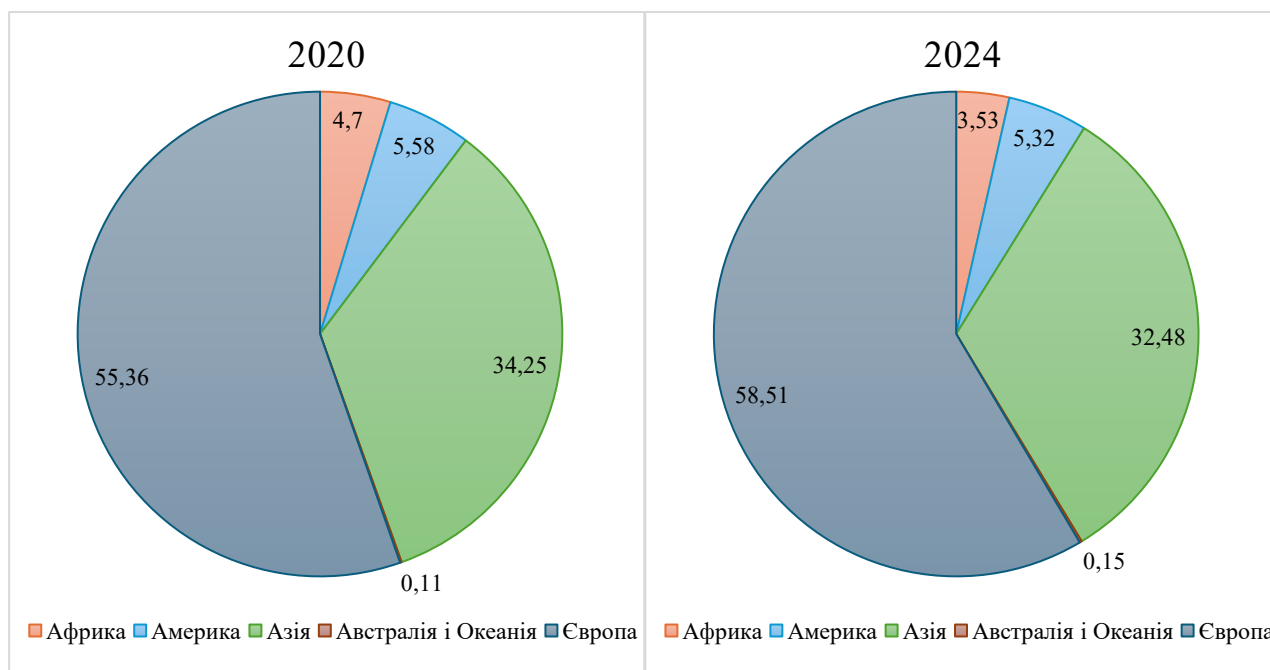

Рис. 3.3. Розподіл загального обсягу зовнішньої торгівлі товарами України за регіонами у 2020 р. і 2024 р. (%)

Джерело: побудовано автором на основі [6]

У період з 2017 р. по 2021 р. загальні обсяги зовнішньої торгівлі України з країнами Африки зросли на 43,06% – з 4760,90 млн дол. США у 2017 р. до 6808,83 млн дол. США у 2021 р. (рис. 3.4). Винятком став лише 2020 рік, коли через пандемію COVID-19 в Україні відбулося зниження обсягів продукції, переданої на експорт. У 2020 р. порівняно з 2019 р. загальний обсяг зовнішньої торгівлі з Африкою зменшився на 16,03% (з 5785,98 до 4856,63 млн дол. США), проте вже у 2021 р., після проходження піку пандемії, у порівнянні з 2019 р. відбулося зростання на 17,7%.

Після 2021 року, в умовах повномасштабного вторгнення рф та загального зниження економічної активності, обсяги торгівлі з країнами Африки різко зменшилися. У 2022 р. зовнішньоторговельний оборот скоротився майже в 2,5 рази у порівнянні з 2021 р. – до 2715,36 млн дол. США. Ця негативна динаміка зберігалася і в 2023 р., коли обсяги торгівлі зменшилися ще на 11,7%, до 2399,27 млн дол. США.

Втім, у 2024 р. відбулося часткове відновлення торгівлі: загальний обсяг сягнув 3974,16 млн дол. США, що на 65,6% більше, ніж у 2023 р., проте все ще

на 41,6% менше, ніж у 2021 р. Це свідчить про поступове відновлення торговельної взаємодії між Україною та африканськими країнами, попри складну безпекову ситуацію. Одним із інструментів підтримки африканських партнерів у цей період стала гуманітарна ініціатива «Зерно з України», в межах якої значні обсяги української агропродукції були спрямовані до країн континенту.

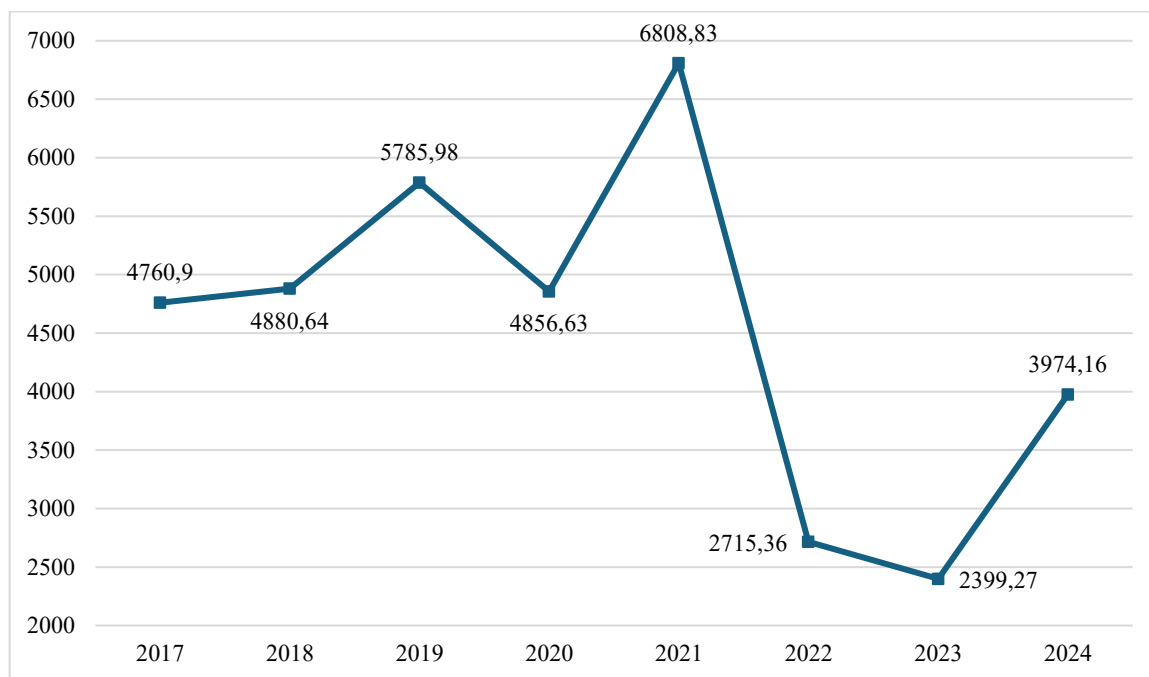

Рис. 3.4. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами між Україною та країнами Африки в 2017-2024 рр. (млн. дол. США)

Джерело: побудовано автором на основі [6]

Незважаючи на зростання абсолютних показників зовнішньої торгівлі України з країнами Африки у 2017–2019 роках (від 4760,90 млн дол. США у 2017 р. до 5785,98 млн дол. США у 2019 р.), у відсотковому відношенні частка Африки у загальному обсязі зовнішньої торгівлі України демонструвала тенденцію до зниження. Зокрема, якщо у 2017 році на африканські країни припадало 5,86% загального обсягу зовнішньої торгівлі України товарами, то вже у 2020 році цей показник зменшився до 4,23%, попри те що загальний обсяг торгівлі з Африкою тоді склав 4856,63 млн дол. США.

Ця динаміка пояснюється, зокрема, поглибленням економічних зв'язків України з державами Європейського Союзу, поступовою інтеграцією до європейських ринків, а також збільшенням загального зовнішньоторговельного

обороту з країнами Європи. У цей період спостерігалось укріплення позицій України на європейських ринках, що відбивалося у зростанні частки торгівлі з ЄС у загальній структурі зовнішньої торгівлі країни. (табл. 3.1) [6].

Таблиця 3.1

Динаміка зовнішньої торгівлі товарами між Україною та іншими регіонами світу у 2017-2024 рр. (млн. дол. США)

Рік	Регіони				
	Європа	Азія	Африка	Америка	Австралія та Океанія
2017	57642,68	25233,77	4760,90	4812,61	222,63
2018	64347,12	29250,12	4880,64	5715,20	116,70
2019	65344,52	33465,65	5785,98	5838,71	173,68
2020	57067,75	35586,95	4856,63	5766,36	111,40
2021	79198,30	46365,53	6808,83	8103,21	250,80
2022	63064,39	28954,25	2715,36	4352,87	259,29
2023	60665,66	31733,17	2399,27	4775,55	122,79
2024	65487,04	36839,70	3974,16	5974,21	168,34

Джерело: складено автором на основі [6]

Загалом, динаміка вказує на стратегічне переорієнтування України на ринки Європи як основного економічного партнера, водночас африканський напрямок залишається перспективним, але поки недостатньо реалізованим з огляду на сучасні геополітичні та економічні виклики.

Стратегічна переорієнтація України на європейські ринки набуває особливої ваги в умовах сучасної геополітичної напруги та зростаючих викликів у сфері безпеки. Війна змінила не лише логіку зовнішньоекономічної політики, а й пріоритети національної безпеки, змусивши державу адаптуватися до нової реальності. Торгівля та дипломатія дедалі більше переплітаються з питаннями енергетичної, продовольчої та логістичної безпеки, що вимагає комплексного підходу до формування зовнішньоекономічної стратегії.

На цьому тлі особливо актуальним стає питання протидії гібридним загрозам з боку росії, яка, використовуючи енергетичні ресурси як зброю тиску, створила значну загрозу енергетичній безпеці України та Європи. Блокада експорту українського зерна та руйнування критичної інфраструктури призвели до серйозних глобальних продовольчих ризиків.

Україна активно працює над диверсифікацією джерел енергопостачання, включаючи постачання зрідженого природного газу з Європейського Союзу та США. Окрім цього, українські дипломати докладають зусиль для забезпечення нових експортних маршрутів для сільськогосподарських товарів. Завдяки співпраці з європейськими країнами та створенню альтернативних логістичних маршрутів через західні кордони, Україна зуміла продовжити експорт продукції навіть в умовах блокади Чорноморських портів.

Такі ініціативи дозволяють Україні зберегти економічну активність, підтримувати свої зобов'язання перед міжнародними торговельними партнерами та уникати економічного колапсу, незважаючи на виклики, пов'язані з війною.

У цьому контексті енергетична дипломатія виступає як один із ключових інструментів реалізації зовнішньоекономічної стратегії держави, орієнтованої на зміцнення національної безпеки, енергетичної незалежності та економічної стійкості. В умовах гібридної війни, в якій енергетика стала не лише економічною, а й політичною зброєю, ефективна дипломатія в енергетичній сфері дозволяє Україні формувати нову архітектуру безпеки у співпраці з міжнародними партнерами.

Енергетична дипломатія є невіддільною частиною економічної дипломатії, адже енергоносії – це не просто товар, а рушійна сила для виробництва, логістики, інвестиційного клімату та сталого розвитку. Відповідно, дипломатичні зусилля України сьогодні зосереджені не лише на диверсифікації джерел постачання енергоресурсів, але й на формуванні нових партнерств, просуванні «зелених» технологій, участі у регіональних енергетичних ініціативах і залученні іноземних інвестицій в енергетичну інфраструктуру.

Синхронізація української енергосистеми з європейською мережею ENTSO-E, яка відбулася у 2022 році, стала визначальним досягненням не лише технічного, але й дипломатичного характеру. Цей крок відкрив шлях до повноцінної інтеграції України в єдиний європейський енергетичний ринок і підвищив довіру до нашої держави як відповідального і надійного партнера.

Крім того, Україна активно просуває свій потенціал як транзитної країни та майбутнього енергетичного хабу для Центральної і Східної Європи. Великі об'єми підземних газових сховищ, можливості зберігання та перерозподілу енергоресурсів, розвиток інфраструктури для експорту електроенергії – усе це формує нову дипломатичну риторичу, в якій Україна постає не лише як споживач, а як активний учасник формування регіональної енергетичної безпеки.

У межах енергетичної дипломатії ведеться активна робота щодо протидії російському енергетичному шантажу. Українська дипломатія послідовно наполягає на санкціях проти енергетичних компаній агресора, обмеженні імпорту російських енергоносіїв до ЄС та формуванні коаліцій для підтримки переходу до чистої енергетики. Також ведуться перемовини щодо міжнародної допомоги в модернізації української енергетичної інфраструктури, зруйнованої внаслідок російських обстрілів.

Не менш важливою є участь України в міжнародних організаціях, таких як Енергетичне співтовариство ЄС, Ініціатива трьох морів, IRENA, Міжнародне енергетичне агентство тощо. Це дозволяє не лише координувати політики, але й мати вплив на ухвалення глобальних рішень, що стосуються розвитку ринку енергоносіїв, кліматичних зобов'язань і стійких технологій.

Отже, енергетична дипломатія сьогодні – це не лише галузевий напрям економічної дипломатії, а повноцінна стратегія, що об'єднує зусилля держави в питаннях енергетичної безпеки, міжнародного партнерства, економічного зростання та геополітичної стійкості. Успішна реалізація цієї стратегії дозволить Україні не лише подолати наслідки війни, але й зайняти достойне місце в майбутній енергетичній архітектурі Європи.

Водночас, попри складні безпекові умови, Україна не обмежується лише відновленням традиційних експортних позицій чи зміцненням енергетичної стійкості. Комплексна економічна стратегія передбачає також активне просування на зовнішні ринки продукції з високою доданою вартістю. Розвиток інноваційного потенціалу, цифрової трансформації та технологічних галузей відкриває нові можливості для економічної інтеграції та зменшення залежності

від сировинного експорту. Секторами, що продемонстрували значний успіх, стали ІТ-галузь і високотехнологічні послуги. Наприклад, експорт ІТ-послуг у 2021 році зріс на 20%, що стало свідченням трансформації української економіки на користь більш інноваційних секторів. У 2022 році ця тенденція зберіглася – експорт ІТ-послуг досяг рекордних \$7,3 млрд, навіть попри повномасштабну війну [29]. Проте у 2023 році зафіксовано спад на 8,5%, а у 2024 році — ще на 4%, до \$6,45 млрд [25]. Зменшення пояснюється релокацією спеціалістів, зниженням замовлень та загальним економічним тиском. Попри це, ІТ-сектор залишається одним з найстабільніших експортних напрямів, що забезпечує валютні надходження та підтверджує той факт, що Україна здатна відігравати важливу роль у глобальній економіці, пропонуючи не лише сировину, а й продукти інтелектуальної праці.

Проте, попри всі досягнення, залишаються значні прогалини, нереалізовані поки що економічною дипломатією можливості у двосторонніх відносинах. Для прикладу до таких країн можна віднести наступні:

- Індія – країна з величезним ринком і потенціалом для експорту української фармацевтики, аграрної продукції та ІТ-послуг. Незважаючи на це, торгівля між країнами залишається на відносно низькому рівні. У 2024 році обсяги двосторонньої торгівлі товарами з Індією становили 2,29 млрд. дол. США. Експорт товарів з України склав 0,99 млрд. дол. США, імпорт з Індії – 1,3 млрд. дол. США. Негативне для України сальдо становило 0,31 млрд. дол. США.

Впродовж 2024 року основними товарними позиціями українського експорту до Індії були: жири та олії тваринного або рослинного походження (720,39 млн. дол. США), зернові культури (92,97 млн. дол. США), реактори ядерні, котли, машини (83,19 млн. дол. США), овочі (21,93 млн. дол. США), літальні апарати (16,74 млн. дол. США).

В імпорті з Індії переважали: фармацевтична продукція (200,47 млн. дол. США), нафта і продукти її перегонки (97,21 млн. дол. США), електричні машини (67,28 млн. дол. США), органічні хімічні сполуки (61,89 млн. дол. США), чорні метали (49,45 млн. дол. США) [6].

– Японія – країна з високим попитом на сировинні товари та продукти сільського господарства, але торгівля залишається недостатньо розвиненою. Японія посідає важливе місце серед партнерів України в Індо-Тихоокеанському регіоні. До 2022 року двостороння торгівля між країнами демонструвала стабільну позитивну динаміку. У 2021 році загальний обсяг товарообігу сягнув 1 574,56 млн доларів США, що стало рекордним показником за попередні роки. При цьому структура торгівлі традиційно включала від’ємне сальдо для України у сфері товарів та позитивне – у сфері послуг.

Однак у 2022 році, внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну, логістичних порушень і зростання транспортних витрат, спостерігалось суттєве скорочення товарообігу – на 52,4% порівняно з попереднім роком. Обсяг торгівлі впав до 749,62 млн дол. США, що стало найнижчим показником за останні роки.

Незважаючи на ці виклики, вже у 2023 році двостороння торгівля почала відновлюватися: товарообіг зріс на 25,8% і склав 943,32 млн дол. США. У 2024 році тенденція зростання зберіглася – показник досяг 985,95 млн дол. США, що на 4,5% більше, ніж у 2023 році [6].

Це свідчить про стійкий інтерес обох сторін до розвитку економічних зв’язків попри складний геополітичний контекст. Наявність інтересу з боку японського бізнесу, послідовна економічна політика України та підтримка Токіо у процесі відновлення країни створюють ґрунт для подальшого розширення співпраці – зокрема в галузях технологій, інфраструктури, енергетики та аграрного експорту.

– Саудівська Аравія – потужний споживач аграрної продукції, з яким Україна може суттєво розширити співпрацю, особливо в умовах зростаючої важливості продовольчої безпеки. Королівство Саудівська Аравія є одним із найбільш важливих торговельних партнерів України в близькосхідному регіоні.

За даними Державної митної служби України, товарообіг товарами між Україною та Саудівською Аравією за 2024 рік склав 681,5 млн дол. США (збільшився на 8,33%). При цьому, на український експорт припадає 368,25 млн

дол. США (на 26,52 % більше ніж за 2023 рік), імпорт – 313,3 млн дол. США (на 7,3% менше за 2023 рік). Позитивне для України сальдо становило 54,98 млн дол. США.

Український експорт 2024 року складався з таких позицій: м'ясо та їстівні субпродукти – 155,3 млн дол. США, тютюн і промислові замітники тютюну – 76,6 млн дол. США, жири та олії тваринного або рослинного походження – 55,8 млн дол. США, ячмінь – 31,5 млн дол. США, вироби з чорних металів – 7,4 млн дол. США.

Імпорт з Королівства в Україну за 2024 рік складали переважно такі позиції: палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки – 178,5 млн дол. США, полімери етилену – 61,1 млн дол. США, полімери пропілену або інших оліфенів – 57,1 млн дол. США [34].

Таким чином, приклади Індії, Японії та Саудівської Аравії яскраво демонструють як наявність великих можливостей для розширення економічної співпраці, так і потребу в більш проактивному підході до їх реалізації. Брак системного просування на нових ринках, логістичні обмеження та недостатня присутність українського бізнесу в стратегічно важливих регіонах стримують повноцінне розкриття потенціалу економічної дипломатії.

Україна має великі можливості для розвитку свого експорту, особливо у сферах ІТ, аграрної продукції та технологій. Проте успіх залежатиме від того, наскільки ефективно країна зможе адаптувати свою стратегію до нових викликів і використовувати дипломатію для досягнення економічних цілей.

3.2. Економічна дипломатія України в умовах глобальної і локальної економічної і політичної конфронтації

Україна зіткнулася з безпрецедентними економічними, політичними та безпековими викликами. Як вже зазначалось, після початку агресії РФ у 2014 році змінилися тренди економічного розвитку України, а відтак, і завдання економічної дипломатії. Ця агресія, що переросла в 2022 році у повномасштабне

військове вторгнення, спричинила масштабні руйнування інфраструктури, гуманітарну кризу та економічний спад. Окрім військових дій, Україна опинилася перед необхідністю не лише відновлювати національну економіку, але й інтегруватися у глобальні економічні процеси. У таких умовах економічна дипломатія стала критично важливим інструментом, спрямованим на забезпечення економічної стійкості країни та реалізацію стратегічних інтересів на міжнародній арені в умовах, коли динаміка й форми міжнародних економічних відносин змінюються, вимагаючи адаптивних стратегій для подолання складнощів конфлікту.

Економічна дипломатія в період війни виконує кілька ключових завдань, які є життєво важливими для національної економіки. По-перше, одним із головних викликів для України стало забезпечення макроекономічної стабільності, що включає підтримку платіжного балансу, контроль над інфляцією та збереження міжнародних резервів. В умовах війни цей процес значно ускладнився через зниження експорту, зменшення інвестиційних потоків та втрату значної частини економічного потенціалу внаслідок руйнування інфраструктури й підприємств, втрати територій зі значними ресурсами. Українська економіка також зазнала значних втрат через блокаду Чорноморських портів, які були важливими для експорту зернових, металургійної продукції та інших товарів. Ця блокада спричинила зниження валютних надходжень, що негативно вплинуло на стабільність гривні.

По-друге, економічна дипломатія України відіграє провідну роль у залученні міжнародної фінансової підтримки. Співпраця з МВФ, Світовим банком, Європейським Союзом та іншими міжнародними фінансовими інституціями дозволила Україні отримати доступ до важливих фінансових ресурсів, необхідних для підтримки економіки. Ці ресурси використовуються як для стабілізації фінансової системи, так і для реалізації проєктів, пов'язаних з відновленням інфраструктури та модернізацією економіки. Також не менш важливою є двостороння допомога від партнерів, таких як США, Велика

Британія, Канада, Японія та інші країни, що надали не лише фінансову підтримку, але й експертну допомогу у сфері реформ.

У мирний час економічна дипломатія, як правило, орієнтована на підтримку міжнародної торгівлі, залучення інвестицій і розвиток економічного партнерства. Проте в умовах війни ці пріоритети потребують кардинального переосмислення. Країна, що опинилася під ударами потужного противника, змушена адаптувати свою стратегію, спрямовуючи зусилля на забезпечення економічної стійкості, розширення міжнародної співпраці та отримання суттєвої допомоги від союзників. Одночасно виникає необхідність досягнення самодостатності, щоб мінімізувати негативний вплив війни на національну економіку.

Під час збройного конфлікту держава змушена змінити економічні пріоритети, спрямовуючи ресурси в першу чергу на потреби збройних сил. Це вимагає також переорієнтації дипломатичних зусиль на військові й економічні аспекти, що мають вирішальне значення для досягнення перемоги.

Приклад економічної дипломатії під час Другої світової війни є показовим у цьому контексті. Країни антигітлерівської коаліції, зокрема Сполучені Штати та Велика Британія, змушені були адаптувати свої економічні політики для підтримки воєнних зусиль. Промислове виробництво було спрямоване на військові потреби, а міжнародна торгівля зазнала істотних змін. Держави зосередилися на мобілізації ресурсів для підтримки військової економіки, тимчасово зменшуючи глобальну торговельну активність.

Для України досвід Великої Британії під час Другої світової війни може бути особливо корисним у контексті забезпечення власних військових потреб через отримання міжнародної допомоги, зокрема з боку Сполучених Штатів. Незважаючи на різні історичні обставини, Велика Британія в роки війни та Україна в сучасних умовах стикаються з подібними викликами – необхідністю отримання зовнішньої економічної та військової підтримки для зміцнення своєї обороноздатності.

Порівняння досвіду Великої Британії в 1940-х роках і України сьогодні дозволяє зробити важливі висновки щодо ефективності дипломатичних зусиль для отримання міжнародної допомоги. Особливо значущим є паралель з підтримкою з боку Сполучених Штатів, яка стала ключовою як для Британії під час Другої світової війни, так і для України сьогодні.

Економічна дипломатія Великої Британії зазнала значних змін у роки війни, особливо в період протистояння з нацистською Німеччиною. На початковому етапі війни країна опинилася в критичному становищі, оскільки не могла самостійно підтримувати як військові, так і економічні потреби в довготривалій перспективі.

Усвідомлюючи цей факт, Велика Британія звернулася за допомогою до Сполучених Штатів, які ще не були офіційно залучені до війни. Під керівництвом президента Франкліна Д. Рузвельта США надали важливу економічну та військову підтримку Британії, що допомогло їй утримати оборону й продовжувати боротьбу з Німеччиною. Ця допомога стала вирішальною для перемоги над агресором.

Ключові аспекти економічної дипломатії між Сполученим Королівством і США під час Другої світової війни можуть служити корисним прикладом для України. Першим важливим кроком стала реалізація Закону про ленд-ліз у 1941 році. Ухвалення цього закону дозволило США надавати військову та економічну допомогу союзникам, зокрема Великій Британії, що стало важливим поворотним моментом у міжнародній політиці США – від нейтралітету до активної підтримки союзних країн у боротьбі проти нацистської агресії.

У межах програми ленд-лізу Сполучені Штати постачали Великій Британії різноманітні ресурси, включаючи військову техніку, продовольство та матеріали, необхідні для ведення війни. Ця економічна допомога значно зміцнила обороноздатність Британії та дозволила їй зберегти стратегічну перевагу в протистоянні з Німеччиною.

Крім цього, економічна допомога була частиною ширшого стратегічного співробітництва між США і Великою Британією. Ключовими фігурами в цьому

процесі стали прем'єр-міністр В. Черчилль та президент Ф. Д. Рузвельт, які тісно співпрацювали для координації військових зусиль і ефективного розподілу ресурсів.

Іншим важливим етапом співпраці стала підписана в серпні 1941 року Атлантична хартія – спільна декларація принципів, що закріплювала бачення повоєнного світового порядку. Хоча вона не була прямою військовою або економічною угодою, її підписання відобразило глибоку політичну та економічну співпрацю між двома країнами.

Після завершення війни Велика Британія і Сполучені Штати продовжили співпрацю в економічній сфері, зосереджуючи зусилля на формуванні нового світового економічного порядку. Одним із результатів такої співпраці стала Бреттон-Вудська конференція 1944 року, яка заклала основу для створення Міжнародного валютного фонду та Світового банку – ключових інституцій для післявоєнного відновлення економік країн.

План Маршалла, реалізований Сполученими Штатами для зруйнованої після Другої світової війни Європи, служить прикладом економічної дипломатії після війни. Ця ініціатива надала значну фінансову допомогу європейським країнам для реконструкції, сприяючи економічній стабільності та закладаючи основи для тривалих дипломатичних альянсів.

Економічна дипломатія між Сполученим Королівством і США під час Другої світової війни є яскравим прикладом того, наскільки важливим є міжнародне співробітництво в умовах конфлікту. Вона демонструє, як стратегічне партнерство між країнами може значно підсилити їхні можливості в боротьбі з агресором і сприяти досягненню спільної перемоги.

Для України сьогодні цей досвід є надзвичайно актуальним. Як і Велика Британія в роки Другої світової війни, Україна також звернулася до міжнародної спільноти за підтримкою для протидії військовій агресії. З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну в лютому 2022 року, українська дипломатія відіграла ключову роль у забезпеченні економічної стабільності країни та залученні міжнародної підтримки. Через суттєві втрати, спричинені

руйнуванням економічної інфраструктури, зменшенням обсягів експорту та значними витратами на військові дії, питання пошуку міжнародної фінансової допомоги для підтримки національної економіки постало надто гостро.

Українські дипломати взяли на себе критичне завдання підтримки економічної стійкості країни та зміцнення міжнародної кооперації. У цих умовах дипломатичні зусилля України були спрямовані на забезпечення фінансової підтримки від міжнародних партнерів, посилення санкційного тиску на росію, участь у міжнародних економічних форумах для залучення інвестицій, а також на підтримку та розвиток експортного потенціалу країни.

Одним із ключових аспектів дипломатичної діяльності під час війни стало тісне співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями. Україна успішно провела переговори з МВФ, внаслідок яких була укладена угода про надання декількох пакетів фінансової допомоги. Ці кошти були спрямовані на стабілізацію банківського сектору, підтримку обмінного курсу гривні, фінансування критично важливих соціальних програм та часткове відновлення інфраструктури, зруйнованої внаслідок військових дій. Світовий банк надав Україні додаткову допомогу для відновлення економічної інфраструктури, зокрема транспортної та енергетичної, що є критично важливим для функціонування економіки в умовах війни.

Європейський Союз також виступив одним з головних донорів для України й надав кілька пакетів макрофінансової допомоги, яка включала кредити на пільгових умовах та гранти. Крім того, Україна отримала доступ до Фонду солідарності ЄС, що дозволило країні швидше відновлювати критичну інфраструктуру та отримати необхідні ресурси для подолання гуманітарної кризи.

Окрім цього, двостороння фінансова допомога від країн-партнерів, зокрема США, Канади, Великої Британії, Японії та інших держав, значно поліпшила здатність України протистояти економічним викликам війни. Ці фінансові ресурси допомогли зберегти економічну стабільність, підтримати військові операції та забезпечити гуманітарну допомогу.

Таблиця 3.2

**Фінансова, гуманітарна і військова допомога Україні від держав-союзниць
протягом 24.01.2022 - 31.12.2024 у млрд євро**

Країна (група країн)	Фінансова допомога, зобов'язан.	Фінансова допомога надана	Гуманітар. допомога надана	Військова допомога надана	Всього допомога 3-х видів надана	Всього допомога 3-х видів, зобов'язан.
ЄС, колективні інститути та держави-члени	119,59	52,12	10,97	50,05	113,13	202,60
Колективні інститути ЄС	113,14	46,38	2,56	0,00	48,95	115,70
Європейська комісія і Рада	109,97	43,21	2,56	0,00	45,78	112,53
Європейський інвестбанк	3,17	3,17	0,00	0,00	3,17	3,17
Держави-члени ЄС	6,46	5,74	8,40	50,05	64,19	86,90
Англосаксонські країни	64,92	55,60	4,99	77,72	138,30	159,62
США	49,96	46,60	3,42	64,13	114,15	118,99
Велика Британія	6,17	3,84	0,90	10,07	14,81	27,18
Канада	8,78	5,16	0,48	2,63	8,28	12,38
Австралія	0,00	0,00	0,16	0,86	1,01	1,01
Нова Зеландія	0,00	0,00	0,03	0,02	0,06	0,06
Інші двосторонні донори	17,02	9,65	1,63	0,14	11,43	19,98
Китай	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Японія	14,42	9,18	1,28	0,06	10,53	16,78
Південна Корея	2,60	0,47	0,30	0,01	0,79	3,05
Тайвань	0,00	0,00	0,04	0,00	0,04	0,08
Туреччина	0,00	0,00	0,00	0,07	0,07	0,07
Індія	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Всього двосторонні донори	201,53	117,37	17,59	127,91	262,86	382,2

Джерело: складено автором на основі [155]

Аналіз статистичних даних щодо міжнародної підтримки України в період з 24 січня 2022 року по 31 грудня 2024 року засвідчує, що економічна дипломатія відіграла ключову роль у мобілізації зовнішніх ресурсів для забезпечення фінансової, гуманітарної та оборонної стійкості держави. Сукупний обсяг наданої допомоги у трьох основних категоріях (фінансова, гуманітарна, військова) становив 262,86 млрд євро, що складає близько 68,8% від загального обсягу зобов'язань міжнародних партнерів (382,2 млрд євро). Це свідчить про

високий рівень виконання обіцяної підтримки, хоча потенціал залишається частково нереалізованим.

Фактично найбільшими донорами виступили країни Європейського Союзу (колективні інституції та держави-члени) та англосаксонська група держав. Частка останніх є особливо значущою: із 159,62 млрд євро зобов'язань фактично реалізовано 138,3 млрд євро, що становить 86,7% виконання. США забезпечили найбільший обсяг військової допомоги – 64,13 млрд євро, що підтверджує їхню лідерську роль у стратегічній підтримці України.

Європейський Союз, попри найвищий сумарний рівень зобов'язань (202,6 млрд євро), надав допомоги на 113,13 млрд євро, що становить 55,8% реалізації. При цьому варто відзначити суттєву різницю між внеском колективних інституцій ЄС (насамперед Європейської комісії) та окремих держав-членів: основна частина допомоги надходила саме від наднаціональних структур, у той час як держави-члени переважно забезпечували військову складову.

У розрізі типів допомоги найбільшу частку становила військова – 127,91 млрд євро (48,7% від загального обсягу наданої допомоги), що відображає пріоритет безпекової складової у зовнішній політиці партнерів України. Фінансова підтримка становила 117,37 млрд євро (44,7%), тоді як гуманітарна допомога – лише 17,59 млрд євро (6,7%), що підкреслює зосередження міжнародної спільноти на забезпеченні обороноздатності та макроекономічної стабільності країни.

Загалом, отримані дані свідчать про ефективність зовнішньополітичної діяльності України у сфері залучення ресурсів, водночас вказуючи на необхідність активізації роботи з країнами, які демонструють низький рівень участі у підтримці (зокрема Китаєм, Індією, Туреччиною), а також на потребу в удосконаленні механізмів реалізації вже наданих обіцянок з боку окремих партнерів, особливо в межах Європейського Союзу. У цьому контексті економічна дипломатія залишається не лише інструментом фінансової стабілізації, але й важелем стратегічного впливу на темпи і якість міжнародної допомоги під час війни.

Забезпечення економічної стійкості України в умовах війни поставило нові завдання перед економічною дипломатією, зокрема, вирішення проблем фінансової, енергетичної та глобальної продовольчої безпеки, зворотною стороною якої було надходження коштів до країни.

Завдяки зусиллям дипломатів за рахунок залученої іноземної фінансової допомоги країна не лише не втратила, але й змогла наростила валютні резерви, що є основою макроекономічної стабільності – у 2023 році вони сягнули історично рекордних рівнів і наприкінці року складали 43,8 млрд. доларів, що більше ніж до вторгнення росії, коли у квітні 2011 року резерви досягли найвищого рівню у 38,4 млрд. (рис. 3.5).

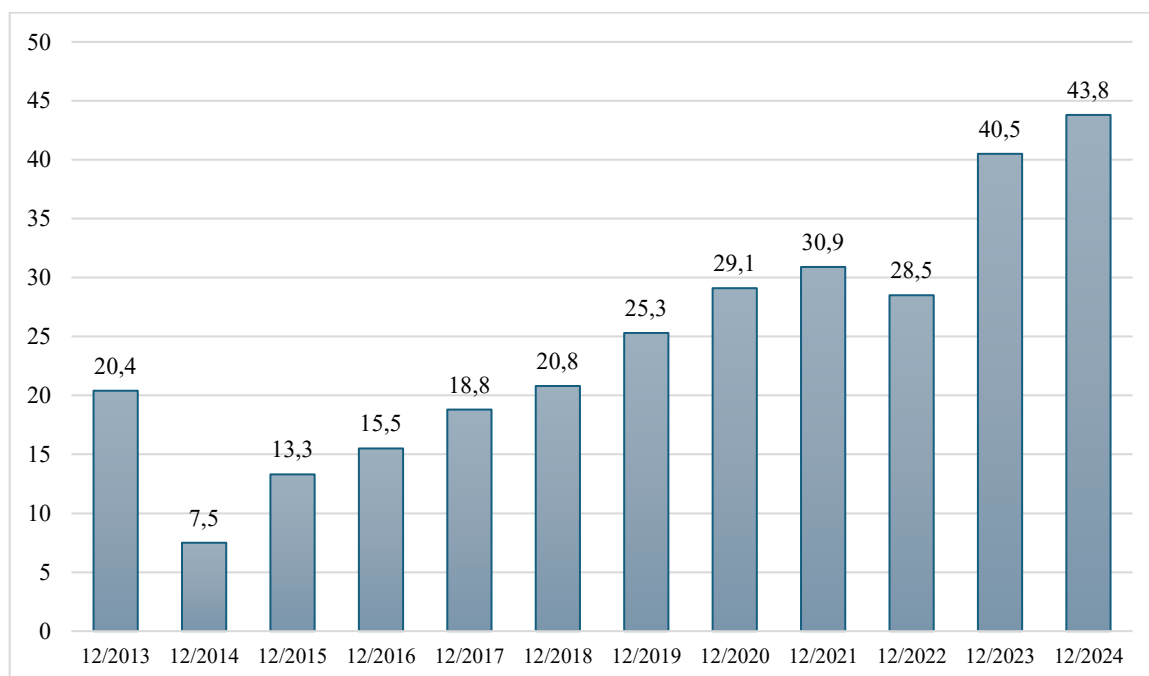

Рис. 3.5. Валові міжнародні резерви на кінець грудня 2013-2024 років (млрд дол. США)

Джерело: побудовано автором на основі [26]

Така ситуація під час війни стала можливою виключно завдяки безпрецедентній фінансовій підтримці України, організованій українськими дипломатами: оскільки економічний стан в Україні продовжував погіршуватись, то за класичними правилами іноземні фінансові надходження скорочуються [9; 38]. Тобто, фінансова допомога стала найвищим рівнем прояву ефективності економічної дипломатії – вона надається Україні за повної відсутності

економічних підстав для її надходження. Адже у 2023 році Міжнародне рейтингове агентство Fitch Ratings підтвердило довгостроковий рейтинг дефолту емітента України в іноземній валюті на рівні «СС» та рейтинг дефолту емітента в національній валюті на рівні «ССС» а у 2024 році Міжнародне рейтингове агентство S&P Global Ratings оновило свій довгостроковий суверенний кредитний рейтинг і рейтинг емітента в іноземній валюті України: аналітики агентства понизили рейтинг до «СС» з «ССС» з прогнозом – «негативний». Того ж року в ООН було підтверджено, що українська економіка завдяки фінансовій допомозі продемонструвала певну стійкість, але не відновлювалась починаючи з 2023 року, коли зросла на 4,6% після попереднього падіння на 29,1%. Саме валові валютні резерви забезпечили економічну стабільність в умовах війни і стали запорукою інших форм фінансової підтримки та інвестицій в умовах економічної нестабільності.

Рекордно високий рівень інфляції в Україні на початку 2023, що була пов'язана із зростанням воєнних витрат, які покривались завдяки друку гривні, вдалося скоротити впродовж року. Регулярні надходження іноземної допомоги дозволили припинити монетарне (за рахунок друку гривні) фінансування бюджету, а висока урожайність сприяла зниженню цін на продукти. У грудні 2023 року інфляція вже становила 5,1%, що було майже на рівні довоєнного таргету інфляції у 5%.

Однак у 2024 році інфляційний тиск знову почав зростати. Вперше з осені 2022 року показник інфляції прискорився, і до грудня 2024-го сягнув 12% у річному вимірі. Основними чинниками такого зростання стали посушливе літо, слабкий врожай, зростання цін на енергоносії та пальне, а також підвищення витрат на оплату праці.

Таким чином, стабілізація інфляції у 2023 році та відносна макроекономічна рівновага стали можливими завдяки зовнішній фінансовій підтримці, яка замінила емісійне фінансування бюджету. Це ще раз підкреслює вирішальну роль міжнародної допомоги в утриманні економічної стійкості України під час війни. Водночас, потреба в постійному покритті значних воєнних

витрат залишалася актуальною. У цьому контексті ключове значення мала дипломатична діяльність, спрямована на мобілізацію фінансових ресурсів з-за кордону.

Саме з метою покриття воєнних видатків українським дипломатам вдалося залучити до фінансування державного бюджету України низку країн, які надали гранти (28%) і кредити (72%) (рис. 3.6). Слід зауважити, що іноземне кредитування розвитку економіки відбувається за правилами, основним з яких є фінансова і загальноекономічна стабільність. Надані Україні у 2024 році кредити були пільговими, а їхнє використання на фінансування державного бюджету було ще одним виключенням з правил.

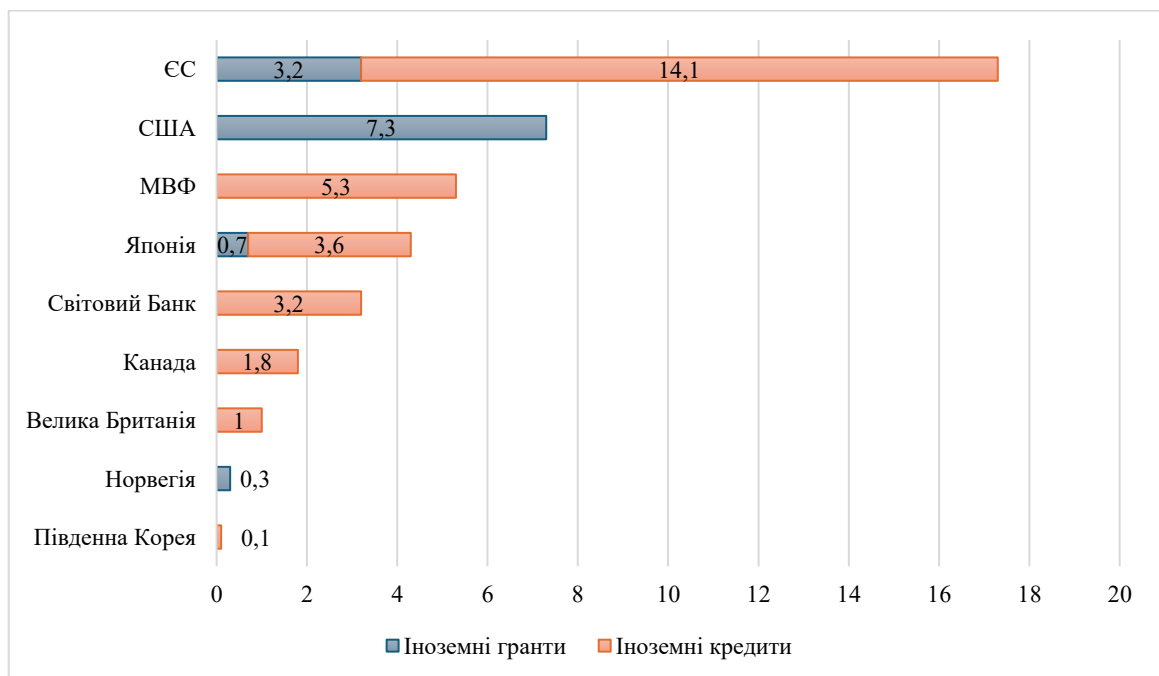

Рис. 3.6. Іноземне фінансування державного бюджету України у 2024 р. (млрд дол. США)

Джерело: побудовано автором на основі [26]

Надходження іноземної фінансової допомоги попри сповільнення економічного зростання дозволило вивести динаміку ВВП у 2023 році на рівень вищий за той, що склався у 2019 році, до пандемії, або у 2021 році до початку прямого вторгнення (рис. 3.7). Проте, хоча реальний ВВП України у 2023 році виріс, за оцінками НБУ, на 5-5,5%, це не може бути розцінене як відновлювальне зростання після стрімкого падіння на 28,8% у 2022 році – він приблизно на чверть

менший, ніж у 2021 році (зростання ВВП відбувалося на тлі низької бази порівняння – 2022 року).

Темпи зростання у 2024 році сповільнилися, і в кожному кварталі цього року ВВП залишався нижчим від аналогічних показників 2021-го. Причинами такого стриманого відновлення залишаються високі безпекові ризики, дефіцит кваліфікованої робочої сили, а також наслідки руйнування енергетичної інфраструктури через масовані російські обстріли. У той час як у 2023 році відновленню сприяли зростання державних видатків і фінансові вливання міжнародних партнерів, у 2024 році ці фактори вже стали постійною складовою воєнного функціонування економіки.

Важливо також зазначити, що обсяг іноземної допомоги, зарахований до державного бюджету в розділі доходів, формально покращив його показники, однак створює потенційно викривлену картину фіскальної стабільності. Цей виняток з міжнародної бюджетної практики, допущений за погодженням з МВФ, став можливим саме завдяки ефективним зусиллям багатосторонньої економічної дипломатії. Завдяки цим коштам також було зміцнено резерви Національного банку України, що дозволило утримувати відносну стабільність обмінного курсу гривні та сприяло стримуванню інфляції.

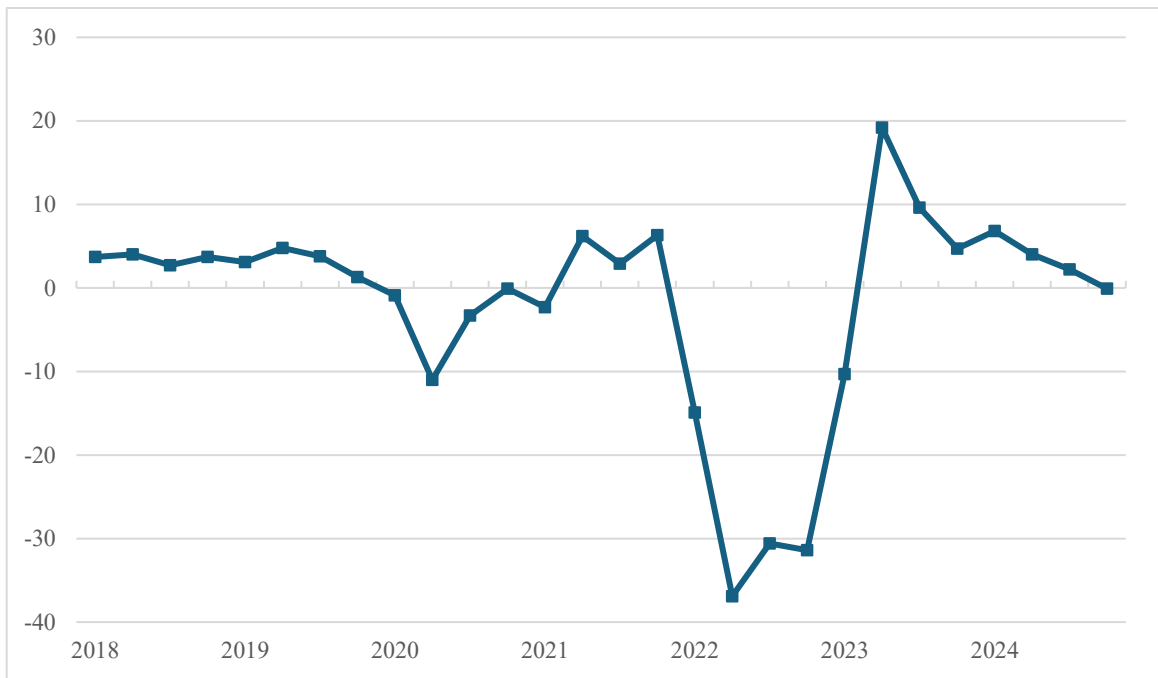

Рис. 3.7. Зміна ВВП України у 2019-2024 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [6; 26]

Крім фінансової допомоги, українська економічна дипломатія була зосереджена на збереженні та розширенні міжнародних ринків збуту для українських товарів. Через війну та територіальні втрати Україна зазнала суттєвих проблем із постачанням товарів на експортні ринки (рис. 3.8). Тому одним із пріоритетів української дипломатії під час війни стало залучення іноземних інвестицій та підтримка українського експорту. Дипломати активно працювали з країнами-партнерами для розширення експортних можливостей України та залучення іноземних інвесторів до економіки країни.

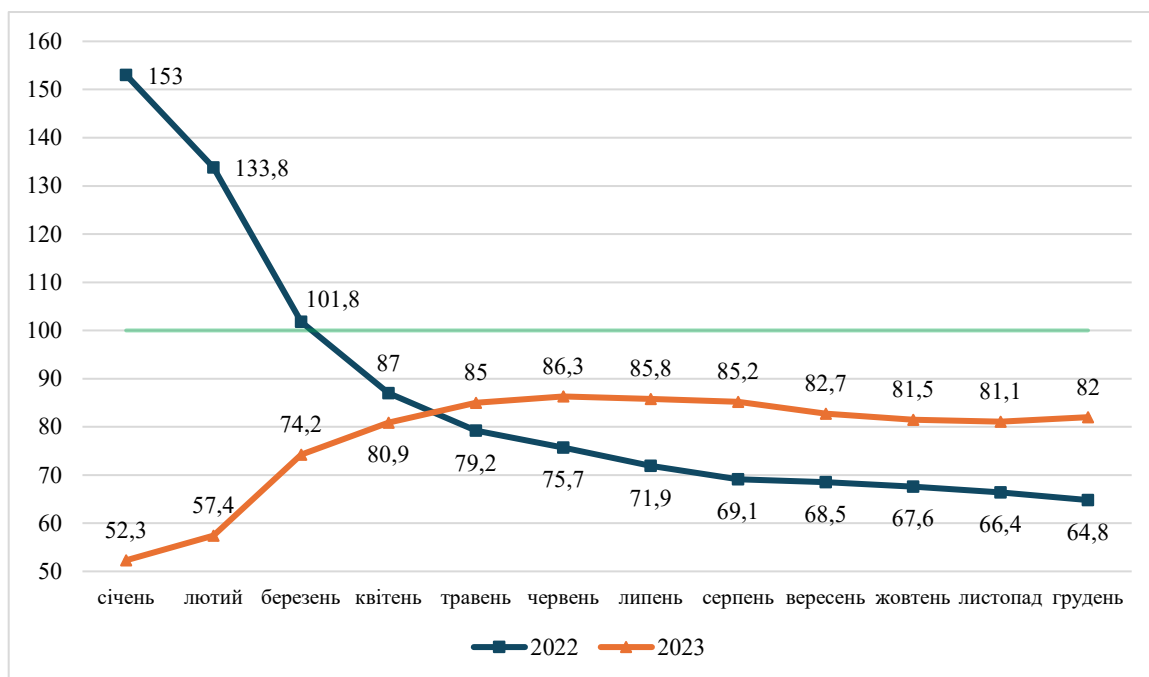

Рис. 3.8. Темпи зростання (зниження) експорту українських товарів у 2022 і 2023 рр. (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)

Джерело: побудовано автором на основі [6]

Внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ проти України у 2022 році виникла масштабна логістична криза, що істотно обмежила експортні можливості країни. Блокування ключових морських портів у Чорному та Азовському морях призвело до різкого скорочення обсягів експорту, оскільки морські перевезення до війни забезпечували половину зовнішньоторговельних операцій України. Альтернативні маршрути, такі як залізничні й автомобільні перевезення через західний кордон, виявилися недостатніми для повноцінної компенсації втрат, що спричинило зростання витрат на логістику, затримки поставок та зниження конкурентоспроможності української продукції.

За цих умов українська економічна дипломатія зосередила зусилля на вирішенні проблеми блокади експорту. Ключовим результатом стало підписання у липні 2022 року за посередництва ООН і Туреччини так званої «Чорноморської зернової ініціативи» (Black Sea Grain Initiative), що дозволила частково відновити постачання українського зерна морськими шляхами [57]. Ця угода створила умови для виходу на зовнішні ринки аграрної продукції, що було життєво

важливо як для української економіки, так і для глобальної продовольчої безпеки. За результатами 18 місяців функціонування коридору було експортовано 65 мільйони тонн агропродукції [39].

Аналіз динаміки експорту товарів у 2022-2024 роках (рис. 3.8, 3.9) свідчить про складну ситуацію в логістиці в 2023 році та про суттєве покращення у 2024 році завдяки заходам економічної дипломатії. Згідно з даними графіків, у 2023 році обсяги експорту залишалися стабільно нижчими за рівень попереднього року: у січні 2023 року вони становили лише 52,3% від обсягів січня 2022 року, і хоча протягом року спостерігалось певне відновлення (до 82% у грудні 2023 року), повного відновлення довоєнних обсягів експортних поставок досягти не вдалося. Динаміка залишалась близькою до 80-85% протягом середини року, що свідчить про часткову, але обмежену ефективність розроблених тимчасових логістичних маршрутів.

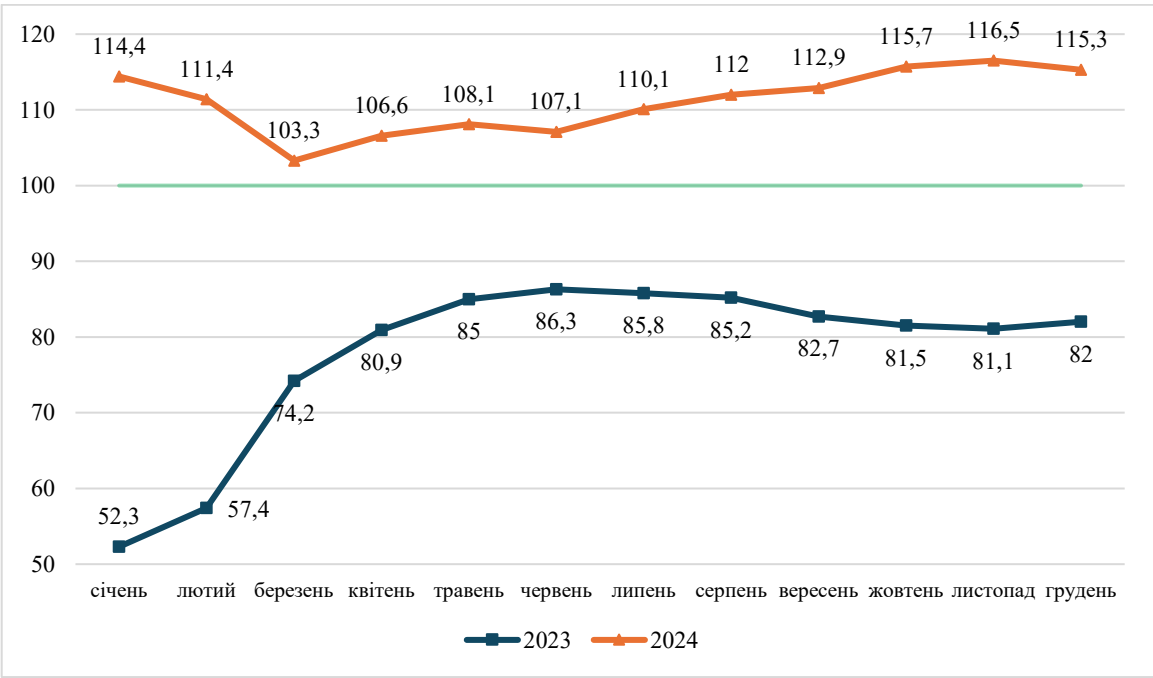

Рис. 3.9. Темпи зростання (зниження) експорту українських товарів у 2023 і 2024 рр. (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)

Джерело: побудовано автором на основі [6]

Водночас у 2024 році, завдяки інтенсивній роботі українських дипломатичних ініціатив, вдалося досягти істотного поліпшення показників

експорту. Уже в січні 2024 року експорт зріс на 114,4% порівняно з відповідним періодом 2023 року, і ця тенденція зберігалася протягом усього року, коливаючись у межах 103,3-116,5%. Це означає не лише відновлення обсягів постачання, а й певне перевищення показників попереднього року. Позитивні зміни стали можливими завдяки розширенню використання «Шляхів солідарності» з Європейським Союзом, розвитку альтернативних логістичних маршрутів через Дунайські порти (Ізмаїл, Рені), відкриттю нових прикордонних переходів та постійній дипломатичній підтримці продовольчих ініціатив в межах міжнародних форумів (ООН, G7, ЄС).

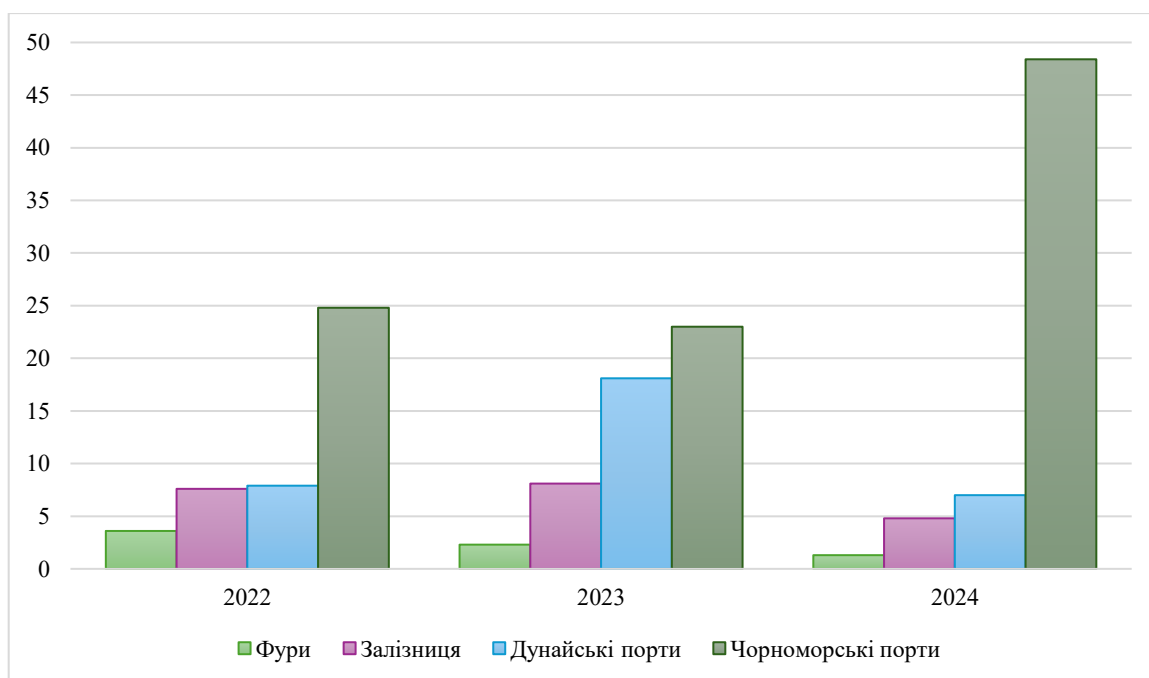

Рис. 3.10. Експорт зернових та олійних культур за видом транспорту (млн тонн)

Джерело: побудовано автором на основі [38]

Саме завдяки активним дипломатичним зусиллям уряд України зміг укласти нові угоди з міжнародними партнерами, забезпечуючи стабільність експорту стратегічно важливих товарів, таких як сільськогосподарська продукція та продукція металургійної галузі і отримала низку преференцій в сфері міжнародної торгівлі продовольством та сировинними товарами.

Відновлення логістичних шляхів позитивно позначилось і на товарному імпорті, що дозволило країні вирішити низку проблем гуманітарного і військового характеру (рис. 3.11).

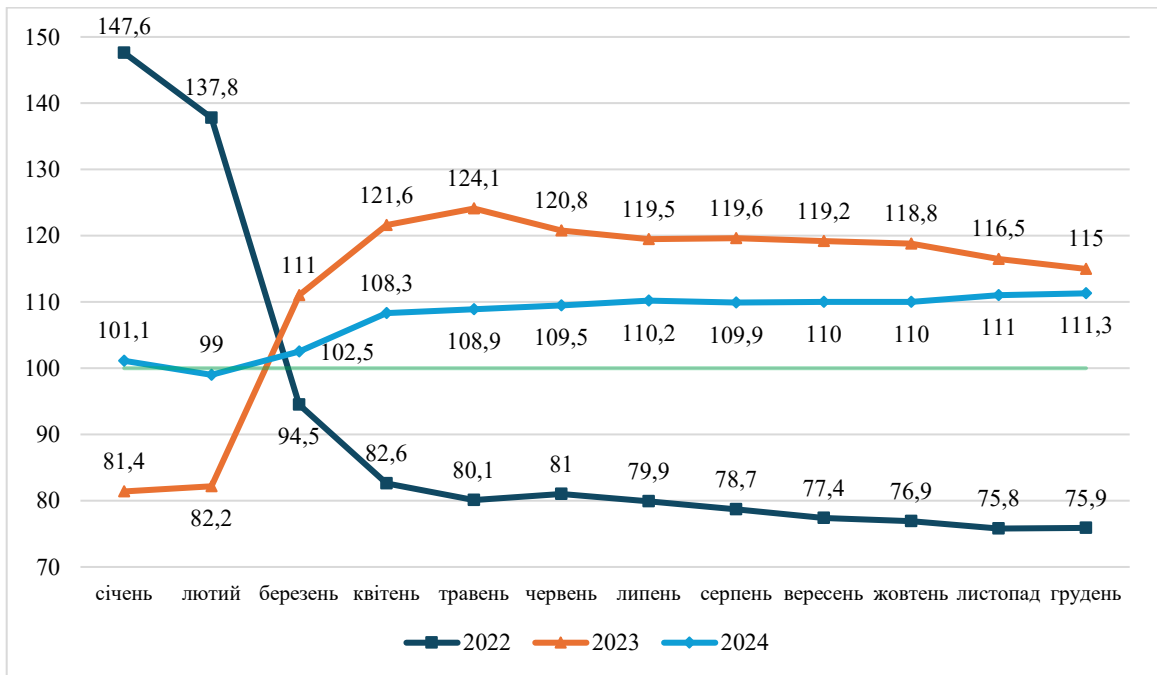

Рис. 3.11. Темпи зростання (зниження) імпорту українських товарів у 2022-2024 рр. (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)

Джерело: побудовано автором на основі [6]

Як свідчать дані (рис. 3.11), обсяги імпорту товарів у 2023 році значно перевищували показники 2022 року, демонструючи стійку позитивну динаміку протягом усього року. Уже в березні 2023 року імпорт перевищив довоєнний рівень, а в травні досягнув піку у 124,1% порівняно з відповідним періодом попереднього року. Хоча в другій половині 2023 року спостерігалось незначне зниження показників (до 115% у грудні), обсяги імпорту залишалися стабільно вищими за довоєнні.

У 2024 році темпи зростання імпорту дещо уповільнилися, однак продовжували залишатися на рівні близько 110%, що свідчить про стабілізацію логістичних процесів і поступове відновлення внутрішнього попиту.

Найсуттєвішими категоріями товарного експорту і джерелом надходження коштів до України звичайно ж залишались продовольчі товари (рис. 3.12). Саме

по цьому стратегічно важливому у воєнних умовах напрямку цілеспрямовано було нанесено удар росією.

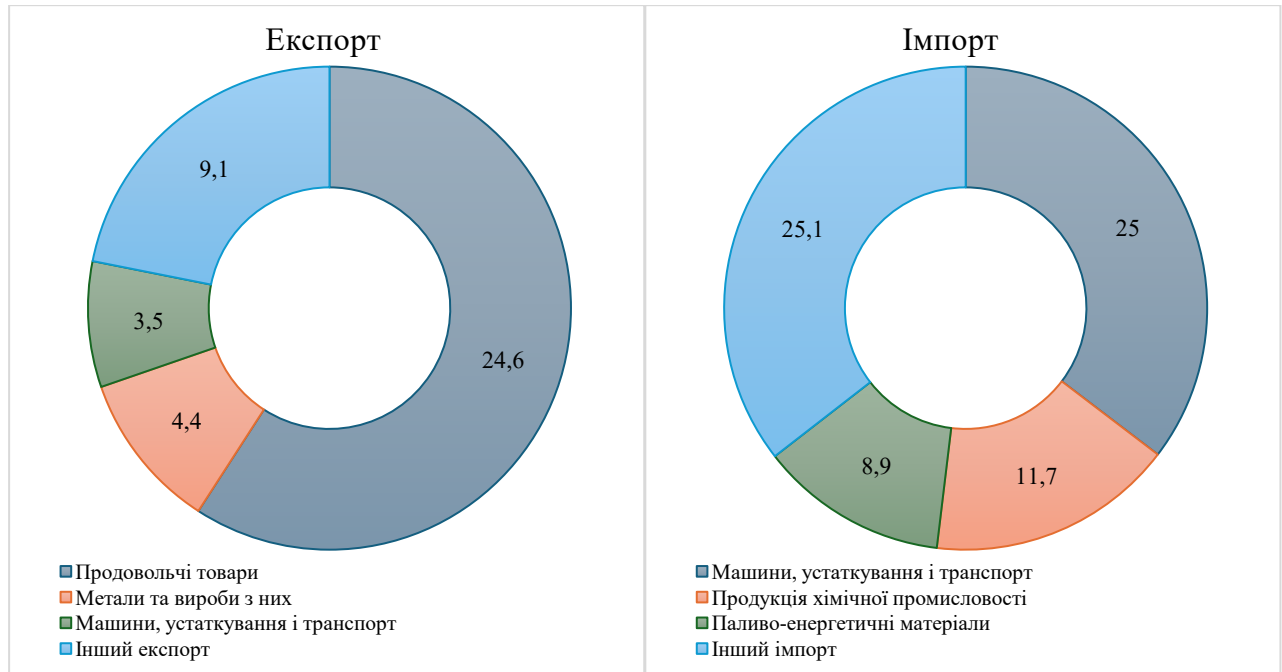

Рис. 3.12. Категорії товарного експорту та імпорту України у 2024 (млрд дол.)

Джерело: побудовано автором за даними [8]

Захист і просування національних економічних інтересів у сфері торгівлі стали ключовими завданнями економічної дипломатії. Вона зосередила свої зусилля на співпраці з міжнародними торговими організаціями, такими як СОТ, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, представництва Всесвітньої продовольчої програми ООН з метою протидії можливим економічним обмеженням з боку інших держав.

Важливим кроком стало скасування Європейським Союзом мит і квот на українські товари, що дозволило українським виробникам збільшити експорт до країн ЄС. Це рішення значно полегшило доступ українських компаній до європейського ринку, особливо в аграрному секторі, де Україна є одним із ключових постачальників зерна, олії та інших продуктів харчування.

Окрім торговельної сфери, надзвичайно важливою ділянкою економічної дипломатії стала енергетика, яка зазнала безпрецедентних викликів через війну. Російська агресія проти України завдала потужного удару по енергетичній

інфраструктурі, спричинивши не лише фізичні руйнування, а й загрозу енергетичній безпеці країни. У таких умовах оперативна й стратегічна дипломатична діяльність стала критично важливим інструментом для збереження функціонування енергетичного сектору та його подальшої адаптації до нових реалій.

Завдяки активній міжнародній співпраці українська дипломатія досягла кількох ключових результатів:

– *Диверсифікація джерел постачання енергоресурсів.* Україна оперативно переорієнтувалася з традиційної залежності від російських енергоносіїв на альтернативні європейські та світові ринки, що дало змогу забезпечити стабільність енергопостачання навіть в умовах військової агресії.

– *Інтеграція в європейський енергетичний простір.* Відбулася синхронізація енергосистеми України з ENTSO-E (європейською мережею операторів систем передачі електроенергії), що не тільки підвищило енергетичну стійкість, а й зміцнило міжнародну суб'єктність держави.

– *Привернення фінансової та технічної допомоги.* Завдяки дипломатичним зусиллям, включаючи активність на рівні ЄС, G7 та інших міжнародних форумів, Україна залучила значні ресурси на відновлення й модернізацію енергетичної інфраструктури.

– *Розвиток відновлюваної енергетики.* Одним із стратегічних пріоритетів стало просування «зеленої трансформації», що передбачає зменшення залежності від традиційних джерел енергії та підтримку проєктів у сфері сонячної, вітрової та біоенергетики.

Аналіз змін у енергетичному секторі свідчить, що кризові обставини, поєднані з активною міжнародною діяльністю, стали каталізатором довгострокових позитивних тенденцій. Українська дипломатія змогла ефективно використати кризу для перезапуску енергетичної політики у відповідності до сучасних стандартів енергетичної безпеки, сталого розвитку та екологічної відповідальності.

Особливе значення мала також участь України в програмах ENTSO-E та інших ініціативах, спрямованих на зміцнення енергетичної безпеки Європи, що фактично включає Україну в стратегічні ланцюги постачання енергії на континенті.

Перелаштування енергетичного сектору України стало результатом не тільки внутрішньої мобілізації ресурсів, але й успішної багатовекторної дипломатії, яка забезпечила критичну підтримку на міжнародному рівні.

Невід'ємною складовою економічної дипломатії стало також залучення іноземних інвестицій для підтримки економіки, особливо в галузі відновлення інфраструктури та розвитку нових технологій.

Попри війну, економічна дипломатія працювала над створенням умов для інвестування в Україну, включаючи надання гарантій безпеки інвестицій та запровадження сприятливих умов для ведення бізнесу, що в умовах війни залишається, як правило, невирішуваним завданням. Українські дипломати спрямували свої зусилля на переконання міжнародних інвесторів у перспективності інвестицій в Україну, незважаючи на військові ризики. Для цього були створені спеціальні інвестиційні фонди, які надають інвесторам гарантії щодо безпеки їхніх інвестицій, а також запропоновані податкові стимули та спрощені процедури реєстрації нових бізнесів.

Завдяки дипломатичним зусиллям в українську економіку вдається залучати інвестиції не лише в традиційні галузі, але й інноваційні – розвитку ІТ-сектору та цифрової інфраструктури, було приділено особливу увагу, і закордонні інвестиції продемонстрували значний потенціал у цій сфері в умовах війни. Завдяки цим зусиллям Україна змогла зберегти та навіть збільшити експорт ІТ-послуг, що стало важливим джерелом валютних надходжень.

Міжнародні компанії, зокрема в сфері ІТ, енергетики та сільського господарства, продовжували інвестувати в Україну (рис. 3.13), що дозволяє зберегти економічну активність та створити базу післявоєнного відновлення.

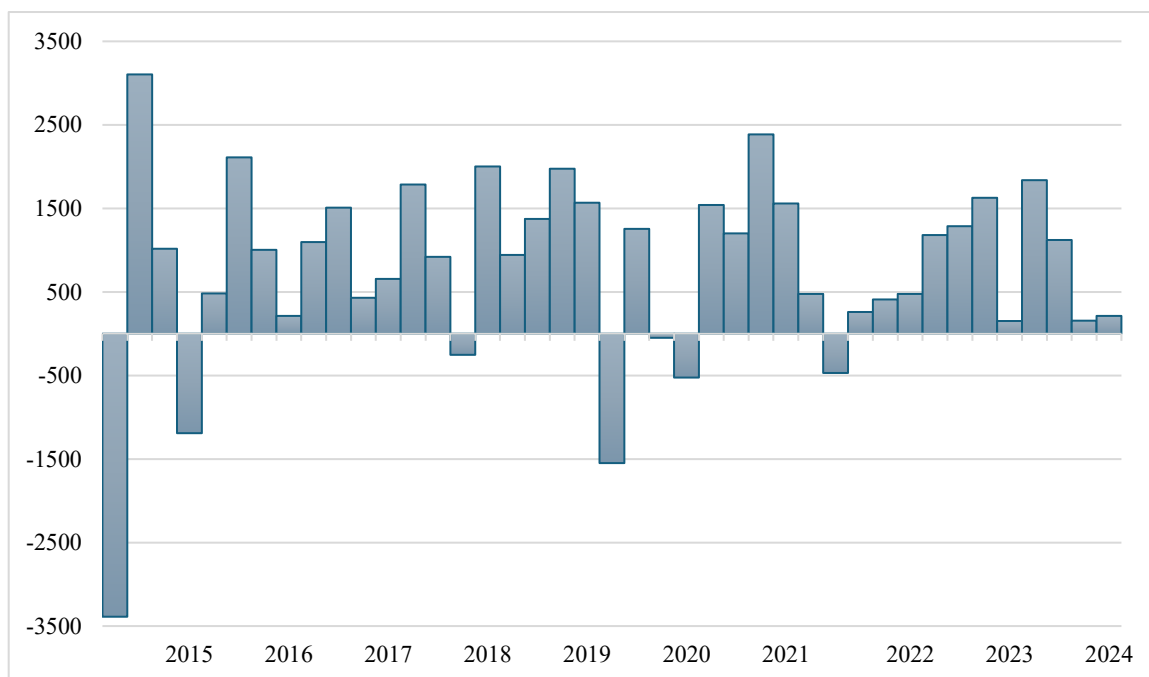

Рис. 3.13. Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку України (млн дол. США)

Джерело: побудовано автором на основі [23]

Ще одним важливим аспектом діяльності економічної дипломатії є організація санкційного тиску на рф. Українські дипломати активно співпрацювали з міжнародними партнерами для запровадження і розширення економічних санкцій проти росії, які мали на меті обмежити фінансові можливості агресора. Санкції охопили ключові сектори російської економіки, зокрема банківський, енергетичний, промисловий та транспортний сектори, що суттєво обмежило можливості фінансування війни та розвиток російської економіки.

Станом на травень 2025 року, Європейський Союз, Сполучені Штати Америки та інші міжнародні партнери наклали понад 24 тис санкцій проти росії, що перетворило її найбільш підсанкційною країною у світі. Всього було запроваджено 17 пакетів санкцій, останній з яких націлений на енергетичний сектор, зокрема на обмеження експорту зрідженого природного газу та заборону використання портів ЄС для його транспортування [125]. З початку 2025 р. було повністю припинено транспортування енергетичних ресурсів до інших країн через територію України.

Санкції охопили широкі сектори економіки, включаючи [94]:

- заборону операцій з Центральним банком росії та її фінансовою системою SPFS, яка є аналогом SWIFT;
- були заморожені валютні резерви рф на суму \$350 млрд – близько половини його загальних резервів та 70% закордонних активів російських банків;
- обмеження експорту чутливих технологій і товарів подвійного призначення;
- замороження активів фізичних і юридичних осіб, пов'язаних із фінансуванням війни;
- заборону на обслуговування російських суден і підтримку «темного флоту» танкерів, які здійснюють незаконні перевезення.

Крім того, запроваджені додаткові заходи для ускладнення обходу санкцій, що включають заборони на експорт машин, промислових матеріалів, а також додаткові обмеження для третіх країн, таких як Китай і Туреччина, які сприяють підтримці російського військового комплексу.

Однією з ключових стратегічних цілей економічної дипломатії України став підриг фінансової стійкості противника – економічні санкції, запроваджені Україною та її міжнародними партнерами, спрямовані на замороження активів російських олігархів, банків та державних компаній, а також обмеження доступу росії до міжнародних фінансових ринків.

Ці санкції мали істотний вплив на російську економіку, зокрема національну валюту, яка зазнала значного знецінення. Такі заходи призвели до зменшення фінансових можливостей росії фінансувати свої військові операції та послабили її економічну стійкість на глобальній арені. Одним із найважливіших аспектів підригу економіки супротивника стало виключення ключових російських банків з міжнародної платіжної системи SWIFT, що серйозно обмежило їхні можливості здійснювати фінансові операції на світових ринках.

Зміцнення економічних та політичних зв'язків з країнами ЄС, США, Канадою, Японією та іншими союзниками дозволило Україні значно підвищити свою економічну стійкість та підсилити тиск на росію.

Україна також ініціювала розширення санкцій на енергетичний сектор росії, включаючи нафту і газ, що є основними джерелами доходів російського бюджету. Ці заходи спрямовані на те, щоб обмежити доступ росії до глобальних енергетичних ринків і зменшити її фінансові можливості.

Ще однією важливою стратегічною ціллю є контроль над критичними ресурсами, що використовуються для військових цілей. Українська дипломатія активно працює над обмеженням доступу росії до таких ресурсів, зокрема технологій подвійного призначення, енергетичних ресурсів та інших стратегічно важливих товарів. Завдяки цим зусиллям, росія втратила значні джерела доходу від експорту енергетичних ресурсів і доступ до критичних технологій, що суттєво обмежує її економічні та військові можливості.

Зусилля економічної дипломатії України також спрямовані на ізоляцію росії через торговельні бар'єри. Запровадження міжнародних санкцій та торговельних обмежень проти рф обмежило її можливості експортувати та імпортувати важливі товари, що створює додатковий тиск на російську економіку. Українські дипломати активно працювали над тим, щоб міжнародні партнери припинили або обмежили співпрацю з росією в економічній сфері. Це дозволило значно скоротити економічні можливості країни-агресора та ускладнити її доступ до критично важливих товарів і послуг.

Поряд із цим, українська дипломатія працює над тим, щоб унеможливити обходження санкцій через треті країни, оскільки деякі країни, не долучившись до санкційного режиму, створили умови для постачання російських товарів.

У цілому, економічна дипломатія України в умовах глобальної і локальної економічної і політичної конфронтації, війни з рф зазнала змін і переслідує кілька ключових стратегічних цілей: залучення міжнародної фінансової підтримки, посилення економічної стійкості, захист економічних інтересів на міжнародній арені та ізоляція економіки агресора і підірив фінансової стійкості агресора, тощо. Завдяки активним дипломатичним зусиллям Україні вдалося отримати значну міжнародну підтримку, захистити свої економічні інтереси та послабити

економічні можливості агресора, що має критично важливе значення для перемоги в конфлікті.

3.3. Синергія офіційної і публічної економічної дипломатії як шлях до формування її наступальної моделі

В умовах глобальної економічної нестабільності, зумовленої геополітичними конфліктами, фінансовими кризами та пандемією, економічна дипломатія стає ключовим інструментом для реалізації національних інтересів на міжнародній арені.

Із початком широкомасштабної агресії Україна зазнала тяжких втрат: були втрачені частини території, знищено значні людські ресурси, а також критичну виробничу та соціальну інфраструктуру. Тривала війна спричинила докорінну зміну економічної структури держави – економіка перейшла на режим воєнного функціонування із численними обмеженнями, що вже сьогодні негативно впливає на розвиток країни й надалі поглиблюватиме ці наслідки. Відновлення національної економіки після масштабних руйнувань, завданих війною, є одним із ключових завдань державної політики України. У зв'язку з цим постає нагальна потреба у розробці стратегії повоєнного відновлення, яка має стати чітко визначеним планом досягнення цілей економічного відродження. Ця стратегія повинна об'єднати зусилля суб'єктів різного рівня – від міжнародних до локальних, від державних до приватних – навколо спільної мети: побудови нової економічної структури відповідно до національних інтересів суверенної держави. Вона слугуватиме основою для управління розвитком країни, сприятиме суспільному прогресу та захисту інтересів України у міжнародному середовищі. Однією з особливостей цього процесу стане те, що основний ресурс для відновлення передбачається залучати із зовнішнього економічного середовища – шляхом іноземних інвестицій і міжнародної допомоги.

Економічна дипломатія, як ключовий державний інструмент залучення зовнішніх ресурсів для відбудови ослабленої війною країни, набуває особливого

значення. Вона виступає основним механізмом формування нового економічного фундаменту та стимулювання стійкого зростання. У межах реалізації стратегії повоєнного відновлення економічна дипломатія повинна буде активно шукати нові підходи і методи взаємодії зі світовою спільнотою для залучення ресурсів, необхідних для відродження України.

Завданнями економічної дипломатії України у повоєнний період стають оперативне реагування на виклики, спричинені повномасштабним вторгненням, активне залучення зовнішніх ресурсів для відновлення економіки, а також застосування адаптивних і інноваційних методів у межах скоригованої стратегії національного розвитку. Мова йде не лише про фізичне відновлення національної економіки та її інфраструктури, а й про можливість глибокої трансформації фундаментальних засад державного будівництва. Враховуючи складність і унікальність умов, у яких опиниться Україна після завершення воєнних дій, виникає потреба в комплексному підході до розробки нової моделі економічного розвитку. У процесі відновлення країна повинна буде вирішувати широкий спектр завдань: не лише залучати інвестиції для відбудови зруйнованих об'єктів, але й створювати основи для стійкого і динамічного розвитку на базі автаркічності, розвивати стратегічні кумулятивні та експортноорієнтовані галузі, покращувати бізнес-клімат та зміцнювати економічну безпеку відповідно до пріоритетів суверенної стратегії розвитку. Виконання цих завдань потребуватиме активізації діяльності економічної дипломатії, здатної використовувати широкий арсенал інноваційних методів міжнародного впливу для ефективного залучення зовнішніх ресурсів в умовах поступового утвердження автаркічних принципів економічного устрою.

Також варто пам'ятати про ризик недостатнього фінансування проєктів. Незважаючи на всі плани і надії на міжнародну підтримку, глобальні економічні виклики можуть обмежити доступ до фінансових ресурсів, необхідних для реалізації інфраструктурних проєктів та відбудови країни. По-перше, слід враховувати, що іноземні партнери прагнутимуть здійснювати повоєнну відбудову України під власним контролем і на умовах, вигідних для себе. По-

друге, через обмеженість економічних ресурсів Україна не матиме достатньої потужності для протидії впливу держав-донорів. По-третє, що логічно випливає з попереднього, можливості запровадження мобілізаційної та автаркічної моделі розвитку виявляться істотно обмеженими. Усвідомлення такої вразливості обумовлює необхідність пошуку нових підходів та модернізації методів економічної дипломатії.

Постає необхідність розробити та впровадити нові підходи, які б одночасно враховували специфіку українського повоєнного економічного відновлення та відповідали сучасним викликам і можливостям глобальної економіки.

Війна внесла значні зміни, особливо підкресливши важливі аспекти попередньої стратегії розвитку. По-перше, економіка України, як і будь-яка інша, яка не базується на матеріальному секторі – основі її стійкості, ризикує швидко перетворитися на віртуальну структуру, чутливу до зовнішніх шоків. По-друге, збіднена структура національної економіки та низький рівень автаркії призводять до монокультурності, що веде до стану економічної залежності від інших країн. Національна економіка, яка є монокультурною, віртуальною, чутливою до зовнішніх шоків і залежною від іноземних товарів, інвестицій, енергетичних і фінансових ресурсів, невідворотно потрапляє у пастку втрати суверенітету та стадію, коли може розраховувати лише на зовнішню допомогу та солідарну підтримку інших країн. Війна лише підтвердила хибність і вразливість позиції України у її орієнтації на глобальну економічну солідарність. В умовах санкційного, військового та соціального сприяння Україні з боку різних країн світу можна відзначити їхню поміркованість щодо національних економічних інтересів. Коли питання стосується економічної вигоди чи ефективності, бізнесові структури не завжди дотримуються задекларованої політики санкцій, або користуються послугами посередників із країн, які не приєдналися до санкцій. Крім того, надання військової допомоги Україні іноді добре вписується у національні програми розвитку ВПК і стимулює національні виробництва, а не є виключно бажанням «доброї волі».

До війни вимогами для розширення можливостей економічної дипломатії було залучення бізнесу до переговорних процесів для підвищення їхньої прозорості та публічності. Міжнародні питання в економічній сфері вирішувалися через угоди в рамках двосторонньої дипломатії. Одним із прикладів є Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка стала основою економічної співпраці. Зазначимо також, що для реалізації її завдань вже до війни використовувалася публічна дипломатія як додатковий інструмент для просування іміджу країни.

З початком війни цей інструмент показує важливу роль публічного ставлення до країни з боку міжнародних партнерів. Публічна дипломатія підтримує економічну дипломатію. Санкційна, економічна, воєнна та соціальна підтримка, яку надають Україні різні країни світу, є результатом публічного схвалення її політики. Держави-партнери та бізнесові структури надають всебічну допомогу Україні навіть коли питання торкається економічної вигоди чи ефективності. Політика солідарності з Україною під час війни, яка реалізується на публічному рівні, особливо в соціальній сфері й стосується організації життя українських біженців, є підтвердженням ефективності каталітичної дипломатії.

Ефективна робота над залученням міжнародної фінансової допомоги та інвестицій є одним із основних завдань економічної дипломатії України. Важливо, щоб Україна активно співпрацювала з МВФ, Світовим банком та Європейським банком реконструкції та розвитку. Ці установи можуть надати необхідні кредити та гранти для покриття бюджетних дефіцитів, стабілізації фінансової ситуації та реалізації проєктів відновлення. Формування стабільних відносин з донорами забезпечує постійний потік фінансових ресурсів для реалізації стратегічних проєктів. Це включає багатосторонні угоди та двосторонні договори, що сприяють економічному відновленню. Проте, імідж країни і приналежність до міжнародних альянсів (ще один вияв каталітичної дипломатії) є також важливими факторами для економічного відновлення України. Поглиблення відносин з Європейським Союзом, НАТО, США та іншими країнами, що надають політичну, економічну та військову підтримку,

сприятиме забезпеченню стабільності та безпеки в регіоні й, ймовірно, вплине на процес повоєнного відновлення. Підтримка інтеграції України до європейських та інших міжнародних структур може зміцнити економічну та політичну стабільність країни.

Питання міжнародної підтримки санкцій проти рф тісно пов'язане з попереднім завданням. У цьому процесі економічна дипломатія відіграє ключову роль. Активні дії на міжнародній арені для підтримки санкційної політики сприяють збільшенню тиску на росію з метою зміни її політики. Співпраця з міжнародними організаціями щодо притягнення рф до відповідальності за воєнні злочини та забезпечення відшкодування збитків є важливим аспектом у подальшому післявоєнному відновленні.

Одним з ключових завдань економічної дипломатії у контексті повоєнного відновлення є диверсифікація торговельних зв'язків. Втрата доступу до російського ринку змусила Україну шукати нові можливості для розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Укладення нових угод про вільну торгівлю з країнами Європейського Союзу, Сполученими Штатами Америки, Канадою, країнами Азії та Африки сприятиме розширенню ринків для української продукції та зменшенню залежності від ринку росії. Одночасно підтримка національних виробників через державні програми та стимули дозволить їм конкурувати на міжнародних ринках, що сприятиме зростанню експорту.

Наступним, але не менш важливим, завданням економічної дипломатії є підтримка економічних реформ та зміцнення національної економіки. Цей процес є основою для відновлення та забезпечення стійкості економіки України й включає 1) реалізацію програм з боротьби з корупцією та підвищення прозорості державного управління; 2) створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу, підтримку інновацій та технологічних стартапів; 3) розробку стратегій для довгострокового економічного зростання, з акцентом на розвиток критичних галузей, таких як енергетика, транспорт та сільське господарство. Проте все це ситуативна економічна дипломатія, яка підпорядковується вимогам зовнішнього економічного середовища.

У період повоєнного відновлення головною вимогою до української економічної дипломатії буде чітке виконання стратегічних цілей національного економічного розвитку, які в повоєнних умовах неодмінно набудуть конкретних характеристик. Це передбачає необхідність розробки нової національної стратегії економічного розвитку, заснованої на принципах економічного націоналізму (економічного егоїзму) [88], які були добре описані ще у XIX столітті класиками теорії економічного розвитку держави, такими як А. Гамільтон [88] і Ф. Ліст [14]. Вони визначили основні аспекти цієї теорії, що, своєю чергою, ставить нові завдання перед економічною дипломатією:

- у конкурентному та конфронтаційному середовищі національні економіки не мають союзників. Навпаки, між ними ведеться постійна боротьба за ринки збуту та сировинні ресурси, що змушує суверенні держави бути певною мірою автаркічними, щоб уникнути залежності від інших економік. У такому контексті методи економічної дипломатії часто стають маніпулятивними і підпорядковуються принципу економічного егоїзму;

- автаркічність досягається завдяки свідомим зусиллям, спрямованим на створення стійкої економічної структури і динамічної економіки. Це є завданням держави, яка в умовах сучасного жорсткого конкурентного протистояння повинна організовувати та регулювати процеси створення стратегічно важливих галузей, що забезпечуватимуть конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, а також розвиток супутніх галузей – основи автаркії. У даному контексті економічна дипломатія буде займатися захистом економічної безпеки та національної економіки від конкурентної експансії. Вона буде залучати ресурсний потенціал інших країн не лише на основі їхньої економічної вигоди, але також використовуючи маніпулятивні (публічні) інструменти;

- автаркічність і конкурентоспроможність не підтримуються навіть союзними країнами, тому процес її становлення має бути захищеним. Це стане одним з ключових завдань економічної дипломатії, спонукаючи до використання каталітичних методів. У тих випадках, де це можливо, буде застосовуватися прямий протекціонізм; там, де це неможливо, будуть використовуватися

приховані захисні інструменти, такі як індикативне планування, формування державної власності, фінансові вбудовані регулятори, валютний контроль, нормативні, технологічні та інституційні засоби, належним чином організована соціальна сфера та ідеологічне виховання.

Увесь набір інструментів економічної дипломатії, який базується на стратегії економічного прориву замість модернізації застарілої економічної структури, добре описаний в економічній теорії. Очевидно, що ця стратегія вирішуватиме не лише питання економічної ефективності, але й соціальної, зосереджуючи увагу на національному економічному егоїзмі.

На шляху до інтеграції з ЄС, українська економічна дипломатія має враховувати декілька важливих аспектів: у ЄС тривалий час формувалася спільна економічна система, у межах якої розвиток національних економік регулюється централізовано. Важливо зазначити, що в рамках цього об'єднання було досягнуто баланс інтересів економічних суб'єктів і національних держав, і будь-яке непередбачуване втручання може становити загрозу для стабільності цієї системи.

Інтеграція країн ЄС базується на спільній, узгодженій та ретельно спланованій економічній діяльності. Ця співпраця служить захисним механізмом і забезпечує економічну безпеку членам ЄС. Щодо України, яка прагне отримати подібний захист, вона досі не змогла стати членом цього об'єднання. Частково це пояснюється тим, що її вступ міг би порушити існуючий економічний порядок. Україна, залишившись без підтримки зі своїми економічними викликами в оточенні більш конкурентоспроможних країн, почала примітивізувати свою національну економіку під час переходу до ринкової економіки. Це призвело до швидкого занурення в монокультурну пастку, де експорт зернових став єдиною конкурентоспроможною галуззю колись індустріально та технологічно розвиненої економіки. Вступ до Європейського Союзу надає Україні можливість використання мобілізаційної моделі згідно з правилами ЄС.

Однак традиційні методи економічної дипломатії, що ґрунтуються переважно на офіційних переговорах, не завжди є достатньо ефективними для

досягнення стратегічних цілей держави.

Сучасна економічна дипломатія все більше спирається на неофіційну (приватну) дипломатію, що включає взаємодію з бізнес-спільнотою, громадськими організаціями, науковими центрами та засобами масової інформації. Україні вдалося досягти певних успіхів у цьому напрямку.

У цьому контексті особливої актуальності набуває концепція державно-приватного партнерства, яка має стати одним із ключових механізмів реалізації економічної стратегії України у повоєнний період. В умовах обмежених державних ресурсів, високих ризиків та складного міжнародного середовища, залучення приватного сектору до процесів відновлення і модернізації економіки є не лише бажаним, а й критично необхідним. Державно-приватне партнерство дозволяє об'єднати фінансові, інституційні та технологічні ресурси, спрямовуючи їх на досягнення стратегічних національних цілей.

Для ефективної реалізації цього підходу необхідна тісна координація між офіційною державною дипломатією та приватною дипломатією, яку реалізують транснаціональні компанії, бізнес-асоціації, неурядові структури та окремі підприємці. Синергія зусиль обох напрямів дозволяє створити єдиний фронт представлення національних інтересів на міжнародній арені, де кожен суб'єкт виконує свою функцію у спільному процесі економічного відновлення.

Офіційна економічна дипломатія має забезпечувати створення сприятливого нормативно-правового середовища, захисту прав інвесторів, підтримки експортноорієнтованих галузей, участі в міждержавних переговорах і забезпечення політичної стабільності. Водночас приватна дипломатія, діючи через неформальні канали комунікації, налагоджує бізнес-зв'язки, просуває українські інтереси в транснаціональних економічних структурах, демонструє приклади ефективної співпраці та інвестиційної привабливості українського бізнесу.

Публічно-приватний дипломатичний альянс має функціонувати як єдиний комунікаційний простір, де інформація, довіра і спільне бачення майбутнього стають основою для формування сталого економічного курсу. Таке партнерство

дозволяє гнучко реагувати на динамічні зміни у глобальній економіці, мобілізувати додаткові ресурси, адаптуватися до вимог донорів і водночас захищати національний економічний інтерес.

Прикладом такої співпраці є спільний успішний проєкт «NAZOVNI», який забезпечив синергію зусиль офіційної і неофіційної (приватної) дипломатії у виконанні завдань, що стоять перед дипломатією.

Досягнення, яких вдалося досягти у сфері економічної дипломатії України, значною мірою зобов'язані використанню інноваційної платформи «NAZOVNI», мета якої – надавати дипломатичну підтримку українським експортерам на міжнародних ринках. Створена наприкінці 2021 року за підтримки Міністерства закордонних справ України, ця цифрова платформа стала важливим інструментом для інтеграції українського бізнесу в світову економіку.

З моменту свого запуску платформа активно розвивалася і набула значної популярності серед українських компаній. «NAZOVNI» продемонструвала вагомі результати, що можна вважати суттєвими успіхами для української економіки. Зокрема:

- на сьогоднішній день на платформі налічується понад 2700 зареєстрованих компаній (перевічених потенційних експортерів), понад 13000 експортних заявок, понад 1000 запитів на пошук ринку, понад 500 підписаних експортних контрактів, оцінка NPS 76% за використання платформи, а понад 500 українських компаній взяли участь у більш ніж 100 міжнародних виставках та рітейл кампаніях за підтримки «NAZOVNI»;

- до участі у проєкті залучено 80 посольств та 19 генеральних консульств, що дозволяє українським компаніям напряду звертатися до дипломатичних представників для сприяння на зовнішніх ринках;

- за час діяльності було організовано понад 100 виставок, створивши спеціальні умови для українських експортерів та збираючи учасників. Також «NAZOVNI» має приклади створення національних стендів для демонстрації українських товарів, таких як Sial, Riga Food, Agri Slovenia, Sigep, Made Expo, Salon Gourmet, Sana, Cibus та інших для різних секторів продукції;

– у липні 2024 року в Нігерії була проведена перша торговельна місія з представниками українських компаній. 7 компаній з агропромислового сектору взяли участь у цьому проєкті у партнерстві з CLDP USA, безкоштовному для українського бізнесу. «NAZOVNI» організовували бізнес-зустрічі, візити у вільну економічну зону в Лагосі, візити до логістичного центру та порту з презентаціями про можливості для українських компаній транспортувати свою продукцію до країн Африки;

– проведено 20 рітейл акцій у різних країнах: Італії, Польщі, Естонії, Данії, Латвії, Грузії, Румунії, Хорватії, Молдові, Франції, Чехії, Литві, США, Кіпрі, Іспанії, Йорданії, Японії, Туреччині, – що сприяли представленню українських товарів у міжнародних мережах;

– організовано два постійно діючих Pop-Up магазини в США та Канаді, де українські виробники мають можливість презентувати свою продукцію;

– виконано понад 770 досліджень ринків, що надають українським бізнесам стратегічні рекомендації щодо розвитку на нових ринках;

– створено телеграм-канал NAZOVNI EXPO, де регулярно розміщуються анонси виставок по всьому світу з особливими умовами участі та збираються учасники на спільні національні стенди. Кількість передплатників на даний момент становить 1800 і постійно зростає;

– розроблено електронний (on-line) каталог компаній з переліком міжнародних партнерів і випущено два видання цього каталогу [див. 63];

– на постійній основі проводяться вебінари та тренінги, спрямовані на підвищення компетенцій українських експортерів.

Ці результати підтверджують, що «NAZOVNI» стала ефективним інноваційним інструментом для розвитку експорту та міжнародної співпраці, допомагаючи українському бізнесу виходити на нові ринки в умовах глобальної нестабільності та залучати іноземні інвестиції.

Завдяки цифровій платформі «NAZOVNI» українські експортери мають можливість безпосередньо взаємодіяти з дипломатичними представництвами для виходу на нові ринки, що полегшує процес пошуку партнерів та укладення

контрактів.

Цей приклад демонструє, наскільки важливою є консолідація зусиль державних інституцій та приватного сектору у сфері економічної дипломатії. У сучасному світі ефективне просування національних економічних інтересів за кордоном потребує не лише активної ролі дипломатичних представництв, а й гнучкості, ініціативності та експертизи приватних гравців. Саме таке державно-приватне партнерство, реалізоване через платформу «NAZOVNI», стало взірцем нової моделі співпраці, що об'єднує офіційну дипломатію з приватною ініціативою для досягнення спільної мети – зміцнення позицій України на глобальних ринках.

Синергія між МЗС України, закордонними дипломатичними установами та приватним бізнесом дозволила створити не просто комунікаційну платформу, а дієвий механізм підтримки експорту, де кожна зі сторін виконує ключову роль: держава – як гарант дипломатичного супроводу та відкриття нових можливостей, бізнес – як рушій інновацій та комерційного інтересу, а неурядові партнери – як джерело експертного супроводу та доступу до нових форматів взаємодії.

Такий формат співпраці є важливою умовою для подальшого розширення міжнародної присутності українських компаній, зменшення бар'єрів на зовнішніх ринках та формування позитивного іміджу України як надійного економічного партнера. Таким чином, проєкт «NAZOVNI» є не просто інструментом підтримки експорту – це яскравий приклад ефективної синергії офіційної та неофіційної дипломатії, в якій поєднано зусилля держави, бізнесу, неурядових структур і дипломатичних представництв. Такий формат державно-приватного партнерства доводить, що за умов тісної координації і стратегічної взаємодії можливо досягати масштабних результатів навіть у складних геополітичних умовах. «NAZOVNI» демонструє нову парадигму економічної дипломатії, де держава виступає не лише регулятором, а й активним партнером бізнесу на зовнішніх ринках. Успіхи цього проєкту є прикладом для наслідування і можуть слугувати моделлю ефективної взаємодії публічного і приватного секторів у зовнішньоекономічній діяльності України.

Окрім платформи «NAZOVNI», що стала інноваційною формою взаємодії між дипломатичними установами та приватним сектором, українська економічна дипломатія демонструє й інші ефективні формати державно-приватного партнерства. Вони охоплюють широкий спектр інструментів – від участі бізнесу у міжнародних заходах до створення інституційних майданчиків для публічно-приватного діалогу. Саме комплексне використання цих інструментів забезпечує багаторівневу синергію офіційної та приватної дипломатії.

Однією з поширених практик є залучення представників бізнесу до складу офіційних торговельно-економічних делегацій, які супроводжують візити Президента України, Прем'єр-міністра чи міністра закордонних справ за кордон. У межах таких візитів організовуються бізнес-форуми, інвестиційні конференції, галузеві круглі столи, а також цільові B2B-зустрічі з потенційними партнерами. Присутність на найвищому дипломатичному рівні створює довіру до українського бізнесу та відкриває доступ до контактів, що інакше були б недоступними.

Важливою ланкою системної взаємодії є галузеві бізнес-асоціації, які виступають не лише як об'єднання приватних компаній, але і як повноцінні учасники зовнішньоекономічного діалогу. Такі організації, як Торгово-промислова палата України, Український клуб аграрного бізнесу, асоціації ІТ, легкої промисловості чи харчової галузі, активно взаємодіють із дипломатичними структурами, ініціюють зустрічі, беруть участь у двосторонніх бізнес-радах та впливають на формування порядку денного економічної дипломатії. Через експертизу та глибоке розуміння галузевої специфіки вони допомагають державі точніше адаптувати інструменти підтримки до реальних потреб бізнесу.

Іншим ефективним інструментом є механізми постійного публічно-приватного діалогу, як-от Рада експортерів та інвесторів при МЗС України або експертні платформи при Міністерстві економіки. Ці структури виступають комунікаційними мостами між державою і бізнесом, дозволяючи формувати спільну стратегічну візію виходу на зовнішні ринки, координацію зусиль щодо

просування національного експорту, а також адаптацію дипломатичних заходів під динаміку глобального середовища.

Окрему нішу у синергії дипломатії та бізнесу посідає виставкова дипломатія. Українські підприємства за підтримки держави регулярно беруть участь у провідних міжнародних виставках, таких як ANUGA, Gulfood, SIAL, Hannover Messe, тощо. Дипломатичні установи, своєю чергою, забезпечують організаційну та репутаційну підтримку – від допомоги з логістикою до просування національних стендів. Виставки слугують вітриною України як надійного торговельного партнера та дозволяють закладати основи для довгострокових контрактів.

Також важливою складовою стало створення спільних освітніх програм і тренінгів, які формують компетентність українського бізнесу в питаннях міжнародної комунікації, ведення переговорів, знання специфіки ринків. За підтримки дипломатичних установ, бізнес-асоціацій та міжнародних партнерів (зокрема, GIZ, USAID, CLDP) регулярно проводяться навчальні заходи, що підвищують готовність компаній до інтеграції в глобальні ланцюги доданої вартості.

Не менш значущою є роль інформаційної дипломатії, у якій бізнес стає провідником позитивного іміджу країни. Історії успіху українських компаній, їхня присутність у глобальних медіа, участь у благодійних ініціативах або сталих проєктах, – усе це формує у світі враження про Україну як про країну інновацій, стійкості та високих стандартів якості. У цьому контексті важливою є координація зусиль з боку дипломатичних служб, які можуть масштабувати ці сигнали через свої інформаційні канали, презентації, публічні заходи та співпрацю зі ЗМІ.

Сучасна українська економічна дипломатія проходить етап глибокої трансформації, переорієнтовуючись із традиційної моделі реагування на виклики до більш проактивної, наступальної стратегії, що передбачає активну участь держави у формуванні глобального економічного порядку. У цьому контексті особливого значення набуває побудова багатовекторної системи державно-

приватного партнерства, яка охоплює не лише інструменти офіційної дипломатії, але й потужний потенціал приватного сектору та громадських ініціатив.

Таким чином, українська економічна дипломатія сьогодні трансформується в багаторівневу екосистему партнерства між державою і приватним сектором, де взаємодія здійснюється не лише через платформу «NAZOVNI», а й через розгалужену мережу спільних дій, що охоплюють торговельні місії, спільні виставкові заходи, аналітичну підтримку бізнесу, дипломатичне сприяння експортерам та участь бізнес-асоціацій у формуванні політики. Саме така модель синергії офіційної і приватної дипломатії відповідає сучасним викликам, сприяє просуванню українських інтересів у світі та формує нову якість державного управління у сфері зовнішньоекономічної політики.

Синергія офіційної та публічної економічної дипломатії стає не лише інструментом для просування українського експорту, але й засобом стратегічного позиціонування держави у глобальній економіці. Інтеграція дипломатичних зусиль з цифровими платформами, активне залучення бізнесу, неурядових організацій та аналітичних центрів дозволяє формувати цілісну зовнішньоекономічну політику, що здатна не лише ефективно реагувати на виклики, але й створювати нові економічні можливості для українських компаній.

Успішний перехід до геоекономічної моделі дійсно відкриває для України перспективу зайняти місце серед впливових гравців світової економіки. Цей перехід передбачає не просто адаптацію до нових умов, а й активне формування порядку денного – участь у створенні регіональних торговельних форматів, укладання стратегічних економічних альянсів, розбудову власних ланцюгів доданої вартості та просування українських технологій і стандартів.

Україна вже розпочала трансформацію свого підходу до економічної дипломатії – від реактивного захисту до проактивного впливу. Цей зсув означає не лише адаптацію до нових умов, а й утвердження стратегічної волі до формування глобального економічного порядку, вигідного для національних інтересів. У цьому контексті модернізована економічна дипломатія постає як

вияв нової філософії державного управління, у якій бізнес більше не є об'єктом регуляції, а – повноправним партнером у просуванні національних інтересів на міжнародній арені.

Одним із ключових елементів цієї трансформації є наступальна модель економічної дипломатії – комплексний інструмент зовнішньої економічної політики, що поєднує політичні, економічні, інституційні та технологічні засоби для реалізації стратегічних цілей. На відміну від традиційної моделі, яка головним чином фокусувалась на захисті вже набутих економічних позицій, наступальна модель спрямована на створення нових можливостей, розширення ринків та геоекономічного впливу.

Ключові риси наступальної моделі економічної дипломатії:

1. *Проактивність.* Україна повинна не просто реагувати на виклики, а формувати довгострокову стратегію економічної присутності, ініціюючи вигідні угоди, інвестиційні проєкти та економічні альянси.

2. *Мобільність.* Глобальна економіка потребує швидкої адаптації – використання цифрових платформ, участі в гнучких форматах коаліцій, швидке реагування на геоекономічні зсуви. Наприклад, Україна бере участь у глобальних коаліціях, зокрема в ініціативах щодо відбудови через платформу Ukraine Recovery Conference (URC), яка об'єднує уряди, бізнес та фінансові інституції [154].

3. *Інноваційність.* Використання інструментів штучного інтелекту, аналітики Big Data, автоматизації процесів та цифрової комунікації – це не доповнення, а необхідність у сучасній дипломатії. Створення цифрової екосистеми на базі «Diiia.City» позиціонується як інструмент економічного прориву. Офіційний сайт Diiia.City демонструє, як держава створює нову модель для залучення технологічного бізнесу [7].

4. *Глобальна присутність.* Україна має бути активним учасником провідних міжнародних форумів, платформ економічної співпраці (як-от Давоський форум, OECD, G7 партнерства) та ініціювати власні регіональні та галузеві проєкти з довготривалим потенціалом.

Прикладами успішної реалізації наступальної економічної дипломатії у світі можна вважати:

1. Ініціатива «Один пояс – один шлях» (Китай). Ця глобальна інфраструктурна ініціатива є прикладом того, як Китай використовує економічну дипломатію для створення нових економічних можливостей на міжнародній арені. Через інвестиції в інфраструктуру, транспортні коридори та енергетичні проєкти Китай не лише посилює свою економічну присутність у різних регіонах, але й формує нові економічні блоки. Україна може перейняти деякі елементи цієї стратегії, залучаючи іноземні інвестиції в інфраструктурні проєкти, які сприятимуть її інтеграції у глобальні економічні ланцюги постачання.

2. Європейська енергетична дипломатія (ЄС): Європейський Союз активно використовує енергетичну дипломатію для зменшення залежності від російських енергоресурсів. ЄС уклав угоди про постачання газу з Норвегією, США та країнами Північної Африки, диверсифікуючи джерела енергії та зміцнюючи свою енергетичну безпеку. Україна, як стратегічний партнер ЄС, може відігравати ключову роль у забезпеченні енергетичної безпеки в регіоні через розвиток власної відновлюваної енергетики та участь у європейських енергетичних ініціативах.

3. Програма «SelectUSA» (США): ця ініціатива є прикладом того, як Сполучені Штати використовують наступальну модель економічної дипломатії для залучення іноземних інвестицій у високотехнологічні сектори. Публічні дипломатичні кампанії та економічні форуми, спрямовані на залучення інвесторів у США, допомагають країні залишатися на передовій лінії інноваційних технологій та забезпечують постійний притік капіталу. Україна може запровадити аналогічні програми для стимулювання інвестицій у власний високотехнологічний сектор, зокрема через ініціативу «Diia.City».

Синергія між офіційною та публічною економічною дипломатією є ключовою складовою успіху наступальної моделі. Офіційна дипломатія забезпечує створення інституційних та правових рамок – торговельних, інвестиційних, енергетичних угод. Водночас публічна дипломатія – через бізнес-

асоціації, аналітичні центри, ЗМІ та громадські ініціативи – формує позитивний імідж, просуває наративи, впливає на бізнес-середовище в інших країнах.

Наприклад, під час переговорів щодо нових торгових угод, офіційні представники України можуть одночасно розгортати активні інформаційні кампанії через міжнародні ЗМІ та бізнес-форуми, щоб забезпечити успішну імплементацію цих угод. Це створює позитивний імідж України та підсилює її позиції у переговорних процесах.

Попри великі перспективи наступальної економічної дипломатії, існують певні виклики, з якими Україна може стикатися під час її впровадження:

1. Координація між різними акторами: одним із основних викликів є складність координації між державними інституціями, бізнесом та громадянським суспільством. Для досягнення успіху необхідно створити інституційні механізми, які б забезпечували постійний діалог між усіма сторонами, наприклад, на кшталт Ради з міжнародної торгівлі при Кабінеті Міністрів України.

2. Довіра між державними та приватними секторами: ще одним важливим аспектом є побудова довіри між державними інституціями та бізнесом. Для цього необхідно забезпечити прозорість і відкритість державних політик, залучати бізнес до обговорення ключових рішень у сфері зовнішньоекономічної політики, реалізувати принципи OECD Guidelines for Multinational Enterprises, зокрема прозорість і передбачуваність державної політики [122].

3. Спільна участь у реалізації інфраструктурних проєктів: розвиток стратегічних інфраструктурних проєктів є важливим кроком для забезпечення економічного зростання. Україна має потенціал для залучення міжнародного капіталу у проєкти з розвитку, наприклад через Механізм Ukraine Facility, схвалений ЄС у 2024 році [152].

Синергія між офіційною та публічною економічною дипломатією дозволяє Україні використовувати всі наявні ресурси для просування своїх інтересів на міжнародній арені. Поєднання офіційних угод і неформальних ініціатив, зокрема залучення бізнесу, громадських організацій та медіа, забезпечує гнучкість,

швидкість реагування і можливість проактивно впливати на глобальні економічні процеси.

Наступальна модель економічної дипломатії стає все більш актуальною у сучасному світі, де глобальні виклики постійно змінюються. Залучення технологій, розвиток нових партнерств та посилення економічної безпеки дозволяють Україні не тільки протистояти зовнішнім викликам, але й формувати нові можливості для свого економічного розвитку.

Україна стоїть перед унікальними можливостями щодо зміцнення своїх позицій у глобальній економіці завдяки впровадженню наступальної моделі економічної дипломатії. У сучасному світі, який характеризується динамічними змінами, зокрема глобальними кризами, економічними війнами та геополітичними викликами, така модель стане ключовим інструментом для захисту національних інтересів і просування стратегічних цілей.

Для ефективного переходу до наступальної моделі Україні необхідно розробити довгострокову геоекономічну стратегію, яка включатиме кілька ключових напрямків:

1. Регіональні альянси та економічні блоки:

Україна вже є активним гравцем у регіональній політиці, зокрема через співпрацю з ЄС, НАТО та іншими регіональними ініціативами. Проте країна повинна прагнути глибшої інтеграції у глобальні економічні альянси, такі як Європейська економічна зона або ініціатива «Тримор'я» (Ініціатива трьох морів), яка об'єднує країни Центральної та Східної Європи. Наприклад, у вересні 2023 року Україна отримала статус асоційованого члена Ініціативи трьох морів, що дозволяє їй брати участь у проєктах з модернізації інфраструктури, енергетики та цифрових технологій у Центральній та Східній Європі [37].

2. Співпраця з країнами Азії:

Стратегічне розширення економічної співпраці з країнами Азії, зокрема з Китаєм, Індією, Японією та Південною Кореєю, стане важливим напрямком для зміцнення економічної дипломатії України. Підписання угод про вільну торгівлю з цими країнами дозволить диверсифікувати ринки збуту та зменшити

залежність від традиційних ринків. Наприклад, у 2024 році Україна експортувала до Китаю сільськогосподарської продукції на суму \$250 млн. Країни обговорюють відкриття нових ринків для українських товарів, зокрема гороху, пшеничного борошна, кормів для тварин, яловичини, кукурудзи, птиці та риби [3].

3. Зміцнення трансатлантичного партнерства:

Партнерство з США та Канадою є важливим аспектом української економічної стратегії. Співпраця у сферах оборонної промисловості, інноваційних технологій та відновлюваної енергетики може суттєво посилити економічний потенціал України. США вже активно підтримує Україну через програми допомоги та інвестицій у високотехнологічні галузі, такі як ІТ, оборонні технології та штучний інтелект. Поглиблення таких партнерств може забезпечити стабільний притік інвестицій і технологічної підтримки.

4. Підтримка країн, що розвиваються:

Україна має також потенціал для розвитку стратегічних відносин із країнами Африки та Латинської Америки. Зокрема, аграрна продукція України, така як зерно та харчові продукти, може відігравати важливу роль у продовольчій безпеці багатьох країн Африки. Поглиблення економічних зв'язків з країнами, що розвиваються, через програми допомоги та інвестування в інфраструктурні проєкти може зміцнити позиції України як впливового гравця на глобальній арені.

Одним із ключових напрямків, у якому Україна може зайняти лідируючі позиції, є розвиток відновлюваної енергетики. У період післявоєнного відновлення країна має унікальні можливості для модернізації своєї енергетичної інфраструктури, зробивши акцент на «зелених» технологіях. Україна володіє значним потенціалом у розвитку вітрової та сонячної енергетики, що може стати рушієм економічного зростання і важливим елементом енергетичної безпеки.

Ініціативи ЄС з декарбонізації енергетичного сектору створюють для України можливості інтеграції у європейський енергетичний ринок як постачальника «зеленої» енергії. Наприклад, розвиток сонячних електростанцій

на півдні України або вітрових електростанцій у прибережних регіонах може забезпечити не тільки внутрішні потреби, але й експорт електроенергії до країн ЄС.

Залучення інвестицій у сферу відновлюваних джерел енергії є стратегічним завданням для економічної дипломатії України. Активна робота з міжнародними фінансовими інституціями, такими як Європейський інвестиційний банк або Світовий банк, дозволить реалізувати масштабні енергетичні проєкти, які можуть змінити енергетичний ландшафт країни.

Інновації та цифровізація залишаються одним із найважливіших елементів наступальної економічної дипломатії України. Відновлення після війни повинно бути побудоване на новітніх технологіях, які не тільки покращать конкурентоспроможність країни, але й дозволять їй інтегруватися у глобальні ланцюги створення доданої вартості.

Платформа «Diiа» вже демонструє, як цифровізація може змінити відносини між державою, громадянами та бізнесом. Україна може стати прикладом для багатьох країн, які прагнуть цифрової трансформації, адже такі сервіси значно спрощують бюрократичні процедури та підвищують прозорість державного управління.

Окрім розвитку цифрових державних послуг, Україна може стати центром інноваційних технологій у галузях штучного інтелекту, блокчейну та кібербезпеки. Наприклад, українські компанії, такі як Grammarly, GitLab та Readdle, вже стали глобальними лідерами у своїх нішах. Підтримка таких компаній та розвиток стартап-екосистеми є важливим завданням для економічної дипломатії, яка має активно сприяти залученню іноземних інвестицій у цей сектор.

Інновації можуть стати ключовим інструментом для подолання економічних викликів і створення нових робочих місць, що особливо важливо у контексті відновлення після війни. Крім того, розвиток ІТ-галузі та підтримка стартапів допоможуть створити нові ринки збуту для українських товарів і послуг.

Після завершення війни Україна зіштовхнеться із завданням масштабного відновлення зруйнованої інфраструктури та модернізації економіки. Економічна дипломатія відіграватиме ключову роль у залученні міжнародних партнерів і фінансових ресурсів для реалізації цих завдань.

Завданням економічної дипломатії України є забезпечення стратегічного управління процесом відновлення, з акцентом на розвиток інфраструктури, енергетичного сектору, сільського господарства та високотехнологічних галузей. Міжнародна підтримка і стратегічне партнерство з країнами ЄС, США, Канадою, Великою Британією, Японією та іншими міжнародними донорами повинні стати основою для цієї масштабної трансформації.

Крім того, важливо залучати інвестиції до тих секторів, які можуть забезпечити стійке економічне зростання у довгостроковій перспективі. Зокрема, інвестиції в інфраструктурні проєкти, такі як розвиток доріг, мостів, аеропортів та залізниць, допоможуть перетворити Україну на логістичний центр у регіоні.

Україна має унікальні можливості для зміцнення своїх позицій як впливового гравця у світовій економіці, використовуючи свої стратегічні переваги – географічне положення, природні ресурси, високий рівень розвитку ІТ-сектору та потенціал відновлюваної енергетики.

Однак для досягнення цих цілей необхідно продовжувати активну роботу з міжнародними партнерами, залучати нові інвестиції, посилювати співпрацю з міжнародними організаціями та використовувати інноваційні підходи до розвитку економіки. Наступальна економічна дипломатія дозволить Україні не лише реагувати на виклики, але й проактивно формувати глобальні економічні процеси, забезпечуючи економічну стійкість та зростання у довгостроковій перспективі.

Задля для успішної реалізації наступальної моделі економічної дипломатії можна запропонувати наступні рекомендації:

1. Розширення стратегічного партнерства з ЄС і США: продовження інтеграції в європейські ринки та поглиблення співпраці з США, зокрема у сфері інновацій, оборонних технологій та відновлюваної енергетики.

2. Залучення інвестицій в інфраструктуру: реалізація масштабних інфраструктурних проєктів, які перетворюють Україну на регіональний логістичний центр і забезпечать розвиток економіки.

3. Розвиток інноваційних технологій та ІТ-сектору: підтримка стартапів, залучення інвестицій у високотехнологічні сектори економіки, розвиток інноваційних продуктів і послуг.

4. Розширення ринків у країнах Азії, Африки та Латинської Америки: диверсифікація ринків збуту, підписання угод про вільну торгівлю та залучення нових торговельних партнерів.

5. Активна участь у глобальних економічних форумах та міжнародних організаціях: підвищення ролі України у формуванні світових економічних правил і стандартів, участь у ключових міжнародних ініціативах.

Таким чином, наступальна модель економічної дипломатії відкриває перед Україною можливості для довгострокового економічного зростання, підвищення глобального впливу та забезпечення національних інтересів на міжнародній арені.

Післявоєнна відбудова стане ключовим етапом для країни, і наступальна економічна дипломатія сприятиме швидкій модернізації економіки, створенню нових можливостей для бізнесу та інтеграції в світові економічні ланцюги постачання.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі дисертації зосереджено увагу на трансформації економічної дипломатії України в умовах наростаючих викликів, які формуються на перетині внутрішніх структурних дисбалансів, зовнішньої агресії та глобального економічного переформатування. Дослідження демонструє, що як внутрішня, так і зовнішня економічна політика держави за останнє десятиліття стали фундаментальним чинником еволюції інституту економічної дипломатії. Економічна політика втратила суто ліберальний характер і почала тяжіти до

мобілізаційної та автаркічної моделі, що зумовило зміну функцій дипломатії – від інструмента просування експорту до складової системи економічної безпеки та стратегічного розвитку.

Під тиском війни, втрати частини промислового потенціалу, руйнування інфраструктури та перерозподілу глобальних економічних зв'язків економічна дипломатія України зазнала кардинальних змін. Вона трансформувалася із традиційної моделі у гнучку багаторівневу систему, яка здатна реагувати не лише на торговельні запити, а й на валютні, енергетичні, інвестиційні та гуманітарні потреби держави. Внутрішня економічна політика стимулювала переосмислення функціональних пріоритетів дипломатичних структур, які почали діяти в тісній координації з іншими державними органами, банківським сектором, приватним бізнесом та міжнародними інституціями. Зовнішньоекономічна політика, орієнтована на глибоку європейську інтеграцію, надала економічній дипломатії чіткий курс на реалізацію положень Угоди про асоціацію, розвиток цифрової торгівлі та входження до інфраструктурних і фінансових проєктів ЄС.

Дослідження підтверджує, що саме економічна дипломатія стала ключовим інструментом макрофінансової стабілізації в період війни. Завдяки переговорам з МВФ, ЄС, США та міжнародними донорами вдалося реструктурувати борг, стабілізувати валютний курс, зміцнити міжнародні резерви й запобігти валютній кризі. Саме завдяки дипломатичним зусиллям країна залучила рекордний обсяг зовнішньої фінансової підтримки, що дозволило зміцнити золотовалютні резерви до 43,8 млрд доларів США у 2023 році – навіть вище рівня до початку повномасштабної війни. Залучена фінансова допомога фактично компенсувала втрати в платіжному балансі та дозволила уникнути глибшого економічного падіння. Крім того, через інструменти економічної дипломатії забезпечено диверсифікацію енергопостачання, відкриття альтернативних логістичних маршрутів, просування аграрного експорту навіть у період блокади портів.

Економічна дипломатія трансформувалася із суто торговельного

інструменту у комплексний механізм забезпечення економічної безпеки, валютної стабільності, енергетичної автономії та просування національних інтересів на світових ринках. Її нові завдання включали вирішення проблем критичної логістики, відновлення експорту агропродукції, цифрової трансформації, інтеграції до ENTSO-E, просування платформи «Diia.City», активізацію торговельних місій у регіонах Африки, Азії, Латинської Америки. З'явилися цифрові платформи на кшталт «NAZOVNI», які стали інноваційним каналом взаємодії дипломатії з бізнесом, дозволили створити нову інфраструктуру експорту, залучити понад 2700 компаній, реалізувати сотні успішних контрактів та забезпечити участь українського бізнесу у понад 100 міжнародних виставках.

Водночас стратегічне значення набуває не просто функціонування економічної дипломатії як адаптивного механізму, а її розвиток у напрямі наступальної моделі. Така модель ґрунтується не на реагуванні на зовнішні загрози, а на проактивному впливі на міжнародні економічні процеси, формуванні альянсів, ініціатив, стратегічних рамкових угод. Саме цей підхід дозволяє Україні не лише забезпечувати виживання в умовах війни, а й формувати передумови для довгострокового розвитку в повоєнний період.

Формування наступальної моделі стало можливим завдяки синергії офіційної та публічної економічної дипломатії. Співпраця між державою, дипломатичними структурами, бізнесом, неурядовим сектором, міжнародними партнерами створила якісно нову інституційну рамку. Державна дипломатія забезпечує політичні угоди, підтримку на рівні урядів, захист інтересів у міждержавних організаціях. Публічна дипломатія – через проекти, бізнес-платформи, культурні ініціативи, торговельні місії – створює імідж України як інноваційної, відкритої, сучасної держави, формує довіру, яку не можна досягти лише офіційними комюніке.

Проект «NAZOVNI», спільні торговельні місії, участь у виставках, створення галузевих асоціацій, консалтингові формати діалогу, інформаційна підтримка бізнесу – все це доводить ефективність моделі публічно-приватного

дипломатичного партнерства. Скоординовані дії МЗС, Міністерства економіки, бізнес-асоціацій та посольств забезпечили не лише підтримку експорту, але й проактивне позиціонування України як глобального гравця.

Ця синергія має вирішальне значення для майбутнього. Післявоєнне відновлення вимагає саме такої наступальної стратегії – не лише компенсації втрат, але й глибокої структурної трансформації. У цій стратегії економічна дипломатія виступає не як допоміжна функція, а як стратегічна опора економічної політики. Вона здатна забезпечити залучення ресурсів для модернізації, підтримку експорту високотехнологічної продукції, реалізацію інфраструктурних проєктів і, найголовніше, – зміцнення суб'єктності України в глобальному економічному середовищі.

Отже, на основі проведеного аналізу можна стверджувати, що економічна дипломатія України перебуває на етапі переходу до якісно нової моделі – наступальної, багатовекторної, синергетичної. Ця модель стала відповіддю не лише на виклики війни, а й на структурні слабкості попередньої економічної системи. Вона об'єднує державні й приватні ресурси, традиційні інструменти й інноваційні рішення, дипломатичну традицію і сучасні цифрові платформи. Саме така економічна дипломатія здатна забезпечити інтеграцію України до глобальних ринків, підвищити її конкурентоспроможність і стати фундаментом для повоєнної трансформації та модернізації національної економіки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі представлено цілісне теоретико-методологічне обґрунтування та прикладне дослідження проблеми модифікації економічної дипломатії України в умовах розбалансування світової економічної системи. Результати дослідження дозволили розширити наукове розуміння сутності, ролі та трансформаційних векторів економічної дипломатії в нових глобальних і національних умовах, а також сформулювати концептуальні засади наступальної моделі економічної дипломатії України.

На основі проведеного дослідження, можна зробити наступні висновки.

1. Встановлено, що розбалансування світової економічної системи має складну природу та обумовлюється глибокими внутрішніми суперечностями глобалізаційних процесів. Виявлено, що глобальна економічна інтеграція, яка протягом останніх десятиліть розглядалася як ключовий драйвер економічного зростання, водночас сприяла формуванню системних асиметрій, структурної нестійкості та крихкої взаємозалежності між країнами.

Доведено, що сучасна світова економіка функціонує в умовах багаторівневої дестабілізації, зумовленої: нерівномірним розподілом вигод від глобалізації; зростанням заборгованості країн, що розвиваються; домінуванням транснаціональних корпорацій у глобальних ланцюгах доданої вартості; кризою багатосторонніх інститутів (зокрема СОТ, МВФ), що втратили ефективність у врегулюванні сучасних економічних суперечностей; фрагментацією економічного простору внаслідок геополітичної поляризації, посилення санкційних режимів і зростання економічного націоналізму.

Розбалансування проявляється у таких ключових формах як: порушення функціонування глобальних ланцюгів постачання (особливо у сфері критичних товарів та енергоресурсів); загострення міжрегіональної економічної конкуренції; енергетична та продовольча нестабільність; домінування політичних чинників над економічними в ухваленні зовнішньоекономічних

рішень; зниження ефективності глобальної системи валютно-фінансового регулювання.

На основі системного аналізу встановлено, що постпандемічна реальність, збройні конфлікти (зокрема війна росії проти України), прискорена цифровізація, зміни кліматичної політики та відхід від ліберальної моделі глобальної економіки лише посилили ці дисбаланси. Глобалізація, яка раніше об'єднувала ринки, тепер дедалі частіше слугує полем стратегічного суперництва.

Таким чином, доведено, що розбалансування світової економічної системи є не тимчасовим відхиленням, а системною характеристикою сучасної фази глобального розвитку. Це зумовлює потребу у глибокій адаптації економічної дипломатії держав, зокрема України, до нових норм функціонування світової економіки – через переосмислення геоекономічних пріоритетів, посилення стійкості, диверсифікацію ринків і формування стратегічних партнерств.

2. Досліджено, що міжнародна економічна конкуренція у XXI столітті кардинально змінила свою природу: від класичної моделі добросовісної ринкової конкуренції – до жорсткої багатовекторної боротьби за глобальне лідерство, доступ до ресурсів, технологій і ринків збуту. Така трансформація конкуренції стала результатом тривалого періоду глобалізації, яка, з одного боку, активізувала міжнародний поділ праці, а з іншого – призвела до зростання економічної нерівності між країнами, концентруючи конкурентні переваги та інноваційний потенціал у групі домінуючих держав.

Встановлено, що ключовим антагонізмом сучасної глобальної економіки є те, що конкурентоспроможність держав, яка має виступати основою їхнього розвитку, водночас стає головним фактором формування економічних дисбалансів. Конкуренція між країнами, на відміну від мікрорівневої бізнес-конкуренції, спричиняє розшарування глобального економічного простору, поляризацію на «Глобальну Північ» і «Глобальний Південь», утворення нерівноправних інтеграційних анклавів та посилення конфронтації в боротьбі за вплив на глобальні ланцюги доданої вартості.

Досліджено, що під впливом цієї нової реальності відбувається глибинна трансформація економічної дипломатії. Вона більше не може функціонувати виключно в межах ліберальної парадигми вільної торгівлі та багатосторонніх домовленостей. Її функціонал дедалі більше набуває рис стратегічного інструмента економічної безпеки, координації мобілізаційних ресурсів, просування технологічної переваги та захисту національних економічних інтересів. Економічна дипломатія поступово переходить від консенсусного до конфронтаційно-конкурентного типу взаємодії.

Важливою ознакою сучасної трансформації економічної дипломатії є зростаюча роль двосторонніх форматів. На тлі кризи ефективності багатосторонніх інституцій (таких як СОТ, МВФ, Світовий банк), країни обирають гнучкі двосторонні угоди для досягнення максимальної вигоди у взаємодії, використовуючи їх як платформу для просування своїх національних стратегій розвитку та переваг. Саме в межах двосторонньої дипломатії формується нова архітектура економічного діалогу, у якому економічна вигода жорстко пов'язується з політичними позиціями, санкційними режимами, ресурсною та енергетичною політикою.

Узагальнення емпіричних даних дозволило встановити, що зростаюча поляризація між країнами за показниками конкурентоспроможності прямо корелює з рівнем їхнього соціального добробуту, інституційного розвитку, інвестицій у R&D та інноваційну екосистему. Саме ці фактори визначають здатність держав до довгострокового утримання конкурентних переваг. Водночас поглиблення глобальних соціальних і економічних розривів стало наслідком недосконалої моделі глобальної конкуренції, яка не враховує особливості країн, що розвиваються, і поглиблює залежність периферії від центрів економічного впливу.

Доведено, що в умовах «нової нормальності» – після пандемії COVID-19, зростання протекціонізму, війни в Україні, енергетичної та продовольчої кризи – конкурентоспроможність стає не лише економічною категорією, а й інструментом політичного домінування. Це вимагає від економічної дипломатії

переосмислення своєї ролі: від інституційної підтримки експорту – до архітектора зовнішньоекономічної безпеки, інтегратора державної політики, бізнесу, науки і суспільства у просуванні інтересів країни на глобальному рівні.

Таким чином, сучасна економічна дипломатія постає як гнучка, багаторівнева та мобілізаційна система реагування на виклики глобальної економічної конкуренції. Її нова парадигма повинна базуватись на поєднанні стратегій економічного націоналізму, активного державного втручання та мережевої взаємодії з новими глобальними та регіональними акторами. Для України така трансформація є не просто бажаною, а необхідною умовою адаптації до нестабільного міжнародного середовища, підвищення національної економічної стійкості та формування довготривалої конкурентної суб'єктності.

3. Встановлено, що багатосторонні економічні інституції є ключовими суб'єктами наднаціональної економічної дипломатії, які відіграють провідну роль у врегулюванні глобальних економічних дисбалансів. Їхня діяльність забезпечує формування правил і процедур взаємодії між країнами у сферах торгівлі, фінансів, інвестицій і валютної політики, що дозволяє підтримувати макроекономічну стабільність у світі.

Виявлено, що основними інструментами впливу багатосторонніх інституцій, таких як МВФ, СОТ, Світовий банк, G20, ОЕСР та інші, є: фінансова допомога країнам, які зазнають макроекономічної нестабільності (наприкладі Греції, Єгипту, Пакистану); розробка глобальних нормативно-правових і регуляторних стандартів; координація валютної та фіскальної політики між державами; посередництво у врегулюванні торговельних конфліктів; підтримка політик інституційної трансформації у країнах, що розвиваються.

Наголошено, що багатостороння дипломатія як форма наднаціонального врегулювання дисбалансів, забезпечує механізм колективного управління глобальною економікою, водночас стикаючись із викликами легітимності, нерівномірного розподілу впливу та конфлікту між ліберальною глобалізаційною парадигмою й прагненням держав до економічного суверенітету.

Акцентовано, що сучасна глобальна економічна архітектура потребує модернізації, яка б відповідала принципам інклюзивності, справедливості та балансування інтересів як економічно домінуючих країн, так і держав, що розвиваються. У дисертації обґрунтовано, що саме багатосторонні інституції здатні виступати нейтральними майданчиками для пошуку компромісних рішень у сфері врегулювання глобальних диспропорцій, особливо у періоди фінансових криз, трансформаційних змін і поствоєнного відновлення.

Водночас підкреслено, що ефективність багатосторонніх інституцій суттєво залежить від політичної волі країн-лідерів і здатності досягати балансу між національними пріоритетами й глобальними цілями. Їхня адаптація до нових реалій, включаючи посилення ролі цифрової дипломатії, зростання економічного націоналізму та багатополярності, є вирішальним чинником для формування нової моделі глобального економічного управління.

Таким чином, результати дослідження підтвердили, що багатосторонні економічні інституції не лише компенсують асиметрії глобального розвитку, але й виконують функцію «архітектора» нової глобальної системи, здатної трансформувати конфліктогенну природу сучасної економічної взаємозалежності в узгоджений розвиток. Наднаціональна економічна дипломатія, реалізована через ці інституції, набуває стратегічного значення як інструмент стабілізації, легітимації та трансформації глобального економічного порядку в умовах постійних потрясінь.

4. Здійснено глибокий теоретико-методологічний аналіз категорії національних економічних інтересів, які розглядаються як системна сукупність пріоритетів держави, що визначають її економічну поведінку в міжнародному середовищі. Національний економічний інтерес визначено не лише як економічну, а передусім як ціннісну категорію, що охоплює комплекс соціальних, безпекових, ресурсних, екологічних і політичних параметрів. Він виявляється як у прагненні забезпечити стабільний економічний розвиток, так і в необхідності зміцнення суверенітету, безпеки та соціальної згуртованості країни. У цьому контексті національні інтереси становлять платформу для формування

економічних стратегій, політик, програм та інституцій, які реалізуються в межах зовнішньоекономічної політики держави.

Розкрито структуру національного економічного інтересу як багаторівневої конструкції, де поєднуються матеріальні (ресурси, інфраструктура, інвестиції) та нематеріальні (глобальна репутація, культурні ідентифікатори, інституційна стабільність) складові. Важливою є відмінність між базовими інтересами (наприклад, збереження макроекономічної стабільності, енергетичної безпеки) і похідними, які формуються залежно від змін середовища (наприклад, інтерес у просуванні певного виду експорту в умовах глобальної нестачі).

Стратегії економічного розвитку, своєю чергою, розглядаються як інструменталізована форма реалізації економічних інтересів. Вони включають у себе систему програмних документів, які містять бачення бажаного економічного стану, часові горизонти, індикатори оцінки, пріоритетні галузі та механізми їх підтримки. У дослідженні доведено, що стратегія розвитку не є сталим документом, а динамічно змінюється відповідно до внутрішніх і зовнішніх викликів. Окрема увага приділена структурі стратегічного планування, де виявлено співвідношення між економічною безпекою, зростанням експорту, цифровізацією, індустріалізацією, розвитком людського капіталу та екологічною адаптацією економіки.

Проаналізовано ключові моделі національних стратегій, які застосовують країни залежно від власного рівня розвитку, ресурсної бази, геополітичної позиції та історичних особливостей. Виокремлено такі стратегічні парадигми як імпортозаміщення, експортноорієнтована індустріалізація, креативна економіка, інноваційний прорив та соціально-орієнтоване зростання. Показано, що кожна із цих стратегій накладає специфічні вимоги на інструменти зовнішньоекономічної політики та формат економічної дипломатії.

З особливою ретельністю досліджено процес трансформації економічних інтересів у зовнішньоекономічну політику держави. Цей процес у роботі змодельовано як поетапний механізм: від ідентифікації інтересів – через їх формалізацію у вигляді стратегії – до зовнішньополітичної та економічної

реалізації. Відповідно, зовнішньоекономічна політика виступає ареною, на якій держава прагне забезпечити реалізацію своїх економічних інтересів шляхом переговорів, укладання угод, участі у багатосторонніх форумах, механізмах захисту інвестицій та інструментах торговельної дипломатії.

Також обґрунтовано взаємозв'язок між концепцією національної конкурентоспроможності та формуванням економічних стратегій. Показано, що саме забезпечення стратегічної конкурентоспроможності є метою реалізації більшості економічних стратегій сучасних держав. Такий зв'язок особливо актуальний для країн, що знаходяться в умовах перманентної зовнішньої турбулентності (як-от Україна), для яких національні стратегії виконують не лише економічну, але й стабілізаційну, інтеграційну та безпекову функцію.

Таким чином, національні економічні інтереси постають як основа стратегічного бачення розвитку, що реалізується через сукупність політичних і економічних механізмів, серед яких ключове місце посідає зовнішньоекономічна політика. Своєю чергою, економічна дипломатія постає засобом реалізації цих інтересів у міжнародному просторі, що забезпечує просування суверенних економічних інтересів у глобальному конкурентному середовищі.

5. Здійснено порівняльний аналіз економічної дипломатії як інструменту реалізації національних стратегій економічного розвитку на прикладі окремих країн – Азербайджану, Грузії, Єгипту, Китаю та Польщі. Результати дослідження дозволяють зробити узагальнення щодо спільних і відмінних характеристик підходів, обраних цими державами, з огляду на їхню гео економічну специфіку, рівень розвитку, внутрішньополітичний устрій та зовнішньоекономічні пріоритети.

Проведений аналіз показав, що в усіх досліджених країнах економічна дипломатія не є лише декларативним інструментом, а практичним і активно застосовуваним важелем реалізації економічної стратегії. Її результативність простежується у кількісних показниках: зростанні обсягів експорту, залученні іноземних інвестицій, розширенні доступу до нових ринків, укладенні угод про вільну торгівлю, активному просуванні національних компаній на зовнішніх

ринках та розвитку нових торговельно-економічних альянсів. Наприклад, Польща в межах своєї стратегії трансформувала економічну дипломатію з функціонального механізму підтримки експорту у багатофункціональний інструмент державної економічної політики, що забезпечує аналітичний супровід інноваційної економіки та енергетичного переходу. Досвід Китаю демонструє синтез зовнішньої політики з геоекономічною стратегією: ініціатива «Один пояс – один шлях» стала флагманом китайської економічної дипломатії, спрямованої на посилення економічного впливу в регіонах Центральної Азії, Близького Сходу та Африки.

У контексті менш економічно потужних держав, таких як Азербайджан, Грузія та Єгипет, було виявлено прагнення адаптувати національні економічні стратегії до вимог міжнародного ринку, що знайшло своє втілення у підвищеній ролі економічної дипломатії у сфері залучення іноземного капіталу, розбудови інфраструктури, активізації експортного потенціалу та участі в міжнародних виставках і форумах. Грузія, наприклад, акцентує увагу на прозорості процедур, спрощенні доступу до ринків, що є передумовою для інтеграції у європейський економічний простір. Азербайджан, навпаки, сконцентрований на зміцненні стратегічних енергетичних позицій, використовуючи дипломатичні платформи для довгострокових інвестиційних угод з провідними глобальними гравцями.

Ключовою особливістю є те, що в усіх країнах спостерігається посилення ролі держави в координації дипломатичної діяльності з економічними інтересами. Така координація передбачає, з одного боку, залучення приватного сектору до формування зовнішньоекономічної політики, а з іншого – формалізацію відповідних механізмів у вигляді стратегічних програм і планів дій. У рамках цього підходу особливої актуальності набуває не лише двостороння, а й багатостороння економічна дипломатія, яка надає змогу оптимізувати інтеграційні процеси, адаптуватися до нових умов глобальної конкуренції, реагувати на загрози та використовувати вікна можливостей.

Водночас було виявлено певні розбіжності у моделях застосування економічної дипломатії. Розвинені країни тяжіють до її використання як

системного каналу впровадження інновацій та просування національного бренду, тоді як країни з трансформаційними економіками розглядають її як інструмент експортної підтримки, захисту внутрішнього ринку й пошуку партнерських моделей з міжнародними донорами. Таким чином, економічна дипломатія набуває гнучкості: у межах одних держав вона відіграє роль важеля високотехнологічного прориву, в інших – компенсаторного механізму подолання ресурсних обмежень.

Загальний висновок, сформульований на основі дослідження, полягає в тому, що ефективна реалізація національних економічних стратегій у XXI столітті є неможливою без системної економічної дипломатії. Вона дозволяє перетворити глобальну взаємозалежність на ресурс стратегічного зростання, виступає запобіжником від надмірної зовнішньої уразливості та засобом формування сприятливого іміджу країни в міжнародному економічному просторі. Роль економічної дипломатії не обмежується формальними переговорами чи торговельними місіями – вона стає інтегративною ланкою між внутрішньою економічною політикою та зовнішньою активністю, здатною забезпечити досягнення цілей сталого розвитку, соціального добробуту та національної безпеки.

6. Обґрунтовано, що глобальні детермінанти, які формують контекст дестабілізованого світового економічного середовища, виступають ключовими чинниками модифікації економічної дипломатії як на національному, так і на наднаціональному рівнях. До таких детермінантів віднесено: посилення геополітичної напруги; зміни в архітектурі глобального управління; технологічну трансформацію; енергетичну перебудову; фрагментацію глобальних ланцюгів постачання; зростання ролі транснаціональних акторів; поглиблення проблем продовольчої безпеки; розбалансування міжнародної фінансової системи та прискорення процесів економічного націоналізму.

Проаналізовано, що сучасне глобальне середовище є гетерогенним і перебуває в стані перманентної трансформації. Це зумовлює не лише зростання невизначеності в сфері міжнародної торгівлі та інвестування, а й потребу у змінах

парадигми самої економічної дипломатії – від універсальної ліберальної моделі до гнучкіших, адаптивних, а подекуди й селективних механізмів зовнішньоекономічної взаємодії. Зокрема, відзначено, що міжнародні організації (СОТ, МВФ, ОЕСР тощо), які традиційно виконували функцію глобального економічного арбітра, дедалі частіше втрачають спроможність виступати ефективним стабілізатором світової економіки, оскільки загострюється конфлікт між універсальними підходами до глобального управління й національними інтересами країн-лідерів.

У межах аналітичної моделі, запропонованої автором, визначено, що адаптація економічної дипломатії до нових викликів здійснюється шляхом: переорієнтації на формування стійких економічних партнерств; розширення горизонтів дипломатичної взаємодії за межі традиційних форматів; посилення економічної безпеки через трансформацію дипломатичних стратегій; інтеграції технологічних трендів (цифрової дипломатії, блокчейн-рішень, автоматизованого аналізу великих даних) у зовнішньоекономічне позиціонування держави.

Національні уряди, враховуючи ці глобальні детермінанти, змушені шукати нові баланси між інтеграцією в глобальні економічні процеси й захистом внутрішнього економічного суверенітету. Водночас наднаціональні утворення (як-от ЄС або БРІКС) починають формувати власні, колективні економічні дипломатії, які забезпечують адаптацію спільних інтересів до нестабільних глобальних умов.

Таким чином, дослідження доводить, що багатofакторний вплив глобальних детермінант на економічну дипломатію зумовлює її багаторівневу трансформацію. У центрі нової парадигми дипломатії перебувають адаптивність, міжінституційна взаємодія, стратегічне прогнозування та гнучкість у реалізації економічних інтересів. Це потребує оновлення інституційної архітектури дипломатичних структур, переосмислення взаємодії між державою та бізнесом, а також формування нових форматів економічної суб'єктності в міжнародному середовищі.

7. Обґрунтовано, що внутрішня та зовнішня економічна політика України впродовж останнього десятиліття зазнала глибокої трансформації під впливом як внутрішніх структурних дисбалансів, так і глобальних викликів – від російської агресії до зміни парадигми міжнародної економічної взаємодії. Проведене дослідження засвідчує, що саме ці трансформації стали каталізатором для перегляду ролі економічної дипломатії, її функціонального навантаження та стратегічних завдань.

Зовнішня економічна політика, зокрема процеси європейської інтеграції та укладення Угоди про асоціацію з ЄС, стала важливою передумовою адаптації економіки України до європейських стандартів і поступового зсуву зовнішньоекономічного фокусу з ринків СНД на ринки ЄС. Це, своєю чергою, потребувало суттєвого оновлення інструментарію економічної дипломатії, орієнтованого вже не лише на торгівлю сировиною, а й на залучення інвестицій, технологій і трансферу інновацій. Така перебудова викликала потребу в модернізації функцій дипломатії – від репрезентативної до аналітичної та інституційної, здатної забезпечити прискорену трансформацію української економіки на основі залучення зовнішніх партнерів та розбудови складної мережі взаємозалежностей.

Водночас досвід співпраці з МВФ, ЄБРР, Світовим банком та іншими багатосторонніми структурами продемонстрував, що зовнішня економічна політика набула наднаціонального змісту, а інститути економічної дипломатії поступово вийшли за межі суто державного управління, набуваючи форм взаємодії з наддержавними структурами. Роль економічної дипломатії при цьому полягала не лише в налагодженні діалогу, а й у відстоюванні специфічних національних інтересів в умовах жорстких умов макрофінансової допомоги, що вимагало нового типу професійних підходів та експертного супроводу переговорів.

Не менш вагомим чинником модернізації стало загострення економічної війни з РФ. Це поставило перед економічною дипломатією стратегічне завдання: не просто шукати нові ринки та джерела постачання, а й мобілізувати світову

підтримку на користь України, координувати санкційну політику, протидіяти спробам обходу обмежень і активно просувати інтереси українського бізнесу в нових геополітичних умовах. Такі завдання вимагали залучення не тільки державних структур, а й бізнес-об'єднань, галузевих асоціацій, регіональних платформ та цифрових сервісів на кшталт «NAZOVNI».

Таким чином, дослідження дозволяє зробити висновок, що внутрішня і зовнішня економічна політика України стали вирішальними чинниками модернізації інституту економічної дипломатії, яка, відходячи від суто ліберальної парадигми, набула ознак мобілізаційної, інтеграційної та проактивної моделі. Вона все активніше перетворюється на важливий інструмент реалізації довгострокової економічної стратегії України, формування її суб'єктності в глобальній економічній архітектурі та досягнення сталого зростання в умовах глибоких світових трансформацій.

8. Встановлено, що сучасна конфронтаційна реальність, у якій функціонує українська держава, докорінно змінила стратегічний вектор і функціональне призначення економічної дипломатії. Якщо раніше вона сприймалась передусім як інструмент торговельного сприяння та залучення інвестицій, то нині її роль переосмислюється у напрямі забезпечення економічної стійкості, протидії зовнішньоекономічному тиску та мобілізації ресурсів для виживання і відновлення національної економіки.

Доведено, що ескалація глобальної та регіональної економічної конфронтації, викликана повномасштабною війною в Україні, загострила потребу в інституціональному та стратегічному оновленні економічної дипломатії. Виявлено, що трансформація цього інституту відбувається у двох ключових напрямках: 1) інституційному – розширення функціоналу та залучення нових суб'єктів (зокрема бізнесу, експертних груп, громадських платформ); 2) стратегічному – переорієнтація з парадигми нейтрального торговельного посередництва на проактивне просування економічних інтересів у складних геополітичних умовах.

Узагальнено ключові особливості трансформації економічної дипломатії України: посилення функції лобіювання інтересів держави в міжнародних фінансових інституціях; активізація використання економічних санкцій як інструменту економічної контрдії; інтенсифікація регіональної взаємодії з партнерами на рівні двосторонніх форматів; розширення цифрової публічно-приватної взаємодії як нової форми «гнучкої дипломатії». У роботі проаналізовано кейси використання цифрових платформ, таких як «NAZOVNI», які забезпечують новий рівень оперативності, прозорості та ефективності в комунікації між державними інституціями, бізнесом та іноземними партнерами.

Обґрунтовано, що економічна дипломатія в умовах конфронтації дедалі більше тяжіє до мобілізаційної моделі, у межах якої держава бере на себе провідну роль у забезпеченні економічної безпеки, у координації міжвідомчих дій та у просуванні стратегічних інтересів у міжнародному просторі. Це проявляється у створенні спеціалізованих координаційних центрів, міжвідомчих платформ, а також у нормативному закріпленні функцій зовнішньоекономічного моніторингу.

Також встановлено, що трансформація економічної дипломатії України у період війни та глобальної конфронтації супроводжується формуванням нових механізмів двостороннього й багатостороннього економічного партнерства, включаючи кризове економічне партнерство, санкційне співробітництво, логістичні альянси, ланцюги безпечного постачання та партнерства з фокусом на післявоєнну відбудову.

Зрештою, у роботі обґрунтовано, що ефективна трансформація економічної дипломатії можлива лише за умов поєднання офіційної і публічної дипломатії. Саме синергія між державними актами економічного впливу й неурядовими, експертними, бізнесовими ініціативами забезпечує багатовекторність і адаптивність зовнішньоекономічної діяльності в конфронтаційному середовищі.

Таким чином, дисертаційне дослідження доводить, що трансформація економічної дипломатії України в умовах війни й глобального конфлікту є не просто еволюцією інституцій, а глибокою стратегічною перебудовою,

спрямованою на підвищення суб'єктності України в глобальному економічному порядку та створення ефективної архітектури зовнішньоекономічної безпеки.

9. Підтверджено, що ефективне формування наступальної моделі економічної дипломатії України можливе лише за умов синергії між офіційною та публічною дипломатією. Проведений аналіз свідчить, що поєднання політичних, інституційних, бізнесових і громадянських зусиль дозволяє створити нову якість державного управління у сфері зовнішньоекономічної політики. Офіційна економічна дипломатія забезпечує реалізацію державних інтересів через міжурядові угоди, політичну підтримку та участь у міжнародних інституціях. Публічна дипломатія, своєю чергою, формує міжнародну довіру, позитивний імідж держави, просуває національні наративи та ініціює економічні альянси через медіа, бізнес-форуми, громадські ініціативи та цифрові інструменти.

Визначено, що синергія між цими двома векторами має бути стратегічною і цілеспрямованою. Завдяки впровадженню публічно-приватного партнерства, участі в міжнародних проєктах на кшталт «NAZOVNI», організації спільних торговельних місій та виставкових форматів, Україна посилила присутність на зовнішніх ринках. Водночас дипломатична підтримка з боку уряду, зокрема МЗС та Мінекономіки, створює надійний інституційний каркас для зростання зовнішньоекономічної активності бізнесу. Встановлено, що така модель дозволяє оперативно реагувати на нові виклики, зокрема в умовах повоєнного відновлення, санкційного тиску та трансформації глобальних економічних правил.

Показано, що наступальна модель економічної дипломатії базується на проактивному впливі держави на міжнародне економічне середовище, а не лише на захисті вже наявних економічних позицій. Ця модель передбачає ініціювання нових торговельних і інвестиційних угод, стратегічну інтеграцію в регіональні ринки, просування українських технологій, брендів і стандартів. Публічна дипломатія у цій структурі виконує не лише інформаційну функцію, але й діє як

інструмент мобілізації економічного потенціалу, створення бізнес-альянсів і забезпечення міжсекторальної комунікації.

Зроблено висновок, що завдяки цілісному підходу до інтеграції офіційної та публічної економічної дипломатії, Україна здатна не лише відновити втрачені економічні позиції, а й закласти основи для довгострокового зростання, модернізації економіки та зміцнення суб'єктності держави у глобальній системі міжнародних відносин. Запропоновано інституціоналізувати координаційні механізми між учасниками дипломатичних зусиль, зокрема через створення Ради з міжнародної торгівлі, цифрових платформ підтримки експортерів і спеціалізованих хабів економічної взаємодії. У перспективі така модель здатна стати фундаментом для формування нового економічного наративу України як впливового геоекономічного гравця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий англо-український словник / упоряд. Є.І. Гороть [та ін.]. Харків : Ранок, 2011. 1700 с.
2. Волинець Г. Як вторгнення Росії в Україну змінило ринок електроенергії в Європі. *Ukraine War Environmental Consequences Working Group*. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/how-did-russias-invasion-of-ukraine-change-the-electricity-market-in-europe/> (дата звернення: 11.02.2025).
3. Волокіта В. Україна домовляється з Китаєм про експорт нових видів агропродукції. *Економічна правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/10/31/7482307/> (дата звернення: 10.03.2025).
4. Горбачова А. У Росії все більше проблем з експортом нафти: санкції боляче вдарили по «тіньовому флоту». *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/u-rosiji-vse-bilshe-problem-z-eksportom-nafti-sankciji-vdarili-po-tinovomu-flotu-12905208.html> (дата звернення: 11.02.2025).
5. Гусейнова И. Гейдар Алиев – от политического руководителя к общенациональному лидеру. Баку : «Тахсил», 2005. 504 с.
6. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.03.2025).
7. Дія.City. URL: <https://city.diia.gov.ua/> (дата звернення: 10.03.2025).
8. Допис користувача Державна митна служба України. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/share/p/165GE834ZT/> (дата звернення: 10.03.2025).
9. Економіка України у 2023 році: головне. *Центр економічної стратегії*. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview> (дата звернення: 10.03.2025).
10. Китай і Грузія підписали угоду про вільну торгівлю. *РБК-Україна*. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/kitay-gruziya-podpisali-soglashenie-svobodnoy-1494701507.html?utm_source (дата звернення: 17.01.2025).
11. Коляда О. В., Городнича К. В. Сучасний стан співпраці України з країнами Африки у сфері зовнішньої торгівлі товарами та прогноз на майбутні роки. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2021. №55, С. 15–20.
12. Кравчук Н. Я. Концептуалізація глобальних фінансових дисбалансів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 3. С. 153–159.
13. Кредитний рейтинг. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://mof.gov.ua/uk/kreditnij-rejting-potochni-rejtingi-zagalna-informacija-istorichni-zmini> (дата звернення: 03.03.2025).
14. Ліст Ф. Національна система політичної економії. Київ : Наш формат, 2021. 368 с.
15. Матвеев М. Сільське господарство та ринок сільськогосподарських земель України: вплив війни. *Вокс Україна*. URL: <https://voxukraine.org/silске->

gospodarstvo-ta-rynok-silskogospodarskyh-zemel-ukrayiny-vplyv-vijny (дата звернення: 11.02.2025).

16. Міністерство закордонних справ України та ПРООН підписали Меморандум про взаєморозуміння з метою забезпечення процесу відновлення країни відповідно до принципів екологічності, інклюзивності та прозорості. *UNDP*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/ministerstvo-zakordonnykh-sprav-ukrayiny-ta-proon-pidpysaly-memorandum-pro-vzayemorozuminnya-z-metoyu-zabezpechennya-protsestu> (дата звернення: 10.03.2025).

17. Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні : монографія / за ред. М.І. Скрипниченко; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2015. 544 с.

18. Платіжний баланс України вперше за п'ять років зведено з профіцитом. *LB*. URL: https://lb.ua/economics/2016/02/05/327256_platezhniy_balans_ukraini_vpervie.html (дата звернення: 03.03.2025).

19. Прасад А. Експорт зернових з України за рік упав майже на 30%, до 11 млн т. *Forbes*. URL: <https://forbes.ua/news/eksport-zernovikh-z-ukraini-za-rik-vpav-mayzhe-na-30-do-11-mln-t-16112023-17299> (дата звернення: 11.02.2025).

20. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Каб. Міністрів України від 03.03.2021 № 179 : станом на 4 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.03.2025).

21. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення: 03.03.2025).

22. Проноза П. В. Сутність понять «дисбаланс» і «диспропорції» в економіці та класифікації їх видів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Економіка*. 2015. № 11. С. 20–25.

23. Прямі іноземні інвестиції. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2024/> (дата звернення: 10.03.2025).

24. Санкції спрацювали: експорт російських добрив значно скоротився. *AgroPortal*. URL: <https://agroportal.ua/news/mir/sankciji-spracyuvali-eksport-rosiyskikh-dobriv-znachno-skorotivsya> (дата звернення: 11.02.2025).

25. Сімагін Д. Експорт ІТ-послуг з України у лютому зріс майже на 10%. *Highload*. URL: <https://highload.tech/uk/eksport-it-poslug-z-ukrayiny-u-lyutomu-zris-majzhe-na-10/> (дата звернення: 02.04.2025).

26. Статистика Національного банку. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/nbustatistic> (дата звернення: 10.03.2025).

27. Столярчук Я. М. Асиметрія глобального розвитку: соціально-економічний вимір : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02. Київ, 2009. 34 с.

28. США розширили санкції проти енергетичного сектору РФ, в тому числі сотень танкерів тіншового флоту. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3947257-pid-novi-sankcii-ssa-potrapili-184-tankeri-tinovogo-flotu-rosii-op.html> (дата звернення: 11.02.2025).

29. Тарасовський Ю., Блінов О. Український експорт ІТ-послуг падає другий рік поспіль. Інфографіка. *Forbes*. URL: <https://forbes.ua/news/ukrainskiy-eksport-it-poslug-padae-drugiy-rik-pospil-31012025-26786> (дата звернення: 10.03.2025).

30. Татаренко Н. О. Нові виміри глобальної дипломатії. *Еволюція світового розвитку: глобальні виклики і глобальна дипломатія* : зб. тез доп., м. Київ, 18 груд. 2014 р. Київ, 2014. С. 10–12.

31. Татаренко Н. О., Надоленко Г. О. Завдання економічної дипломатії України в контексті відновлення національної економіки. *Вчені записки*. 2025. Вип. 38. С. 216–237.

32. Татаренко Н.О. Національні мобілізаційні моделі економічного розвитку і глобальні соціально-економічні інновації. *Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі* : тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 14 трав. 2021 р. Київ, 2021. С. 19–23.

33. Терещенко Е. Ю., Семенова Д. О. Особливості оцінки дисбалансів розвитку сучасних біржових ринків. *Інфраструктура ринку*. 2021. № 52. С. 54–60.

34. Торговельно-економічне та інвестиційне співробітництво України з Королівством Саудівська Аравія. *Посольство України в Королівстві Саудівська Аравія*. URL: <https://saudiarabia.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/532-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-sauidivsykoju-aravijeju/torgovelyno-ekonomichne-ta-investicijne-spivrobotnictvo-ukrayini-z-korolivstvom-sauidivska-araviya> (дата звернення: 02.04.2025).

35. УВКБ ООН та Міністерство економіки України зміцнюють співпрацю задля посилення економічної інтеграції та підтримки переміщених людей і осіб, які повертаються. *UNHCR*. URL: <https://www.unhcr.org/ua/news/press-releases/unhcr-and-ukraine-s-ministry-economy-strengthen-cooperation-enhance-economic> (дата звернення: 10.03.2025).

36. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої [...] : Угода від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 03.03.2025).

37. Україна отримала статус асоційованої держави-учасниці ініціативи Трьох морів. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/ukraina-otrymala-status-asotsiiovanoi-derzhavy-uchasnytsi-initsiatyvy-trokh-moriv> (дата звернення: 10.03.2025).

38. Українська економіка у 2024 році: спецвипуск Трекеру. *Центр економічної стратегії*. URL: https://ces.org.ua/ukrainian_economy_in_2024/ (дата звернення: 02.04.2025).

39. Українським морським коридором перевезено 100 мільйонів тонн вантажів. *Міністерство розвитку громад та територій України*. URL: <https://mindev.gov.ua/news/36513-ukrayinskim-morskim-koridorom-perevezeno-100-milioniv-tonn-vantaziv> (дата звернення: 10.03.2025).

40. Франция в глобальном мире: поиск конкурентной стратегии: монография / ред. Я. М. Столярчук, К. И. Звиргзде, Н. А. Татаренко, А. М. Поручник. Киев : ДАУ, 2017. 332 с.

41. Шаров О. М. Економічна дипломатія: основи, проблеми та перспективи : монографія. Київ : НІСД, 2019. 560 с.

42. Щетилова Т. В. Оценка глобальных дисбалансов в развитии макроэкономических систем. *Основы экономики, управления и права*. 2012. № 6 (6). С. 106–111.

43. Як працює і де буксує українська економічна дипломатія у відносинах з сусідами? Рада зовнішньої політики «Українська призма». URL: <https://prismua.org/economicdiplomacy/> (дата звернення: 10.03.2025).

44. Яхонтов С. Центробанки світу більше не орієнтуються на ФРС. Що сталося і чим «завинили» США. *Інтерфакс-Україна*. URL: <https://mind.ua/publications/20281080-centrobanki-svitu-bilshe-ne-orientuyutsya-na-frs> (дата звернення 21.11.2024).

45. 21st Century Diplomacy: Foreign Policy Is Climate Policy. *World Economic Forum*. URL: <https://www.wilsoncenter.org/publication/21st-century-diplomacy-foreign-policy-climate-policy-full-report> (date of access: 20.02.2025).

46. Access to Economic and Financial Data. *International Monetary Fund*. URL: <https://data.imf.org/en> (date of access: 20.01.2025).

47. Ajmal A. W. Examining the impacts of Globalization: A Case study of Afghanistan. *Modern Diplomacy*. URL: <https://moderndiplomacy.eu/2021/07/27/examining-the-impacts-of-globalization-a-case-study-of-afghanistan/> (date of access: 20.02.2025).

48. Albert E. China's Big Bet on Soft Power. *Council on Foreign Relations*. URL: <https://www.cfr.org/background/chinas-big-bet-soft-power> (date of access: 22.01.2025).

49. Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions: Overview 2023. Washington, DC: International Monetary Fund. 107 p.

50. Annual Report. *Central Bank of Egypt*. URL: <https://www.cbe.org.eg/en/economic-research/economic-reports/annual-report> (date of access: 15.01.2025).

51. Arezki R., Quintyn M. G., Toscani F. G. Structural Reforms, IMF Programs and Capacity Building: An Empirical Investigation. *IMF Working Papers*. 2012. Issue 232. URL: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2012/232/article-A001-en.xml> (date of access: 18.02.2025).

52. Artificial Intelligence and Digital Diplomacy: Challenges and Opportunities / ed. by F. Roumate. Singapore : Springer, 2021. URL: <https://www.springerprofessional.de/artificial-intelligence-and-digital-diplomacy/19615800> (date of access: 20.02.2025).

53. Azərbaycanca təbii qaz. *Wikipedia*. URL: https://az.wikipedia.org/wiki/Azərbaycanda_təbii_qaz (date of access: 27.08.2024).

54. Baku–Tbilisi–Ceyhan pipeline. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Baku–Tbilisi–Ceyhan_pipeline (date of access: 27.08.2024).

55. Barston R. P. *Modern Diplomacy*. 5th ed. London : Routledge, 2019. 534 p.
56. Bayne N., Woolcock S. *The Economic Diplomacy: Decision Making and Negotiation in International Economic Relations*. Oxford : Oxford University Press, 2017. 316 p.
57. Beacon on the Black Sea. *Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre*. URL: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative> (date of access: 10.03.2025).
58. Benban. *Masdar*. URL: <https://masdar.ae/en/renewables/our-projects/benban> (date of access: 12.10.2024).
59. Bernanke B. S., Bertaut C., DeMarco L. P., Kamin S. *International Capital Flows and the Returns to Safe Assets in the United States, 2003–2007. International Finance Discussion Papers*. 2011. URL: <https://www.federalreserve.gov/econres/ifdp/international-capital-flows-and-the-returns-to-safe-assets-in-the-united-states-2003-2007.htm> (date of access: 20.11.2022).
60. Bouyala I. *EU Economic diplomacy strategy. DG Expro*. 2017. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/570483/EXPO_IDA\(2017\)570483_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/570483/EXPO_IDA(2017)570483_EN.pdf) (date of access: 20.02.2025).
61. BP Azerbaijan. URL: https://www.bp.com/en_az/azerbaijan/home.html (date of access: 11.01.2025).
62. BP. URL: <https://www.bp.com/> (date of access: 11.01.2025).
63. Catalog of Ukrainian Goods for Export. *NAZOVNI Expo*. URL: https://drive.google.com/file/d/1LSGBFYD-Imbh_1wq7gJWZ8ebXByKNVcj/view?usp=drive_link (date of access: 02.04.2025).
64. Chang H.-J. *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. London : Anthem Press, 2002. 196 p.
65. Chatterjee C. *Economic Diplomacy and Foreign Policy-making*. London : Palgrave Macmillan, 2021. 274 p.
66. Cheru F., Rekiso Z. S. Ethiopia's 'Economic Diplomacy' and Regional Integration. *The Oxford Handbook of the Ethiopian Economy*. Oxford : Oxford University Press, 2019. P. 113–133.
67. China's 2024 non-financial outbound direct investment rose 10.5% on year. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/markets/asia/chinas-2024-non-financial-outbound-direct-investment-rose-105-year-2025-01-21/> (date of access: 22.02.2025).
68. China's Belt and Road Initiative (BRI) and Southeast Asia. *CIMB ASEAN Research Institute*. URL: <https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/reports/LSE-IDEAS-China-SEA-BRI.pdf> (date of access: 22.01.2025).
69. Chohan U.W. *Economic Diplomacy: A Review. CASS Working Papers on Economics & National Affairs*. 2021. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3762042 (date of access: 20.02.2025).
70. Chu C. P., Ferenczy Z. A. The Shifting Role of the EU's Economic Diplomacy Towards China: The Case of China's Belt and Road Initiative and the EU's Global Gateway. *Strategies in Changing Global Orders* / ed. by C. P. Chu, S. C. Park.

Singapore : Springer, 2023. URL: https://doi.org/10.1007/978-981-99-7246-3_9 (date of access: 20.02.2025).

71. Conflict, Sanctions and the Future of World Trade. *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/publications/conflict-sanctions-and-the-future-of-world-trade/> (date of access: 20.02.2025).

72. David A., Komatsuzaki T., Pienknagura S. The Macroeconomic Effects of Structural Reforms in Latin America and the Caribbean. *IMF Working Papers*. 2020. Issue 195. URL: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2020/195/001.2020.issue-195-en.xml> (date of access: 18.02.2025).

73. Easterly W. The White Man's Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good. New York : Penguin Books, 2006. 436 p.

74. Economic Outlook of Georgia – 2023. *Ministry of Economy and Sustainable Development*. URL: https://www.economy.ge/uploads/files/2017/ek_politika/2023/economic_outlook/economic_outlook_of_georgia_31_10_23.pdf (date of access: 17.01.2025).

75. El-Erian M. A. Navigating the New Normal in Industrial Countries Per Jacobsson Foundation Lecture. *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp101010> (date of access: 23.09.2022).

76. EPA SADC – Southern African Development Community. *European Commission*. URL: <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/epa-sadc-southern-african-development-community> (date of access: 11.02.2025).

77. European Regional Development Fund. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/funding_en (date of access: 18.02.2025).

78. European Structural and Investment Funds: Country factsheet – Poland. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/factsheets/2016/european-structural-and-investment-funds-country-factsheet-poland (date of access: 20.02.2025).

79. External sector report: Imbalances Receding 2024. *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/ESR/Issues/2024/07/12/external-sector-report-2024> (date of access: 20.01.2025).

80. Faucon B. How Russia Profits from Ukraine Invasion by Selling Stolen Grain on a Global Black Market. *The Wall Street Journal*. URL: <https://www.wsj.com/world/how-russia-profits-from-ukraine-invasion-by-selling-stolen-grain-on-a-global-black-market-60cca0a4> (date of access: 11.02.2025).

81. Foreign Direct Investment in Poland. *National Bank of Poland*. URL: <https://nbp.pl/en/publications/cyclical-materials/foreign-direct-investment-in-poland/> (date of access: 20.02.2025).

82. Foreign Direct Investments by Sectors. *National Statistics Office of Georgia (Geostat)*. URL: <https://fdi.geostat.ge/en> (date of access: 17.01.2025).

83. Foreign Direct Investments. *National Statistics Office of Georgia (Geostat)*. URL: <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/191/foreign-direct-investments> (date of access: 17.01.2025).

84. Geopolitics of the Energy Transition. *International Renewable Energy Agency*. URL: <https://www.irena.org/Digital-Report/Geopolitics-of-the-Energy-Transition-Critical-Materials> (date of access: 20.02.2025).

85. Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice / ed. by T. Balzacq, F. Charillon, F. Ramel. London : Palgrave Macmillan, 2020. 374 p.

86. Global Economic Prospects, June 2022. *World Bank Group*. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/18ad707266f7740bced755498ae0307a-0350012022/original/Global-Economic-Prospects-June-2022.pdf> (date of access: 22.09.2022).

87. Guzman M., Stiglitz J. E. Post-neoliberal Globalization: International Trade Rules for Global Prosperity. *Oxford Review of Economic Policy*. 2024. Vol. 40, no. 2. P. 282–306.

88. Hamilton A., Madison J., Jay J. The Federalist Papers: A Collection of Essays Written in Favour of the New Constitution. Dublin : Coventry House Publishing, 2015. 440 p.

89. He C. The Belt and Road Initiative as Global Public Good: Implications for International Law. *Normative Readings of the Belt and Road Initiative* / ed. by W. Shan, K. Nuotio, K. Zhang. Cham : Springer, 2018. P. 85–104.

90. Heath T. R. China's Evolving Approach to Economic Diplomacy. *Asia Policy*. 2016. Vol. 22. URL: <https://www.nbr.org/publication/chinas-evolving-approach-to-economic-diplomacy/> (date of access: 20.02.2025).

91. Hocking B. Catalytic Diplomacy: Beyond ‘Newness’ and ‘Decline’. *Innovation in Diplomatic Practice* / ed. by J. Melissen. London : Palgrave Macmillan, 1999. P. 21–42.

92. Hoekman B. M., Kostecki M. M. The Political Economy of the World Trading System: The WTO and Beyond. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2009. 740 p.

93. Hoekman B., Mavroidis P., Nelson D. Geopolitical competition, globalisation and WTO reform. *The World Economy*. 2023. Vol. 46, no. 5. P. 1163–1188.

94. Hood A., Regiec A. P., Reid N. UK, EU and US sanctions on Russia. *Fieldfisher*. URL: <https://www.fieldfisher.com/en/services/international-trade/trade-sanctions-blog/uk-eu-and-us-sanctions-on-russia> (date of access: 02.04.2025).

95. Human Development Report 2023/2024. *UNDP*. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf> (date of access: 20.01.2025).

96. Hurst I. Foreign Aid to Egypt: Balancing Stability and Reform. *The Borgen Project*. URL: <https://borgenproject.org/foreign-aid-to-egypt/> (date of access: 17.12.2024).

97. IMD World Competitiveness Booklet 2022. *International Institute for Management Development*. URL: <https://investchile.gob.cl/wp-content/uploads/2022/07/imd-world-competitiveness-booklet-2022.pdf> (date of access: 20.01.2025).

98. IMD World Competitiveness Ranking 2019. *International Institute for Management Development*. URL:

https://www.nesdc.go.th/article_attach/article_file_20191114160558.pdf (date of access: 20.01.2025).

99. Innovation revolutionizing Kenya's flower supply chains. *Hortfresh Journal*. URL: <https://hortfreshjournal.com/innovation-revolutionizing-kenyas-flower-supply-chains/> (date of access: 18.02.2025).

100. Introduction: The Modes of Global Governance. *Global Governance in a World of Change* / ed. by M. N. Barnett, J. C. W. Pevehouse, K. Raustiala. Cambridge : Cambridge University Press; 2021. P. 1 – 47.

101. Investment Minister: \$46.1B Egypt's foreign direct investments in 2024. *State Information Service*. URL: <https://sis.gov.eg/Story/204462/Investment-Minister-%2446.1B-Egypt's-foreign-direct-investments-in-2024?lang=en-us> (date of access: 25.01.2025).

102. Investment Portfolio. *Silk Road Fund*. URL: <https://www.silkroadfund.com.cn/enweb/tzdt/tzgl/index.html> (date of access: 22.01.2025).

103. Jakupc V. The Sanctions Wars: Impacts and Consequences. *Dynamics of the Ukraine War*. Cham : Springer, 2024. P. 59–69.

104. Kirshner J. Classical Realism and the Challenge of Global Economic Governance. *Oxford Review of Economic Policy*. 2024. Vol. 40, no. 2. P. 246–255.

105. Krugman P. Arguing with Zombies: Economics, Politics, and the Fight for a Better Future. New York : W.W. Norton & Co, 2020. 480 p.

106. Lancaster C. Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics. Chicago : University of Chicago Press, 2006. 284 p.

107. Liam P. Nigeria's Economic Diplomacy and the China Belt and Road Initiative: Advancing Sustainable Development. *Global Sentinel*. URL: <https://globalsentinelng.com/nigerias-economic-diplomacy-and-the-china-belt-and-road-initiative-advancing-sustainable-development/> (date of access: 22.01.2025).

108. Lusinyan L. Assessing the Impact of Structural Reforms Through a Supply-side Framework: The Case of Argentina. *IMF Working Papers*. 2018. Issue 183. URL: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2018/183/001.2018.issue-183-en.xml> (date of access: 18.02.2025).

109. Marcoux J. M. The Renegotiation of NAFTA: The “Most Advanced” Free Trade Agreement? *European Yearbook of International Economic Law* / ed. by M. Bungenberg, M. Krajewski, C. J. Tams, J. P. Terhechte, A. R. Ziegler. Cham : Springer, 2019. URL: https://doi.org/10.1007/8165_2019_42 (date of access: 20.02.2025).

110. Mazzucato M. The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths. London : Anthem Press, 2013. 266 p.

111. Modern Indices for International Economic Diplomacy / ed. by V. Charles, A. Emrouznejad. London : Palgrave Macmillan, 2022. 398 p.

112. Nesadurai H. Conceptualising Economic Security in an Era of Globalisation: What Does the East Asian Experience Reveal? *CSGR Working Paper*. 2005. No. 157/05. URL: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/csgr/research/workingpapers/2005/wp15705.pdf> (date of access: 20.02.2025).

113. Nye J. S. Jr. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York : Public Affairs, 2005. 191 p.
114. Oermann N. O., Wolff H.-J., 'Sanctions', 'trade war', and 'economic warfare'. *Trade Wars: Past and Present*. Oxford : Oxford Academic, 2022. P. 13–34.
115. Partnership for Global Infrastructure and Investment. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Partnership_for_Global_Infrastructure_and_Investment?utm_source (date of access: 17.01.2025).
116. Poland in the European Union. Report 2024. 20 Years of Membership: Experiences and Foresights. *SGH Warsaw School of Economics*. URL: https://www.researchgate.net/publication/384322186_Poland_in_the_European_Union_Report_2024_20_Years_of_Membership_Experiences_and_Foresights (date of access: 20.02.2025).
117. Poland macroeconomic indicators. *Statistics Poland*. URL: <https://stat.gov.pl/en/poland-macroeconomic-indicators/> (date of access: 20.02.2025).
118. Polska2030. URL: <http://polska2030.pl/> (date of access: 20.02.2025).
119. Porter M. *Competitive Advantage of Nations*. New York : Free Press, 1998. 896 p.
120. Regulation (EU) No 1176/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 November 2011 on the prevention and correction of macroeconomic imbalances. *EUR-Lex*. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2011/1176/oj> (date of access: 21.07.2022).
121. Remarks by National Security Advisor Jake Sullivan on Renewing American Economic Leadership at the Brookings Institution. *The White House*. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/04/27/remarks-by-national-security-advisor-jake-sullivan-on-renewing-american-economic-leadership-at-the-brookings-institution/> (date of access: 12.11.2024).
122. Responsible Business Conduct. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/responsible-business-conduct.html> (date of access: 02.04.2025).
123. Rodrik D. *Straight Talk on Trade: Ideas for a Sane World Economy*. Princeton : Princeton University Press, 2018. 336 p.
124. Roy D., Cheatham A. Venezuela: The Rise and Fall of a Petrostate. *Council on Foreign Relations*. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/venezuela-crisis> (date of access: 20.02.2025).
125. Russia Sanctions Database. *Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/econographics/russia-sanctions-database/> (date of access: 02.04.2025).
126. Schoen E. J. The 2007-2009 Financial Crisis: An Erosion of Ethics: A Case Study. *Journal of Business Ethics*. 2017. Vol. 146, no. 4. P. 805–830.
127. Schuman M. Why China won't win the Global South. *Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/why-china-wont-win-the-global-south/> (date of access: 22.01.2025).
128. Schumann M., Unkauf U. *Economic Diplomacy as an Answer Towards Global Challenges: The Experiences of Sino-German Economic Cooperation*.

Enhancing Global Governance in a Fragmented World: Prospects, Issues, and the Role of China / ed. by H. H. Wang, M. L. Miao. Singapore : Springer, 2024. P. 75–82.

129. Selinger E. The Ghana Cocoa Report 2024: Ghana Cocoa Board (COCOBOD): Strategic Leadership in the Cocoa Industry. *Anang Tawiah*. URL: <https://anangtawiah.com/articles/details/214> (date of access: 18.02.2025).

130. Sharpe S. Five Times Faster: Rethinking the Science, Economics, and Diplomacy of Climate Change. Cambridge : Cambridge University Press, 2023. 344 p.

131. Sieć Zagranicznych Biur Handlowych (ZBH). *Polska Agencja Inwestycji i Handlu*. URL: <https://www.paih.gov.pl/rynki-zagraniczne/> (date of access: 20.02.2025).

132. Silin Y., Kapustina L., Trevisan I., Drevalov A. China's Economic Interests in the "One Belt, One Road" Initiative. *SHS Web of Conferences*. 2017. Vol. 39. URL: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2017/07/shsconf_ies2017_01025.pdf (date of access: 22.01.2025).

133. Sirohey A. A., Ahmed R. Economic Diplomacy: Trade, Investment, And Global Prosperity. London : Great Britain Press and Publications, 2023. 193 p.

134. Skovgaard Poulsen L. N. Bounded Rationality and Economic Diplomacy: The Politics of Investment Treaties in Developing Countries. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 263 p.

135. Stiglitz J. Globalization and Its Discontents. New York : W.W. Norton & Co, 2002. 304 p.

136. Stiglitz J. People, Power, and Profits: Progressive Capitalism for an Age of Discontent. New York : W.W. Norton & Co, 2020. 366 p.

137. Stiglitz J. Some Lessons from the East Asian Miracle. *The World Bank Research Observer*. 1996. Vol. 11, no. 2. P. 151–177.

138. Stolper W. F., Samuelson P. A. Protection and Real Wages. *The Review of Economic Studies*. 1941. Vol. 9, no. 1. P. 58–73.

139. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju. *Serwis Rzeczypospolitej Polskiej*. URL: <https://www.gov.pl/documents/33377/436740/SOR.pdf> (date of access: 20.02.2025).

140. Sumar F. Z. The Development Diplomat: Working Across Borders, Boardrooms, and Bureaucracies to End Poverty. New Degree Press, 2021. 384 p.

141. Tanta-El Mansoura-Damietta Railway Upgrading. *European Investment Bank*. URL: <https://www.eib.org/en/projects/pipelines/all/20180764> (date of access: 12.10.2024).

142. Tatarenko N. Economic Diplomacy: Current Challenges and Trends. *Public Diplomacy. Handbook*. / ed. by I. Matiash. Kyiv, 2021. P. 123–143.

143. Tatarenko N. O. National economic interests: cultural dimensions and global context. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2016. Вип. 23(3). С. 4–10.

144. Tatarenko N. War in Ukraine as a Factor of Geoeconomic Restructuring. *Fundamental shifts in geo-economic systems of the world* : international collection of scientific works. Kyiv : NVP "Interservis", 2023. P. 60–64.

145. The Belt and Road Initiative: A Key Pillar of the Global Community of Shared Future. *The State Council Information Office of the People's Republic of China*. URL: http://english.scio.gov.cn/whitepapers/2023-10/10/content_116735061_6.htm (date of access: 22.01.2025).

146. The Contract of the Century. *AZERBAIJAN*. URL: <https://azerbaijan.az/en/related-information/132> (date of access: 27.08.2024).

147. The most exported goods (thousand US dollars). *The State Customs Committee*. URL: <https://customs.gov.az/en/faydali/gomruk-statistikasi/en-cox-ixrac-olunan-mallar> (date of access: 11.01.2025).

148. The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. URL: <https://www.stat.gov.az/> (date of access: 11.01.2025).

149. The Washington Consensus Reconsidered: Towards a New Global Governance / ed. by N. Serra, J. E. Stiglitz. Oxford : Oxford University Press, 2008. 367 p.

150. Trompiz G., Polityuk P. Ukrainian corn seed flows to Europe in further farm trade shift. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/markets/commodities/ukrainian-corn-seed-flows-europe-further-farm-trade-shift-2024-10-24/> (date of access: 11.02.2025).

151. UK Economic Diplomacy in the 21st Century. *The LSE Economic Diplomacy Commission*. London : LSE IDEAS, 2021. URL: <https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/reports/LSE-IDEAS-UK-Economic-Diplomacy-in-the-21st-Century.pdf> (date of access: 20.02.2025).

152. Ukraine Facility: Програма фінансової підтримки України від Європейського Союзу. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> (дата звернення: 10.03.2025).

153. Ukraine farm sector indirect losses may reach \$83 bln due to Russian invasion, analysts say. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/markets/commodities/ukraine-farm-sector-indirect-losses-may-reach-83-bln-due-russian-invasion-2024-10-03/> (date of access: 11.02.2025).

154. Ukraine Recovery Conference. URL: <https://www.urc-international.com/> (date of access: 02.04.2025).

155. Ukraine Support Tracker: A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine. *Kiel Institute for the World Economy*. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/> (date of access: 10.03.2025).

156. Urban Transport Infrastructure Framework Egypt. *European Investment Bank*. URL: <https://www.eib.org/en/projects/pipelines/all/20200144> (date of access: 12.10.2024).

157. Venkateswaran L. China's Belt and Road Initiative: Implications in Africa. *ORF Issue Brief*. 2020. No. 395. URL: <https://www.orfonline.org/research/chinas-belt-and-road-initiative-implications-in-africa> (date of access: 22.01.2025).

158. Wade R. H. Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization. Princeton : Princeton University Press, 2017. 496 p.

159. Woods N. *The Globalizers: The IMF, the World Bank, and Their Borrowers*. Ithaca : Cornell University Press, 2006. 253 p.
160. World Competitiveness Ranking 2024. *International Institute for Management Development*. URL: <https://worldcompetitiveness.imd.org/customsearch> (date of access: 20.01.2025).
161. World Development Indicators. *World Bank Group*. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (date of access: 15.01.2025).
162. World Economic Outlook database: October 2024. *International Monetary Fund*. URL: https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2024/October/weo-report?a=1&c=001,110,200,&s=GGXWDG_NGDP,&sy=2008&ey=2021&ssm=0&scsm=1&ssc=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&ds=.&br=1 (date of access: 30.01.2025).
163. World Food Situation. *FAO*. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> (date of access: 11.02.2025).
164. World Investment Report 2019: Special Economic Zones. *UNCTAD*. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2019_en.pdf (date of access: 22.09.2022).
165. World Investment Report 2021. *UNCTAD*. URL: <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2021> (date of access: 22.09.2022).
166. Yueh L. *Economic Diplomacy in the 21st Century: Principles and Challenges*. URL: <https://www.lse.ac.uk/ideas/publications/updates/economic-diplomacy-in-the-21st-century-principles-and-challenges> (date of access: 20.02.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

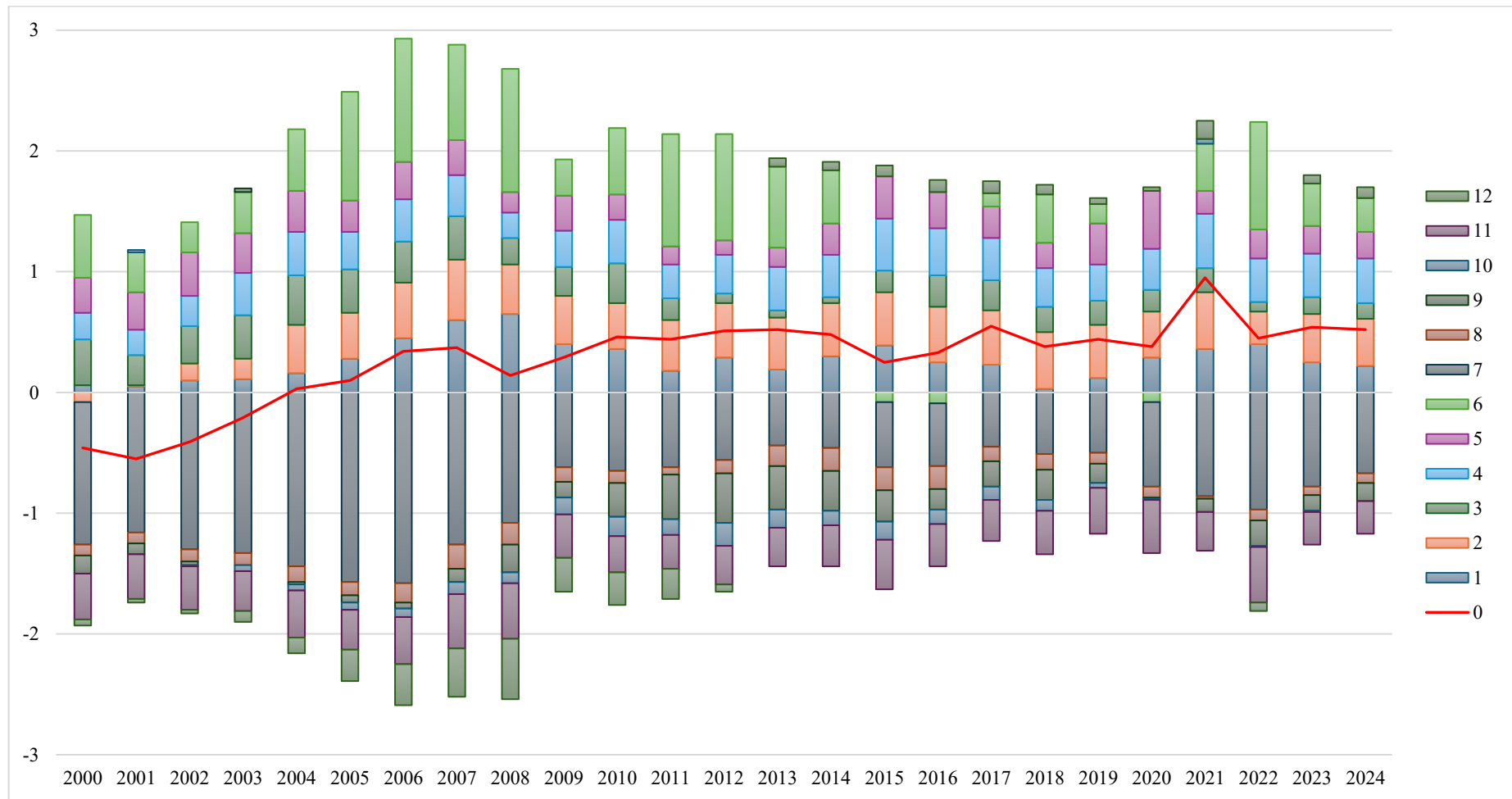

Рис. 1.2. Глобальний дисбаланс світових рахунків поточних операцій (% від світового ВВП) країн і груп країн)

де 0 – Невідповідність; 1 – Китай; 2 – Німеччина/Нідерланди; 3 – Японія; 4 – Профіцит розвинутих економік; 5 – Профіцит інших країн; 6 – Експортери нафти; 7 – Сполучені Штати Америки; 8 – Велика Британія; 9 – Дефіцит ринків, що формуються, та економік, що розвиваються; 10 – Експортери сировинних товарів з розвинутою економікою; 11 – Дефіцит інших країн; 12 – Єврозона (інші).

Джерело: побудовано автором на основі [28]

Додаток Б

Таблиця 2.1.

Типи і моделі національних стратегій економічного розвитку

Назва	Характеристика	Мета	Країни, які застосовують
Імпортозаміщуюча індустріалізація	Стратегія, спрямована на зменшення залежності країни від імпортованих товарів шляхом розвитку вітчизняної промисловості для виробництва цих товарів на місцевому рівні. Вона часто передбачає протекціоністську політику, таку як високі тарифи та імпортні квоти.	Скорочення імпорту, сприяння розвитку вітчизняної промисловості та досягнення самодостатності.	Аргентина, Бразилія, Мексика (історично)
Експортно-орієнтована індустріалізація	Стратегія наголошує на просуванні експорту як рушія економічного зростання. Вона передбачає політику стимулювання експорту, таку як експортні стимули, спеціальні економічні зони та лібералізацію торгівлі.	Розширення експорту, залучення іноземних інвестицій та інтеграція в глобальні ланцюги поставок.	Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Китай, Японія
Модель сталого розвитку	Ця модель поєднує економічний розвиток з екологічною стійкістю та соціальним добробутом. Вона наголошує на відповідальному управлінні ресурсами, зменшенні впливу на навколишнє середовище та сприянні соціальній справедливості.	Збалансування економічного зростання зі збереженням довкілля та соціальною інтеграцією.	Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія
Модель, орієнтована на технології та інновації	Ця модель надає пріоритет інвестиціям у дослідження та розробки (R&D), впровадження технологій та інновацій. Вона спрямована на підвищення конкурентоспроможності країни через технологічний прогрес.	Сприяння інноваціям, підвищення продуктивності та збереження конкурентних переваг.	США, Німеччина, Ізраїль, Південна Корея
Модель розвитку людського капіталу	Ця модель наголошує на інвестиціях в освіту, охорону здоров'я та розвиток робочої сили. Вона спрямована на створення кваліфікованої та продуктивної робочої сили для стимулювання економічного зростання.	Розвиток людського капіталу, зменшення бідності та підвищення рівня життя.	Фінляндія, Сінгапур, Канада

Модель розвитку на основі інфраструктури	Ця модель зосереджена на розбудові та модернізації фізичної інфраструктури, такої як транспортні мережі, енергетичні системи та цифровий зв'язок. Розвиток інфраструктури розглядається як каталізатор економічного зростання.	Покращення зв'язку, сприяння торгівлі та залучення інвестицій.	Китай, Індія, Сінгапур
Модель регіонального розвитку	У цій моделі зусилля з економічного розвитку спрямовані на зменшення регіональних диспропорцій. Вона передбачає спрямування ресурсів та інвестицій у менш розвинені регіони для сприяння збалансованому регіональному зростанню.	Зменшення регіональної нерівності та сприяння справедливому розвитку.	Бразилія, Індія (з політикою, спрямованою на зменшення регіональних диспропорцій)
Вільний ринок чи модель лібералізації	Ця модель передбачає зменшення державного втручання в економіку, приватизацію державних підприємств та впровадження ринково орієнтованої політики. Вона спрямована на створення сприятливого бізнес-середовища для залучення інвестицій.	Сприяння підвищенню ефективності ринку, зменшення бюрократії та залучення іноземного капіталу.	Сполучені Штати, Велика Британія, Австралія
Соціалістична або державоцентрична модель	На відміну від моделі лібералізації, цей підхід передбачає значну участь держави в економіці. Уряд може володіти ключовими галузями і відігравати центральну роль в економічному плануванні та розподілі ресурсів.	Забезпечення державного контролю, зменшення нерівності доходів та досягнення соціальних цілей.	Куба, Північна Корея (хоча ці країни є унікальними прикладами і не обов'язково репрезентативними)
Гібридна або змішана модель	Багато країн застосовують комбінацію різних стратегій, використовуючи елементи різних моделей відповідно до своїх конкретних обставин. Вони пристосовують свої підходи до економічного розвитку для досягнення низки цілей одночасно.	Поєднання елементів різних стратегій для досягнення кількох цілей.	Багато країн застосовують поєднання різних стратегій залежно від конкретних секторів економіки. Наприклад, Китай поєднує елементи державного планування з ринковою політикою.

Джерело: складено автором

Додаток В

Таблиця 2.3.

Джерела та структура міжнародної допомоги

Джерело допомоги	Основні напрямки фінансування	Примітка
Сполучені Штати Америки	• Військова підтримка • Стратегічні ініціативи • Програми USAID: охорона здоров'я, освіта, інфраструктура	• З 1946 року надано близько \$85 млрд, переважно на військові потреби, що робить Єгипет другим за величиною отримувачем військової допомоги у світі. • Програми USAID з 2010 року виділили понад \$30 млрд на розвиток, включаючи будівництво понад 2000 шкіл, покращення доступу до води для мільйонів людей та ліквідацію поліомієліту.
Європейський Союз	• Управління державними справами • Економічна стійкість • Управління міграцією • Відновлювана енергетика • Сільськогосподарський розвиток • Соціально-економічні програми	• У 2024 році ЄС розпочав нове стратегічне партнерство з Єгиптом, включаючи пакет допомоги в розмірі €7,4 млрд для зміцнення стабільності. • Фінансування пріоритизує проєкти з відновлюваної енергетики, такі як встановлення сонячних та вітрових електростанцій у пустельних регіонах, що забезпечують електроенергією мільйони домогосподарств.
МВФ та Світовий банк	• Кредити та технічна допомога, пов'язані з економічними реформами та структурними коригуваннями	• Підтримка спрямована на стабілізацію економіки та впровадження структурних реформ для забезпечення довгострокового економічного зростання. • Інвестиції МВФ передбачали надання у 2022 році кредиту на суму \$3 млрд для прискорення зростання після зовнішніх шоків, включаючи пандемію COVID-19 та зростання цін на продовольство, спричинене війною в Україні. • Ініціативи Світового банку покращили доступ до чистої води та санітарії, розвинули відновлювані джерела енергії та зосередили увагу на вразливих групах населення.

Джерело: складено автором на основі [95]

Додаток Г

Таблиця 2.5.

Структура прямих іноземних інвестицій в Грузію

Рік	Обсяг ПІІ (млн дол. США)	Країни-основні інвестори (%)	Галузі, що отримали найбільші інвестиції (%)
2018	1350.6	Азербайджан (19.5), Великобританія (16.5), Нідерланди (13.6), США (8.4), Панама (6.1)	Фінанси (22.5), транспорт (17), енергетика (12.8), промисловість (11.5), будівельна галузь (8.4)
2019	1367.8	Великобританія (18), Туреччина (13.4), Ірландія (10.2), США (8.5), Нідерланди (7.7)	Фінанси (20.8), енергетика (20), транспорт і телекомунікації (9.7), готелі та ресторани (9.2), промисловість (8.8)
2020	583.1	Великобританія (49.9), Нідерланди (27.9), Туреччина (17.5), США (15.1), Мальта (4.5)	Фінанси (64.9), видобуток корисних копалин (16.5), нерухомість (11.6), промисловість (11), будівельна галузь (10.1)
2021	1245.9	Великобританія (51.8), Нідерланди (10.9), Чехія (7.1), Туреччина (5.6), росія (5.1)	Фінанси (38.5), розваги, відпочинок та інші послуги (20), енергетика (13.6), промисловість (12.4), нерухомість (7.3)
2022	2253.4	Великобританія (20.8), Іспанія (17.2), Нідерланди (9.4), США (8.4), Ірландія (5.7)	Фінанси та страхова діяльність (25,6), нерухомість (17,5), водопостачання та водовідведення (9,4), торгівля (9), мистецтво, розваги та відпочинок (7,9)
2023	1902.2	Нідерланди (20.3), Великобританія (19.2), США (9.6), Туреччина (5.8), росія (5.4)	Фінанси та страхова діяльність (30.7), торгівля (16.5), промисловість (15.9), транспорт (8.7), інформація та комунікація (6.3)
2024	1333.8	Великобританія (33.6), Мальта (13.2), Нідерланди (11.4), США (7.4), Туреччина (7)	Фінанси та страхова діяльність (39.5), промисловість (12.8), нерухомість (11.6), енергетика (9.5), транспорт (7.3)

Джерело: складено автором на основі [81; 83]

Рис. 2.15. Карта Офісів зовнішньої торгівлі Польщі

Джерело: [116]

05.05.2025 № 52/1-25

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Надоленка Геннадія Олексійовича
«Модифікація економічної дипломатії в умовах
розбалансування світової економічної системи»
на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини»

Результати дисертаційної роботи Надоленка Геннадія Олексійовича було використано у процесі реалізації ініціатив Міністерства закордонних справ України щодо оновлення функціоналу проєкту «Платформа Міжнародної Економічної Дипломатії»/NAZOVNI (далі – NAZOVNI). Зокрема, аналітичні пропозиції здобувача були враховані в ході підготовки до розробки функціональних блоків платформи NAZOVNI, орієнтованих на посилення ролі дипломатичних установ у популяризації українських товарів і послуг за кордоном, а також у посиленні ролі цифрової дипломатії як інструменту підтримки національної економіки.

Здобувачем було підготовлено та передано до профільних підрозділів МЗС аналітичні матеріали, які лягли в основу рішень щодо вдосконалення архітектури платформи у напрямку інтеграції нових форматів міжнародної комунікації з представниками іноземного бізнесу та інвесторами.

До роботи Департаментом взято пропозиції щодо картування економічних пріоритетів України в регіонах Глобального Півдня та розширення участі закордонних дипломатичних установ у підтримці українських експортерів.

Практичні напрацювання Г. О. Надоленка сприяли розробці рішень з адаптації системи цифрової економічної дипломатії України до викликів нової геоекономічної реальності, зокрема шляхом поєднання функцій офіційної та економічної дипломатії в єдиній платформі взаємодії держави та бізнесу.

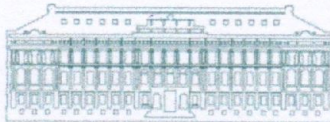
Сформульовані в роботі Г. О. Надоленка пропозиції та узагальнення доведені до відповідних підрозділів Міністерства закордонних справ України, як такі, що є науково обґрунтованими і мають методичну та практичну цінність для формування засад зовнішньоекономічної політики України.

Директор Департаменту
економічної дипломатії

Кіра СПИРИДОНОВА

Підпис директора Департаменту
економічної дипломатії
нагальник відділу управління

17.04.2025 № 150

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Надоленка Геннадія Олексійовича

**«Модифікація економічної дипломатії в умовах розбалансування світової
економічної системи»**

на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини»

Результати дисертаційної роботи Надоленка Геннадія Олексійовича були використані в освітньому процесі Дипломатичної академії України імені Геннадія Удовенка при МЗС, зокрема під час розроблення та оновлення навчальних модулів у межах програм підвищення кваліфікації для економічних дипломатів.

Аналітичні матеріали дисертаційного дослідження стали основою для розробки таких навчальних тем і кейсових занять:

- стратегії наступальної економічної дипломатії в умовах глобальної конфронтації;
- використання цифрових платформ та інструментів для взаємодії з бізнесом (зокрема, платформи NAZOVNI);
- моделі економічної дипломатії в умовах збройного конфлікту та повосенної відбудови.

Здобувачем було запропоновано низку аналітичних та методичних рекомендацій, які інтегровані до навчальних матеріалів і презентаційних блоків курсів, орієнтованих на сучасні потреби українських дипломатів у питаннях торговельно-економічного просування, інвестиційної привабливості та взаємодії з бізнес-асоціаціями за кордоном.

Практичне використання результатів дослідження Надоленка Г. О. сприяло зміцненню теоретико-прикладної складової освітніх програм Академії, особливо в частині компетентнісного підходу до формування навичок сучасної економічної дипломатії у кризових та післякризових умовах.

Заступник директора

Олександр КИРИЧЕНКО

ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВА ПАЛАТА УКРАЇНИ

THE UKRAINIAN CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY

Україна, 01601, м. Київ,
вул. Велика Житомирська, 33

Velyka Zhytomyrska Str. 33,
Kyiv, 01601, Ukraine

+380 44 5842824
+380 44 5842827

ucci@ucci.org.ua
ucci.org.ua

П/р UA86 322313 0000000260020128332 в АТ "УКРЕКСІМБАНК", м.Київ, Код ЄРДПОУ 00016934

24.04.25 № 118 На № _____ Від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Надоленка Геннадія Олексійовича

«Модифікація економічної дипломатії в умовах розбалансування світової економічної системи»

на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини»

Результати дисертаційного дослідження Надоленка Геннадія Олексійовича були використані у практичній діяльності Торгово-промислової палати України, зокрема при формуванні методичних рекомендацій для регіональних торгово-промислових палат щодо активізації їх участі в системі зовнішньоекономічного представництва України.

Зокрема, на основі положень дисертаційного дослідження були оновлені методичні підходи до планування та реалізації заходів з просування українського бізнесу за кордоном через систему регіональних ТПП. У тісній координації з Міністерством закордонних справ України сформовано логіку попереднього картування торговельних інтересів, що дозволяє підвищити адресність і результативність участі представників бізнесу у зовнішньоекономічних заходах.

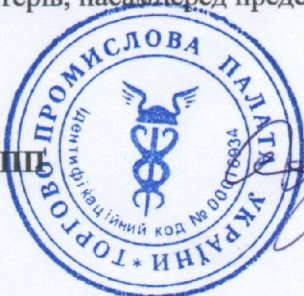
Враховуючи пропозиції здобувача, було адаптовано модель взаємодії між регіональними торгово-промисловими палатами та дипломатичними установами України. Такий підхід передбачає посилення ролі ТПП як інституційного посередника в підтримці експортерів та організацій торговельно-економічних місій у нових географічних напрямках.

Крім того, матеріали дослідження лягли в основу розширення участі торгово-промислових палат у публічно-приватних партнерствах, орієнтованих на забезпечення доступу малого і середнього підприємництва до міжнародних ринків. Йдеться насамперед про інституційну координацію діяльності ТПП із платформою NAZOVNI та системою «єдиних експортних вікон», що дозволило чітко розмежувати функції підтримки МСП між державними структурами та недержавними об'єднаннями бізнесу.

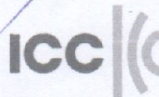
Аналітичні висновки автора щодо організаційної структури наступальної економічної дипломатії також були використані при оновленні функціоналу окремих підрозділів ТПП України. Завдяки цьому було адаптовано інструменти зовнішньоекономічної діяльності до нової міжнародної кон'юнктури, з урахуванням зростаючого значення економічного компоненту в міжнародній взаємодії.

Практичне впровадження зазначених аналітичних напрацювань Надоленка Г. О. дало змогу підвищити інституційну спроможність ТПП у питаннях економічної дипломатії, посилити оперативну координацію з дипломатичними структурами та активізувати інструментальну підтримку експортерів, насамперед представників МСП, у процесі просування на зовнішні ринки.

Президент ТПП

Геннадій ЧИЖИКОВ

EUROCHAMBRES

№ 0812

“ 12 ” “ 05 ” 20 25

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Надоленка Геннадія Олексійовича
«Модифікація економічної дипломатії в умовах
розбалансування світової економічної системи»
на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини»

Результати дисертаційного дослідження Надоленка Геннадія Олексійовича були використані в діяльності Українського національного комітету Міжнародної Торгової Палати (ICC Ukraine) у межах підготовки експертно-аналітичних матеріалів, стратегічних пропозицій і тематичних оглядів щодо розвитку економічної дипломатії України в умовах глобальної економічної турбулентності.

Аналітичні висновки автора були залучені до формування позицій ICC Ukraine щодо активізації ролі економічної дипломатії в просуванні інтересів українського бізнесу на зовнішніх ринках, зокрема в регіонах Глобального Півдня, а також під час підготовки ініціатив з інтеграції української торгової політики до багатосторонніх форматів міжнародного економічного співробітництва.

Матеріали дисертації лягли в основу практичних рекомендацій щодо зміцнення економічного компоненту публічної дипломатії України, підвищення інституційної спроможності торговельних представництв та формування сучасного дипломатичного інструментарію підтримки малого та середнього бізнесу. Вони були враховані при підготовці експертних пропозицій у межах спільних форумів, консультацій та партнерських круглих столів ICC Ukraine з державними органами, дипломатичними структурами та міжнародними організаціями.

Використання дослідження стало також підґрунтям для підготовки спеціального брифінгу з рекомендаціями щодо адаптації підходів міжнародного позиціювання України в умовах глобальної конфронтації, в якому акцент зроблено на інструментах цифрової економічної дипломатії та публічно-приватної взаємодії.

Матеріали роботи Надоленка Г.О. посприяли вдосконаленню стратегічного бачення ICC Ukraine у питаннях розвитку економічної дипломатії як ключового каналу міжнародної економічної інтеграції та інструменту просування інтересів українських компаній на глобальному рівні.

Президент
член Урядового комітету КМУ,
член Світової Ради МТП
д.е.н., професор, Академік УАН

Володимир ЩЕЛКУНОВ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО
«ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»
(КАІ)

Проспект Гузара Любомира, 1, м. Київ, 03058, тел. (044) 497 51 51, факс: (044) 408 30 27
E-mail: post@kai.edu.ua, http://www.kai.edu.ua, код ЄДРПОУ 45853942
Система менеджменту якості університету сертифікована за ISO 9001:2015

19.06.2025 № 1597/01

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Надоленка Геннадія Олексійовича
«Модифікація економічної дипломатії в умовах
розбалансування світової економічної системи»
на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини»

Результати дисертаційного дослідження Надоленка Геннадія Олексійовича були впроваджені у навчальний процес кафедри міжнародних економічних відносин, бізнесу та туризму Державного університету «Київський авіаційний інститут».

Теоретичні положення і практичні висновки, сформульовані у дисертації, були використані при викладанні навчальних дисциплін «Економічна дипломатія», «Світова економіка» та «Міжнародні економічні відносини» з урахуванням сучасних викликів глобальної економіки, економічного націоналізму, трансформації зовнішньоекономічної політики та конкурентних стратегій держав. Впроваджено спеціальний тематичний блок в курс «Економічної дипломатії» в умовах війни та глобальної конфронтації, що охоплює питання мобілізаційних моделей розвитку, цифрової дипломатії, санкційної політики та інструментів зовнішньоекономічного протистояння.

Дисертаційне дослідження стало складовою НДР університету і кафедри, зокрема, держбюджетної науково-дослідної теми «Міжнародний рух капіталу в умовах зовнішньої збройної агресії проти України та повосної відбудови» (№12-2024/15.01.01) і «Теоретичні та практичні аспекти модифікації системи міжнародних економічних відносин в умовах багатополарності розвитку світового господарства» (№118-2022/15.01.01).

Використання матеріалів дисертаційного дослідження та наукових напрацювань Надоленка Г.О. сприяло підвищенню якості професійної підготовки студентів у сфері міжнародних економічних відносин, дозволило розширити прикладну складову освітніх програм і сформувати компетентнісний підхід до підготовки фахівців нової генерації, здатних ефективно діяти в умовах глобальної економічної турбулентності.

Завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин, бізнесу та туризму,
кандидат економічних наук, доцент

Леся ПОБОЧЕНКО

Декан факультету права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук, доцент

Ярина ЖУКОРСЬКА

Проректор з наукових досліджень та
трансферу технологій,
доктор технічних наук, професор

Сергій ГНАТЮК

001365

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Надоленка Геннадія Олексійовича

«Модифікація економічної дипломатії в умовах розбалансування світової економічної системи»

на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини»

Результати дисертаційного дослідження Надоленка Геннадія Олексійовича були використані у діяльності Ради зовнішньої політики «Українська призма» при підготовці експертно-аналітичних матеріалів у сфері економічної дипломатії для потреб урядових структур України та міжнародних партнерських інституцій.

На основі аналітичних напрацювань автора було розроблено рекомендації щодо посилення економічного компонента публічної дипломатії України, з урахуванням потреб просування експорту, формування інвестиційного іміджу держави та адаптації до умов геоекономічної конфронтації. Крім того, на основі положень дисертації було сформульовано експертні пропозиції щодо активізації торговельної присутності України в регіонах Глобального Півдня. Ці пропозиції охоплювали пріоритети двостороннього співробітництва, картування ринкових ніш і аналіз потенціалу галузевого експорту.

Також було підготовлено аналітичні матеріали з питань інтеграції економічної дипломатії до стратегій міжнародного позиціювання держави, які стали основою для проведення тематичних сесій і практичних брифінгів для українських дипломатів. Окремі положення дисертаційної роботи були використані в межах Українсько-Шведського експертного форуму 2024 року, а також під час аналітичних брифінгів для представників дипломатичного корпусу, організованих Радою у співпраці з Міністерством закордонних справ України та міжнародними партнерами.

Інтелектуальні результати дослідження Надоленка Г. О. істотно посилили теоретико-аналітичну базу практичної дипломатії. Це стало важливим внеском у підвищення ефективності сучасної економічної дипломатії України в умовах багатовекторних викликів глобального середовища.

Виконавчий директор

Геннадій МАКСАК